



THE GETTY CENTER LIBRARY



*Why ask for the moon
When we have the stars?*

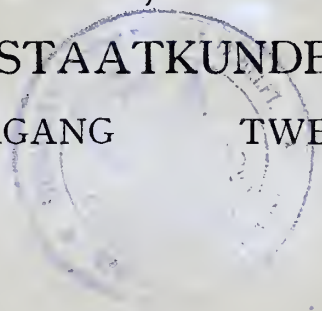


Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

<https://archive.org/details/debeweging12unse>

DE BEWEGING

ALGEMEEN MAANDSCHRIFT
VOOR LETTEREN, KUNST, WETEN-
SCHAP EN STAATKUNDE * * *
EERSTE JAARGANG TWEEDE DEEL



BESTUURDER:
ALBERT VERWEY

UITGEGEVEN DOOR W. VERSLUYS TE AM-
STERDAM * * * * * MCMV



INHOUD

(April 1905. Afl. 4.)

	Bladz.
Grenzen van Leven	ALBERT VERWEY . . . 1
Kroisos, Tragedie in vijf bedrijven	NICO VAN SUCHTELEN . . 4
De Kleine Johannes, Tweede deel (Slot)	FREDERIK VAN EEDEN . . 42
Een Rapport over 'Armenzorg uit de Zestiende Eeuw	DR. J. PRINSEN JLZ. . . 69
Gevangen bij Julius Cæsar	CHAP 90
De Toekomst der Nederlandsche Arbeidswetgeving: Arbeidswet en Arbeidscontract (Slot)	J. MOLENMAKER 94
Niet de rechte Man op de rechte Plaats	MR. P. BROOSHOOFT . . 126
Boeken, Menschen en Stroomingen: W. L. Penning Jr., <i>Kamer- muziek</i> ; Stijn Streuvels' <i>Minne- handel</i>	ALBERT VERWEY . . . 131

(Mei 1905. Afl. 5.)

Santos en Lypra (I)	T. VAN DER SCHAAF . . 145
Omkiijk	W. L. PENNING JR. . . 180
Over den Gibbs'schen Phasenregel.	J. J. VAN LAAR . . . 207

I N H O U D

Bladz.

Boeken, Menschen en Stroomingen:

Het Leven van Nicolaas Beets,

P. D. Chantepie de la Saussaye,

Dr. Joh. Dyserinck ALBERT VERWEY . . . 233

Boekbeoordeelingen:

Jan Luyken en z'n Nieuw-Lichterschap
herdacht (Dr. C. B. Hylkema) J. KOOPMANS 252

P. H. van Moerkerken Jr., De
Satire in de Nederlandsche kunst

der Middeleeuwen DR. C. G. N. DE VOOYS . 272

(Juni 1905. Afl. 6.)

De Reis van Nehemia DR. T. J. DE BOER . . . 279

Gedichten IS. P. DE VOOYS . . . 300

Santos en Lypra (II) T. VAN DER SCHAAF . 307

Stem van Generzijds FREDERIK VAN EEDEN . 342

Blanco-Politiek MR. P. J. TROELSTRA . 345

Ik herhaal: Niet de rechte Man . MR. P. BROOSHOOFT . 359

Boeken, Menschen en Stroomingen:

Albert Rehm: De Tuin der

Muzen, Dr. G. Kalff: Dichters

van den Ouden Tijd ALBERT VERWEY . . . 371



GRENZEN VAN LEVEN

DOOR

ALBERT VERWEY.

Het leven is er een van uiterlijke voorwerpen en het is moeilijk te zeggen waar het innerlijke leven van die voorwerpen ophoudt en waar het begint. Als ik in mijn kamer zit en zelf leef en met alles wat om mij heen is meeleeft, dan leef ik zeker meer dan mijn vulkachel die in dit seizoen — het is begin Juni — zwart en koud staat; — maar — ik leef op het oogenblik ook niet zoo zeer bijzonder, en ik vraag me af: of het wel zoo zeker is? —

Mijn kanarievogel leeft ongetwijfeld veel meer dan ik. Hij zingt het hoogste lied uit, eet en drinkt, en pluist zich, en glanst als puur goud in den zonnestraal die opzettelijk lang bij zijn kooi blijft. Bij hem vergeleken ben ik een schaduwzoekend, vegeteërend wezen, dat stil zit en peinst en het met zijn eigen onverteerde gedachten stellen moet. In het graf kan het niet veel anders zijn. — En zie mijn cactus eens: in één week zendt hij drie vuurroode bloemen naar buiten die kant en klaar hun stamper tusschen een geheele schoof van geelmelige draden gestrekt houden, en bevredigd, flap! hun ziedende bladen sluiten over die bevruchting. Dat noem ik leven: in het heden en voor de toekomst. Wat is er in mij dat daartegen op zou bloeien?

Gij antwoordt me dat dit ook op hun wijs levende wezens zijn, en dat er nog wel een onderscheid is tusschen een kanarie en een vulkachel. Dat is ook zoo, maar welke van de werkingen van dit groote heelal dat we meelevens, noemt gij eigenlijk leven? —

Als ik mijn poes bezie die nu in haar mand een viertal jongen zoogt, dan verbaas ik me het meest erover dat de cirkelsector van 270° dien zij beslaat, door de kleinen zoo juist tot een volledigen cirkel voltooid wordt. Daar is het uiterlijke beeld van de volkomenheid, tegelijk — zonder twijfel — met het innerlijke gevoel ervan.

Een door Floris Verster gevoelig geteekende gemberpot, die mij bekend is, is eigenlijk ook niets anders dan zulk een ademende cirkel, en ik ben zeker dat hij daar ook zijn gevoel van volkomenheid door heeft willen uitspreken, niet anders dan mijn poes het doet.

Wat wilt ge nu: waar is het leven nu hooger? bij de poes of bij den kunstenaar?

Ik geef toe, ook de poes hoort nog tot het zoogenaamd levende. Maar gij die het leven tot longen en spieren, of tenminste tot vezels en vaten beperken wilt, — waarom zoudt ge het van kleuren en schaduwen uitsluiten?

Ik verzeker u: het bad van licht dat de zon, bedekt door een wolk, uitstort achter het schaduwgordijn dat ze met behulp van die wolk geweven heeft, — dat stortbad van licht, waarin ginds in de verte, de visschersvloot van Katwijk schommelt, en zeilt of voor haar ankers rijdt, dat druipende leven dat als een gouden gelukshaven achter onzen noordwijkschen schemer gloort, — het is toch stellig levender, hooger levend, dan gij, dan wij, met onzen half-duisteren geest in ons omvensterd studeervertek.

En, weet gij, de glimlichtjes op de richeltjes en uitstekjes van mijn Duitschen vulkachel gaan naar geen andere wet dan de stralen van dat zonnepak.

Levende vormen? De onze, die van dieren, die van planten; — ja, zoo kunt ge doorgaan, want de lijnen die de golf, die de wind, die het grasje, in het zand ritst, en bootst, sliert of utholt — ze zijn geen andere dan de onze, — ze volgen dezelfde wetten van beweging, van leven, van schoonheid zelfs.

Och, wat is er eigenlijk in mijn kamer, van wat gij dood noemt, dat niet naar die eigenste onvergankelijke wetten van leven en schoonheid, gegroeid, gevormd, gemaakt, geworden is, — 't zij met of zonder merkbare meêwerking, in de wrijving van den tijd, door goden- of menschenhand.

Ziet ge die *doode* blaren, dien *dooden* lap, bij dien *dooden* spiegel daar?

Hoe angstig bruin, hoe schrijnend geel, hoe lijkachtig ontstellend heeft de schemering zich opgericht: hoe klein en schuw maakt ons die spiegeling.

Ik zie dat ik weer een schildering van Verster beschrijf. Wat ik zeggen wou was enkel: wil uw grenzen van leven niet te nauw trekken. Alles leeft, voor wie het ziet, voor wie het voelt.

KROISOS

TRAGEDIE IN VIJF BEDRIJVEN

DOOR

NICO VAN SUCHTELEN.

PERSONEN :

KROISOS, Koning van Lydië.

ATYS, zijn zoon.

ARYANIS, vrouw van Atys.

NINOS, Kroisos' veldheer.

ADRESTOS, gastvriend van Kroisos.

SOLON, " " "

KUROS, Koning der Perzen.

ARSAMA, bevelhebber van Kroisos' voetvolk.

Een Lydisch priester.

Een Magiër.

Een Mysisch jager.

Perzische soldaten.

Lydische vrouwen,

Lydische edelen,

Mysische jagers,

Perzische soldaten,

Schatbewaarder van Kroisos,

} Stommen.

EERSTE BEDRIJF

[Terras op de burch van Kroisos. Aan den voet van den Tmolos, waarop de burcht gebouwd is, breidt zich Sardes uit; over de stad heen ziet men de vlakke van den Hermos en den Paktolos (die ook door de stad stroomt). Terzijde het Gyges-meer waarin de Hermos uitmondt en aan welks oever de reusachtige graf-tomben der Lydische Koningen verrijzen. Het is vallende avond, Kroisos en Solon wandelen op het terras heen en weder. Aanwezig zijn verder Ninos, Aryanis, eenige edellieden en slaven].

- KROISOS. Van nieuwe zege werd mij heden weer bericht.
Het anker heeft mijn vloot nog niet een maand gelicht
Of triomfantlijk keert zij tot mijn haven weder,
Nog rijker uitgerust en tot den strijd gereeder
Dan toen zij henenvoer. Bezwaard van oorlogsbuit,
Van kostbaarheên en vee, van slaven en van vrouwen,
Nadert zij langzaam, maar 't gerucht ging haar vooruit
En sprak bij monde van wien ik het best vertrouwen
Kan, Atys zelf, die mij zoo ganschlijk onverwacht
De tijding van zijn strijd en overwinning bracht.
Zooals een leeuw die door zijn wijd-beheerschte landen
Langzaam zijn prooi voortsleept, zoo nadert thans mijn vloot;
Doch weldra zullen overal langs Lydiëns stranden
De welkomstvuren opslaan en een morgenrood
Van nieuwen luister over deze stad doen glore,
Van eene heerschappij door niets meer te verstoren,
En van een macht zoo hoog dat geen haar ooit verneêrt.
- SOLON. Nog weinig hebt ge, Kroisos, van 't geluk geleerd.
- KROISOS. Wat is geluk! Ik heb mijzelf geleerd te leven,
En met mijzelf mijn volk tot zulk een macht verheven.

SOLON. Wat is uw wil?

KROISOS. Geen wil dien 'k niet tot daad herschiep,

Geen daad die 'k niet uit eigen wil ten leven riep.

(Zwijgen).

Ge kent mijn schatten?

SOLON. Al wat er in uw gewelven

Begraven ligt; geen pharâo had ooit rijker graf.

KROISON. Niet voor de mummies mijner vaders, voor mij zelve,

Solon, en voor wie na mij heerschen zal, — geen graf

Van roerelooze schatten, neen, van levend goud

En met het levend bloed betaald van duizend helden —

Heb ik dien tempel van mijn glorie opgebouwd

SOLON. Geen goud verzekert u de kans der oorlogsvelden,

De gunst des lots die men het meest van noode heeft . . .

KROISOS. Is in de macht van 't goud dat in mijn kelders leeft

En wacht den dag waarop 't mij weer een kans kan koopen.

SOLON. Een vloot kan ondergaan, een leger overloopen . . .

KROISON. Solon! . . . ik heb van u veel wonderlijks gehoord,

Hoe ge van volk tot volk rondreist en ieder oord

Vervuld laat van uw roem . . .

NINOS. Waar zijn dan toch die landen

Die gij bedwongen hebt? Heeft ooit een zwaard uw handen

Vermoeid?

KROISOS. Maar sterker dan geweld en wapenkracht

Was Solon's wijsheid die in een warlenden nacht

Van onrecht zijner stad is als een zon verschenen

En bracht der wetten licht.

NINOS. En dook weer heimlijk henen

En zocht zijn veiligheid nog buiten de eigen wet.

En niet zijn zwaard, een eed heeft hij tot wacht gezet

Over 't beteugeld volk, beteugeld door wat woorden.

SOLON. Door een tyran dien het niet licht weer zal vermoorden.

(Zwijgen).

KROISOS. Zoo ver de wereld wijkt, zegt men, hebt gij gedwaald

Om des aanschouwens wil . . . Veel hebt ge mij verhaald

Van vreemde volkeren, van schoone en rijke streken,

En waarlijk, nimmer nog hoorde ik zoo gaarne spreken

Een veel-bereisden gast; want ieder woord was mij

Als ongevraagde lof — ge ziet mij van terzij

Glimlachend aan, en zwijgt — Solon, zoo zal ik vragen?
 Zaagt gij een land dat zich met Lydië kan wagen
 Te meten in rijkdom en gouden vruchtbaarheid?
 Waar rijst een heerschappij, waar straalt een majesteit
 Zoo hoog, zoo hel als de onze die haar sterke handen
 Gansch Azië overspreidt van de bezonde stranden
 Der Grieken tot den verren grens van 't Perzenrijk?
 Hier staat der wereld macht en schoonheid als te prijck
 Voor alle volkeren en blinkt hun roem tot logen;
 Kent gij één vorst voor wien meer vorsten nederbogen
 Om vrede en vriendschap dan voor mij, der Lyden Heer?
 Zoo zeg mij, Solon, wien ge uit al die macht en eer
 Bij menschen hebben, den gelukkigsten zoudt roemen

ARVANIS. Die keuze valt niet zwaar.

NINOS. Een glorie is het noemen
 Van Kroisos' grooten naam.

ARVANIS. En toch, hij spreekt geen woord.

NINOS. Onnoozel of hij nooit van Kroisos had gehoord
 Peinst hij, als gansch verdiept

KROISOS. Ge zwijgt?

SOLOX. Tellox de Athener!

O Koning, want een stam van kindren als nog geen er
 Bezat, zoo sterk en schoon, leefde om hem en hij had
 Hen allen bij zich tot het einde; en toen zijn stad
 Tegen Eleusis vocht heeft hij als held gestreden
 En dreef den vijand heen, en sneuvelde. Nog heden
 Eert gansch Athene hem, die zulk een schoonen dood
 Gewon op 't slagveld, als een trouwe kampgenoot.

KROISOS. Verstond ik wel? Maar ja, gij groote wereldwijzen
 Verwaarloost al te zeer wat andren zalig prijzen.
 Doch zulk een zijt gij niet die in een rotsspelonk
 Verborgten leeft — zooals een vleermuis in den tronk
 Van een verrotten boom lichtschuw terneergedoken —
 In suf en triest gepeins en ganschelijk verstoken
 Van alle vreugde om dezer aarde weelde en pracht.
 Gij weet wat de eenvoud weegt, maar ook de zware macht
 Des rijkdoms heeft uw geest geschat en afgewogen

NINOS. 't Gewicht was valsch

ARVANIS. Zijn oud gezicht heeft hem bedrogen

KROISOS. Zoo vraag ik nogmaals: Wien noemt ge mij na dien man,
Dien Tellos, als den meest gelukkigen?

SOLON. Hoe kan
Eén mensch, o Kroisos, wat de godheid slechts kan weten
Voorbarig naar zijn klein en sterflijk oordeel meten.
Ik weet niet of één mensch het hoogst geluk ooit vond
Op aard, noch waar, noch hoe. Want deeeuwen wentlen rond,
En als een waterval zie ik de zware tijden
Stormen en overslaan en bruisend verder glijden
Tot in een eindeloos en ongekend verschiet.
De mensch-geslachten rijzen en vergaan in 't niet
Als molme blaren die de winterlijke winden
Verstuiven en de vorst tot asch verkreukt. Waar vinden
Wij wat niet godd'lijk is en toch standvastig bleef?
Kroisos!

KROISOS. Een waarheid spreekt ge, Solon, maar vergeef
Zoo ik u kwets, dit wist ik lang; niet wat de godheid
Slechts weet vroeg ik, maar wat gij Solon dènt; een zotheid
Waar' het te wanen dat . . .

NINOS. Bij Herkules!

KROISOS. Ninos!

(tot Solon). Ge weet hoe ik het meen; wien noemt ge na Tellos?

SOLON. Biton en Kleobis, o Heer, want zij bezaten
Al wat hen noodig was in vrede, en bovenmate
Was ook hun lichaamskracht, zoodat zij menig keer
Den kampprijs wonnen . . .

KROISOS. Ei, dien wonnen er toch meer.

NINOS. En zelfs in Lydië!

ARYANIS. En zelfs in Kroisos' woning,
Want Atys won bij 't laatste spel den prijs . . .

SOLON. Mijn Koning,
Er is een deugd die elken roem nog overstraalt . . .

KROISOS. Wij luistren, Solon.

SOLON. Zóó werd mij van hen verhaald:
Eens, bij der Hera feest, — dan weem'len de landauwen
Van Argos' volk en rijen schoon-bekranste vrouwen
Tijgen er zingend heen, — toen wilde ook naar 't altaar
Dier knapen moeder, doch — de wagen stond reeds klaar —
De stieren kwamen niet, de tijd verging, . . . toen spanden

Haar zonen zich in 'tjuk en trokken met hun handen
 Den wagen veertig stadiën tot Hera's hof,
 En daar eerst doken ze uit. De mannen riepen lof
 Om zooveel lichaamskracht, maar alle vrouwen prezen
 't Gelukkigst haar wie zulk een liefde werd bewezen
 Van zulke zonen. Zij, vol trots en vreugde, trad
 Tot Hera's beeld en voor haar trouwe kindren bad
 Zij dat de godheid hen het hoogst geluk mocht geven.
 Na 't offermaal legden zich beide knapen even
 Ter ruste, en ziet, toen zond hen een genadig god
 Den zachten dood

ARYANIS. Den dood?

SOLON. Sterven is 't zaligst lot.

ARYANIS. Voor wie het leven sloeg met zijn schrik'lijkste plagen,
 Met krankheid en . . . maar neen, zelfs kranker blikken vragen
 Niet om den dood zoolang nog één verlangen leeft,
 Wat is er heerlijker dan wat zich zelve heeft
 Tot trooster voor zijn smart? . . .

SOLON. O Kind'ren, dat de dooden
 Toch tot u spraken! Ziet, wien is er niet ontvloten
 Wat hem het liefst eens was; wie onder menschen had
 Standvastig tot het eind wat hij aan vreugd bezat?
 Groot is der goden nijd, standvastigheid gedogen
 Zij nimmer; want zooals de dauw wordt opgezogen
 Door 't heldere gestraal der morgenlijke zon,
 Zoo wordt ook telken dag wat ons de Moira spon
 Ontheven; iedere dag — en hoeveel duizend dagen
 Telt niet ons leven — laat een ander lot ons dragen,
 En wat van 't oude blijft weet geen; het wisselt al
 Van stond tot stond En gij, o Kroisos

NINOS. Heer, zoo zal
 Een vorst wiens zware hand, maar amper opgeheven,
 Reeds de aarde ontroeren kan, wiens een'ge wil het leven
 En ook den dood van zooveel volkeren beheerscht,
 Nu dulden dat zijn macht versmaad wordt om den eerst-
 besten die maar een kudde kindren kan verwekken,
 Of om twee brave knapen die een wagen trekken
 Als koeien en

ARYANIS. (in extase wijzend naar de vlakke en de stad waar overal vreugdevuren ontstoken zijn).

Ninos! Zwijgt mannen, Solon, ziet,
De vlakten en de stad in vlammen, Kroisos! ziet
Hoe duizend branden laaien en met fel gewemel
De hooge duisternis beschieten, heel de hemel
Trilt van hun flikkring en de nacht kaatst vlaag op vlaag
Van fonklend licht gelijk een regen naar omlaag
Tot waar 't het zwarte meer opvangt en wijd in 't ronde
Weer uitwerpt of in doffe diepten houdt verslonden.
Ziet hoe dier vuren vreugde op Sardes' muren blinkt,
Ziet hoe in purpren gloed de witte stad verzinkt
En vol gudst van den schijn dier tooverlijke glansen
Die als een vuurfeest op haar blanke daken dansen
En zwieren tuim'lend voort zooals een dronken rij
Bachanten heel het land van wondre razernij
En vreugd vervult. En zoo bacheert thans door de straten
Van Sardes Kroisos' roem! . . .

SOLON. (tot Kroisos). Hoe dronken, hoe verwaten,
En of u Bachos met zijn thirso had geraakt,
Roept gij u zelve heil! Maar weet, niet lang meer blaakt
Dier vlammen pracht en slaat hun ijle gloed naar boven;
Eens stort het vuur ineen en walm en rook verdooven
Zijn laatsten zwarten gloor die laag en lager zinkt.
En zoo kan ook uw macht, o Kroisos, en al blinkt
Uw naam de sterren blind, vergaan en onderduiken
Voor altijd in des noodlots nacht.

NINOS. Zijn woorden ruiken
Nog naar de mummies die hij pas verlaten heeft . . .

ARYANIS. Heil Kroisos! welk een pracht; het diepe Sardes leeft
Van vuur en ademt vuur, van al zijn verre daken
Laaien de vlammen op, gansch Sardes zie ik blaken
Van vreugd . . .

SOLON. Maar ziet het meer, dat huivert in den nacht
En van ontzetting schudt . . . zoo donker is de macht
Der Moira, Kroisos . . . Hoort, . . . hoort ge die vogels krijten?
(een zwerm kraanvogels trekt schreeuwend over de stad heen).

NINOS. Bij Zeus! hij toovert!

- ARYANIS. Wee! een bliksem zag ik splijten
Door 't blauwe wolkgebergte . . .
- SOLON. Kroisos, Kroisos! hoor mij,
De Moira spreekt; wee wee Kroisos! uw heerschappij
Zal vallen
- ARYANIS. Wee Kroisos!
- NINOS. (trekt zijn zwaard). Maar eerst zal Solon vallen
- SOLON. O Kroisos, gij, de grootste en machtigste van allen
Die Zeus gezegend heeft Voorbij
- NINOS. (treedt op Solon toe). Zoo was 't genoeg!
- KROISOS. (treedt Ninos in den weg).
Ninos! . . . een gastvriend?
- ARYANIS. Hoort den donder!
(opnieuw bliksemt het van links, allen zwijgen ontzet, alleen
Kroisos glimlacht).
- KROISOS. (tot Solon). Morgenvroeg
Wilt ge, mijn wijsgeer dus vertrekken
- SOLON. Of nog heden
Ik deerde u, vorst
- KROISOS. Wie deert Kroisos! Zoo ga in vrede
Mijn vriend, bij vroege zon; maar thans, totdat de maan
Verzonk viert ge met ons nog feest
- NINOS. Zoo zal hij gaan
En ongestraft!
- KROISOS. (wenkt zijn schatbewaarder).
Sakas! ge hebt gehoord dat morgen
Mijn gastvriend weer vertrekt; ik draag u op te zorgen
Voor al wat hij behoeft op zijnen verren tocht
Naar Babylon; een wacht heb ik reeds uitgezocht
Van welvertrouwd die hem veilig zal geleiden
Tot waar de groote stad van uit des Euphraats weiden
Ten hemel torent Gij Sakas! vergeet het niet
Wat ge in mijn schatkamers het allerkostbaarst ziet
Van gouden sieraad, 't rijkst gedreven en beslagen,
Te staplen tot een gastgeschenk in Solon's wagen.
Want zoo hij nu 't geluk versmaadt en macht bespot
Licht wordt het anders eens
(tot Solon). gij zelf zegt hoe het lot
Wisselt bij iedren dag

- SOLON. Mijn Koning! dat de goden
Aan u betoonen dat Solon lichtvaardig sprak,
Helaas
(Een stoet van krijgers en edellieden, Atys aan 't hoofd treed op).
- ARYANIS. Ik hoor muziek! daar komen de genooden
O pracht! Atys, mijn held!
- SOLON. Helaas de Moira brak
Het rag waar uw geluk aan hing
- DE GASTEN. Heil, heil den Koning!
- NINOS. Heil Atys!
- KROISOS. Welkom vrienden!
(tot Solon). Ja de donkre nacht
Zakt over Sardes ook, maar tot mijn lichte woning
Reikt zijn bedreiging niet
(tot de anderen). Komt allen, 't feestmaal wacht.—

TWEEDE BEDRIJF

[Open zuilenhal in het paleis, uitkomend op den binnenhof. Kroisos alleen.]

- KROISOS. Ik weet niet wat mij droeft; een weemoed woelt en waast
Rondom mijn warren geest, er is een floers gehangen
Voor mijn verzwakt gezicht; verbijsterd en verdwaasd
Staar ik in duisternis en ringsom rijzen bange
Geheimen O dat vreemd en raadselig geluid
Dat als een ver gemurmel ruischt en weer verloren
Beeft in onvatbaarheên. O Zeus wat dit beduidt
Dat mijn vermoeide hersenen en duiz'lige ooren
Begrijpen noch verstaan En hoe van overal
Opdoemt en loert, en lijkt te dwalen door de hal
Als een nev'lende schaar van bloedverzotte dooden
O Zeus! zondt gij der smart rouw-roepende voorboden
In mijn gezegend huis?
. . . . Aryanis!

- ARYANIS. Kroisos!
- KROISOS. Vergeef, ik stoorde u?
- ARYANIS. Gij?
- KROISOS. Het was toch of uw oogen
- ARYANIS. Mijn oogen schuwden
- KROISOS. Neen, Aryanis
- ARYANIS. Kroisos!
- KROISOS. Wat is het vadertje . . . waarom ik u gebogen
- ARYANIS. En met verschrikt gelaat de hal zie ommegaan?
- KROISOS. Sinds Solon ging werd't ge zoo vreemd
- ARYANIS. Ik zal voortaan
- KROISOS. Voor u, mijn dochterken, die somberheid verjagen
- ARYANIS. Voor mij alleen?
- KROISOS. Ik heb een gansche wereld te dragen . . .
- ARYANIS. Maar toch reeds lang, Kroisos, hoe valt dit nu zoo zwaar?
- KROISOS. Ik droeg en wist het niet
- ARYANIS. Kroisos, en is het waar
- KROISOS. Wat men verhaalt van rampen-spellende geruchten?
- ARYANIS. Ik zelve zag een zwerm van vogels krijschend vluchten
- KROISOS. Over Sardes dien dag dat gij den vreemdeling
- ARYANIS. Adrestos van zijn bloedschuld vrede en reiniging
- KROISOS. Geschonken hebt.
- ARYANIS. Dat was het leger zijner zonden
- KROISOS. Aryanis.
- ARYANIS. Ik weet, ge hebt zijn ziel ontbonden
- KROISOS. Van den duldloozen vloek dien hij onschuldig droeg.
- ARYANIS. Nog heugt mij hoe hij kwam en weenende uwe knieën
- KROISOS. Omvatte en als een vrouw de borst weeklagend sloeg
- ARYANIS. En zich het haar ontrukte alsof hem de Erynieën
- KROISOS. Tot waanzin folterden. Nu zijn die handen rein;
- ARYANIS. Met kostlijke offers en met rood-geplengden wijn
- KROISOS. Hebt ge den vloek verzoend; nu is zijn ziel genezen
- ARYANIS. En als een wonder is de glans in hem herrezen
- KROISOS. Van zijn verloren kracht en trotsche heldendeugd.
- ARYANIS. Hoe werd dat droef gelaat verblijd en welk een vreugd
- KROISOS. En moed ontstraalt den blik van zijn ontduisterde oogen
- ARYANIS. Nog gister toen hij saam met Atys ging getogen
- KROISOS. Atys? waarheen
- ARYANIS. Ik denk ter jacht

- KROISOS. En elken strijd
Verbood ik hem
- ARYANIS. Hij ging ter jacht, Kroisos, hoe zijt
Ge dan vertoomd? Is ook diè vreugde hem ontnomen?
- KROISOS. Aryanis, hoe hard moet u mijn wil voorkomen,
Maar ik heb Atys lief meer dan hijzelf zijn roem;
Ik weet wat hem het beste is
- ARYANIS. Vadertje, zoo noem
Dan toch de reden O Kroisos, waant ge mijn liefde
Te ontveinzen dat gij vreest om hèn? en wat u griedfe
Is niet zijn roekeloos en overmoedig hart,
Maar vrees om het geheim van een verborgen smart
- KROISOS. O dat een droom
- ARYANIS. Wij zullen 't samen lichter dragen
Nietwaar
- KROISOS. Zal dan mijn dochterken zich niet beklagen
Wanneer 'k haar vredigheid en argelooze rust
Opschuw?
- ARYANIS. Voor hèn te zorgen is een dieper lust
Dan de ongestoorde vreugd van een gewaand bezitten
Voor altijd
- KROISOS. Wie! wie waant voor altoos te bezitten!
Maar 'k heb dit leed gekeerd!
- ARYANIS. Kroisos! uw droom, Kroisos!
Maar zeg 't dan toch, uw droom Kroisos! er breken los
Furiën in mijn ziel Kroisos, moet Atys sterven?
Waarom
- KROISOS. Wee wee! Waarom? Wee wee, de Moira heeft
Gewild Vrouw zie mij aan, uw bloode blikken zwerven
Zoo zoekend hij is hier niet, Atys maar hij leeft!
- ARYANIS. Wee Atys!
- KROISOS. Stil Aryanis! heeft hem verslagen
Kronions bliksemhand? heeft hem Apollon's schicht
Heimlijk geraakt? Zwijg, zwijg!
- ARYANIS. Hoe zal ik 't leven dragen
En hoor niet meer zijn lach, zie niet zijn zoet gezicht!
(gerucht buiten).
- KROISOS. Aryanis!
- ARYANIS. Kroisos! vrees niets

- KROISOS. Ik hoor het komen
- ARYANIS. Wát . . . wij zijn dwaas, 't is niets
(treedt aan 't boogvenster).
Atys! . . . ik lach om droomen
- Kroisos! Atys is daár. Zie hoe hij sterk en schoon
Voor de andren aanschrijdt als een jonge godenzoon
Die ter verdelging uittrekt Maar wie zijn die mannen?
Het lijken jagers en Adrestos, de verbannen
Voortvlucht'ge gast is bij hem ook Ninos . . . en meer
Van uw gevolg Zie Kroisos, zie, zij nadren
- SLAAF. (Treedt binnen).
Heer!
- Mysische mannen die tot Kroisos komen smeecken
Om kort gehoor
- ARYANIS. Kroisos? wilt ge niet met hen spreken?
- KROISOS. Zoo brengt hen hier.
(slaaf af).
- ARYANIS. Niet waar, ge hebt gezorgd voor hem;
Zal niets hem deeren?
- KROISOS. Niets
- ARYANIS. Ge weifelt, en uw stem
Beeft of een wrokkend kind
(Een stoet van jagers, begeleid door Atys, Ninos,
Adrestos e. a. komt binnen.)
- KROISOS. Weest welkom in mijn woning
Gij mannen! Spreekt vrij uit wat u tot uwen Koning
En zijn bescherming voert; is Mysië in gevaar?
- JAGER. Een groote ramp, o vorst, kwam over ons
- KROISOS. Van waar?
Dreigt er een inval? Heeft een vijand u verslagen?
- JAGER. Niet om uw legers, Kroisos, komen wij u vragen
Eén enkel wildzwijn is 't dat ons dit onheil bracht
- KROISOS. Een zwijn?
- JAGER. Kroisos, een beest van matelooze kracht;
Een monster dat de koorn-bestroomde velden teistert,
En door zijn woeste wildheid mensch en dier verbijstert.
Geen macht die het verdrijft noch zelfs kan wederstaan
Wanneer 't van uit zijn bergen stormt en een orkaan
Van razernij uitschudt over de leege landen

Die het bespringt . . . O Heer, gebed noch offeranden
Bedaren deze plaag en hulploos staan wij hier.

KROISOS. Waar huist dit monster?

JAGER. Heer, wij weten 't niet; maar schier
Geen veld in Mysië dat het niet heeft geschonden;
Geen oogst bleef ongeschaad; geen weide waar wij konden
In veiligheid het vee doen grazen. Bange rouw
Bedrukt het volk om menig argloos kind of vrouw
Die de ever onverwachts besprong en met zijn tanden
Verscheurde; en wie het waagden 't ondier aan te randen
Geen hunner heeft zijn roekeloosheid overleefd.
Wij hielden jacht op jacht, maar hand noch wapen heeft
Den demon ooit gedeerd, wij spanden onze netten
Om de akkers, iedren heuvel hielden wij bezet en
Dag in dag uit lagen we op wacht . . . Dan weer

[doorzochten

Wij woud en bergen en hun dicht volgroeiende krochten;
En menigmaal ook joegen wij het ondiër op
En dreven 't naar het laagland waar de dolle honden
Het hitsten en huilend rondom den zwaren kop
Zwermden en buitelden totdat zij gansch door wonden
Verscheurd rondkropen langs den opgewoelden grond.
Hoevelen onzer droeg 't niet op zijn houwens rond
En wroette 't uit het lijf de klotsende ingewanden!
Wij smeeken, red ons, Kroisos!

JAGERS. Kroisos! sta ons bij!

KROISOS. Vrienden, wat ik vermag om u en uwe landen
Te helpen zal ik doen . . .

ATYS. Mijn vader, zend dan mij
Naar Mysië . . .

KROISOS. Atys! . . . Mannen ik wil . . .

ARYANIS. Mijn vader,
Waarom toch niet . . .

KROISOS. Geen woord!

(tot de jagers). Gaat heen, ik zal u nader
Doen weten wat mijn raad tot uwe hulp besloot;
Uw jammer treft mij . . . maar . . .

- ARYANIS. Is Atys niet een groot,
Een machtig jager? O geen wild zal hem ontkomen
Zoo gaat getroost.
- JAGERS. Kroisos!
- KROISOS. Ge hebt mijn woord vernomen;
Ik zal u helpen, weest gerust op mijn besluit.
- ATYS. Vader, zoo ge niet wilt dat ik mijn jonge leven
Vervloek
- ARYANIS. O vadertje wij smeeken spreek het uit,
Waarom verboodt ge hem
- ATYS. Wat heb ik dan misdreven
Dat al wat mannen eert, mijn een'ge roem en deugd
Mij wordt ontnomen? O, mijn makkers zie ik tijgen
Ten strijd of ten toernooi, maar mij is zelfs de vreugd
Der jacht ontzegd. Waarom? . . . en waarom blijft ge zwijgen!
Wat is 't waarvoor ik zulk een schande heb verdiend?
Maar àllen zwijgen, niemand weet het, vrouw noch vriend
Weet het of wil 't mij zeggen waarom ik zoo zware
Straffen werkeloos duld Zoo ik een lafaard ware!
Maar wie zag ooit mijn oog verbleeken in den strijd;
Wie zag mij vluchten of wie heeft in al den tijd
Dat ik met Ninos vocht in de opgestane landen
Van Kappadokië mijn ongegripen handen
Zien beven ook maar eenen enklen oogenblik!
Wie sloeg het Skytenvolk terug! . . . en heb niet ik
Het eerst uw standaard uit hun hooge burgt gestoken?
Wie heeft den overmoed der Ioniërs gebroken?
En thans ben ik beroofd, geen boog of zwaard, geen speer
Vind ik en wie ik smee om meelij ziet terneer
En mompelt schucht'ren uitvlucht. Kroisos heeft verboden
Dat 't eigen kind zijn ouden wapenroem verjongt.
Eens, als het overwinnend leger uittrok, klonk 't
Rustloos gejubel mij van alle kanten tegens;
Nu schuilen waar ik ga de vrouwen langs de wegen
Bijeen en wijzen fluisterend mij na, een held
Voorheen, en thans gevang'ne, slaaf! Geen kind meer telt
Atys onder de groote en mannelijke namen;
Hoelang nog duurt het of mijn naam wordt tot een spot

In kinderliedjes en ik, Atys, moet mij schamen
Voor vrouw en slaaf en kind!

KROISOS. Atys! zoo heeft het lot
Gewild, niet ik . . . mijn zoon, ik heb nog meer geleden
Voòr mijn bevel dan gij er na, maar wat ik deed,
Scheen het een kwaad, een grooter werd er door vermeden.
Uw veldheersrang en roem ontnam ik u, maar weet
Een schooner, waarder goed werd u daardoor gegeven . . .
ATYS. Aryanis? . . .

ARYANIS. Mij was dit schooner gift . . .

KROISOS. Het leven!
Drie vreemde nachten nadat Solon uit dit huis
Vertrok bleef ik slaaploos . . . den vierden zond mij Zeus
Zijn sombersten gezant, den droefsten zijner droomen,
Die mij ten hoofde stond en sprak terwijl ik star
En roerloos lag van wat er over mij moest komen . . .
Een onnoemelijk leed . . . O Zeus! die mij een nar
Gemaakt hebt voor de menschheid om wat trotsche
[woorden
Mijner verblindheid! . . .

ADRESTOS. Wat heeft dan uw droom voorzeid?

KROISOS. Atys . . .

ARYANIS. Wat is 't! . . .

KROISOS. Hem zou een ijzren speer vermoorden

ARYANIS. Atys! . . . O vadertje met welk een dankbaarheid
Vult mij uw groote liefde die dit onheil keerde.

ATYS. Helaas, en den geredden voor altoos onteerde!

KROISOS. Helaas!

ARYANIS. Neen neen! hoe goed, hoe voorzorgsvol en wijs
Was Kroisos' hard bevel. Geen strijd kan hem nu deeren;
Geen ijzer blinkt meer in dit vredelijk paleis,
En waar hij gaat, hij zal behouden wederkeeren.

KROISOS. Zelfs waar in hal of slaapvertrek een wapen hing
Als nutloos sieraad liet ik 't van de wanden rukken
Opdat geen toeval ooit een speer of dolk of kling
Zou vallen doen . . .

ARYANIS. Ook zoo zal 't Atys nog gelukken
Roemrijk te leven . . . Is het dan alleen de krijg
Die mannen groot maakt?

- KROISOS. Atys! o mijn zoon!
- ATYS. Ik nijg
Mij, vader, voor uw wil
- KROISOS. Meer niet? is u het leven
Niet meer waard?
- ATYS. Neen.
- ARYANIS. O dank voor wat uw liefde deed,
Vergeef hem die zijn groote smart slechts voelt
- KROISOS. Vergeven
Zal Atys mij wiens vaderliefde hem zoo wreed
Het liefste schenden moest, zijn jongen roem
- ATYS. Mijn vader!
Sprak niet uw droom van eenen speer? Heeft dan
[dit zwijn
Ook handen? mannen! waarmee 't werpen kan o vader
Laat mij hen helpen Zie, ik wil u dankbaar zijn
En mijn verloren leven langer niet beklagen
Den strijd verboodt gij maar steekt er gevaar in 't jagen?
Nietwaar het was geen dier het was een ijzren speer
Waarmede 't noodlot dreigt
- ARYANIS. Ja, ja!
- ADRESTOS. Vergeef mij, Heer!
Ik zie uw weifeling, bedenk wat gij gaat spreken!
Het is het eenigst dat hem blijft, het eenigst wat
Den glans behouden zal die anders moet verbleeken,
Den roem der dapperheid dien hij tot nu bezat
- KROISOS. Mijn vriend
- ARYANIS. Het is geen strijd, maar jacht
- ATYS. Wat kan mij schaden!
Geen leeuwenklauw, geen tand van everzwijn of beer
Zal mij verwonden, 'k werd onkwetsbaar bij genade
Van Kroisos' droom; welk dier voerde ooit een ijzren
[speer?
- KROISOS. Geen scherts! Ik weet niet meer
(tot Adrestos)
Gij zult mijn kind beschermen,
Adrestos, ga met hem
(tot de jager)s Van hier, eer ik dit woord
Herroep!

- JAGERS. Kroisos heb dank!
- KROISOS. En Zeus zal zich ontfermen
Wanneer ik zondigde
- ATYS. (tot Adrestos die zwijgend neerziet)
Ge hebt het toch gehoord?
- ADRESTOS. O Kroisos, op mijn waakzaamheid kunt ge vertrouwen,
Zoolang Adrestos leeft blijft Atys u behouwen!

DERDE BEDRIJF

[Grote zaal in 't paleis. Kroisos, gezeten op zijnen troon verleent audiëntie aan de gezanten zijner onderworpen landen. Overal staan rijke geschenken uitgesteld. Naast den troon Ninos en Aryanis.]

KROISOS. Ik groet u allen zeer, gezanten mijner staten!
Voor heden zij 't genoeg, mijn oogen zijn vermoeid
Van zooveel pracht, ik bid u mij alleen te laten.
O vloed van vreugdigheid die thans mijn hart doorgloeit!
Schoon ook mijn blik al beeft en duizelt bij 't aanschouwen
Uwer geschenken, 't schoonst geschenk is mij 't vertrouwen
Op de bestendigheid mijns rijks; en dat bracht mij
Uw feestelijke komst; 't Is feest, het is hoogtij
In 't witte Sardes, die de macht van zooveel landen
Vermaagschapt en versmelt, Zeus dank! die in mijn handen
Hun heerschappijen bond.

Milete mijnen groet!

Nu zal de rijke rust des vredes, en voorgoed,
De haat en de ijverzucht in vreugde en eendracht keeren.
Zeus dank! die mij een staat zoo schoon schonk te beheeren,
Zoo veler volkren bloei en grootsch gewassen pracht
Vanaf de zee tot waar de Halys ruischt der macht
Mijns scepters onderwierp. Wel mij die mijn vijanden
Thans trouwste vrienden zie! —

Gij Grieken dier eilanden,

Vanwaar als wijn des levens vreugd, gistende stroom,
 Vloeit over 't vastland uit, die zombegloed een zoom
 Van fonkerend smaragd kringen langs groene wade
 Van Aziëns vlakke en woud; mocht ons toch Zeus' genade
 Den bond bestendigen . . . Groet mij uw zonnig land . . .

En gij . . . o niet vergeefs vraagt gij een onderpand
 Van Kroisos' vriendentrouw, gij dapp'ren die kloekmoedig
 Streedt tegen de overmacht . . . Vreest langer niet,

[want spoedig

Steunt u mijn sterker zwaard, keert tot uw dorpen weer
 En wacht mijn hulp . . . Ninos! gij zelve voert het heer
 Zoodra 't getij gedooft . . . opdat mijn volkren weten
 Dat Kroisos nimmer zijn beloften heeft vergeten — . . .
 Ik groet u . . .

(Kroisos wenkt, de gezanten trekken langzaam weg.)

ARYANIS.

Ach hoe schoon! de hallen worden stil,
 En als een avondwolk die wiegt in duizend kleuren
 Zoo deint hun stoet weer heen . . . Hoe machtig is uw wil
 O Kroisos en hoe schoon uw macht . . .

Uw oogen treuren

Noch immer sinds dien dag dat Atys met hen toog;
 Is het om hem dat u weer bange voorgevoelen
 Bedrukken? Neen? Wat is 't dat uw gestalte boog . . .

KROISOS.

Aryanis!

ARYANIS.

Ik zie 't weer in uw blikken woelen
 Van onrust; ach die blik waaruit uw goedheid mij
 Toch daaglijks tegenblonk! Waarom, Kroisos, zien wij
 Niet meer dien zachten gloed, dier zonnen milde glanz?
 Wat zal ik doen? . . . zal ik wat zingen . . . wil ik dansen?
 Ge zijt vermoeid . . .

KROISOS.

Ninos! zijn de eilanden mij trouw,
 En kan Milete niet . . .

NINOS.

Bij Herkules, hoe zou
 Eén hunner zulk een bond ooit wagen te verbreken! . . .
 Wat ziet ge? . . .

KROISOS.

't Nevelt! Ziet ge 't ginds niet door de bleeke
 Schemering donkren! . . . Wee! werd Kroisos dwaas? . . .

[weer tergt

Mij dit visioen . . . weer golft die mist die mij verbergt
Wat ik wil zien . . .

(Staat op en werpt zijn dolk naar de verschijning.)

ARYANIS. Kroisos!

NINOS. Wat is 't?

KROISOS. (Zinkt op den troon terug).

Verdwenen!

NINOS. 't Was schaduw van den dag die vloeit in schemer henen.

KROISOS. Daar loert het weer! . . . daar staart dat star en strak

[gelaat,

Felle furie! mij aan . . . een gruwelijke daad

Broeit in haar valen blik. . . . O sloegen eindlijk open

Die lippen! brak toch los die stijf-verstomde grijs

En spuwde haren vloek; dan wist ik, wist . . . wat loopen

Daar schuiflend schimmen rond? . . . 'k wil wèten . . .

[wee! ik deins

Voor 't eigen denken, wee! 'k ben bang Ninos!

[Verdwenen

Kroisos werd bang!

ARYANIS. Ik hoor 't ver door de hallen weenen

NINOS. O Heer, welk heerschershooft was niet van zorgen zwaar?

Wie droeg een wereldkroon en voelde nimmer zwichten

Zijn ziel voor zulk een last en weifelde? Ja waar'

Hij sterk als Zeus, nog zou der koninklijke plichten

Geweldig wicht hem bukken en als onbewust

Ontrusten. Zit niet Zeus zelf in versomberd zwijgen

Gezonderd van de vreugde en luid-lachende lust

Der goden peinzend neer? En nev'len overniggen

Zijn donker hoofd zooals een heir van wolken dromt

Hoog om den kruin des bergs totdat de storm opkomt

En schuwt en vaagt ze uiteen

ARYANIS. (Zich aan Kroisos, voeten zettend.)

Of zachtkens aangeschreden

Zet zich aan zijnen voet Athene en bidt en vleit

Dan glimlacht Zeus en houdt zijn zware hand geleid

Op 't blondbestroomde hoofd, lief dochterkens gebeden

Verklaren zijn gelaat dat als een zon opgloeit

Uit wijkend wolkenwaas zoo 't lachen overvloeit.

KROISOS. Lief-dochterken!

- ARYANIS. Kroisos, gij glimlacht? Och maar even....
Om mijnentwil.... uw ziel is zorgelijk gebleven....
- NINOS. Maar zorg is nutteloos. Wien redde uit een gevaar
Voorzorgelijk gepeins! Kon Zeus Titanen vellen
Door denken? Sloeg hij zoo de tuimelende schaar,
Den steil-gestegen storm der reuzige rebellen
Ruglings ten hemel uit?....
- KROISOS. Om niets!.... en Kroisos vreest....
Door enen waan laat ik mijn redeloozen geest
Zich warren in een web van zelfgesponnen zorgen,....
Wat welt er in mijn ziel.... raadselig, diep-verborgen?....
O bron van wreeden ernst, zooals in 't dorre land
Het koele water vloeit onder het gloeiend zand....
- NINOS. Of woelen in dit hoofd dat wolken overduistren
Uw heerschersplannen om, nog rustloos, ongewrocht
Tot durige schepping; nog kon Kroisos hen niet kluistren
In 't vast gareel zijns wils?.... Beraamt ge een nieuwen
[tocht?
O Heer zoo zoudt gij thans voor 't eerst een vijand
[duchten!
Of denkt ge aan 't wassend rijk der Perzen die de luchten
Van strijdgalm schudden; vreest ge zijn zoo jonge kracht?
Forsch moet zijn groei zijn eer 't uw rijk gelijke in macht,
Hoe moet u ganschlijk dan der goden gunst verlaten.
- ARYANIS. Den psalter! Ninos, want geen woord schijnt meer te baten,
Ik zing u beide een lied van overgroot geluk.
Atys heeft het gemaakt Kroisos.... Ei Ninos, buk
Toch naar den psalter.... dank.... want Kroisos wil
[het hooren
Niet waar.... een melodie die ruiselt als het koren
In de avondwind....
- KROISOS. Thans niet Aryanis....
[tot Ninos] het rijk
Van Kuros vreezen? Waar wacht ooit een reuzeneik
Zijn scha van heesterkens die in zijn schäu opschoten?
Hun hoogst gereikte top wuift waar de laagste loten
Ontspruiten zijnen stam; in machtige majesteit
Houdt hij zijn twijgen wijd over hen uitgespreid....

- ARYANIS. [Den psalter neerwerpend]
Het was van Atys!
- KROISOS. Zwijg! ik kan zijn naam niet dragen.
Wee mij!
- ARYANIS. Zoo was 't uw droom Kroisos? Kroisos, wat vragen
Uw redelooze blikken....
- KROISOS. Wee! het is te laat.
- ARYANIS. Wat is te laat.... hij leeft, Atys, en weldra staat
Hij levend voor ons en de hal is wild van 't juichen.
De jagers komen en dragen den borstelruigen
Ver tot voor uwen troon.... mijn Atys velde 't beest....
Maar.... zoo een ander trof.... daarvoor ben ik bevreesd.
- KROISOS. O dat ik hem liet gaan!.... weer nevelt het, weer wenken
Vreemde gestalten....
- NINOS. Heer! de domme dieren drenken
Zich in den heldren stroom die voor hun voeten vloeit;
Gij laat het leven laafloos langs u gaan? Hoe moeit
Ge u thans met wanklen toekomst; gij wiens sterk vertrouwen
Op het geluk u schiep zoo sterke heerschappij!
- KROISOS. O Zeus! waarom zoo wreed; mijn kind, mijn kind, wee mij!
- ARYANIS. Hij leeft,.... er is toch geen gevaar....
- KROISOS. Ik zie flambouwen
Als bij een doodengang, en lijkzang waart rondom;
Het is te laat,.... mijn zoon!....
- NINOS. Maar er is niets....
- KROISOS. Waarom!
O roekeloos,.... o dwaas!
- ARYANIS. Kroisos, niets kan hen deren;
Het is een jacht, geen krijg. Zij zullen veilig keeren
Zoodra zij 't monster vonden, er is geen gevaar.
Atys is roekeloos, meent ge.... ja, dat is waar;
Doch hebt ge zelf dan niet Adrestos opgedragen
Voor hem te waken zoo hij onbesuisd mocht wagen?
- NINOS. Adrestos is vertrouwd; zoolang Adrestos leeft
Is Atys veilig.
- KROISOS. Hoort! hoort toch hoe de lucht beeft
Van rouw. Wee wee! ik hoor 't dof ruischend binnen-
[stroomen.
Een wilde woeling bruist er rond voor in het huis

En stuw de donkre hallen door.... Het is gekomen,
Zij komen, wee!

ARYANIS. Zij zijn 't,.... zij komen, groote Zeus!
Dood! hoor ik dood?

(Gedempt rumoer op 't binnenplein en in het paleis;
een Mysisch jager treedt binnen en werpt zich voor
Kroisos troon neder).

JAGER. Kroisos, Kroisos, genade!

KROISOS. Wat is.... geschied.... een Mysiër....

JAGER. Kroisos, genade!

KROISOS. Is dit mijn troon?.... Ninos! wee wee, zijn dit de zuilen
Van mijn paleis?.... Wat hoor ik door het duister huilen?...
O Zeus, die nimmer spot.... geef mij nu kracht, ik voel
Uw noodlot komen, geef mij kracht.... ik wil nu koel
Van zinnen zijn.... weest stil Aryanis!.... ik luister....
Nog niet?....

ARYANIS. Kroisos, rouwklacht wemelt van uit het duister....

KROISOS. Spreek dan!

JAGER. Ik kan het niet.... Kroisos.... Atys is dood!

.
Een onzer viel, en 't zwijn stort op hem en den rood-
Bebloeden kop begraaft het in zijn ingewanden
En wroet er schuimend rond. Toen trad, in beide handen
Een lans, Atys vooruit: doelloos schoot de een voorbij,
Maar de andre trof, de lange schaft zwiepte in de zij
Van 't monster; waggelend spande 't zijn laatste krachten
En stortte schuddend voor.... Atys ontweek.... wij
[dachten

Dat hij ontweek.... maar wee, in 't glibberige bloed
Gleed hij.... daar lag het lijk.... en struikelde, zijn voet
Haakte, hij viel.... Het beest hield reeds den kop gebogen
Ten laatsten stoot.... daar komt Adrestos aangevlogen
En in zijn hand drilt hij de zware, ijzren speer....
En werpt.... Wee, om den schaft kromp Atys....

KROISOS. Wee! niet meer!

(Mysische jagers dragen het lijk van Atys binnen op een
bedekte baar. Achter hen Adrestos die langzaam Kroisos
nadert.)

ARYANIS. Slaat open!.... Atys! wee, hoe zal ik dit nu dragen!

O dat eèn slag, eèn vloek ons allen had verslagen!
Atys.... Atys is dood....

ADRESTOS. Doodt mij! Kroisos, waarom
Hebt ge eens mijn zond'ge ziel gereinigd, wee waarom
Mij niet verstooten toen ik eens aan uwe knieën
Kwam smeeken; wee, waarom de hitsende Erynieën
Verzoend? Wee, voor hoelang! Doodt mij Kroisos, doodt mij!
Erbarmen!
(tot de jagers). Ziet ge 't niet? Kroisos beveelt....
[Doodt mij!

ARYANIS. Atys!

ADRESTOS. Heb ik 't gewild? Heb ik 't gewild dit leven
Te dulden? maar ik moèst.... O Kroisos, doodt mij, richt
Den moordnaar van uw kind!....

ARYANIS. Wat is er mij gebeven
Van zijnen lach, zijn woord, den glans van zijn gezicht!

ADRESTOS. Zal ik van 's levens vloek dan nimmer vrede vinden,
Noch 't leven van mijn vloek? Kroisos, mijn liefste vrienden
Heb ik gedood.... Kroisos, ik heb uw kind gedood!

ARYANIS. Hoe is zijn mond zoo bleek, zijn blanke borst zoo rood.

KROISOS. Adrestos....

ADRESTOS. Doodt mij!

KROISOS. Zeus Katharsios! die zuivert
Van zonden onze ziel, die wascht het roode bloed
Van onze handen af.... O steun mij die nu huivert
En weifelt als in doodsrees.... Steun mij, Zeus! behoedt
Mijn zwakte; O machtige, die onze onmacht bevrijdt
Van der furieën vloek! laat mij nu niet begeven
Mijn kracht, dat ik niet hem dien 'k zelve eens heb ontheven
Van schuld thans offer aan mijn wreede troosteloosheid!

ADRESTOS. Wee mijn verdoemde ziel!.... mijn voeten volgt de drom
Der Eumeniden, bloed stroomt ov'ral waar ik kom....
Stroomen van bloed,.... rouwklacht doorwiekt de zware
[luchten....

Lijkzang ruischt waar ik ga,.... geluk en vrede vluchten
Voor mijn vervloekt gezicht.... O doodt mij!.... neem

[den last
Des levens van mij.... Ik doodde Atys.... ik.... uw
[gast....

- KROISOS. Zeus, Zeus Epistios! die schut het nooit te schenden
't Goddelijk gastrecht, Gij om wiens heiligen wil
Wij openen ons huis voor wie zich tot ons wenden
Om bijstand, leed-bevracht; o help mijn ziel! verstil
Dier droefheid blinde drift; dat ik niet schennend breke
Uw schoonst gebod!....
- ADRESTOS. Atys! zal geen dit leven wreken
Dat ik vermoorde.... Atys!....
- ARYANIS. Atys, Atys is dood!....
- ADRESTOS. (in waanzin)
Redt mij! zij komen, de Eumeniden! 'k zie hun groot-
Stormende schimmen, wee!
- KROISOS. Ge hebt mijn kind verslagen,
Mijn gastvriend....
- ADRESTOS. Doodt mij!
- KROISOS. Wee, ik kan het niet meer dragen
Zijn moordenaar te zien.... van hier, van hier!.... ik wil
Uw schuldloos leven niet.... Adrestos, heen! mijn wil
Is wankel.... O gij hebt geen schuld, maar de eeuwge goden
Slechts hebben schuld, hun wet en gruwlijke geboden
Richten het machteloos en stomp-verblinde volk
Der menschen.... Heen.... van hier!....
- ADRESTOS. Waarheen, waarheen!.... weer kringen
Visioenen om mijn hoofd.... er zuigt een wilde kolk
Mij naar onlaag.... wee wee! hun slangen-hoofden dringen
Al dichters.... en mijn voet verzinkt, een zwarte afgrond
Welft onder mij; Wee wee, gif sist hen uit den mond,
Zij grijpen me aan, Kroisos!.... en uit hun nagels vloeien
Stralen van schuimend vuur.... o vuur dat ik voel schroeien
Door mijn bedorven bloed! Megaira, felle, booze!
Tissiphone, wee wee! wee wee! genadelooze
Aleкто!.... Redt mij!....
- KROISOS. Ga! ik spreek u vrij van schuld;
Hoe zoude uw dood mijn zware droefenis verlichten!
Over het noodlot dat grondloos, nimmer onthuld
Werkt naar zijn wreede wet heb ik geen recht te richten.
Wie bracht niet willoos leed op andrer schuldloos hoofd....
Er is geen schuld.... geen wraak past ons die zoò beroofd
Van wil, zoò machtloos zijn....

- ADRESTOS. Doodt mij!.... Ninos, erbarmen!
- ARYANIS. Atys, en nimmermeer zullen me uw strelende armen
Omvangen?.... Ah.... zijn dolk....!
(Terwijl Aryanis zich over Atys bukt glijdt een dolk
uit zijn gordel. Adrestos springt toe en tracht het
wapen te grijpen, Aryanis weerhoudt hem. Beiden
worstelen).
- ADRESTOS. Aryanis!
- ARYANIS. Laat los!
Ninos! ik kan niet meer!....
- NINOS. Grijpt hem! boeit hem de handen!
- ARYANIS. Hij heeft den dolk!... Wee wee! ik kan niet meer....
- ADRESTOS. (zich losrukkend).
Atys! ik zie uw schim over de vale landen
Des Hades' dolen.... ongewroken.... Wee.... ik kom ...
Wee, de Eumeniden.... wee!
(Adrestos doodt zich en stort op 't lijk van Atys neer).
- ARYANIS. Atys!
- KROISOS. Zeus, Zeus! Waarom!....

VIERDE BEDRIJF

[Tooneel als in 't eerste bedrijf. Er hangt een ijle mist. Naarmate deze mist optrekt
ziet men al duidelijker in de Hermos-vlakte en langs het meer de legerplaats der
Perzen. Kroisos alleen.]

- KROISOS. Sardes! mijn trotsche stad, die onder mijn paleis
Ver langs des Tmolos' voet verschemert en te rusten
Lijkt in zijn wacht; en o landauwen nu nog grijs
Bewaasd van morgenmist en dampen die de kusten
Van 't Gyges-meer omvloein, maar die in 't dage-licht
Met uwen diepen glans den omkreits houdt betogen;
En Hermos, witte stroom, die waar ik mij ook richt
Uw blanke omarming rond de velden hebt gebogen:
En gij mijn blinkend meer, waarom geweldig kringt

De koninklijke rij dier tomben waar mijn vadren
Bedolven liggen . . . O mijn rijk dat nu verzinkt,
Mijn heerlijk rijk waarvan ik de ondergang zie nadren !

Lydië dat ik veertien jaren heb behoed;
Ik heb u groot gemaakt, in slag op slag verslagen
Uw vijanden; ik heb bevochten voet voor voet
Uw macht en rijkdom en uw roem ten top gedragen
Voor alle volkeren; mijn schoon en kostlijk land,
Bedeckt van vruchtbaarheid, van wijn en zoete olijven
En door een zee bespoeld waarop van alle kant
Der aarde schatten tot uw havens komen drijven
En gij uw eigen kunst draagt over de aarde heen,
O land van dadenlust en koene koopvaardijen,
Van rijk en grootsch bedrijf, welks kunst'ge weverijen
Der versten vorsten burgten met hun pracht bekleên;
Hoe werdt ge thans verwoest, hoe zijn uw rijpe velden
Door 't Perzenheir verplet, wat rest nog van uw pracht?
Te gronde ging uw macht, gesneuveld zijn uw helden.
O Zeus! hebt ge mij nog geen leeds genoeg gebracht
Door Atys' dood? . . . maar neen, mijn volk was nog
[gebleven.

Mijn volk moet ondergaan om wat ik heb misdreven,
Ik, Kroisos, die een god gelijkend hier ten troon
Zat over gansch een weerd, de machtigste onder menschen;
Ik dwaas die sprak des lots wanklooze wijsheid hoon
En toch geen meester was over mijn ijdlе wenschen
Naar grooter luister en steeds wijder heerschappij;
Hoe is nu al mijn praal en ijdelheid voorbij!
Alsof een verre branding . . . hoor ik hen niet komen?
Ik zie mijn stad verwoest, mijn burgt reeds ingenomen;
De torens storten neer tot aan des heuvels voet,
Den Paktolos doorvloeit een roode stroom van bloed . . .

De nevel wijkt . . . ik zie hun witte tenten kranzen;
Heden zal ik voor 't laatst de legerplaats bespiên;
Hun harnessen, hun blanke speeren en het glanzende
Dier sikkel-wiel'ge wagens zal ik niet meer zien . . .
Twee weken heb ik dagelijks hier toegekeken
Hoe Kuros' leger zich al nauw en nauwer sloot

Rondom mijn veste en hoe 't naar alle hemelstreken
Den uitweg heeft versperd

. . . . de valse mist wordt rood
Het brandt ik hoor gekrijsch de leege stad
[doorstroomen

O Zeus! mijn Sardes valt ik hoor een krijgsgedruis
Uit verre straten dreunen en al nader komen
Mijn rijk verzinkt

(Luid rumoer in het paleis).

Wee mij' Ik ben bereid, o Zeus!

(Een ordelooze bende vrouwen, waaronder de dochters van
Kroisos met hunne slavinnen en Aryanis, stormt binnen).

VROUWEN, Kroisos zij komen hoor, de stad loopt vol geruchten
Van wapens en getier, van alle kanten vluchten
Er horden Lyden door de nevelende stad,
Burgers en krijgers, half-ontwapend van het plat
Der vrouw-vertrekken zagen wij hun luide benden
Voorbij ons jagen en zich straks weer-omme wenden
Zooals een raadloos beest van overal bestookt
De Perzen komen! ziet hoe 't in de verte al rookt
En opvlamt Kroisos ziet ge uw stad, uw Sardes

[branden?

De Perzen zijn 't Wee wee! wij zijn in Kuros' handen!
Luistert hoe hun geschreeuw van uit de verte klinkt
En aangroeit tot een vloed waar alles in verzinkt
Als in een wervelkolk van angst en razernijen
Wee wee! de Perzen

ARYANIS, Neen 't zijn de geslagen rijen
Van Ninos Kroisos!

KROISOS, O mijn kinderen!

ARYANIS, Een drom

Van burgers en van slaven uit het heiligdom
Astarte's en de priesters onze goden vluchten
VROUWEN, Wij zijn verloren Zie toch hoe die brand de luchten
Van vlammen en van rood-laaïenden smook doorvloeit
Het vuur wast Sardes brandt en almaar dichter loeit
Onze verwoesting

(Nieuwe bende vluchtelingen, vrouwen, tempelslaven,
die beelden en kostbaarheden dragen, priester).

- VROUWEN. Wee!
- KROISOS. Mijn kinderen!
- VROUWEN. Verloren! . . .
- Het offerdier ontsnapt . . . geen god wil ons verhooren!
- PRIESTER. Wee Kroisos! vijfde vorst uit der Mermnaden rij,
Wee, aan wiens schuldloos hoofd de schande wordt
[gewroken
Van Gyges' gruweldaad; uw glorie is voorbij,
De al-oude vloek vervuld die eens werd uitgesproken
Over 't geslacht dat door der Herakliden moord
Lydië heeft beheerscht. Wee Kroisos, die uw handen
Rein hield als geen. Wee, wee, die door geen daad of woord
Ooit zondigde, wiens wil en wijsheid deze landen
Gewrocht heeft tot een lusthof voor uw volken, gij,
Grootmoedigste en rechtvaardigste, edelste aller vorsten!
Een god heeft u vervloekt; verlopen is 't getij
En boeten zult ge 't bloed dat uit Kandaules' borsten
Onschuldig stroomde . . . O Heer, wat baat uw hooge
[deugd;
Een god heeft u vervloekt; mijn offers en gebeden,
Zij zijn versmaad . . . Kroisos, rechtvaardigheid noch deugd
Wenden het werken van een god-vervloekt verleden.
- KROISOS. Gij dwaas, gij, noodlots nar, orakelende zot!
Nu eerst erkent ge? eerst nu voorspelt ge mij mijn lot?
Kent ge thans ook het rijk dat Kroisos zou verwoesten
Zoo hij den Halys met zijn legers overschreed?
En kent ge 't muildier waarvoor Aziëns vorsten moesten
Vernederd worden? den bastaard die Kuros heet?
Wie uwer durft zich priester van die godheid noemen
Die over ons beschikt naar een onbuigbaar recht;
Wat weet gij van haar wet, wien durft ge te verdoemen
Onwaard'gen zelf, gij zwendlaars die in slecht
Gespeelde rollen uw onwetendheid verhelen
Wilt en u zelf dan nog voor haar profeten houdt . . .
Orakelend gespuis dat mij nog kondt ontstelen
Drieduizend offerdieren en ontelbaar goud,
En zelfs die simple spreuken niet vermocht te klaren
Die als een waarschuwing uit der Pythia mond
Apollon tot mij richtte . . . Wee, eerst als het zware

Verdriet ons hart bevrijdde en van zijn waan ontbond,
 Wordt zijn verstand verlicht en schouwen wij de waarheid . . .
 Te laat . . . het noodlot is er, en mijn ondergang
 Zoo zeker als die zon haar hoog-rijzende klaarheid
 Straks over Sardes giet . . . Gij zot laat toch uw zang
 Voor 't laatst die vrouwen nog een minnaar profeteeren,
 Een Pers of Meed . . . ge zult het zwetsen gauw
 [verleeren . . . :

Maar ik, O Zeus! ik roep mijzelf driebubb'len vloek.
 Wee mijner ijdelheid! en wee mijn hoogverwaten
 En roembegeerig hart; wee wee mijn god-verlaten
 En eigendunkelijken wil; driebubb'len vloek
 Over mijn blinde schuld! . . .

(Ninos, omringd door krijgers en andere vluchtelingen
 treedt op).

VROUWEN.

Kroisos! redt ons, zij komen.

NINOS. De Perzen zijn in stad, de muren zijn genomen.

PRIESTER. Die muur waar rond omheen Meles den Leo droeg,
 Opdat, naar 't godd'lijk woord, geen vijand hem betreden
 Noch ooit verov'ren kon? . . .

NINOS.

Maar dezen morgen vroeg

Toen 't nog niet lichtte en alles sluimerde beneden
 De wallen vond een Marder 't lang vergeten pad
 Dat voert ter steilsten tinne en dat men nimmer had
 Bewaakt . . .

PRIESTER.

En waar men Leo ook niet rond kon dragen . . .

NINOS.

Daar wrongen zij zich door de dichtgegroeide hagen
 En struikgewassen heen en klommen naar omhoog,
 Voordat eèn wachter 't merkte was een wijde boog
 Der wallen reeds bezet en lag de toegang open
 Voor den geweld'gen zwerm die nader kwam gekropen
 En zonder slag of stoot den steilen wand beklom.
 Wij snelden toe maar stuitten op den dichten drom
 Die er geschaard stond en zijn ordelijke rijen
 Vooruitdrong . . . en zoo strenden we op den breedden muur
 Man tegen man, beneden ons, ter wederzijde
 Stapelden de gevallen . . . Welhaast een uur
 Wist ik te wederstaan; maar als de hooge vloedden
 Van eenen winterlijken, zwaar gezwollen stroom

De dammen brekend over 't laagland komen woeden
 En slepen in hun stuwing mede èn huis en boom;
 Zoo onweerstaanbaar zwol de storm dier blanke zwermen...
 Wij zijn verslagen zoo geen god zich wil ontfermen.

(Verwijderd, maar steeds sterker wordend tumult, allen
 verdringen zich voor een boog die uitzicht geeft over
 het ingenomen kwartier der stad).

VROUWEN. Daar komen zij.... de brand wordt breeder.... ziet, een
 [stoet

Van kopren Perzen stuwt de markt op.... hoort het
 [juichen ...

Een chaos van geluid en glans.... Eén woeste gloed
 Bespookt het gansche plein.... Ik zie de balken buigen,
 Het dak stort in.... daar slaat de toren naar beneên
 En slijt, één slag, het steigerend gewoel uiteen.

Maar 't stort alweder vol.... Zwart wemelen de daken,
 Met speeren, pijlen, steenen, brandend huisgerij
 Werpt men omlaag.... Daar, langs den Paktolos, zij braken
 Zich door en vluchten.... Wee....

NINOS. Chrysantas' ruitertij!

VROUWEN. Wee! zij zijn achterhaald! Verloren.... maar zij keeren....

NINOS. Dit is geen stelling om de ruiters af te weren....

Daar nadert Arsama en valt hen in den rug

Het is gedaan....

VROUWEN. Wee wee! hij dringt hen van de brug

Het water in.... het kluwen kantelt en terneder

Stroomen de menschen.... Wee! het is voorbij.... alweder

Is heel de plek bestormd van eenen nieuwen drom

Die golvend stilstaat.... Wee!.... weer wendt de stoet

[zich om....

En spat vluchtend uiteen.... de holle straten galmen

Van kernen en geschreeuw.... Overal zie ik 't walmen

Van Sardes' brand....

NINOS. Kroisos!

VROUWEN. Wee wee!....

KROISOS. Ik ben bereid....

Uw laatste plicht, Ninos! verdedig deze vrouwen.

In Mithra's heiligdom zijn zij in veiligheid,

Voert hen daarhenen met de macht die nog behouwen

Bleef uit die slachting Snel geen haar wordt hen
[gedeed]

In eenen tempel waar men Kuros' god vereert.

NINOS. En gij?

KROISOS. Ik blijf.

NINOS. Mijn vorst.

KROISOS. Ge hebt toch mijn bevelen .

Gehoord; ik blijf en gij brengt naar den tempel al
Wat nog te redden valt, mijn dochters, hun gespelen
En wie ge op uwen weg nog tegenkomt; Ik zal

ARYANIS. Wij blijven hier, Kroisos!

KROISOS. Mijn kinderen!

VROUWEN. O Vader

Wij blijven hier!

KROISOS. Het zij; zoo weest ook gij bereid.

ARYANIS. Wij zijn bereid.

NINOS. Blijft hier, tot ik beneên vergader

Al wie nog strijden kan tot dezen laatsten strijd,
Nog is de steile burgt van Kroisos niet genomen!
(Ninos met zijn krijgers af).

VROUWEN. Tot aan den Tmolos is Chrysantas' volk gekomen

Wij zijn belegerd

KROISOS. O mijn Sardes, o mijn rijk!

ARYANIS. Gij heft ons hoog, Kroisos, wij vallen tegelijk.

VIJFDE BEDRIJF

[Binnenhof van 't paleis, op den achtergrond een hooge brandstapel in 't midden waarvan Kroisos, zwaar geketend, op zijnen troon zit. Voor hem liggen eenige gesneuvelden waaronder Ninos. Rondom, cveneens gebonden, zitten de nog levende vrouwen en slaven, aan de vier hoeken Aryanis en drie andere ongebonden, met brandende fakkels in de hand. Overal kostbaarheden en met wijn gevulde offerschalen. Tegenover den stapel een zware, gesloten poort. Door een galerij op den achtergrond kan men nog een gedeelte van de stad zien. De morgen begint te lichten).

KROISOS. Solon!

ARYANIS. O nacht van wee die voor onze oogen wijkt;
O morgen die uw stralen over de aarde strijkt
Om nieuwe droefnis met uw zuiverheid te omblinken!
Des levens hoogste glans zal hier tot asch verzinken.
De vaste heerschappij wier gouden keten wond
Om Aziëns volkeren en hen tesamen bond
Tot eèn geweldigheid werd als een rag verbroken,
En zelf van ketenen gebukt en neergedoken
Verwacht haar drager wat zijn noodlot brengen zal;
Hoe kwam zoo groote macht en heerlijkheid ten val!
O Hoofd waarop zoo veler landen kronen blonken
Hoe zijt ge thans ontbloot van al uw waardigheid;
O Handen die zoo rijke zegeningen schonken,
Hoe machtloos ligt ge thans in uw gebondenheid.
Mijn vader dien ik zelf deze ijzers heb omhangen,
Wel viel 't vervullen van dit laatst bevel mij zwaar;
Maar zoo nu Kuros komt vindt hij u reeds gevangen,
Vrijwillig, in de macht der godheid. Een altaar
Hebt gij haar opgericht, een offer zult gij branden
Zoo schoon en heilig, van zoo groote ootmoedigheid
Als nimmer nog eens menschen boetedoende handen
Tot haar verzoening brachten Ziet wij zijn bereid;
Zoodra eèn Pers de burgt betreedt zal hij aanschouwen
Hoe Kroisos sterft en al wat hem nog bleef behouwen
Op aarde en wat hij 't meest van alles liefhad tot

Een offer heeft gewijd aan zijn onbuigbaar lot!
 (Luid en toenemend rumoer aan de poort).
 Gij vrouwen weest gereed wanneer ik u het teeken
 Geef met uw fakkelen den stapel aan te steken....
 Reeds wijkt de poort.... en splijt.... zij zijn 't!....
 (Aryanis steekt een takkebos aan, de andere vrouwen
 volgen haar voorbeeld).

Het is gedaan

Het rijshout brandt.... O Zeus!

VROUWEN. Zeus! neem ons offer aan!

(Een bende Perzen, door Arsama aangevoerd, stormt
 binnen en blijft verschrikt voor in den hof staan).

PERZEN. De Koning!

ARSAMA. Kroisos?.... Ja hij is 't, de held der Lyden
 Voor wien gij eens op 't veld van Pteria moest vlieden
 Totdat ons Kuros zelf ter hulpe kwam.... Kroisos!....
 Hij antwoordt niet....

PERZEN. Hij is met ketens vastgebonden
 Op zijnen troon.... Hij leeft niet meer.... Daar ligt Ninos
 Bij de and're dooden, dood, de borst bedekt van
 [wonden....

Arsama's dolkgreep zie ik blinken uit zijn zij
 De vrouwen leven! Wee!

ARSAMA. Wat staat ge er werkloos bij,
 Snijdt los, haalt hen er af; pakt aan, voor zij verbranden!
 Grijpt Kroisos levend zooals Kuros ons beval!....
 Geen durft?

PERZEN. Hij leeft.... hij heft de zwaar-geboeide handen!

KROISOS. Solon!

PERZEN. Wien roept hij aan?

ARSAMA. Zoekt Kuros.... snel! roept al
 Wat helpen kan hierheen, haalt water.... ziet van boven
 Dansen al vlammen.... Kuros zal ons niet gelooven....

PERZEN. Een tempelschat!....

ARSAMA. Maar bluscht dan eerst!

PERZEN. Het louter goud

Ligt er gestapeld.... ziet.... gedrevene bokalen
 Gevuld met offerwijn....

- ARSAMA. Pakt aan! het groene hout
Vlamt reeds en sist, pakt aan
- PERZEN. Daar valt wat van te halen
- ARSAMA. Het vuur breekt door en schuifelt langzaam naar omhoog!
(Kuros, met groot gevolg komt den binnenhof oprijden
Kuros en zijn paard geheel in 't goud geharnast, de
ruiters van zijn gevolg in koper.)
- PERZEN. Kuros, de gouden god! terzijde een helle boog
Van licht en wapenglans straalt om zijn leden henen
De weerschijn van den brand nooit heeft hij zoo
[geschenen
Op 't slagveld Kuros heil! een wonder! Heil
[den Heer
Van Azië Kuros!
- ARSAMA. Terneer, hij komt, terneer!
- PERZEN. Heil Kuros!
- KUROS. Kroisos? wee gij roovers, wee verwaten
Plundraars! wie gaf u recht de hand aan hem te slaan? :
Heb ik u niet gezegd hem ongedeerd te laten?
Arsama! gij hier? gij, wie heeft dien moord begaan?
Wie dorst hier Kuros' naam voor eeuwig te besmetten?
Arsama! bluscht het vuur, redt hen en zoo er een'
Hunner niet leeft
- ARSAMA. O Heer, wij konden 't niet beletten,
De stapel brandde reeds
- KUROS. Maar bluscht! is er geen een
Die durft zoo zal ik zelf
(Springt van zijn paard en treedt op den brandstapel
toe, soldaten volgen en trachten thans het vuur te
blusschen).
- PERS. Het rijs valt naar beneden!
- KUROS, Doof uit!
- PERZEN. (Vergeefsch pogend het vuur meester te worden).
Geen mensch vermag die vlammen uit te treden!
(Kuros nadert den stapel en wil een der stammen
aangrijpen; Aryanis rijst op en weert hem af.
- ARYANIS. Terug! dit altaar is den hoogsten god gewijd;
Terug o Kuros, want, wie deze gloeiende stammen
Uiteenwerpt heft zijn hand tegen de majesteit

- Van Zeus zelf en zijn hoog geheiligde offervlammen!
- KUROS. Wat Zeus! . . . slaat neer het vuur . . . ik wil dit niet . . .
[slaat neer!
- PERZEN. Het is te laat . . . het vloeital verder . . . meer, nog meer!
Brengt water, zand . . . de rook verschroeit ons . . . wij
[verstikken . . .
Ruk weg dien balk . . . geen span kan ik hem meer ver-
[wrikken . . .
't Is tooverij! een God heeft hem geoordeeld . . . Hoort . . .
Hij roept! . . .
- KROISOS. Kuros, Kuros!
- PERZEN. Hij leeft; 't is Kroisos . . . hoort!
- KROISOS. O Zeus! ik roep u aan, verhoor mij, laat mij sterven,
Geef mij dit laatst geluk te sterven naar mijn wil;
Het leven dat mij eens verblindde leerde ik derven,
Mijn hoogmoed zwijgt, O Zeus, mijn ijdel hart werd stil . . .
- PERZEN. Hij wankelt . . .
- KUROS. Kroisos!
- PERZEN. Wee! de vlammentongen rijzen
En woelen flakkrend om zijn voeten . . .
- KUROS. Kroisos!
- KROISOS. (zwak) Heer!
Zoo gij grootmoedig zijt en mij nog wilt bewijzen
Grootste genade . . . ik smeek, zoo legt mijn keet'nen neer
In Delphi's tempel . . .
- PERZEN. Zijn geheven handen zakken
Omlaag . . . rondom den troon vatten de dorre takken
Al vlam . . .
- KUROS. Dooft uit, dooft uit!
(Het wordt plotseling donker, een zware onweerswolk
trekt over de stad.)
- PERZEN. Wee! het wordt nacht . . . de nacht!
Een teeken! 't vuur staat stil, geen vlam beweegt . . .
[de nacht
Wentelt terug . . . een wolk komt over Sardes drijven
Een teeken . . . boven ons zie ik het hangen blijven
Als onweer . . . wee ons, wee, . . . de bliksems schieten
[los . . .
De rook kruipt langs den grond, het vuur stort in . . .

- KUROS. Kroisos!
- KROISOS. (Tracht op te staan).
Solon!
- PERZEN. Hij sterft . . . wee ons . . . een wolkbreuk, zware
[stralen
Breken de lucht . . . Een vloed komt over Sardes dalen . . .
Wee ons! vlucht in 't paleis voor ons die storm verdrinkt!
(De bui bedaart weer plotseling en trekt af, de lucht
klaart op).
- KUROS. Zijn god heeft hem gered . . . Blijft mannen . . . ziet weer
[blinkt
Ginder het morgenblauw, de wolken grommen henen;
Reeds is het onweer van den horizon verdwenen,
De regen mindert . . . en het smeulend vuur verdooft;
Zij zijn gered . . .
- ARSAMA. Weer heft hij 't diep-gezonken hoofd!
- KROISOS. Kuros!
- KUROS. O Kroisos, moet ik u dan zóo begroeten;
Den machtigsten vijand die mij ooit wederstond?
Zóo moest ge uw onberaden roekeloosheid boeten
Waarmee ge tegen mij dien grooten tocht begon!
Wát heeft u zóo misleid? Wat zoekt gij in mijn landen
Dat gij niet zelve reeds in overdaad bezat;
Gij die 't onmeet'lijk rijke Phrygië en de stranden
Der Joniërs beheerschte! . . .
- KROISOS. En was een mensch ooit zat
Van roem? O godheid die ook dit hart hield bevangen
Van uw onzeggelijk en mateloos verlangen
Dat ieder leven stuwt . . . Ik was een spelend kind;
Ik wist niet wat mijn macht bedoelde, glans-verblind
Hield ik voor eigen werk het wonder-mchtig leven
Dat door uw wil mijn menschenziel werd uitgedreven
Tot een verwerklijking uwer geweldigheid.
Mijn eigen roem, niet uw groote noodwendigheid,
Mijn God, heb ik gezocht. Ik nar die om der menschen
Ledige praal ten slaaf werd van mijn leed'ger wenschen,
Wiens wil om kinderlijk geluk onwaardig vroeg;
Thans weet ik dat ik slechts uw grooten wil voldroeg.
En 't lot dat mijn verblindheid voegt heb ik gevonden;

Dit is Kroisos! uw knecht! geketend en gebonden
 O mijn Noodwendigheid, geef ik mij in uw macht;
 Ik ben een mensch!

Kuros! mijn Heer.... bevel, ik wacht!....

KUROS. Gelijk een waterval zie ik de zware tijden
 Stuwen en overslaan en bruisend verder glijden
 Tot in een eindeloos en ongekend verschiet....
 Wat wacht gij van mijn wil!.... de godheid richt, ik niet....
 (Kuros wenkt Arsama en eenige soldaten Kroisos en
 de andere geketenden te bevrijden. Kroisos daalt
 van den brandstapel neder en wordt voor Kuros
 geleid).

KROISOS. Ik ben niet waardig meer der wereld kroon te dragen,
 Ik wist mijn waarheid niet. Zoo neemt mijn heerschappij;
 Een sterker zon kwam thans over mijn volkren dagen,
 Verblonken in mijn glans; Kuros! een nieuw getij
 Breekt aan, de wereld wacht een nieuw-geboren leven;
 Kuros! haar Noodlot werd in uwe hand gegeven!
 Zoo neemt mijn landen, neemt dit heerelijke rijk
 Dat ik zelf heb verwoest.... ik buig mij voor u neder
 Aziëns Heer!....

KUROS. Staat op! Kroisos, wij zijn gelijk
 Omdat wij menschen zijn.... een korte pooze en weder
 Is heel mijn heerlijkheid verzwolgen in dien nacht
 Waarin het eeuwig Zijn en Niet-zijn samen strijden!
 Meer dan een wereldrijk heeft mij uw val gebracht:
 Wil en Gelatenheid om wat wendlooze tijden
 Wentelen op mijn ziel, tot ieder lot bereid
 Te wrochten tot het einde in evenwichtigheid.

(Heft Kroisos op en reikt hem zijn gouden zwaard over.

Een Medisch Magiër, voorafgegaan door twee slaven
 die een klein vuuraltaar dragen, treedt op en nadert
 Kuros.)

MAGIËR. Mithra! wiens heilig licht weer daagt en van de toppen
 Der bergen over nachtverzonken landen glanst,
 O dageraad die rond de wit-gekruide koppen
 Als een robijnen kroon van schitteringen kranst,
 Gij die de nacht bedwingt waarin duizend demonen
 Tegen der godheid schepping stormen en hun kwaad

De macht van Ormuz blindt zooals de zandcyclonen
In een woestijn de zon met hun vaalgrauw gewaad
Omhangen en bekleên; die nacht waarin de spoken
En roovers rondgaan en der menschen stal en huis
Van schrik vervullen; wolf en jakhals, al 't gespuis
Der hel is tot der weerd verwoesting losgebrosen;
O hoog-gezegend licht dat deze nacht verwon,
Geweld'ge God voor wien Ahriman's horden vluchten!
Opnieuw is de aarde ontwaakt, een nieuwe dag begon,
En 't luide leven vult opnieuw de zuivre luchten;
Mithra! uw rijk breekt aan en Ormus' schepping staat
Levend, geweldig, in uw grooten dageraad.

DE KLEINE JOHANNES

TWEEDE DEEL

DOOR

FREDERIK VAN EEDEN.

XV.

Op een vroegen morgen, zonnig en stil, kwamen zij aan een klein badplaatsje tusschen de bergen. Het was nog geen zeven uur. Een lichte nevel hing om de donkergroene toppen, en dauw schitterde op het mooie groen-fluweelen grasveld en op de gloeiend roode geraniums, de witte purper-gesterde anjers en de bruin-groene zoet-riekende reseda van het park. De muziek speelde al lustig en de zwierig gekleede dames en heeren wandelden op een marmer-bevloerden wandelbaan, na het drinken van het zoute warme water uit de bron, plichtmatig zooals hun dat was bevolen, om gezond te worden.

Marjon zocht zulke plaatsjes, want daar viel 't meeste te verdienen. Er waren ook al een paar concurrenten. Een sterke man en zijn dochtertje, beiden gekleed in rose tricot en zwart fluweelen broekjes met pailletten, maar och! zoo stoffig, gelapt en verschoten. Het meisje was veel jonger dan Marjon en had een suffig brutaal gezichtje. Ze liep op haar handen, zoodat haar beentjes boven haar zwarte kroeskopje bengelden.

Johannes vond die ontmoeting niet plezierig. Marjon en hij behoorden tot de voornamen onder 't kermisvolk. Hun buisjes en petten zagen nu juist ook niet zoo frisch en welgeborsteld. Maar wat zij aan hadden was heel, ook hun schoenen, Johannes had zijn jongeheeren-pakje nog, en Marjon droeg een fluweelen stal-jongensbuisje van het circus. Met den sjofelen Hercules en zijn dochtertje lieten ze zich niet in.

Bij Marjon was dit alleen spijtigheid om de concurrentie,

bij Johannes was het trots, dat voelde hij wel. Hij had meelijden met dien groven man met zijn wreed gezicht en met dat arme versufte acrobaten-kind. Maar dat hij zelf nu hun vak-genoot en gelijke was, tegenover al die deftige badgasten, dit kon hij niet zetten.

Het maakte hem verdrietig, hij wou niet zingen en liep droomend tusschen de bloemen, met vage verzen en een diepe weemoed in zijn geest. Hij dacht aan zijn vaderlijk huis en den moestuin, aan de duinen, aan den herfstdag toen hij bij den tuinman van Robinetta's buiten kwam, aan Windekind, aan Markus, aan den bloementuin van tante Seréna.

De bloemen keken hem aan met hun wijde, ernstige oogjes. De anjers, de gestraalde stijve Zinnia's, de geel-vlammige zonnebloemen. Ze waren blijkbaar allen vol diep mede-gevoel, alsof zij tegen elkaar fluisterden: „Kijk! den armen kleinen Johannes! Weet je nog hoe hij onze gast was in het elven- en bloemenrijk? Zoo blij en jong! Nu is hij droevig en verlaten, een schamele kermisjongen, die moet zingen voor zijn brood. Is 't niet vreeselijk?”

En de blanke purperhartige anjers wiegelden meewarig heen en weer, en de groote zonnebloemen lieten het hoofd hangen en staarden strak omlaag met blikken vol ontzetting.

De zon scheen zoo stil en prachtig, de spitse reseda-tuiltjes geurden zoo zoet, en toen Johannes voor een bed vol smachtend-blauwe lobelia's kwam, die allemaal blinkende dauwtranen in hun oogjes schenen te hebben, uit louter medelijden, toen kreeg hij zelf ook zoozeer met den kleinen Johannes te doen, dat hij op een bank ging zitten schreien. En alsof daar in het achter groene heesters verborgen muzikentje, de dikke kapelmeester en zijn muzikanten, met goud-omboorde platte petten, den toestand begrepen, speelden zij zeer gevoelvol een weemoedige volkswijze. Marjon echter, die om de zaken bleef denken, was druk aan 't jongleeren met bordjes, appels en eieren, op de marmeren esplanade.

Johannes zag dat, en schaamde zich wel een weinig. Hij beproefde verzen te maken en begon aldus:

Ach roode geranium welvertrouwd,

Ach lieve lobelia blauw,

Waarom of gij mij dan zoo droevig beschouwt?

Voor wien draagt uw gezicht in 't morgenlicht,
die schitter-tranen van dauw?

Ach kent gij mij nog?

Maar verder kwam hij niet, omdat hij het te kwaad kreeg, en ook geen papier bij zich had.

Daar kwam Marjon aan:

— „Wat zit je daar nou te klungelen, Jo, en mij laat je maar sappelen. Als aanstonds de boteram komt, dan kan je zeker wel meedoen.”

Zij sprak wat bits, en geen wonder dat Johannes ook wat gemelijk antwoordde:

— „Ik denk niet altijd om geld en eten zooals jij.” —

Dat raakte harder dan hij dacht, en de zon fonkelde nu niet enkel op de dauw in de lobelia's, maar ook op heldere droppen in twee blanke meisjes-oogen. Marjon werd echter niet boos, maar zeide zacht:

„Maakte je verzen?”

Johannes knikte zwijgend.

— „Neem me niet kwalijk, Jo, mag ik es hooren?”

En Johannes begon:

„Ach roode geranium wel vertrouwd,
Ach lieve lobelia blauw,
Waarom of gij mij dan zoo innig beschouwt?
Waarom toont uw gezicht, in 't morgenlicht,
die schittertranen van dauw?

Och, weet je 't dan nog — van den ouden tijd . . .

Weer bleef hij steken, en zweeg, met droeven blik voor zich starend.

— „Zul je 't afmaken, Jo?” zei Marjon, met een stil respect. „Blijf jij maar hier, dan zal ik ze nog wel wat vóórdraaien alléén, hoor!”

En zij ging weer naar de hoofsche pantoffel-parade, met Keesje en haar bordjes, haar appels en haar eieren.

Toen keek Johannes op en zag plotseling vóór zich iets zoo bekoorlijks en liefelijks, dat hij eene geheel onbekende ge-

waarwording voelde. Het was hem alsof hij tot nog toe in een kamer had gewoond met beschilderde muren, waarop boomen en bergen en watervallen en blauwe luchten waren afgebeeld — en alsof nu plotseling die muren verdwenen en hij de echte blauwe hemel, en echte bosschen en rivieren om zich zag.

Het zonnige, bloemrijke parkje van de badplaats was begrensd door steile porfierrotsen. Aan den voet, bij 't donkerheldere water van een kleinen stroom, waren ze dicht-begroeid met schaduwend laag-hout. Daar kwam een smal paadje uit van de bergen, en op dat paadje liepen twee kinderen naar beneden, hand in hand, met fijne stemmetjes in druk gesprek.

Het waren twee meisjes van omstreeks 9 en 10 jaar. Ze hadden zwart-fluweelen jurkjes aan, om 't midden met gekleurd lint bijeengehouden, bij de eene rood, bij de andere ivoorkleurig. Ieder had keurig nette glad-sluitende kousen van gelijke kleur als haar gordel, en fijne lage schoenen. Ze waren beiden blootshoofds en hadden dik, goudblond haar, dat in zware glanzige kronkels neêrviel over 't zwart-fluweel.

De muzikanten — alsof zij 't al-weder wisten — speelden nu een liefelijk danswijsje, en de twee meisjes bewogen met speelsche vroolijkheid hun slanke beentjes op de maat. Eén-twee-drie, één-twee-drie, — de pas van drieën, zooals kinderen zeggen, met de beide handen inééngestremgeld. En wat Johannes ondervond toen hij dat hoorde en zag, dat zal ik maar niet beproeven u te beschrijven, want dat heeft hijzelf ook nooit kunnen doen.

Denkt maar dat het iets zeer heerlijk was en ook iets geheimzinnigs, want het deed hem aan het elven-land van Windekind denken en hij begreep volstrekt niet waarom.

Voor 't eerst scheen het hem alsof er iets uit dat heerlijke land, het land van Windekind en van vader Pan, in het gewone menschenleven was overgebracht. Dat waren die twee meisjes, en op het bergpad hun slanke voetjes, die zij bewogen op de maat der muziek.

De kinderen liepen toen al pratend, hand in hand, door het park, nu en dan even hardlopend, soms met helder gelach, ook wel stilstaand bij bloem of kapel, tot zij tusschen de wandelaars kwamen en in een groot hotel verdwenen. Johannes

was hen gevolgd, zich verwonderend waarover zij het zoo druk zouden hebben, vol aandacht voor al hun aardige maniertjes, stemgeluidjes en bevallige gebaren, voor hun fraaie kleeding, hun schoone haren en ranke gestalte.

Toen hij bij Marjon terug kwam, moest hij wel opmerken hoe veel minder mooi deze was, met haar schrale figuur en bleek gelaat, haar groote handen en voeten en kort gesneden wit-blond haar. Johannes zeide niets van zijn ontmoeting, maar was zeer stil en ingetrokken. Ook Marjon was daarvoor lang zoo vroolijk niet als gewoonlijk.

Toen zij dien namiddag weder de ronde deden door het plaatsje, en geld trachtten te verzamelen bij de families, die vóór de hotels en in de tuinprieeltjes koffie en koek gebruikten naar Duitschen trant, toen voelde Johannes zich zeer zenuwachtig worden in de buurt van het groote hotel, waar de twee meisjes waren binnen gegaan. Zijn hart klopte hevig en hij kon niet meer zingen.

En jawel, toen zij naderbij kwamen, hoorde hij dezelfde twee vogel-stemmetjes die hem den ganschen dag nog in de ooren klonken, vroolijk opjubelen. Dat gold niet den kleinen Johannes, maar Keesje. Voor 't eerst werd Johannes duchtig op hem jaloersch,

Een welluidende stem riep zacht en vermanend twee namen: „Olga! — Frieda!”

Maar Johannes was te zeer bedremmeld en aangedaan om goed waar te nemen wat hij zag. Zij waren het, de twee lieve kinderen, die hij 's morgens voor 't eerst gezien had en ze kwamen vlak bij hem en spraken tot Keesje. Hun moeder riep hen terug en toen vraagden en vleiden de kinderen met uitbundige smeekestemmetjes of die allerliefste aap toch wat naderbij mocht komen, en of ze hem koek mochten geven en of hij kunsten mocht doen.

Het was Johannes alsof hij in een nevel ging, of alles rondom hem wazig en onduidelijk was. Juist zoo voelde hij, toen hij in Robinetta's huis stond tegenover de vijandige menschen. Maar toen was het angstig en vreeselijk, en nu blij en heerlijk. Vaag hoorde hij het roezige stemmen-gerucht en het gerammel van koppen en schotels en eetgerei. Hij voelde de aanraking der zachte meisjeshandjes en werd voor

het tafeltje gebracht vanwaar de vermanende stem geklonken had. Daar zat een dame en een heer. Keesje kreeg lekkers.

„Kun je zingen?” vroeg een stem in 't Duitsch. Johannes bedacht toen eerst dat de twee meisjes Engelsch hadden gesproken, Marjon stemde haar gitaar, en porde hem ferm met den steel er van in de zij, omdat zij vond dat hij weer zoo erg verbouwereerd deed. Toen zongen zij het laatste liedje dat Johannes dien morgen had afgemaakt en dat Marjon sedert al op muziek had gebracht.

Ach roode geranium wel-vertrouwd,
Ach lieve lobelia blauw,
Waarom of gij mij toch zoo droevig beschouwt?
Voor wien draagt uw gezicht, in 't morgenlicht
die schittertranen van dauw?

Ach weet je dan nog van den ouden tijd
toen de teedere nachtegaal zong,
toen de elven dansten op 't mostapijt
En het maanlicht zoo stil, en de hemel zoo wijd
en de wereld zoo vreemd en jong?

Ach roode geranium wel-vertrouwd,
Ach lieve lobelia blauw,
de zon is verdonkerd, de lucht is vergrauwd,
de nachtwind wordt kil en de wereld oud
en de herfst komt zoo gauw, zoo gauw.

Johannes had nu weer helder gezongen. Het brok in zijn keel was plotseling weggegaan, toen het er op aan kwam.

Toen hoorde hij den heer zeggen, met groote verbazing: „Ze zingen Hollandsch”. En zij moesten hun lied herhalen.

Johannes zong met volle toewijding, zooals nog nooit te voren. Al zijn droefheid en zijn vaag verlangen zong hij nu uit. Marjon begeleidde hem bescheidenlijk, met zachte gitaargrepen en tweede stem. Maar de muziek was toch geheel van haar.

De uitwerking op de familie aan het tafeltje was ook geheel anders dan die zij tot nog toe hadden teweeggebracht. De deftige mevrouw uitte een langgerekt „Ah!” met een zacht hoog stemgeluid, en bekeek het tweetal nauwkeurig, door

een lorgnet met langen steel van schildpad. De heer zeide, in 't Hollandsch: „Uitstekend! — voortreffelijk! — zeer bijzonder! werkelijk zeer bijzonder.” De meisjes klaptten in de handjes en riepen om 't hardst „bravo! bravo!”

Johannes voelde zijn gezicht gloeien van plezier en voldoening.

— „Kom eens wat dichterbij, jongelui!” zei toen de deftige mevrouw, haar langgesteelde lorgnet in den schoot leggend. Zij sprak nu ook Hollandsch, maar met een vreemd accent, dat Johannes zeer voornaam klonk.

— „Vertel eens,” zeide ze vriendelijk, „waar komen jullie vandaan, en hoe kom je aan dat mooie liedje?”

„Wij komen van Holland, mevrouw!” zei Johannes, nog een beetje verward, „en dat liedje hebben we zelf gemaakt.” —

— „Zelf gemaakt?” zeide de dame, met minzame verbazing, terwijl ze den heer naast haar eens aankeek. „De woorden? Of de muziek?”

— „Allebei” zei Johannes. „Ik de woorden, en mijn vriend de muziek.”

— „Wel! wel! wel!” zeide de mevrouw, glimlachend om zijn aardige zelfvoldoening.

Toen mochten zij beiden aan het tafeltje zitten en kregen ook koffie met gebak. Johannes voelde zich verheerlijkt en gelukkig. Maar zijn twee lieve meisjes hadden alleen oog voor Keesje, die ze voorzichtig probeerden te aaien. Als Kees zijn kop wat te snel omdraaide en wat te scherp uit zijn felle bruine oogjes keek, trokken ze schuw hun blanke handjes terug, met vroolijke angstkreetjes. Hoe jaloersch was Johannes op Keesje. Marjon had de ernstige, onverschillige gelaatsuitdrukking, die haar eigen was in gewonen doen.

— „Vertel ons nu nog eens wat méér” — zeide de voorname dame. „Jelui zijn toch stellig geen ordinaire landloopers, is het wel?”

Johannes keek haar in het fijne gezicht met de van bijziendheid lichtelijk toegeknepen oogen. Het scheen hem of hij nog nooit zulk een edele en mooie dame gezien had. Zij was nog lang niet oud, misschien dertig jaar en zeer fraai gekleed, met een wolk van kant om schouders en polsen, paarlen om den hals en een menigte schitterende armbanden en vingerringen. Fijne geuren omringden haar en toen Johannes

zoo vertrouwelijk door haar werd aangezien en toegesproken, werd hij geheel bekoord en bedwelmd en begon in blijde opgewondenheid te vertellen, volgens haar verzoek, over zichzelf en zijn leven, over den dood van zijn vader, over tante Seréna, over zijn ontmoeting en ontsnapping met Marjon. Maar hij was toch nog bezonnen genoeg om niet over Windekind en Pluizer en zijn eerste ontmoeting met Markus te beginnen.

Het gezelschap luisterde aandachtig. Marjon keek even lusteloos en suf, en bemoeide zich met Keesje.

— „Hoe uiterst interessant!” zeide de moeder van de meisjes. En ze richtte zich tot den heer naast haar. „Vindt u niet, mijnheer van Lieverlee? zéér interessant.”

— „Ja mevrouw, dit is echt. Zeer bijzonder! Een vondst. Hoe heet je, mijn jongen?”

— „Johannes, meneer!”

— „Zóó, toch niet de kleine Johannes, de vriend van Windekind?”

Johannes bloosde en stotterde zeer verlegen: — „Jawel, mijnheer!”

Plotseling gaf Keesje een leelijke schreeuw, zoodat de heer en dame zenuwachtig opschrikten. Vermoedelijk had Marjon hem in den staart geknepen, wat zij toch anders zelden deed.

XVI

Zie, dat komt er nu van, als men niet doet wat ik zoo uitdrukkelijk verzocht. Mijnheer van Lieverlee wist zeer goed dat ik er den kleinen Johannes niet over aangesproken wilde hebben en nu geschiedde het toch, en zooals gij hooren zult met bedenkelijke gevolgen.

Mijnheer van Lieverlee was niet meer dan een jaar of zes ouder dan Johannes. Hij had groote blauwe oogen, een bleek-blank gezicht met een paar zachte blosjes, een schraal en klein, vlassig, dubbel puntbaardje, en een dikke geelblonde kuif, die kunstiglijk over zijn voorhoofd was gekapt. Een dasspeld met flonkerend-blaue safieren schitterde op zijn breede donker-violette das, een hooge sneeuw witte boord reikte van zijn modieuze jaskraag tot over zijn nekhaar, en

zijn rijk beringde handen rustten op de fraai besneden ivoren knop van een ebbenhouten wandelstok. Vóór hem op tafel lag een fijne, licht grijze vilthoed en zijn broek was van dezelfde kleur.

Na Johannes' bekentenis zwegden allen eenige oogeblikken. Toen haalde mijnheer van Lieverlee een fraai zakboek voor den dag, waarop een sierlijk monogram stond, in kleine diamanten, maakte eenige aantekeningen, en zei tot de dame:

— „Wij kunnen wel met zekerheid zeggen, dat dit niet toevallig is. Zijn karma is blijkbaar gunstig. Dat hij juist hier terecht komt bij ons, die zijn geschiedenis kennen en zijn ziel begrijpen, is het werk van de eerste rangs intelligenties die hem geleiden. We moeten den wenk verstaan.”

— „Het is zeker een belangrijk geval om over te denken,” zei de mevrouw weifelend. „Waar wonen jelui?”

— „Daargints over 't spoor, in 't volks-logement,” zei Marjon.

Mevrouw keek wat stroef en zeide: „Nu jongens, gaat dan nu maar naar huis. Hier heb jelui elk drie mark. En Johannes wil je dat liedje eens voor mij opschrijven? Er was werkelijk een allerliefste weemoed in. Zeer sympathiek”. —

— „Ja, mevrouw, ik zal 't doen. En mag ik het u dan zelf komen brengen?”

— „Zeker! zeker!” zeide mevrouw, maar tevens bekeek zij nauwkeurig zijn kleederen door haar lorgnet.

Toen zij vertrokken en uit 't gezicht waren, liep Marjon terstond terug naar de achterzijde van 't hotel en begon met het daar bezige personeel praatjes te maken, zoolang tot zij iemand vond, die wat wist van het gezin met de deftige mevrouw en de twee lieve meisjes.

— „Meen jelui de gravin?” vroeg een verwaande oberkellner met schamperen nadruk. „Is u soms van de familie?”

— „Nu, waarom niet?” zei Marjon met veel zelfvertrouwen. „Er zijn wel gravinnen met oberkellners weggelopen.”

De kok en de kamermeisjes lachten. „Scheer je weg, rakker!” zei de kellner.

„Wat voor landslui zijn het?” vroeg Marjon door.

— „Die? die hebben geen vaderland. De graaf was een Pool en zij is uit Amerika. Nu woont ze in Holland.” —

— „Weduwe of gescheiden?” vroeg een van de kamermeisjes.

- „Gescheiden natuurlijk! dat 's veel voornamer.”
— „En die jonge Hollander, is dat familie van haar?” —
— „Och wat! dat is een reis-vriend. Die heeft ze hier ontmoet.”

— „Willen we maar doorreize, Jo?” vroeg Marjon toen zij samen tot hun avondmaal grauw brood en kaas zaten te eten, in hetzelfde benauwde en rookerige kamertje, waar ook de sjofele Hercules zat met zijn dochtertje, thans in schamel burgerpak gekleed en elk met een glas bier voor zich.

— „Ik zou mijn liedje brengen” zei Johannes.

— „Stuur ze dat maar, Jo, ik heb het niet op dat volk.”

Johannes zweeg en at. Maar heimelijk werd zijn gevoel voor Marjon niet inniger en daalde zijn meening over haar. Zij was jaloersch of niet gevoelig voor het mooie en edele onder menschen. Zij had ook zoolang onder vuil en ruw volk geleefd. O, de twee lieve meisjes, dat waren edeler en fijner schepseltjes. En innig en zachtkens herhaalde Johannes bij zichzelf hun namen: „Olga! — Frieda!”

Daar kwam zoowaar een goud-gegaloneerd klein jonkske, uit het groote hotel, met een briefje, zoo geurig, dat het vunzige kamertje er gansch naar rook en de bier-drinkers verwonderd den neus opsnoven.

Het was van den heer van Lieverlee die Johannes verzocht bij hem te komen — maar zonder den aap.

— „Ga jij maar”, zei Marjon. „Kees mag niet mee omdat hij er een andere odeur op nahoud. Zeg maar dat ik die van Kees verkies.” —

Mijnheer van Lieverlee dronk sterke, zwarte koffie uit kleine metalen kopjes en rookte een turksche pijp met barnsteenen mondstuk. Het water gorgelde bij iederen trek. Hij had zwarte zijden kousen en verlakte schoentjes aan en liet Johannes naast hem op de breede sofa plaats nemen.

Toen hield hij, na een wijle zwijgens, de volgende toespraak: „Ziezoo, Johannes, ga nu rustig zitten en tracht je — zoolang we praten — in de opperste ziele-sfeer te houden.” Hierna liet mijnheer van Lieverlee eenigen tijd lang zijn pijp borrelen. „Ben je er?”

Johannes was er niet heel zeker van, maar knikte toch maar, veel te benieuwd naar wat er verder zou komen.

„Ik kan jou dat vragen, Johannes, omdat wij elkaar terstond begrijpen. — Jij en ik . . . weet je! jij en ik, wij kenden elkander al eer dat wij in dit lichaam waren. Nu behoeven we geen kennis te maken als de gewone banale menschen. Wij kunnen terstond doen als Windekind en jij. Wij leeren elkaar niet kennen, maar wij herkennen elkaar.”

Aandachtig hoorde Johannes deze belangrijke en buitengewone tijdingen. Hij zag den spreker eerbiedig aan en trachtte hem inderdaad te herkennen, doch niet met succes.

„Je zult je alreeds verwonderd hebben dat ik je lotgevallen wist. Nu is dat niet zoo wonderbaarlijk, want er is iemand aan wien je ze schijnt verteld te hebben. Weet je wien ik meen?”

Johannes wist wel wien hij meende.

— „Dat had je eigenlijk niet moeten doen, Johannes. Toen ik het hoorde, zei ik dadelijk dat het jammer was. De wereld is daar te grof en te oppervlakkig voor. De menschen begrijpen er toch niets van. Je moet het heel teedere en bizondere niet laten ontwijden en beduimelen door de vuile vingers van het onverschillige publiek, de domme menigte. Begrijp je?”

Johannes knikte. De pijp gorgelde, en mijnheer van Lieverlee dronk een teugje koffie. Toen hernam hij, met levendiger toon en zwevende gebaren van zijn lange, blanke handen:

„De sluier van Maja, Johannes, omnevelt den blik van al wat geschapen is, van al wat nog ademt en verlangt, van al wat nog geniet en lijdt. Wij moeten ons daarvan bevrijden. — Wil je ook koffie?”

— „Alstublieft, mijnheer,” zei Johannes.

— „'n Sigaret? — Of rook je nog niet?”

— „Neen, mijnheer!” —

— „'t Is waar, Windekind hield niet van tabaksrook. Maar ik doe dat ook niet zooals het gewone volk, om de lol, om het lekkere. Neen, ik laat dit doen door mijn laagste bestanddeelen, de achtste en negende geledingen, de Kama-Rupa. Mijn hogere gedeelten, het vierde en vijfde, blijven daarbuiten, precies zooals een heer van het balcon van zijn landhuis zijn vee ziet grazen. De koeien doen niets als het gras

filtreren, vreten en wat er op volgt. De heer maakt er een gedicht van of een schilderij."

Een pauze, met pijpgegorgel.

— „Welnu — zooals ik zei, — we moeten de paarden onzer hogere stemmingen en sensaties niet voor de zwijnen gooien. Wij, Johannes, jij en ik, die al veel incarnaties achter ons hebben, wij zijn oude zielen, we hebben den sluier al zoo lang gedragen dat-ie begint te slijten. We kijken er doorheen. — Nu moeten wij ons niet te veel inlaten met die jonge, groene nieuwelingen die er pas inzitten. We zouden zakken, achteruitgaan, onze kostelijkste veroveringen weer verliezen." —

Dat alles scheen Johannes zeer juist toe, en ook zeer streelend. Nu was 't ook duidelijk waarom hij nog maar zoo slecht met de menschen op kon schieten. Hij was een bejaarde ziel tusschen onmondigen.

— „Wij, Johannes" begon van Lieverlee weer, „behooren, om zoo te zeggen, tot de levens-veteranen. Wij dragen de litteekens van tallooze incarnaties, de strepen van veeljarige — of laat ik liever zeggen, veel-eeuwige dienst. Wij moeten onzen rang ophouden, onze waardigheid en ons prestige niet te grabbelen gooien. Dit doe je, als je al je intieme aandoeningen aan de groote klok hangt. En daar heb jij, geloof ik, nog altijd een kinderachtige en heel gevaarlijke neiging toe."

Johannes dacht aan zijn vele misslagen en onbezonnenheden, aan zijn dom uitflappen van zijn wijsheid op school en van Windekind's naam voor de menschen, en hij tuurde beschaamd in zijn ledig koffie-kopje.

— „Enfin! — ditmaal moest het blijkbaar gebeuren om jou mij te doen vinden. Mij — en gravin Dolores. Want je moet weten dat je een paar zielen hebt gevonden van de opperste fijnheid. Juist wat je nodig hebt."

— „Ja, wat is zij voornaam, en wat zijn haar kinderen lief?" zei Johannes met ijverig instemmen.

— „Niet omdat zij een gravin is" zeide van Lieverlee met een verachtelijk gebaar. „Voor ons beteekenen die titels niets. Mijn geslacht is misschien meer gedistingeerd dan het hare. Maar zij is onze ziels-zuster, een mengeling van opperste gloedroode passie, en lelie-blanke veluw-puurheid."

Bij deze mooie woorden die van Lieverlee met veel zorg en nadruk uitsprak, voelde Johannes dat hij zelf een kleur kreeg van verlegenheid. Hoe durfde iemand zóómaar zulke woorden zeggen of 't niets was.

— „Is u een dichter?” vroeg hij schuchter.

— „Zeker ben ik dat. Maar dat ben jij ook, mijn jongen, wist je dat niet? — Welnu, laat *ik* het je dan zeggen. Kijk, nu ben je het leelijke jonge eendje, dat voor 't eerst een zwaan ontmoet. Weet je wel? — Vrees niet, Johannes, vrees niet, broeder zwaan! Hef je gelen snavel maar op, ik zal je niet doden, maar omarmen.” —

Johannes hief zijn gelen snavel op, maar in plaats van hem te omarmen haalde van Lieverlee het met diamanten bezette zakboekje te voorschijn en begon er haastig in te schrijven. Daarop zei hij glimlachend, terwijl hij boek en potlood opborg: „goede invallen moet je vasthouden. Die zijn kostbaar.”

— „Welnu dan,” hervatte hij, onder hevig geborrel zijn pijp weer aanzuigend, „je kon werkelijk bij niemand beter terecht zijn gekomen, om je groote doel te bereiken, dan bij ons. Wij weten de verklaring van al die zonderlinge lotgevallen met Pluizer en Windekind, en wij kunnen je den onfeilbaren weg wijzen naar wat je zocht. Wij gaan namelijk samen.”

Was dit nu geen heuchelrijk nieuws voor Johannes? Hoe dom van Marjon om niet mee te willen. Vol aandacht luisterde hij verder.

— „Luister goed, Johannes, dan zal ik je vertellen, wat al die wezens zijn, die je ontmoet hebben, ik zal je hun macht ontraadselen, en je zeggen wat ons verder te doen staat.” —

Daar ging de deur open en gravin Dolores trad binnen, met haar kinderen. Zij zag er oogverblindend uit, met blooten hals en armen, waarop prachtige juweelen flonkerden. De kinderen waren in 't wit. De groote table-d'hote was afgeloopen en nu kwamen zij bij van Lieverlee zijn arabische koffie drinken.

— „Ah!” zeide zij, terwijl ze Johannes lorgneerde, „heeft u bezoek? — Wij storen toch niet? — Maar u kunt zulke delicate koffie zetten. Die hotel-koffie kan ik niet verdragen.” —

— „Waar is de aap? Waar is de aap?” riepen de twee kinderen en liepen op Johannes toe.

Johannes stond bedremmeld op. De twee bevallige kinderen

omringden hem, hij rook de fijne geur van hun weelderig haar, van hun kostbare kleederen. Hij voelde hun warmen adem, hun zachte handjes. Hij was geheel en al bekoord, overweldigd door heerlijke aandoeningen. De meisjes vleiden hem flemend aan, aldoor naar den aap vragend, tot weer het zacht-vermanend: „Olga! — Frieda!” weerklonk.

Toen gingen zij naast Johannes op de sofa zitten, ieder aan een kant. De moeder stak een sigaret op.

— „Vervolg nu uw gesprek” zeide ze „dat ik wat leeren kan” toen in 't Engelsch: „Zul jelui niet lastig zijn, meisjes, en stil luisteren, dan mag je hier blijven.”

Van Lieverlee was opgestaan, had zijn turksche pijp verlaten, vatte met de linkerhand de lapel van zijn pandeloos diné-rokje, en gesticuleerde met de rechter voor Johannes en de gravin.

— „Ik zou hem juist uitleggen wie Windekind, Weterik . . . of hoe heet-ie — Wistarik, en Pluizer zijn, mevrouw. U kent toch die figuren uit Johannes' leven?”

— „Ik . . . ik rappeleer me niet recht” zeide mevrouw, „maar dat is niets, — zeg het maar. Let niet op mij. Ik tel niet mee. Ik ben maar een dom schepsel.”

— „Och, waren de menschen maar eerst aan uw domheid toe. — Windekind, Wistarik en Pluizer dan, Johannes, zijn niets anders — niets anders dan dewa's of elementalen, door een opperste wilsuiting gematerialiseerd. Het zijn gepersonifieerde of liever gepersonaliseerde natuurkrachten, plasmatisch opdoemend uit de kristalheldere oer-eenheid. Windekind is de harmonische poëzie, of wel de poëtische harmonie, de oorspronkelijke ontluiking of wel de ontluikende oorspronkelijkheid van ons planetarische oer-bewustzijn. Wistarik daarentegen of Pluizer is daarvan de demonische antithese, de eeuwig-sceptische negatie of negatieve sceptiek. Zij zijn als eb en vloed, als de heen- en weergaande slinger, als winter en zomer, elkaar eeuwig bestrijdende, steeds vermoordende en altijd wederombarende levens-energieën, de onmisbare, elkaar uitsluitende en toch weder elkaar aanvullende oer-principen van dualistisch monisme of van monistisch dualisme.” —

— „Hoe interessant!” zeide de gravin, en zich met veel belangstelling tot Johannes wendende: „en heb je die elementalen werkelijk ontmoet?”

— „Ik — ik — ik . . . geloof het wel” stamelde Johannes.

— „Maar, van Lieverlee, dan is hij waarschijnlijk een sensitief, dunkt u niet?”

— „Van den tweeden graad, mevrouw. Ongetwijfeld. Misschien komt hij wel tot den eersten, met studie en goede cultuur.” —

— „Maar zou het dan niet goed zijn als wij hem introduceerden in de Plejaden?”

En zich minzaam tot Johannes wendend zei ze: „Wij hebben een kring, weet je, tot beoefening der hoogere wetenschappen en tot gemeenschappelijke verbetering van ons Karma.” —

— „Een ideale gemeenschap met een gemeenschappelijk ideaal” vulde van Lieverlee aan.

Dat klonk Johannes zeer verlokkelijk. Zouden Frieda en Olga daar ook bij hooren? Hij zei echter, zoo beleefd en bescheiden mogelijk:

— „Maar mevrouw, zou ik daar wel op mijn plaats zijn?”

Zijn manier beviel de gravin. Zij glimlachte allerliefst en zeide:

— „Welzeker! mijn jongen, voor de hoogere wetenschap bestaan er geen standen.”

En toen tot van Lieverlee in 't Engelsch, met de eigenaardige koele hoogheid van Engelschen, die meenen dat de toehoorder hun taal niet verstaat: „Hij is werkelijk niet kwaad. Niet zóó vulgair.” —

Maar Johannes had Engelsch geleerd op school. En omdat hij nog maar een kleine man was, zonder veel zelf-gevoel, was hij geveid inplaats van gekrenkt. Hij zeide, nu ook in 't Engelsch: „Ik ben nog niet goed, maar ik wil graag mijn best doen om het te worden.”

Dit woord viel alweder in goede aarde, bij moeder en dochters. Johannes kreeg het glorierijke gevoel, dat hij veroveringen maakte, hij, de kleine Johannes, kort te voren scharenslijpersjongen, thans straatliedjeszanger, in een wereld van opperst verfijnde zielen, bij een schoone, juweel-schitterende gravin en haar twee allerbekoorlijkste dochtertjes. En dat niet door afkomst of protectie, maar door zijn eigen persoonlijke macht. Als hij nú Wistik weer eens zag, wat zou hij tegen hem opbluffen.

Toen viel hem — het moet tot zijn eer gezegd — plotseling iets anders in.

— „Maar mijn kameraad, mevrouw, mag die mee?”

Mevrouw keek wat ontstemd en vroeg:

— „Wie is die kameraad? Hoe kom je daaraan?” —

Wie Johannes toen gehoord had, zou niet gezegd hebben dat hij kort te voren minder goed van zijn vriendinnetje had gedacht. Met innige warmte verdedigde hij haar, beschreef haar natuurlijke goedheid en haar buitengewone begaafdheden, ja zinspeelde zelfs op haar vermoedelijk grafelijke afkomst — tot hij eindelijk het hart der gravin Dolores verteederde. Maar in zijn vuur sprak hij beurtelings van „hij” en van „zij”, zoodat een der meisjes, oplettend zooals kinderen zijn, op eens vroeg: „Waarom zeg je „zij”? Is het een meisje?”

Toen viel Johannes door de mand. Het kon hier ook geen kwaad, dacht hij, bij zulke edele menschen. Heviger blozend dan ooit zeide hij, „ja, ’t is eigenlijk een meisje. Ze is verkleed om niet gepakt te worden.”

Van Lieverlee keek Johannes strak en zeer bedenkelijk aan, zonder iets te zeggen, de meisjes zeiden: „hoe leuk!” met ernstige belangstelling. Mevrouw lachte wat nerveus.

— „O! o! — dat is romantisch. Bijna pikant. — Nu, laat zij dan ook maar komen, maar zonder travesti, alsjeblijft.” —

— „En de aap, mamie? Komt de aap ook?” vroeg Olga, de oudste.

— „O heerlijk! heerlijk!” riep Frieda, in de handen klappend.

— „Nee, kinderen, daar is geen denken aan. Dat begrijp je goed, Johannes, de aap kan niet mee. Dat zou een zeer slechten invloed hebben, niet waar van Lieverlee?” —

Van Lieverlee schudde krachtig het hoofd en zei met plechtig afwijzend handgebaar.

— „Dat zou eenvoudig vernietigend op alle hoogere invloeden werken. We moeten zorgvuldig lagere en onreine flüiden buiten sluiten. De aap, Johannes, heeft in ’t algemeen een zeer lage en ongunstige aura of medianimieke sfeer, zooals je al uit zijn fatale geur kunt bemerken.” —

— „Ik zou ziek worden,” zeide de gravin, met haar zakdoekje reeds voor den neus, van ’t enkele denkbeeld.

Zoo wandelde dan dien avond Johannes naar huis met een

hoofd vol trotsch geluk en schitterende beelden, — maar tevens belast met een opdracht, een boodschap aan Marjon, die hem al meer en meer bezwaarde, naarmate hij het weidsch hotel verder achter zich liet en het kleine volks-logement naderde.

XVII

Nu denkt gij zeker dat het dien avond nog heftig toeging in het vunze hokje, en dat zich een tooneel met veel tranen en gekijf afspeelde tusschen Marjon en Johannes. Maar dan denkt ge deze maal toch mis.

Nog eer hij te huis kwam, was de taak hem reeds te machtig geworden. Toen hij Marjon zag zitten met haar stille, stuursche gezicht, zooals ze blijkbaar den ganschen avond gezeten had, eenzelve en lusteloos, verdween ook al zijn opgewonden blijdschap en daarmee de neiging tot meedeelen en uitspreken. Hij zou toch geen weerklank en belangstelling vinden, dat wist hij wel van te voren. En welke kans had hij, Marjon er toe over te halen Keesje te laten varen voor de Plejaden, zoolang hij zelfs niet het kleinste vonkje van zijn vurige bewondering voor al het schoone en belangrijke wat hij onderzonden had, aan haar kon overbrengen?

Hij zei dus niets, en daar Marjon niets vroeg, werd het een zeer vreedzaam en rustig slapen gaan, echter voor Johannes niet vlot. Hij lag lang wakker, peinzende over de heerlijke verovering die hij in de wereld gemaakt had en de beklemmende moeilijkheid, waarin hem dit bracht. Marjon zou niet meegaan, dat is zeker, en moest hij haar dan weer verlaten? Of moest hij al dat moois, het mooiste wat hij op de wereld nog gevonden had, weer laten varen?

Gij moet echter ook niet denken, dat Johannes zulk een groote verwachting had van hetgeen hem door mijnheer van Lieverlee was voorgespiegeld. Hoewel met begrijpelijken eerbied opziend tot iemand, die zooveel jaren ouder was, er zoo zwierig en voornaam uitzag en zoo bereisd, veel-belezen en wel-bespraakt zich voordeed, was Johannes toch slim genoeg om te zien dat hier niet alles goud was wat er blonk.

Maar zijn twee dierbare meisjes en haar schoone moeder trokken hem met onbedwingbare macht. Als er iets in de wereld goed en schoon was, dan was het hier. Mocht hij dat verlaten, zoolang hij 't kon aanhangen? Had de algoede Vader hem ooit schooner schepsels laten zien, en mocht hij wel eenige trouw heiliger achten dan de trouw aan den Vader, waarvan hem Markus geleerd had — en die zich toch alleen liet kennen door de schoonheid van zijn scheppingen?

Den volgenden dag bevond hij zich met zijn gedachten niets verder. Marjon vroeg nog altijd niets en liet ook Johannes geen gelegenheid tot vertellen.

Keesje slurpte met veel gerucht en behagen zoete melk-koffie uit Marjon's schoteltje, het restant zorgvuldig uitgevend met vlakke hand, dewelke werd afgelikt onder snelle bliken naar méér — zoo gerust en tevreden, alsof er geen Plejaden en geen hogere wetenschappen bestonden.

Kon Johannes nu mede uittrekken op hun dagelijks werk? Hij voelde er zich niet toe in staat en daar zij gisteren toch zes mark extra hadden gekregen, zeide hij dat hij wandelen ging, alleen, om te denken. — „Misschien kom ik met een nieuw vers thuis,” zei hij er bij, maar hij had daar niet veel verwachting van. Hij zou al blij zijn als hij uit zijn groote beklemming mocht komen, en een uitweg vinden. Hij ging raad zoeken in de bergen. Was hier ook nog niet een ongeschonden stukje natuur, zooals in de duinen van zijn vaderland bij de zee?

Op Marjon's bleek gezichtje stond de droefheid duidelijk, omdat hij zonder haar wou zijn. Nu brak haar koppigheid, en zou zij hem wel willen uitvragen. Maar zij hield zich groot en zei: „Ga je gooi, verdwaal maar niet.”

Johannes ging het bergpad op, waar hij de twee meisjes 't eerst gezien had. Het was een stille en schoone Septemberdag, een weinig nevelig. De varenkruiden waren al bruin geworden hier en daar onder 't kreupelhout, de zwarte braambeziën glommen langs zijn pad tusschen hun roodgerande bladeren, nat van dauw. Wat al spinnewebben tusschen 't loof! Er was een ernstig zwijgen overal, maar toen Johannes verder

klom in de berg-vallei, hoorde hij het water gestadig ruïschen, en op de kleine bergweiden, de open plekken tusschen 't bosch, zag hij vele stroompjes glinsteren onder 't gras, met druk gegorgel en gemurmel.

Nog verder, waar 't bosch dichter werd en de bergen eenzamer, hoorde hij nu en dan 't gerucht van een wegvluchtend hert en zag ook wel een fijn reeënkopje met de verschrikte oogen en groote ooren van den woudrand naar hem toegericht.

Eindelijk kwam hij op een smal paadje vlak langs een kleine beek. Links en rechts waren donkere rotsen, glinsterend van vocht en fraai begroeid met grillige korstmossen, kleine rozetvormige varens en het fijne, sierlijke venus-haar, dat zacht trilde in den stofregen van 't vallend beekwater. Hooger op begon het overhangend kreupelhout en doornig braam-struweel, slechts nu en dan werden de hoogere bergwanden zichtbaar met de knoestige wortelvoeten van zware dennen en beuken.

Er kwam geen einde aan dat paadje. Het wond zich aldoor op den bodem van 't ravijn, het beekje volgend, soms met een paar steenen overgaand, en weer voortgezet aan den anderen oever. En het werd al stiller tusschen de bergen, de blauwe lucht omhoog kwam nog maar zelden te zien, en het zonlicht drong nog maar schemerig door 't loof van lijsterbes en hazelaar. Hooge vingerhoedskruïden, met roode of gele klokjes-reien, keken met hun giftige blikken als dreigend, uit de schaduwige diepten van het struikgewas, op den kleinen Johannes neer.

Waar was hij? Hij voelde een ontroering, half angstig, half heerlijk. Hier was 't als in Windekind's wonderland.

Hij liep maar door, al maar door, niet begrijpend hoe het zoo lang kon duren eer er verandering kwam. Hij werd moe en nu gansch angstig.

Vaag en onbestemd begon er nu een geluid in de groote stilte te ontstaan. 't Scheen eerst of het brommen en ruïschen was van zijn bloed, en 't kloppen van zijn hartpols in de ooren. Maar het werd al duidelijker en sterker. Een geruisch, gestadig en gelijkmatig, daartusschen door een somber dreunen, als aanhoudende donder of zeebranding — en ook een hooger toon, nu en dan bij vlagen aangalmend, als klokgelui bij harden wind.

En hoor! dat was een zwaar geluid als een schot, dat de grond deed sidderen.

Johannes liep gejaagd door en keek rond. Maar er was geen wind, alle looverkens, alle halmen waren doodstil. Het watergeruisch alleen, het watergeruisch werd sterker.

Toen zag hij voor zich een kleine waterval, die maakte het ruischen. De beek vloot over een rotsmuur heen en kletterde neer tusschen de varens. Het pad scheen dood te loopen, zich te verliezen in 't donker.

Achter de waterval, door 't blanke vocht als door een gordijn verborgen, was een grot en daarin ging het pad verder.

En nu hoorde Johannes duidelijk de geluiden als uit de aarde voortkomen. Het diepe dreunen, de korte donderslagen nu en dan, en het klokgegaln, onophoudelijk en regelmatig.

Hij zat neer aan den weg in groote aandoening, hijgend van 't snelle gaan, en staarde door den watersluis in de koele, donkere grot. Zoo zat hij lang, luisterend, weifelend, niet wetend of hij zich verder zou wagen of omkeeren.

En langzamerhand, langzamerhand begon een groote raadselige droefheid hem te bevangen. Hij zag ook hoe de nevel stil opsteeg uit het dal en een dichte grauwe wolkmassa het blijde zonlicht zwijsend onderkroop.

Toen hoorde hij naast zich een klein geluidje, een zacht droevig zuchten, een klein zacht jammeren, een radeloos snikken.

En op den rotssteen naast hem zag hij zijn vriendje Wistik zitten. Hij keek hem recht op 't kale kruintje, met de dunne grijze haartjes. Want 't arme ventje had zijn roode mutsje afgenomen en hield dat met beide handjes voor zijn gezicht. En daarin snikte en snotterde hij, alsof zijn hartje breken moest, zoodat de tranen tappelings van zijn lang puntbaardje op den bodem dropen.

— „Wistik!” — riep Johannes vol deernis en ontroering. „Wat is er dan, mijn vriendje, mijn goeie mannetje, wat is er dan?” —

Maar Wistik schudde het hoofd en kon niets uitbrengen van 't schreien.

Eindelijk vermande hij zich, nam zijn mutsje van 't gelaat en zette het, kletsnat van de tranen, op zijn hoofd. Toen gleed hij, met bedwongen hikken en snikken, van zijn zitplaats af

en stapte op de steenen in de beek. Daar greep hij met beide handjes den schitterenden sluier van vallend water, maakte er een breede scheur in, wendde zijn behuild gezichtje om en wenkte Johannes zwijgend hem te volgen.

Deze ging in de donkere spleet, en kwam droog binnen, terwijl Wistik het water vaneen hield. Geen spatje was op zijn hoofd. Toen gingen zij verder in den spelonk. Wistik vooraan, want die was gewend in duister en kende den weg. Johannes volgde, hem bij zijn rokje houdend.

Het was volslagen donker en zoo bleef het langen tijd, terwijl zij voortgingen op effen, harden weg, merkbaar benedenwaarts.

Rondom werden nu de sombere geluiden sterker en sterker. Het gedreun, de donderslagen, het klokgegaln. — Dit alles overstemde nu het watergeruisch.

Daar scheen licht in de verte. Een grauwe schemering, vaal als mistig morgenlicht. De dag scheen binnen en deed de natte steenen glimmen met blanken schijn. Een geweldig donderend geraas drong nu dóór in den rotsgang. Ook het loeien en gieren van stormwind kwam te hooren.

Toen stonden zij buiten, in een somberen dag. Rondom was niets te zien als een woestenij van geweldige rotsklompen, grijs en door water verweerd, geen plant, geen grashalm groeide er tusschen.

Vlak vóór hen brulde en raasde een woedende zee met hooge brandingsgolven. Telkens zag Johannes het witte schuim hoog opstuiven, groote lillende vlokken werden er afgerukt, en door den storm van rots op rots gejaagd.

Langs den hemel joegen zwartgrauwe wolken, als verrafelde lappen, zich vervormend in vliegende vaart. Ze scheerden dicht over de kokende zee, en de witte damp, die van de zware brekers afstooft, scheen hen bijna te bereiken. Als de branding op de rotsen sloeg, sidderde de bodem, en de wind hilde, gierde en floot tusschen de spleten en kloven als het gillen van een mensch in vertwijfeling of het janken van een hond tegen de maan.

Als de donkere wolk-vachten even scheurden kwam een angstig-bleeke avondhemel te zien.

Benauwd door den hevigen wind, verblind door 't schuim,

school Johannes met Wistik in de luwte van een rots en overzag het barre land.

Het scheen avond. Boven de zee, maar aan de uiterste linkerhoek, waar Johannes het nimmer zag, was het zonlicht merkbaar. En één oogeblik zag men het zonnegelaat zelf, droevig en bloedrood, niet ver meer van de kim. Als gloeiende koperen schoren stonden stralen-pijlers onder haar, door de wolkgaten, op zee.

En aan de andere zijde, heel hoog, kwam nu en dan aan den bleeken hemel het nog veel bleekere maangelaat, doodelijk bleek, hopeloos droevig, roerloos en gelaten, tusschen de verwoede wolken-benden te voorschijn.

In onbeschrijfelijke beklemming zag Johannes zijn vriendje aan:

— „Wistik! — wat is dit toch? — waar zijn wij? — wat gebeurt er? — Wistik?” —

Maar Wistik schudde het hoofd, hief zijn gezwollen oogjes op en zijn gesloten vuistjes ten hemel, in stomme smart.

Boven het geraas van wind en zee klonken nog de zware geluiden, als kanonschoten of ontploffingen, en het galmen eener klok. Johannes zag om. Achter hem stond het gebergte, zwart en dreigend, den hemelhoogen kop trotsch vóórhoudend aan de razende wolkendriften, zoodat ze zich mijlenhoog opstuwden tot een zwarte gebalde massa. Daarin bliksemde het telkens met blauwigen glans, en dan klonken de vreeselijke donderslagen. En als een der hoogste toppen vrij kwam uit zijn nevelmantel, zag Johannes die in vuur staan, met gestadigen oranje gloed, die aldoor sterker en witter werd.

Het klokkengelui kwam van de gansche landzijde, onbestemd, alsof honderdduizend kathedralen hun klokken in ééne maat lieten luiden.

Toen gingen Wistik en Johannes op weg, land-inwaarts, klouterend over de ruwe steenen, elkaar vasthoudend in den wilden wind. De zee donderde nog heviger en de wind gierde als in de uiterste razernij, als een krankzinnig gevangene die aan zijn tralies rukt.

— „Het baat niet!” jammerde Wistik „het baat niet. Hij is dood! — dood! — dood!” —

Toen hoorde Johannes den wind spreken, zooals hij vroeger bloemen en dieren had hooren spreken.

— „Hij zal leven!” schreeuwde de Wind, „ik wil niet dat hij sterft.” —

En de Zee sprak: „Ik zal ze vernielen die hem bedreigen. Ik zal zijn vijanden verslinden. Ik zal de bergen tot gruis slaan en alle dieren verzwelgen.”

Toen sprak het Gebergte: „Het is te laat. De tijden zijn vervuld. Hij is gestorven.”

Nu hoorde Johannes wat de klokken galmden. Zij riepen over de gansche aarde en in den donkeren hemel:

„Pan is gestorven! Pan is gestorven!”

En de bleke Maan sprak, zacht en klagelijk: „Wee, arme aarde, waar is uw schoonheid? Nu zullen wij weenen, weenen, weenen.”

Eindelijk sprak ook de Zon: „Het eeuwige keert niet. Een nieuwe dag volgt. Berust.” —

En eensklaps werd het stil, blakstil. De wind legde zich plotseling. De lucht werd zoo bewegingloos, dat de iriseerende schuimbellen heen en weder zweefden, als in onzekerheid waar neer te strijken.

Een ontzettend zwijgen drukte het gansche, doodsche land.

Alleen de woeste zee kon zoo spoedig niet tot bedaren komen, en donderde noch in zware deining op de kust.

Maar toen ook werd zij stil en vlak, zoo vlak dat maan en zon in ongebogen beeld weerkaatsten, als op kwikzilver.

De donder boven de vulkaan verstomde en alles wachtte. Maar de klokken galmden dóór, luid en duidelijk: „Pan is dood! Pan is dood!”

Nu vormden de wolken een donkere, wollige laag, een zacht, zwart roufloers boven de bergen. Daaruit viel loodrecht een fijne regen neer, als schreide de hemel stille tranen.

Boven de zee was de lucht helder, en maan en avondster stonden blank aan groenachtig bleeken hemel. De roode zon, gloeiend in wolkelooze sfeer, naderde de kimme. Toen Johannes van de zon zich afwendde en naar 't gebergte zag, nu door grijzen regen besluierd, omcirkelde een ontzachlijke dubbele regenboog met zijn luide kleuren het vale land.

Daar naderde, uit een diepe vallei die de bergen als een zwaardhouw kliefde en aan wier wanden Johannes donkere

wouden meende te onderscheiden — een lange, trage stoet.

Vreemde, schaduwige gestalten fladderden en zwierden als groote nachtvlinders voorop en vlogen geruischloos en spokig bezijden.

Dan kwamen reusachtige dieren met zwaren, voorzichtigen tred, olifanten met zwaaiende trompen, op-en-neer deinende bonkige hoofden en schuifelende huid, — neushoorns met neergebogen kop en flikkerend kwaad-aardige oogen, — snuivende nijlpaarden, met hun waterige, wreede blikken, vadsige grimme ondiezen, met flabbige vleeschbuiken op dunne pootpilaartjes, — de slangen kwamen aanglijden, kleinen en grooten, in zig-zag over de aarde, als een wriemelende vloed, — kudden herten, en antelopen en gazellen, allen angstig en schichtig en elkaar verdringend, — troepen buffels en runderen, stuwend en hortend — leeuwen en tijgers, nu eens sluipend, dan weer met slanke sprongen boven den woelenden trein uit, als opgejaagde vischjes springen boven golvend water — en om den stoet heen duizende en duizende vogels, sommigen met zwaren langzamen vleugelslag, telkens nederstrijkend op de rotsen ter zijde, anderen zonder ophouden heen en wéér, op en néér zwierend en zwenkend — eindelijk myriaden insecten, kevers en vliegen en bijen en vlinders, als groote wolken, grijs en blank en veelkleurig, rusteloos in beweging.

En al wat geluid kon geven in deze menigte klaagde op zijne wijze. Luidst klonk het benauwde, gesmoorde loeien der runderen, het huilen en janken der wolven en hyena's, het schrille, trillende „oeloeloe” der uilen.

Het geheel was als één massa van droef geluid, een hoog jammergeklag en wee-geroep, boven een gestadig somber gonzen en brommen uitstijgend.

— „Dit is nog maar de voorhoede” zeide Wistik, wiens wanhoop een weinig bedaarde door 't gezicht van dit levendige schouwspel. „Dit zijn nog maar de dieren. Nu komen de diergeesten.”

In een groote ruimte, eerbiedig door alle dieren geschuwd, kwamen toen een schaar zeldzame en wonderbare gestalten. Ze hadden allen dier-vormen, maar grooter en beter voltooid. Ook zagen zij veel schranderder en trotscher — en bewogen zich niet door poot of vleugel, maar zwevend als schimmen,

terwijl hun oogen en koppen licht schenen te stralen, als de zee in donkere nachten.

„Kom naderbij” zei Wistik. „Zij kennen ons.”

En werkelijk was het Johannes alsof de dier-geesten hem groetten, ernstig en droevig. Maar alleen de hem bekende dieren, uit zijn vaderland. En het trof hem dat het de schoonste en grootste waren, die toch niet als de hoogste door den mensch worden geteld.

„O zie Wistik! zijn dat de vlindergeesten? Wat zijn die schoon en groot.”

Het waren heerlijke wezens, groot als een huis, met stralende oogen, zuivere lijf- en wiekversiering in schitterende kleuren. Maar ze sleepten nu allen hun vleugels alsof ze nat waren, en zagen Johannes ernstig en zwijgend aan.

— „Zijn er ook plantengeesten, Wistik?” —

— „O ja! Johannes, maar ze zijn zeer groot en vaag en vluchtig, zie maar, daar zweven ze.”

En Wistik wees hem de ijle, nevelige gestalten die Johannes allereerst had gezien, vóór den stoet.

— „Nu komt hij! Nu komt hij! Ach! ach! ach!” riep Wistik, nam zijn mutsje af en begon opnieuw te schreien.

Met zacht en droef klaaggezag, omstuwd door schreiende nimfjes, die elkanders schouders met de armen omstrengeld hielden en wier verwelkte bloemkransen en lange haren dropen van regen, kwam de groote baar van ruwe stammen, waarop vader Pan lag bedolven onder klimop, papaver en violen. Jonge, bultig-gespierde fauns droegen hem, hun rood gelaat verwrongen van bedwongen snikken onder 't torschen. Een drom ernstige kentauren reed achteraan, kop op de borst, stom en sleepvoetend, nu en dan met de grove vuisten hun tronk en flanken slaande, dat het klonk als trommen.

Een eekhoortje lag op Pan's ruige borst ineengerold, als wilde 't hem niet verlaten, een roodborstje zat bij zijn oor en kweelde, kweelde zonder ophouden, weemoedig en geduldig, in de vage hoop, dat hij nog hooren zou. Maar het groote, goedige gelaat met den breeden glimlach bleef onbewegelijk.

Toen Johannes dat zag, en zijn goeden vader Pan herkende, barstte hij ook uit in tranen, die bleven vloeien zonder ophouden.

„Nu komen de monsters,“ fluisterde Wistik. „De monsters der voorwereld.”

Hu! dat was een ijsbaarlijk schouwspel. Gedrochten en draken, grooter dan tien olifanten, met verschrikkelijke hoorns en tanden en gedoornde pantsers, geweldig lange halzen, waarop een kleine kop met groote, domme oogen en scherpe tanden, en vale, grijsgroene en zwarte kleuren, soms heftig rood of smaragd-groen-gespikkeld op de dikgeplooiden, knobbelige of slijmig-gladde huid — die trokken nu voorbij, met logge sprongen of slepend lijf, meestal stom — soms met grof, wijd-klinkend kort-uitgestooten gejang. En zonderlinge beesten als reusachtige vleermuizen met haak-bek en gekromde klauwen, zwierven met hun zwart-en-gele vlerken door de lucht, in plumpe, klapperende vlucht.

Als eindelijk de gansche schare aan het wijde rotsenstrand was gekomen, cirkelden op het spiegelblanke zeevlak duizende en duizende kleine en groote kringen dooreen, zoover men kon zien, de snelle dolfinen sprongen in sierlijke bogen uit en in het water, de spitse rugvinnen van haaien en bruinvischen sneden lijnrecht en vliedend-snel het effen oppervlak, wijd uiteenloopende voren achterlatend, en bruisend stuwden geweldige zwart-glinsterende walvischkoppen het water voor zich uit, witte damp-stralen opspuitend met een geblaas als ontsnappenden stoom.

De zon raakte den horizon, de regen staakte, de nevelen trokken weg, zoodat meerdere sterren zichtbaar werden. Boven den krater in 't gebergte stond een donkere rookpluim, daaronder gloeide het vuur nu wit-ziedend, zonder gedruisch.

Toen werd al het levende geraas zwakker en zwakker, — tot niet meer dan een dof jammeren en zuchten hoorbaar was. Eindelijk gansche stilte.

Pan's doodbaar stond aan den oever der zee, al het levende rondom.

De roode zonnestralen beschenen het groote lijk, de boomstammen waarop het rustte, en de donkere hoopen welkend loof en bloemen. Maar ook schoten ze fonkelend omhoog naar het verheven gebergte, en brandden daar machtig op het strenge basalt.

Wistik staarde met groote wijd-open oogen en een bleek

ontdaan gezichtje naar den rood-glanzenden bergtop en riep met gesmoorde stem.

— „Knielen! Johannes, knielen! Zij komt. Onze heilige Moeder komt.” —

Bevend van ontzag schouwde Johannes op.

Wat hij zag kon hij aanvankelijk niet duiden. Was het een wolk, blauwig wit? Maar hoe was die niet rood in het avond-gloeien? Was het een gletscher? Maar zie! het blauw-en-witte kwam afdalen, als een sneeuw-lawine. Scherp blauw-lichtend afgeteekend op de roode bergwanden.

Toen scheen hem dat de dalende dampwolk zich deelde. Het linker deel, het grootste, was donkerder, blauw en blauwig groen. Het rechter deel glanzend wit.

Nu zag hij duidelijk. Het waren twee gestalten in blinkende, zelf-lichtende gewaden. Hun licht werd door den avond-zonneglans niet verdoofd. Groen straalde het gewaad der grootste, maar om haar hoofd was een aureool van hemelsblauw licht. De andere had wit-glanzende kleederen.

Zij waren zoo groot en ontzachlijk, dat zij van de bergen zweefden in een oogwenk, als een duif van een beukentop neerstrijkt op den akker.

Toen zij bij den doodsbaar stonden, zag Johannes de grootste in 't gelaat, en toen wist hij dat het hem vertrouwd en dierbaar was als een moeder. Het was zijn moeder, moeder Aarde.

Zij schouwde op den doode, en zegende hem, zij schouwde op al het levende en peinsde, toen schouwde zij in het zonnegelaat. eer het verdween, en glimlachte.

Zich omwendend naar de vulkaan, wenkte zij. De wand des kraters spleet met donderend gekraak en de ziedende lavastroom schoot neer als een bliksem.

Daarna werd alles nacht en damp en duisternis voor Johannes. Hij zag de lijkbaar in vuur, verteerd tot brandstapel, en de dikke, zwarte rook hem omwalmen.

Maar hij zag ook, laatst van alles, de wit-blinkende gestalte, die naast moeder Aarde ging, hoog uitstralen boven nacht en smook. Hij zag hem tot zich naderen en zijn glinsterend gezicht over zich heen buigen totdat het den ganschen hemel innam.

Toen herkende hij zijnen Geleider.

EEN RAPPORT OVER ARMENZORG UIT DE ZESTIENDE EEUW

DOOR

J. PRINSEN Jlz.

Ook op de armenzorg heeft het Humanisme, waaronder ik het feit versta, dat tegen het einde der middeleeuwen de menschheid van West-Europa teekenen begint te vertoonen van den overgang van kind tot volwassen man, teekenen, die zich in de eerste plaats openbaarden in het min of meer kunnen begrijpen van den waren geest der beschaving van vorige geslachten, zijn invloed doen gevoelen. Geven en wel-doen kende men in de middeleeuwen evenzeer als thans, maar minder dan thans vroeg men zich telkens af, of er voldoende reden was voor weldadigheid, minder dan thans ging men na, wat de weldaad uitwerkte. De oude traditie van het Christendom met zijn goede werken en zijn belooning hiernamaals, van het Christendom, dat begonnen was met een communistische broederschap, had tal van liefdadige instellingen doen verrijzen, deed dagelijks burger of huisman in zijn beurs tasten, wanneer een troep havelooze zwerfers zich bij zijn woning aanmeldde. Maar het was niet enkel het geloof en het goede hart dat geven gebod, ook angst en vrees voor een bende vaak gewetenlooze schooiers dwong hem er toe. Het rijke Holland vooral, met zijn soms welvarende landbouwbevolking, was een prooi van talrijke avonturiers, wien men gaf, ja, ook wel omdat geven zaliger is dan te ontvangen, maar, zegt Jan van Hout, de Leidsche gemeente-secretaris uit de tweede helft der zestiende eeuw, „achte het meeste paert geschiet te zijn uyt ontzich ende vrees, die zij (de landbouwers n.l.) voor hem-luyden mochten hebben van, indien zij dezelve niet naer haeren

zin genouch en hadden medegedeylt, in goeden off perzoonen beschadicht te werden." Vrouwen, dochters en meiden konden ze zien verkrachten, hun vee kon spoorloos verdwijnen, huis en schuren konden ze in vlammen zien opgaan.

Bovendien moest menig klooster „jaerlicx uyt haer goeden ende incompsten deur oude instichtingen van eenyge goidtvruchtige persoonen een groote penninck tot onderhoudt van den bedelende menschen onder de naem van aelmissen verstrecken ende tot verscheyden dagen uytdeelen", en maar al te vaak ontbrak hierbij zoo goed als alle contrôle, zoowel op de uitdeelaers als op degenen, wien de gaven ten deel vielen.

De beroepsbedelarij had in de middeleeuwen veel meer omvang dan thans; ze maakte als het ware deel uit van het geloof. Antwoordt Jacob van Maerlant niet op Martyn's vrage, wat „sekerst es int behout", rijkdom of armoede, dat er menschen gevonden worden,

„Die den aertscen goede ontgaen,
 Ende die armoede anevaen
 Bi helegen engiene.
 Si laten hem blouwen ende slaen,
 Tormenteren ende vaen,
 Omme die helle tontfliene?"

„Armoede es die pat, die dor den hemel maect een gat." Dezelfde Jan van Hout memoreert, hoe „de graeumonicken ende andere bytende off biddende orden, wezende den grontslach ende 't fundament, daer alle bedelrye op stont gegryffyt, vastgegrondet ende gebouwet," in verschillende steden de pogingen van de regeering om misdadige bedelarij uit te roeien met kracht hadden tegengewerkt. „La cour des miracles" van Hugo is geen fantasie, behoeft niet de vrucht te zijn van een hartstochtelijke liefde voor wonderlijke vormen en kleuren; de Romantiek kon hier rustig gebruik maken van de schilderachtige beschrijvingen en uit tal van officieele stukken, door vorsten en magistraten uitgegeven ter beteugeling van een kwaad, waartegenover het middeleeuwsch gezag zoo goed als machteloos bleek te staan.

Het Humanisme kenmerkt zich door de begeerte om oorzaak en gevolg te leeren onderscheiden, den grond der dingen te

leeren kennen, door een geest van ordenen en organiseeren, en deze zijn het geweest, die ook den ongebreidelten stortvloed van middeleeuwsche liefdadigheid trachtten te dwingen binnen de vaste dammen van rechtvaardigheid en orde, die datgene, wat eertijds vaak een maatschappelijk kwaad kon genoemd worden, trachtten te maken tot steun en redding van den minder fortuinlijken natuurgenoet. Vandaar dat er in de zestiende eeuw stelsels van armenzorg zijn ontworpen en verdedigd, en soms in den vorm van wettelijke voorschriften eenigen invloed hebben doen gevoelen, die volkomen in strijd zijn met het oude beginsel, dat den arme geheel overlevert aan de lang niet altijd zuivere neigingen tot liefdadigheid van zijnen broeder in Christus; vandaar dat de oude Romeinsche idee, volgens welke de zorg voor de armen een taak van de regeering is, gelouterd weer krachtig op den voorgrond treedt; vandaar dat er in de 16de eeuw op dit gebied meeningen verkondigd zijn, die de huidige bestrijders van kindervoeding en -kleeding en van tal van andere sociale hervormingen, die voor de deur staan, de haren te berge zouden doen rijzen.

Ook de wegwijzers in zake armenzorg uit de dagen van onze puberteit hadden blijkbaar een te frisschen en natuurlijken kijk op het geval, ze zagen te scherp en juist den weg, die moest ingeslagen worden en vertelden dat naïvelijk langs hun neus weg, in allen ernst meenende, dat hun plannen als wijze raad dankbaar zouden worden aanvaard. Gelukkig waren er nog wel mannen van de practijk, die zulke dwaze dreamers hardhandig of met een zacht lijntje van hun à propos wisten te brengen en zoo de oude basis voor het gezag van Kerk en Staat nog voor eenige eeuwen wisten te beschermen.

In den loop van dit jaar verschijnt in de Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap een uitvoerig uitgewerkt plan van armenzorg, waarvan de ontwerper, zooals ik aldaar heb trachten aan te toonen, zeer waarschijnlijk de hierboven reeds geciteerde Jan van Hout is.

Uit dit merkwaardig document, dat zeer de aandacht verdient ook buiten den kring der historici, wensch ik hier een en ander mee te deelen, dat tot bewijs van het bovenstaande dienen kan.

1577 was aangebroken. Leiden kwam de ellende, tijdens het beleg geleden, te boven en dit uitte zich o.a. ook hierdoor, dat de vroedschap naar middelen zocht om de bedelarij aan banden te leggen, die juist in deze streken in de laatste jaren welig had kunnen tieren, te meer, daar „den gueden aert en de genegentheyte van den borgeren alhyer tot het onderhoudt van den armen, ende de toestendicheyte van alle bedelrie van die van de overheyte alle bedelaren van de vreemde landen, zoo van Arthois, Henegouwen ende andere, mitten oorloge bedurven zynde, zoe van Brabant, Gelderlandt, Overijssel ende andere dorre ende onvruchtbare landen herwaerts hadden doen trecken ende rechts gelyck alle de rivieren haeren loop nemen naer de zee, alhyer binnen deser stede eene zee van bedelaeren ende dienvolghende van potbueven, lantloopers, hueren, dieven, knevelaers ende moorders (hadden) gemaectt.”

Het tijdstip was naar het oordeel der vroedschap goed gekozen, immers tijdens het tweede beleg was een gansche schare bedelaars door de pest opgeruimd, tal van rabouwen waren door den oorlog, dat is door de hoop op buit, thans van Leiden afgelokt, den oorlog, „die, gelyck een zeylsteen ijzer ende stael tot hem treckt, hueren ende buven mede naer hem nemt.” en bovendien was de macht der monniken, die gedurende de middeleeuwen de leiding van de publieke liefdadigheid voor een deel in handen hadden, voor goed gefnuikt.

Deze overwegingen hadden er „Burgermeesteren ende Gerechte” van Leiden toe gebracht, om aan eenige gecommiteerden op te dragen een ontwerp op te stellen van een plan van armenzorg, volgens hetwelk het mogelijk zou worden „laere goede arme onderdanen ende schamele gemeente, die van titelycke goeden ende daer benefens van gelove (= crediet) ende zulcx tmiddel van te mogen leven ende henen comen zijn gebloet ende onvoorzien”, tegen honger en gebrek te vrijwaren. En aangezien „Burgermeesteren ende Gerechte” niet op eigen gezag durfden beslissen, — ze waren dus blijkbaar overtuigd van het diep ingrijpende van het ontwerp — was op 25 Februari 1577 de vroedschap bijeengeroepen om bedoeld rapport te hooren en er haar meening over uit te spreken.

Een hoogst belangrijk deel van het rapport is reeds de eerste helft, waarin de opsteller uiteenzet, welke soorten van

armen er zijn en de oorzaken hunner armoede aanwijst: De ware armen krijgen niet, waar ze recht op hebben, de aalmoezen komen ten goede aan „licht ende arch gespuys”, dat het leven niet waard is. Dit gespuis bestaat in de eerste plaats uit menschen, die van hun jeugd af met den bedelzak gelooopen hebben; nimmer hebben ze eenig handwerk of ambacht geleerd, en zoo kregen ze langzamerhand „een zueticheyte ende lust” in het bedelen. Dikwijls zijn ze beter bij kas, dan degenen, wien ze dagelijks met groote onbeschaamdheid een aalmoes afsmeeken, en hun erven kunnen zich soms in „een grooten penning” verheugen, hoewel de cellebroeders (dit waren menschen, die zich met de verpleging voornamelijk van hen, die aan de pest leden, bezighielden) en de vrouwen, die voor het afleggen zorgden, vaak een deel wisten te verdonkere-manen.

De tweede categorie vormen de lui, die in hun jeugd goed zijn opgevoed en best in staat zouden zijn den kost te verdienen, maar door een ongeregeld leven kregen ze zoo zeer liefhebberij in leegloopen en bedelen, dat „zy mette coortse scheenen te werden geplaecht, als zij mer van twercken hoorden spreecken.”

Ten derde behooren tot hen, bij wie het bedelen misdaad is, de menschen, die „met een zonderlinge vlyt arbeyden” en „een schyn van deucht” aannemen, maar „gelijck de cueyen, die veel melcx geven ende tzelve mit die voet weder omme stooten”, gaan ze „zonder eenich achterdencken op den couden winter te hebben tdaegelicxe gewin verslampampen in tavernen, cooten ende herbergen, ick swijge van bordelen en hoerhuysen”, en als de winter dan gekomen is, gaan ze om aalmoezen, „die zy meenen, ja vastelicken laeten voorstaen, dat men hemlyuden des winters schuldich es ende moet uytkeren”.

In felle verontwaardiging gaat dan de ontwerper van het plan over tot een algemeene schets in zijn teekenachtige taal:

„Dese achtelooze menschen, wiens lichamen men tot noch toe onder den naem van aelmissen mit overvloed van spijs ende dranck weeldich ende dertel heeft gemaect, zijn tot noch toe onder den anderen voorts gehuwelict ende getrouwt, ende zoo men seyt, dat gelijck zeer gaerne zijns gelijck ende hac zijns gemack zouct, hebben hem aen eenyge loye scheucken

(= lichtekooien), lichte deernen, dertele hueren, leckere teven, oorloosde dieffeggen ende achteloze meeren (= vrouwspersoonen), die zij voor haerlyuder partuyr hebben cunnen bejegenen, mitten bant des huwelicx laeten verknopen, die dan die kinderzens, die zy zulcx te zamen teelden, van jongs aen tot hylen ende gylen (= heelen? en brutaal bedelen) wenden ende opvueden, de welcke zoo drae zij mer gaen consten, de lichtvaerdicheyt, vadsicheyt ende loyheyt, die zy haer ouders uyten borsten gezogen hebben, gewillichicken ende meesterlicken naervolgen. In zulcker vugen werdt de gemeente alhyer vervolt van menschen, daer van in tyden en wylen gheen dienst, nut noch profyt en staet te verwachten, mer groote commer, benautheyt ende bezwaernisse, ende die onze naercomelingen inde toecomende tijt rechts zoo wel zullen dienen, te passe comen, als heurlyuder bedelende ouders tegenwoirdelicken onsluyden doen".

Wel hebben enkelen, die in eerlijke verborgen armoe leven ook soms iets van de algemeene weldadigheid genoten, maar eer door derden de huizitten-meesteren voldoende op de hoogte waren gebracht van den toestand van deze „arme eenvoudighe harten", die liever van ellende omkomen dan te vragen, hadden de onbeschaamde leegloopers het vet al van den ketel, hadden ze door bedreiging dikwijls, de huizitten-meesters het geld al afgedwongen. Aan het brood, dat ze krijgen, steken ze den mond niet, ze mesten er hun varkens mee of verkoopen het voor een kleinigheid aan de jagers, die het voor de honden gooien.

Men voelt het aan de keuze der schilderachtige woorden van de enkele aanhalingen, die ik meende mij te mogen veroorloven, dat de opsteller van ons rapport alles behalve een dor ambtenaartje was; hij blijkt een man te zijn, die het leven kende en liefhad, er behagen in schepte de naakte werkelijkheid in rake woorden te verklanken. Van Jan van Hout, dien we steeds meer naar voren zien komen als een kunstenaar van den echten Hollandschen stempel, die naast den ouden Pieter Breughel staan kan, behoeft ons dit trouwens niet te verwonderen. Naast het proza van Coornhert en Marnix heeft zelfs dit officieel stuk onbetwistbaar letterkundige waarde en betekenis voor de geschiedenis van onzen prozastijl.

In de litteratuur van de 15^{de} en 16^{de} eeuw vindt men de door Van Hout geschilderde toestanden volkomen zuiver weerkaatst. Is het niet, of we de Aernoutsbroeders hooren, die onder het patronaat van Sinte Reyn-uyt of Sinte Noy-werc de wereld rondtrekken. In de „ghenoechlijcke Twee-spraeck van den ouden ende langhe Aernout” vraagt „De Meester” naar Aernouts’ handwerk en het antwoord luidt:

„’t Is af te rapen, die mijn bijten —
 Tot dat de Zonne onder gaet.
 Als dan doe ick weder aen mijn ghewaet
 Ende gae loopen rechtevoort
 Tot aen des Huysmans poort,
 Hopende van hem te krijghen yet.
 Maer ist dat den hondt mijn dan siet,
 Soo gaet hij groot gheruchte maken
 En ick weere mijn met een tuynstake.”

Hoe betaalt ge uw gelag? vraagt de Meester.

„Ick salt u segghen soo ick best mach;
 Broodt bejaegh ick met een grooten hoop;
 Ick gheve dat weder goede coop,
 Soo hebbe ick ’t gheldt in mijnen handen.”

Hy zoekt ruzie met Clays, die hem den kop stuk slaat; er wordt pajs gemaakt en die wordt bezegeld met

„Ses volle kannen biers te voeren.
 Ick drinck dan wijn-coop van mynen hoofde
 Ende mettet geldt van mijnen broode
 Betael ick dan mijn slaep-huyr.”

De mis hoort hy in het bosch,

„Dacr loop ick in; dat is mijn kercke.
 Aldaer hoor ick zinghen den Lewercke,
 Oock den Kockcock ende den Nachtegale snel.
 Ick verstae die Vogelkens alsoo wel,
 Als ghy doet uwen Prochiaen.”

Men ziet het, wie aan de aanschouwelijkheid van het rapport niet genoeg heeft, vindt in de „Veelderhande geneuchlycke dichten, tafelspelen ende refreynen” en in onze middeleeuw-

sche kluchten stoffe te over om zijne verbeelding hulp te bieden, wanneer hij zich deze bandelooze schare van jolige schurken recht levendig voor oogen stellen wil. We kunnen ze met namen noemen de waardige sujetten, Schuyfman en Sloef, Roel en Heyn, die ter illustratie tusschen den tekst van ons rapport zijn te voegen.

Slaan met roeden, het uit de stad drijven van dergelijk gespuis, dat aan geen plaats gebonden was, het verbod om tavernen te bezoeken, dit alles schijnt al bijzonder weinig geholpen te hebben. Trouwens een plakkaat van Karel V staat bij een dergelijk verbod aan de bedelaars ook bijzonder gemoedelijk toe, „dat sy somtyds voor recreatie eenen Pot Biers met haeren Huysvrouwen sullen mogen drincken sonder hem nochtans droncken te drincken”.

De oorzaken der armoede komen thans aan de beurt. Twee stipten we er al aan: de vrees voor den moedwil der rabouwen vooral op het platte land en het onbekookt uitdeelen van aalmoezen door de kloosters krachtens erflatingen enz. Laat ik om eenig denkbeeld te geven van den omvang van dit laatste kwaad, er hier enkel maar op wijzen, dat Pieter de la Court in zijn „Welvaren der Stad Leyden” het feit in herinnering brengt, dat alleen aan de abdij van Rijnsburg tweeduizend personen driemaal 's weeks hun „onderhoud” kwamen halen.

De derde oorzaak is: de lakennering. Door velen, zegt het rapport, wordt ze nog beschouwd als een schoone parel en kleinood „ende rechts of tgeheele welvaren van de stede daer aen gelegen was”; de opsteller heeft „ter contrarie (in) dezelve oirzaecke ende vuetsel van tvoorgeroerde onnutt gespuys” leeren zien. In het kort komt zijn hoogst merkwaardig betoog hierop neer: De vroedschap bepaalt de loonen der werklieden als „velledelers, velledragers, vellewassers, kempsters, spinsters, spuelders, wevers, vullers ende diergelycke schamele ambachtshyden”; de meeste leden der vroedschap zijn zelf drapenierders of zijn bij den lakenhandel betrokken, vandaar hongerloonen, vandaar dat de menschen liever gaan bedelen dan werken in de lakennering.

De ambachtshui worden in het werk genomen door rijke burgers „diemen van oudts drapenierders heeft genompt, deze alleenlicken voor hem nemende ende het ooge hebbende om-

me hem zelven rijck, machtich ende geweldich te maecken ende zulcx in achtinge ende oeverheydt te comen, gelyck het geheel regiment deser stede tot de veranderinge toe bij zyn Princelycke Excellentie, onlang naer het denckwaerdige tweede ontset deser stede gedaen, in haer subjectie es geweest, en hebben noyt (gelyck gemeenlycken den aert van alle gierige menschen es) haere schamele arbeytslyuden zulcken eerlicken loon cunnen noch begeeren te geven off toe te vuegen, dat zy hem daer op eerlicken hadden connen onttraegen, mer hadden de zelve schamele luyden van oudts zulcken specie van een slavernye ende dienstbaer juck om den hals ende opten schouderen geleyt, dat zij hem mosten te vreedden houden mit zoodaenigen soberen loon, als hem by die van de oeverheydt (indertijt deur tbenaerstigen ende tvervolgh van den drapenierders, wezende al te zaemen van eenerley affcompste ende geslacht ende zulcx in den anderen gebonden mit huwelijk, machschap, gezwaegerschap ende vrundtschap) es toegevuecht geweest, zonder dat zyluyden (als alle andere ambachten, neeringen ende hanteringen) den goeden luyden zoo goetcoop ende zoo duyr te dienste mochten staen als zy mitten zelven consten verdragen, ja, dat meer es, stont noch in monde (= macht) van waerdeyns of cenyge van hemluyden van haer zober ende cleyn loontgen eyt zouden hebben off niet." Dit laatste ziet op een uitgebreid boetenstelsel, waarover men de keurboeken nog kan nazien.

Het natuurlijk gevolg van dergelijke toestanden was, zegt het rapport, dat men begon met des Zondags te bedelen, en had men er eenmaal den smaak van weg, was eenmaal de schaamte overwonnen, dan sprak het van zelf, dat men de voorkeur gaf aan een lui, lekker leventje boven uitgezogen te worden door den weverpatroon.

Men lette wel op, deze eenvoudige, klare voorstelling van den stand van zaken komt niet uit den mond van een of andere oppositie, zooals we ons die tegenwoordig zouden kunnen denken. Jan van Hout staat zelf aan de zijde der „verdrukkens” en hij stelt er prijs op, dit in den vorm van een verontschuldiging te verklaren; men verdenke hem niet van haat of nijd; hij heeft onder de drapenierders zijn beste vrienden, die hij geenszins tegen zich wil verbitteren; zijn

vader, grootvader en overgrootvader behoorden zelf tot de lakenfabrikanten en de laatste spruit uit een der aanzienlijkste geslachten van Leidsche wevers. Ons vertrouwen in de volkomen juistheid van zijn voorstelling kan hierdoor dus slechts toenemen.

Trouwens wat de ontwerper van ons rapport vertelt, is eigenlijk niets nieuws: zijn groote verdienste is alleen in zijn tijd, in de vroedschap het kwaad met ronde woorden zoo helder en duidelijk te hebben geformuleerd. Van 1372, 1435, 1477 zijn de uittochten der wevers uit Leiden, een andere vorm van onze werkstakingen, bekend. Als de plebs van den Mons sacer trokken zij de stad uit naar Gouda of elders om op die wijze de werkgevers en de vroedschap tot hooger loon te dwingen. En ook de geschiedenis der Vlaamsche lakennering is vol van dergelijke feiten.

Zoo zien we dus reeds in de middeleeuwen in volle zwaarte op de werklieden in één tak van nijverheid den last drukken, die in later tijd de verpletterende rotsblok dreigt te worden, waaronder het maatschappelijk leven wordt vernietigd, de macht van het groot kapitaal.

En nu wordt onze kijk op die zoo zeer verachte schare landloopers ook geheel anders. nu wordt het begrijpelijk, dat er menige Tijl Uilenspiegel, menige Lamme Goedzak, ja, wie weet, zelfs een enkele Villon in zorgelooze losbandigheid meezwierf onder dit zoogenaamde uitvaagsel en zonder gewetensbezwaar zich toeëigende, wat onder zijn bereik kwam; dat menig vrije, nobele borst, menige goedhartige zwakkeling, die onder andere maatschappelijke omstandigheden misschien een zorgzaam huisvader ware geworden, de voorkeur gaf aan een gevaarvol avontuurlijk vagabondeeren boven uitgezogen te worden door den drapenierder. Zien we hier niet duidelijk den wortel van het kwaad voor alle tijden aangewezen, ook voor den onzen, die bij veel uiterlijk verschil toch zooveel innerlijke overeenkomst met die oude dagen biedt. Hier helpt geen slaan met roeden, zelfs al ziet men een pot bier op zijn tijd door de vingers.

Ons rapport komt nu tot het eigenlijke plan van armenzorg. Het verdeelt „die men armen nompt” in vier groepen: de

weezen, leprozen of lazarissen, „oude onmachtige menschen” en huisarmen.

Er bestonden in de middeleeuwen voor deze verschillende takken van armenzorg verscheidene gasthuizen en gestichten, die, voor zoover is na te gaan, meestal door particulieren waren opgericht en onder toezicht van de regeering stonden.

Voor oude lieden waren er drie gasthuizen. Het rapport stelt voor hiervan één algemeen gesticht te maken; daartoe worde aangewezen het St. Kathrijnen gasthuis; alle bezittingen van de beide overige zullen daarop overgaan en er zij één reglement. Om in de onkosten van de verbouwing en betere inrichting te voorzien, zal er een loterij gehouden worden en om meer „treck ende geloep van volck” daarbij te veroorzaken, zal de verloting op den derden October plaats hebben, den dag, waarop voortaan ter herinnering aan het beleg een jaarmarkt gehouden wordt.

Een dergelijk middel om aan geld te komen voor stedelijke ondernemingen was in die dagen lang niet ongewoon. Het rapport herinnert er aan, hoe Delft zich door zoo'n loterij een rente van tweeduizend gulden 's jaars bezorgde, en dat nog wel in tijden „datter zoo veele loterijen loop hadden.”

Het Oudeliedenhuys kome met het gesticht voor de leprozen en weezen onder één hoofd; dit wordt aldus met een voor den tijd teekenend zinnetje uitgedrukt: „dat men tot de regeringe ende tbewint van tvoorz. *gemeen gasthuys* (dat men zulcx voortsaen zoude mogen nommen omme de naem van St. Cathryn, wezende een overblijfsel van de oude papisterie, wech te nemen) mitsgaders van den armen wezen ende leprozen zoude moghen stellen eenen oversten off superintendent, die opsicht ende overgebieden (blijvende doch onderworpen den Burgermeesteren ende Gerechte) opten zelve drye huysen zoude hebben.”

De bedoeling van deze centralisatie is bezuiniging en, door eenheid, betere orde te verkrijgen. Wat het eene huis te kort mocht komen, worde uit den overvloed van het andere aangevuld; bij afzonderlijk beheer zij er één gemeenschappelijke „beurse”; de verschillende ambtenaren zouden zooveel mogelijk om het jaar van het eene huis naar het andere worden verplaatst. Het doel van dien maatregel wordt niet genoemd.

Zag Van Hout misschien in, dat een dergelijke afwisseling van bezigheden hardheid en willekeur, die de sleur bij deze ambtenaren allicht doet ontstaan, eenigszins kon verzachten?

De „meesteren mitsgaders haeren rentmeesteren” van ieder huis doen jaarlijks in tegenwoordigheid van één burgermeester, twee schepenen en den superintendent rekening en verantwoording. Wanneer de inkomsten der huizen onvoldoende bleken voor de uitgaven, zoodat de meesteren uit hun eigen zak hebben moeten bijpassen, dan zijn de burgemeesters verplicht binnen een maand na de sluiting der rekening dit bedrag aan de meesteren terug te betalen uit de *stadskas* of uit de opbrengst van een „*hoofdclinge zetting*” onder de burgers. Een predikant komt Zondagsmorgens in het gasthuis, 's middags in het leprozenhuis om deze armen „als hem buyten de gemeente onthoudende, mit ende uyt den worde Gods te leeren, troosten, vermanen ende straffen.”

Ook voor de huisarmen bestonden drie stichtingen, ook deze zal men tot „één ontfang ende éenen uytgeven brengen”. Daarbij voege men de opbrengsten van de gilden en de boetegelden, die de stad toekomen. Ook hier zij weer één hoofd, de aalmoezenier, „zynde een man van sorte, aenzien ende qualite”. Onder hem staan acht huuszittenmeesters, die ieder een ban of quartier van de stad onder hun beheer en toezicht krijgen. Ieder huuszittenmeester heeft tot zijn beschikking de „heeren van gebuyrten”. Deze werden door „die van den Gerechte” uit een drietal, opgemaakt door een groep bureu, gekozen en hadden te zorgen voor vrede en eenigheid in hunne wijk en tusschen de gebuurten onderling. Een gebuurte telle voortaan niet meer dan vierentwintig en niet minder dan zestien huizen. De heeren van de gebuurten zullen verplicht zijn de meest volledige inlichtingen te verschaffen over toestand, levenswandel enz. van degenen uit hun wijk, welke voor bedeeing in aanmerking komen. Ze hebben toe te zien, of deze zich „mit eenyge neeringe, ambacht off eerlycke hanteringe generen ende onderhouden off niet ende zunderlinge te versorgen, dat craemvrouwen, crancken, weduwen ende schamele lieden mit kinderkens verlast, behoorlijcke hantreyckinge tot haer notige onderhout mach gewerden, zonder int minste te gedooogen, datter aen eenyge onnutte, loye.

wercknoye personen, heur leden clouck ende machtich zynde, de aelmissen werden verstreckt."

De huiszittenmeester zorgt voor het ophalen der aalmoezen tijdens de predicatien en gaat eenmaal per maand met een „besloten busse" langs de huizen. Of zal men de collecte in de kerk geheel afschaffen, omdat ze predikant en hoorders hindert en ook „om datter alsnoch veele personen, de pauselycke ende andere religien toegedaen zijnde, hem van den predicatien onthouden"? Een wekelijksche inzameling langs de huizen, zou misschien meer opbrengen.

In de kas der huisarmen zullen ook de gelden komen, die met het doel van uitdeelingen bij oude stichtingen aan kloosters en abdijen waren vermaakt. Een commissie worde ingesteld om te onderzoeken „wat elck abdie, convent, clooster ende gemeente van outs gehouden es geweest aan den armen te verdeelen". Daarna zal men aan de Heeren Staten 's lands verzoeken het bedrag te ontvangen „van den verloopen jaeren, daer van gheen verdeelinge en es gedaen geweest ende vorder voor de toecomende jaeren te hebben verzeekeringe van zeeckere landen, gronden, rente ende innecomen uyt de gheene, die best ende naest gelegen zouden zijn," Zoo noodig komt er ook voor de behoeften der huisarmen aanvulling uit de stadskas of uit een extra-belasting.

Een hoogst gewichtig voorstel is ook dat van werkverschaffing aan de bedelaars. Daarvoor zal twee à drieduizend gulden worden uitgetrokken. Ieder, die voorgeeft geen werk te kunnen vinden, wordt aan het werk gezet. Er worden „linde lakenen, netten off yet diergelyck" gemaakt en men zal door eenige vrijdommen speldenmakers naar Leiden lokken, met de bedoeling om hun ambacht ook door de armen te laten uitoefenen, daar dit werk „elck eenen leechlicken ende zonder lang leeren can gedoen." Vrees voor concurrentie bestaat er dus niet, behoeft er ook niet te bestaan in die dagen, toen de prijzen van de meeste voortbrengselen der industrie door de gilden of het stedelijk bestuur werden vastgesteld; en wat de armen maakten, zou natuurlijk niet onder die prijzen worden verkocht. Wie met opzet het hem opgedragen werk bederft, worde gestraft met verbanning.

Bedelen wordt voortaan met geeseling bedreigd. Die be-

hoeft heeft, wende zich tot den huiszittenmeester met vermelding van afkomst, ouderdom, beroep, aantal kinderen enz. Voor dergelijke aanmeldingen houdt de huiszittenmeester eenmaal 's weeks zitting. Wie zich tegenover hem onbehoorlijk gedraagt, hem misleidt, bedreigt of „andere cluchten of ongeoorloofde zaecken” gebruikt, wordt gestraft met den dood, een brandmerk, geeseling of bannissement.

En als nu de „zaecken in der vugen als boven mit eenen yver werden aengevangen ende beleyt”, dan twijfelt de ontwerper er niet aan, of „de waere armen en zullen van allmissen mit minder quetze van de gemeente behoorlicken ende genouchsaem werden gehantreyckt ende voorzien, ende dese stede en zal mit eenen van eenen grooten hoop loy ende onnut gespuys gehelicken werden verlost ende ontledicht, die zulcx oock gedwongen zullen wezen, òf naer andere steden ende landen, daer men de bedelrye liever zal willen toestaen te vertrecken, òf, twelck te wenschen es, van haer loyheyt af te staen, een geregelt ende tuchtich leven aen te vanghen, hem tot naersticheyt, arbeyden ende wercken te begeven ende zulcx buyten der gueder luyden schade, van haer handwerck in tzweet heurs aensichts te moeten leven.”

Wanneer we het ontwerp thans in zijn geheel overzien, dan treft ons vóór alles dit hoofdbeginsel; De geheele armenzorg komt onder toezicht en beheer van de stedelijke regeering, die aan een éénhoofdig bestuur over de beide takken van armenzorg de beschikking geeft over de opbrengsten der publieke liefdadigheid en de fondsen, voortkomende uit oude stichtingen, vermeerderd met de opbrengsten van legaten, vroeger aan kloosters vermaakt met een liefdadig doel, de baten voortvloeiende uit de gilden en de boeten, aangevuld door stedelijke belasting.

Zou men de groote beteekenis van dit beginsel en van wat uit de consequente toepassing ervan noodzakelijk voor heel het maatschappelijk leven voortvloeit in Van Houts dagen hebben gevoeld? Zou men hebben ingezien, dat op den duur het gezag der kerk over de schare staat of valt met het al of niet in handen hebben van de armenzorg en allerlei andere stoffelijke belangen; dat door de toepassing van het voorgestelde systeem de basis werd gelegd voor practische uitvoering van sociale be-

ginselen, die volkomen in strijd waren met de maatschappelijke verhoudingen, die gedurende de middeleeuwen hadden bestaan; dat de eerlijke, arbeidzame arme bij de invoering van het nieuwe stelsel voortaan fier en zonder schaamte als een recht van de gemeenschap zou komen eischen, wat hem tot heden vaak onder de meest vernederende omstandigheden door zijn meerderen in „stand” als gunst werd toegereikt; dat men aan de heerschende klasse de zoete egoïstische streeling ging ontfutselen, die er ligt in het zich kunnen beroemen op nobele daden van naastenliefde?

Ik vermoed, dat de Leidsche vroedschap, dit alles eer vaag gevoeld, dan wel bewust geweten zal hebben. We staan hier voor een dier merkwaardige naïveteiten, waarbij we het gezond verstand volkomen helder en logisch een stelsel zien opbouwen, zonder dat het egoïsme nog heeft meegesproken.

Voor de vroedschap ging de strijd vermoedelijk in hoofdzaak om een ander beginsel. In verband met de tijdsomstandigheden zie ik voor alles in het ontwerp een anticlericale strekking. Men bedenke, welk tijdperk in de geschiedenis van ons lieve vaderland gaat aanbreken. De eene kerkelijke overheersching had men vernietigd, maar de andere maakt zich gereed hare plaats in te nemen, de zege te bevechten, ook over armenzorg. Wat in de dagen van het Bestand in het groot zou worden vertoond, begon hier juist in Leiden reeds in het jaar na de indiening van het ontwerp, in 1578 in het klein: de strijd over de vraag, of de stedelijke magistraat het bewind in kerkelijke zaken toekwam, de strijd, waarin de predikant Caspar Coolhaes aan de zijde der regeering zou staan en zijn ambt zou verliezen, Coolhaes, gesteund juist door Jan van Hout, die Coornhert zou oproepen als pleiter tegen de aanmattingen van de nieuwbakken priesters.

En Jan van Hout was een man prikkelbaar bij kritiek over regeeringsdaden door heerschzuchtige dienaren des goddelijken woords. Was hij het niet, die toen de predikant Taling in zijn preek uitvoer tegen de regeering, omdat er op de noodmunt tijdens het beleg gestaan had „Haec libertatis ergo” in plaats van „Haec religionis ergo”, „zittende nevens den Burgemeester Van der Werf in het Heerengestoelte, een geladen pistool uyt den zak trok, zeggende tot den Burgemeester, wil

ik hem 'er affichten? meenende van den predikstoel; tgeen den Burgemeester wijsselyk schutte en zeyde, wat zoud gij beginnen, wat onrust zoudt gij aanrechten" (Penon, Bijdr. II, 113).

Het ontwerp, zooals dat daar ligt, bevat zoo goed als alles, wat ook thans meer dan ooit bij velen tot de vrome wenschen van een ideale armenzorg behoort; het beginsel van centralisatie in één lichaam, het beginsel, dat de zorg voor de armen niet afhankelijk gesteld moet worden van het toevallig daarvoor aanwezige geld, dat het noodige er eenvoudig moet zijn; het beginsel, dat één persoon over zeer weinige bedeeden het toezicht behoort te hebben, vinden we ze niet warm verdedigd in de hedendaagsche geschriften over armenzorg, zelfs van zeer verschillende richting?

Maar van het grondidee van Van Hout staan we in de practijk verder dan ooit, omdat men scherper dan ooit voelt, waar het om gaat. „De zorg voor de armen is een zedelijke, geen burgerlijke plicht, zoodat de nakoming ervan niet op den weg van den staat ligt.” Dat is nog altijd het beginsel, waarop onze armenzorg rust. Mr. Heemskerk Az. verklaarde in April 1870 in de Kamer: „Niemand betwist, dat de kerkelijke en private armenverzorging de ware is en dat de staat of de gemeente als zoodanig geen eigenlijke liefdadigheid kan uitoefenen.” En hoewel thans, vijfendertig jaar later, veel veranderd is en menigeen tot de zestiende-eeuwsche denkbeelden zal zijn terug gekeerd, wordt de ergste nood toch nog bijna uitsluitend door particuliere hulp gelenigd, tiert de kerkelijke liefdadigheid welig naast de zorg van allerlei private vereenigingen en stuit menigmaal een poging om dan toch tenminste vrijwillig een centraal bureau voor al die vereenigingen in ééne gemeente te stichten, op onwil en particuliere belangen af. In een provinciestedje als Nijmegen zijn bij het gemeentebestuur eenentwintig verschillende vereenigingen van armenzorg bekend.

Om tot ons rapport terug te keeren: de Vroedschap stemde het voorstel over het St. Kathrijnen gasthuis af en liet wat de huisarmen betreft de beslissing over aan Burgermeesteren ende Gerechte. Toch zijn er nog wel sporen van het ontwerp in de Leidsche armenzorg gedurende de eerste jaren na 1577 merk-

baar: In 1596 is het St. Kathrijnen gasthuis verbouwd en verbeterd, ook ingericht voor krankzinnigen. De kosten van verbouwing zijn bestreden uit de opbrengst van een loterij en om deze te doen slagen schreef Jan van Hout zijn merkwaardig loterijspel.

In het keurboek van 1583 wordt bedelarij verboden. In bijzondere gevallen kan toestemming verleend worden; wie te Leiden werk kwam zoeken, kon een verlofbriefje krijgen voor drie dagen; vreemdelingen, die een „ongeveinsd” lichaamsgebrek hadden, mochten drie maanden bedelen.

De leiding van de armenzorg is in handen van huuszittenmeesteren en *diaconen van de kercke*, dewelcke mit gemeener goetduncken ende advys van die van den Gerechte, mitsgaders van de *kerckenraet* t'samengevoucht ende een gemaeckt zyn ende voortsaaen mit eenen name de aelmoeseniens zullen werden genaemt.” Zij hebben het toezicht over de volledige armenzorg, inrichtingen voor weezen, zieken, ouden van dagen, kraamvrouwen en huisarmen. Voor de behoeftige kraamvrouwen hebben vier „goe-moeders of diakonessen” te zorgen. Bij collecten in de stad gaan de *predikanten* mede rond. De Engelschen, Lutherschen en Mennonieten onderhouden hun armen uit hun eigen inzamelingen. Over de Katholieken trof ik niets aan. Als er des winters brood en turf wordt uitgereikt, worden deze zaken door de huuszittenmeesters „welcke tot dien einde rondom door de geheele stad gaan en bezien, wie hetzelfde van noode mocht hebben, aan een ieder zonder eenig onderscheidt uitgereikt.” De nieuwe kerk had haar eerste overwinning op het terrein der armenzorg dus reeds behaald.

De beginselen in ons rapport uitgedrukt zijn in 1577 niet nieuw; merkwaardigerwijze trachtte de stad, die slechts eenige jaren te voren al de ellende van het Spaansche oorlogsgeweld had te doorstaan, vrede, orde en welvaart binnen de weer oplevende veste te stichten door toepassing van de ideeën van een Spaanschen denker.

Johannes Ludovicus Vives, in 1492 te Valencia geboren, was, nadat hij misschien reeds in zijn vaderland wat Grieksch had geleerd, op zijn zeventiende jaar naar de Parijsche Hoogeschool getogen. Ook daar vond hij op dat tijdstip nog niet, wat hij zocht. In 1518 kwam hij te Leuven met Erasmus in

aanraking; door en met hem leerde hij voor zoover de mid- delen het in die dagen toelieten, de beteekenis der klassieke oudheid kennen. Erasmus, Wolsey, Thomas Morus werden zijn intiemen; bij Hendrik VIII stond hij vóór de echtscheidings- kwestie in aanzien. Deze man, wien van zijn hooger standpunt liefde, eendracht en vrede zoo eenvoudig en gemakkelijk te bereiken toeschenen, die over al deze zaken in naïef geloof aan het goede, brieven schreef, overvloeiende van ernstige wijsheid en leering, aan de kerkelijke en wereldlijke vorsten zijner dagen, welke elkaar en hunne onderdanen in blinde heersch- zucht en afgunst het leven verbitterden, voelde zich in 1526, opgewekt door de aansporing van dominus Pratensis, een der hoofdmannen uit den Brugschen raad, geroepen een boekje samen te stellen over de verzorging der armen, *De subventione pauperum*, dat in hetzelfde jaar te Brugge verscheen, opgedragen aan den raad dier stad, toen reeds eenige jaren de woonplaats van den schrijver.

Men heeft vier eeuwen lang heel wat kwaads van het huma- nisme verteld: Het is het heidendom, dat herleeft te midden van een christelijke maatschappij, de godsdienst van den vorm en van de zinnen, die in de plaats treedt van het zoeken naar de idéé, het is l'aristocratie de l'esprit, l'indifferenza del contenuto, il s'agit d'effacer, d'abolir, d'anéantir mille ou douze cents ans d'histoire, et l'érudition en paraît le meilleur ou le plus sûr moyen; maar dit boekje „De subventione pauperum” is een der vele bewijzen, dat de kern van dat humanisme, 't welk voortleeft tot op den huidigen dag, reeds vroeg aan de besten niet alleen het juiste begrip gaf van de hoogte van weten- schap, kunst en wijsgeerig denken bij vorige geslachten, maar bovenal een hogere wijding aan hun christelijk geloof, een klaren, logischen kijk op, een reiner begrip van al het men- schelijke schonk, hen bezielde tot een alomvattende liefde voor de menschheid, die tot daden dwong.

Vives wordt gedreven zoowel door de klassieke gedachte, dat niets van het menschelijke den mensch vreemd mag blij- ven, als door zijn geloof, dat naar de leer van Christus een onverbreekelijke band de menschen onder elkaar vereenigt.

Wanneer de magistraat alleen voor de rijken zorgt en de armen veracht, handelt zij als de geneesheer, die zich om de

kwalen van handen en voeten niet bekommert, omdat ze ver van het hart zijn, en zoo iets gebeurt niet zonder groot nadeel voor den geheelen mensch. Dit begrip van de groote eenheid van het maatschappelijk leven is de grondslag, waarop Vives zijn denkbeelden over armenzorg, die we vijftig jaar later geheel door het Leidsche rapport vinden nagevolgd, heeft gebouwd. Alle gestichten behooren te staan onder het toezicht van de wereldlijke macht, van haar gaat de armenzorg uit. Er worden armverzorgers, censores, aangesteld, die zich nauwkeurig op de hoogte stellen van den toestand van ieder der behoeftigen. Voor de krankzinnigen een zachte menschlievende behandeling, genezing zoo deze mogelijk is. De kinderen der armen trekke de staat aan zich en hij zorge op scholen, van staatswege ingericht, voor een goede opvoeding door beschaafde onderwijzers naar de beginselen der ware christelijke vroomheid en plichtsbetrachting. Alle armen moeten werken voor den kost, zelfs de blinden. De geestelijkheid houde niet langer de gelden achter, die haar zijn vermaakt tot uitdeeling onder de behoeftigen; deze gelden behooren te komen onder het beheer van de wereldlijke macht. De inkomsten worden aangevuld door inzameling en belasting.

Men ziet, hoe Vives ten volle beseft, dat de armoede is een maatschappelijk verschijnsel, dat de gemeenschap in haar geheel behoort te bestrijden. Onze eeuw leert zoeken naar dieper ingrijpende geneesmiddelen, om de kwaal meer blijvend te genezen, maar de hoofdrichting waarin ook thans nog gezocht wordt, wijst reeds Vives aan.

Ook bij Vives vindt men een zeer realistische schildering van de zwerfende benden, die de menschheid voortdurend bedreigen met pest en scabies gallica. Ook hij behandelt de oorzaken van de armoede. Bovenaan staat de zonde; door den zondeval is mensch en maatschappij onvolmaakt, kwamen hoogmoed en zelfzucht, haat en afgunst, wreedheid en verkwisting, en die brachten armoede. Daar naast staan ziekte en oorlog, brand en overstroming. Maar hij bespreekt evenzeer de oorzaken, die de gegoeden van het weldoen afhouden: trots, weelde, gierigheid. Men wil liever voor zijn samengeschaapte schatten missen laten zingen, dan ze te verdeelen onder de armen. Een dief is degene, die zijn geld verdoet aan spel

en vrouwen, die het ophoopt in zijn koffers, die het verkwt aan feesten en kostbare kleeding. Zonder gemeenschappelijke weldadigheid bestaat er geen Christendom. En de bewijzen voor zijn meening put hij voortdurend in rijken overvloed zoowel uit Plato en Homerus, Seneca en Cicero, als uit Paulus en Mattheus.

Vives heeft tijdens zijn leven eenig succes van zijn werk gehad. Het zaad is opgekomen, al kan men, wanneer men zijn blik verder richt dan de zestiende eeuw, verklaren, dat ook hier een deel op een plaats gevallen is, waar het geen diepte van aarde had en spoedig is verdord.

In Brugge werd een stelsel van armenzorg ingevoerd, waarop de invloed van „De subventione pauperum” zeer merkbaar is. In 1527 al werd van uit Noord-Nederland een soort van enquête ingesteld naar de werking ervan. „op dat tselve in Hollant mede t'effect gestelt mach worden” en gedurende de eerstkomende jaren werd en ter dagvaart en in de vroedschappen van verschillende steden rijpelijk over gedelibereerd.

Intusschen maakten de Yperlingen het de wereld gemakkelijk om hun wijze voorzorg zonder buitengewone onkosten te doorgronden. Ze gaven in 1531 een beschrijving van hun stelsel, waaraan inmiddels de theologische faculteit te Parijs haar goedkeuring had gehecht, in het licht. Dat men in het Noorden vol belangstelling was voor de zaak, blijkt uit het feit, dat reeds in hetzelfde jaar een Hollandsche vertaling te Utrecht ter perse ging.

Lijnrecht in strijd met het plan van Vives verklaart de Ypersche magistraat, dat zij in geen enkel opzicht afbreuk wil doen aan eenige kerkelijke of geestelijke instelling van armenzorg. Dat men de ideeën van Vives echter niet had miskend, blijkt ook uit een verslag over de Vlaamsche toestanden van Andreas Hyperius aan den raad van Marburg, waarin deze als ooggetuige verhaalt, hoe hij te Brugge o.a. gezien heeft een inrichting van onderwijs voor blinden, waar deze allerlei kunsten aanleeren, allerlei ambachten uitoefenen, als weven, biezenvlechten enz. Tot zelfs Zamora, Valladolid en Salamanca namen het Ypersche stelsel over en de invloed van den Spanjaard Vives is hieraan niet vreemd geweest.

Aan het wikken en wegen in het Noorden werd een eind

gemaakt door het plakkaat van Karel V van Nov. 1531, dat in hoofdzaak de regeling van Yperen voor al de Nederland-sche gewesten, die onder den Keizer behoorden van kracht maakte: bedelarij werd verboden behalve aan de bedelorden, armverzorgers moesten in steden en dorpen worden aangesteld, armfonds en moesten uit inzamelingen worden opgericht, registers van armen moesten worden aangelegd, onverzorgde kinderen zouden op scholen worden geplaatst. Ziedaar de voor-naamste bepalingen, waarbij klaarblijkelijk het wereldlijk gezag op den voorgrond treedt. In de practijk kwam er dikwijls van al die nuttige voorschriften weinig terecht; in het Noorden, waar zelfs in de middeleeuwen en zelfs te Utrecht het wereldlijk gezag over de armenzorg soms te beslissen had, meer dan in het Zuiden, waar de geestelijkheid reeds vóór Vives den invloed van de magistraat op de verzorging der armen had geweerd en men ook na hem aan de wereldlijke macht het recht ontzegde voorschriften over de weldadigheid vast te stellen. In de zestiende eeuw ontstaat daar een gansche literatuur van strijdschriften voor en tegen het Ypersche stelsel. Toch behield dit in België de overhand gedurende de geheele zestiende eeuw, zelfs tot in de zeventiende.

Een plakkaat van de Staten van Holland van Maart 1575 bekrachtigt in het Noorden de volkomen suprematie van het wereldlijk gezag over armenzorg en in 1598 werd te Amsterdam door de vroedschap een regeling aangenomen, die zeer veel overeenkomt met de denkbeelden van Vives.

Ziedaar in vluchtige schets de lijn, die voor de geschiedenis der armenzorg in de Nederlanden het begin der zestiende eeuw verbindt met het einde. Men zal mij toegeven, dat het Leidsche ontwerp, met zijn strak doorvoeren van de beginselen van Vives, daarin een gewichtige plaats inneemt. Zoowel in het Noorden als in het Zuiden hebben die beginselen geen blijvende vrucht gedragen. Maar een deel van het zaad heeft zijn levenskracht behouden en belooft vrucht voor de toekomst.

Wat zal de nieuwe Renaissance van het oude humanistische idee terecht brengen?

GEVANGEN BIJ JULIUS CÆSAR

DOOR

C H A P

Ja, dat zag er raar uit en prettig was het niet: Jaantje en ik gevangen bij Julius Cæsar, en op een groote kamer gezet met weinig licht door een matglazen raam, en niets dan boekekasten tegen den muur, met groene gordijnen. Voor een jongen van even tien, die pas van Romeinsche keizers gehoord heeft, is zoo iets wel om bang van te zijn. En dat was ik dan ook, en toen Julius Cæsar ons gezegd had, dat we zoet moesten wezen en vooral niet de kamer uitgaan, dacht ik er niet aan om op te spelen.

Julius Cæsar zag er merkwaardig uit. Heelemaal wit, net als een gipsen beeld, met een langen mantel om, sandalen aan de voeten en een krans op het hoofd; ook wat dikvig, en een beetje gebogen; hij slofte als een oude heer en sprak volstrekt niet onvrindlijk. Toch had hij den schrik er bij me in, en als hij in de kamer kwam, bewoog ik geen vin, maar die Jaantje

Ja, Jaantje was nog maar acht en had nog nooit van een Romeinschen keizer gehoord. Maar zij was altijd kloek van daad, schoon met woorden schriel, en als Julius Cæsar bij ons kwam, stond zij er even kalm bij alsof hij maar een gewoon mensch was, en niet baas over de heele wereld; en zij trok een lange neus tegen hem, zoodra hij zich maar omdraaide. „Ouwe sok,” zei ze, als hij weg ging.

Wij hadden dan een kamer, groot en met weinig licht en boekekasten tegen alle muren. En Jaantje en ik snuffelden achter de groene gordijnen en vonden daar allerlei rollen

perkament. Wat daar in stond, weet ik niet meer, maar er hing iets geheimzinnigs in 't vertrek en ik begreep maar niet wat Jaantje toch uitspookte. Telkens kroop ze alleen achter een gordijn, en ik hoorde dan geen ritselen van perkament, maar dikwijls klonk het alsof in een kamer naast de onze iemand rondliep en lachte, maar als ik dan naar het gordijn ging, kwam Jaantje er uit, met een gezicht zoo triomfantelijk dat ze zeker kattekwaad had gedaan, maar ze wou nooit iets zeggen en ik vergat altijd haar achter het gordijn te volgen.

Op een ochtend kwam Julius Cæsar weer binnen sjokken, wit en dik; hij deed zijn best er erg boos uit te zien, maar hij sprak goedaardig met veel hoesten er onder door, want hij was verschrikkelijk verkouden, en hij zei:

„Kinderen! — ucche, ucche —! ik kom jullie zeggen — ucche ucche! — dat je erg stout bent.”

Ik stond stom en stijf als een steen. Ook Jaantje zei niets, maar was blijkbaar geheel op haar gemak.

„Ucche, ucche,” kuchte Julius Cæsar weer, „ze zeggen, dat er hier naast rondgelopen wordt en dat kan niemand anders doen dan jullie.” Met doodsangst in het oog zag ik Jaantje aan, maar die keek even rustig naar Julius Cæsar als te voren.

Cæsar keerde zich om, hoestte eens goed uit, spooog op den grond, draaide zich weer tot ons en ging voort:

„Ik geloof het niet; jullie bent brave kinderen, niet waar, en je wilt den ouden Julius geen verdriet doen. Maar denk er om, op die kamer mag niemand komen, en als je het ooit doet, dan . . .”

En hij lichtte zijn hand op en wou in de lucht slaan, maar alweer kwam de hoest, en alweer moest hij zich omdraaien, zoo benauwd kreeg hij het. Jaantje maakte dadelijk een neus, en Cæsar zag nog even om en zei:

„Nu, kinderen, je weet het.”

En hij sjokte weg, zeggend: „'t zijn toch goeje kinderen; ucche, ucche! 't zijn toch goeje kinderen!”

Net was hij de deur uit of Jaantje nam mij bij de hand en fluisterde: „kom mee!”

Ik begreep er niets van dan dat er iets broeide, maar ik liet me meetrekken en ze bracht me naar het gordijn, waarachter ik haar zoo dikwijls had zien wegsluipen.

„Julius Cæsar,” fluisterde ik, „heb je niet gehoord wat ie zei?”

„Ach, die oude sok,” zei Jaantje, „die is veel te dom. Kom maar mee.” En wij kropen samen achter het gordijn. Daar was niets anders dan een witte muur, en hoe het eigenlijk gebeurde, heb ik nooit begrepen, maar Jaantje duwde tegen den wand en in eens kwam er een gat in; wij liepen de andere kamer binnen en onmiddellijk ging de muur weer achter ons toe.

Dat was nog eens een kamer. Mooi niet, maar wel tienmaal zoo groot als de onze. Waarom wij er niet in mochten komen, weet ik niet, want ik zag er niets bijzonders. Kaal zag zij er uit en leeg, met ook al weer kasten en groene gordijnen tegen den muur, maar de ramen hadden helder glas en het was er heerlijk licht.

Dat was dan een heele verrassing, maar wat ging die stoute Jaantje doen? Terwijl ik beteuterd en angstig rondkeek, begon ze me daar in eens te loopen en te dansen, de heele kamer op en neer, en ze stampte op den grond zoo hard ze maar kon. 't Was een geweld van belang en ik wist niet waar ik me bergen moest.

Jaantje sprong en stampte maar door en in eens hoorde ik zware voetstappen in een gang, die in de kamer uitkwam; ik werd doodsbang, maar Jaantje liep naar me toe, en

„'t Is niets,” zei ze, „hij is 't maar, die ouwe kous.”

En ze trok me gauw achter een groot gordijn, vlak tegenover den gang. Wij konden door het doek heen zien en Julius Cæsar kwam aanstappen, wit en dik weer, maar nu stijf en streng en hij keek en liep recht voor zich uit, recht op ons af.

Ik kon niet schreeuwen van angst, maar mijn hart bonsde geweldig en ik nam Jaantjes beide handen beet, dat ze ten minste geen neus kon maken.

Cæsar dan kwam binnen, wit en dik, stijf en streng, langzaam en statig en recht op ons gordijn af, en vlak daarvoor bleef hij staan om uit te hijgen.

Zeg nu zelf, was ooit een jongetje van even tien in grooter gevaar? Hij stond vlak voor ons en wij zagen hem, zag *hij* ons dan niet? Mijn mond zweeg van angst maar in mijn hart klonk het:

„O lieve Julius Cæsar, wees toch niet boos; ik zal het nooit weer doen en ik zal Jaantje alles van de Batavieren vertellen

en zeggen dat Claudius Civilis een slechte man was om zoo tegen de Romeinen op te staan en ik zal het nooit weer doen, heusch niet."

Zoo smeekte ik terwijl ik Jaantjes handen vasthield, maar zij stak haar tong uit.

Maar in eens draaide Julius Cæsar zich om en begon weer vervaarlijk te hoesten en toen dat was afgelopen, liep hij van ons vandaan en zei: „Ucche, ucche, daar heb ik nu toch zelf die voetstappen ook gehoord en nu moet ik toch eens even zien of dat die kinderen ook zijn, of misschien een kat of een hond."

Langzaam stapte hij de zaal door. Lieve God, wat duurde dat lang! En 't moest nu toch wel uitkomen, want zeker zou hij ieder gordijn optillen. Ik kneep Jaantje zoo hard dat zij zich losrukte en me een klap gaf.

Julius Cæsar bleef even staan en ging toen weer voort den kant van den gang uit. Keek hij dan de gordijnen niet na? Maar hij hoestte al weer en zei: „Ucche, ucche, ik heb 't wel gezegd, 't zijn toch goeje kinderen. Ucche, ucche, 't zijn toch goeje kinderen!"

Vlak bij den gang hield hij nog eens stil en zag om: 't was of hij naar ons gordijn keek. Maar alweer draaide hij zich en ik zag hem den gang ingaan, wit en dik, kucchend en sloffend. En nog voor hij den hoek omsloeg, trok Jaantje het gordijn half open, maakte een extra lange neus en toen was hij juist weg.

„Zie je wel," zei Jaantje, „wat een ouwe sok!"

En wij slopen weer naar den muur en Jaantje drukte, en zoowaar, al weer ging de wand van zelf open en nauwlijks waren wij er doorheen of hij was weer dicht en wij zaten veilig en wel in onze eigen kamer.

Ja, dat is nu alles wel raar, maar ik heb ook nooit gehoord, dat het in een droom zoo bijster ordelijk toegaat.

DE TOEKOMST DER NEDERLANDSCHE ARBEIDSWETGEVING: ARBEIDSWET EN ARBEIDSCONTRACT

DOOR

J. MOLENMAKER.

22. De leerlingregeling.

Het werk door Dr. Kuypers aan het ontwerp Arbeidswet besteed, was — zooals bij aandachtige studie blijkt — tweeledig.

Minstens met voorliefde gaf hij zijne belangstelling aan de leerlingregeling. Wat bleef er van zijne sympathie en werkracht voor het overige over? Blijkbaar niet veel meer dan de hoofdindeeling te zien geeft. Want al het verdere draagt te zeer de sporen van vluchtig en niet overdacht werk. Het bewijs er voor is te vinden in de tegenstelling van hoofdstuk II met de andere wetsdeelen. Tegenstelling beteekent nog meer dan gebrek aan verband. Verband had er moeten bestaan met het arbeidsverbod en de arbeidstijdsregeling voor jeugdige personen, maar het ontbreekt. Tegenstelling is er tusschen genoemde bepalingen uit de hoofdstukken IV en VI met die van de leerlingregeling. Want zooals in de memorie van toelichting tusschen en in de regels te lezen staat, wordt met de leerlingbepalingen een organisatie beoogd, die al het andere overbodig zal maken.

Wel niet direct maar op den duur. Het is maar een klein begin, doch de ontwerper stelt zich voor er een nieuwen grondslag in te leggen, waaruit geheel andere en betere arbeidsverhoudingen zullen opgroeien. En ofschoon hij wel begreep dat zijn eerste „stap” nog verre van duidelijk de richting van den nieuwen „weg” doet kennen, heeft hij de illusie van dit doel niet opgegeven. Geen illusie zou het zijn, indien zijn gedachte van een organisch maatschappelijk leven,

ook bij de productie vormgevend op de feiten werken kon; want de feiten roepen altijd om organiseerende gedachten.

Een illusie is het echter juist, omdat zijn denkbeelden het niet doen en een onjuiste onware inkleeding geven aan een verhouding, die zich duidelijk naar andere organisatievormen ontwikkelt. En daarom ook is die illusie, tot wet gemaakt, een belemmering voor den vooruitgang. Door dit aan te toonen is meteen Dr. Kuyper's onmacht verklaard om den geheelen gecodificeerden inhoud der arbeidswetgeving een passenden en practischen vorm te geven. Niemand kan toch met hoofd en hart tegen zijn eigen illusie ingaan. En beide zijn noodig, n.l. scherp intellect ter herkenning van den maatschappelijken groei en sympathie voor die ontwikkeling — om goed werk te verrichten. Wat is voor onzen tijd het leerlingvraagstuk? Jeugdige personen, die het toekomstige volk zijn, moeten geschikt gemaakt worden voor de taak, die de gemeenschap van hen eens zal vragen. Het komt er niet op aan, hen eenige op zich zelf waardevolle bekwaamheden bij te brengen, maar juist die welke later noodig zullen zijn. Ontegenzeggelijk schiet onze maatschappij hierin voor de kinderen der arbeiders, — die toekomstige werkers ter voorbrenging van al onze maatschappelijke behoeften, te kort. Waarin echter? In een viertal rubrieken is dit samen te vatten.

1^o. *De algemeene ontwikkeling*, die ook van de arbeiders geschikte staatsburgers zal maken, met een voldoende kennis om hunne eigen belangen en die der gemeenschap naar eigen inzicht behoorlijk te behartigen. Daartoe is noodig dat de jeugd niet te vroeg om loon en uit nood arbeid moet verrichten, op een tijd, dat zij het meest vatbaar is voor het opnemen van kennis. Naast en aanvullend op de leerplicht moet hiervoor het in 't ontwerp zoo armelijk bedachte arbeidsverbod zorgen.

2^o. *De vakontwikkeling*, die natuurlijk ingericht moet zijn naar de behoeften der ontwikkelingsvormen van de voortbrenging. Voor industriën met ver doorgevoerde arbeidsverdeling en machinetechniek zijn deze geheel anders dan voor de ambachten. De snelle groei van het groot-bedrijf ten koste der ambachten, maakte bijzondere vakbekwaamheden niet overbodig. De industrie zelf zorgde niet voor het aan-

kweeken van volleerde vaklieden. Ook kwamen nieuwe vormen van het ambacht op, b.v. op electrisch gebied en bij de machinetechniek, welker aanleering onvoldoende geschiedde. Ofschoon de grootindustrie tal van soorten der voor haar noodige arbeiders zonder moeite of bezwaar in enkele handgrepen kon opleiden, was dit voor de ambachten niet het geval. Om te zorgen dat op den duur deze verwaarloozing niet fataal zal worden, moet op het ambachtsonderwijs, — in breedten zin opgevat —, de aandacht gevestigd worden. En dit is ook van vele zijden en vrij algemeen geschied. Tweeerlei openbaart zich een streven om in de behoeften te voorzien. Eerst door speciale ambachtsscholen, — soms in de primitieve vormen van vakcursussen, teekenscholen enz. — die bijna overal van groote deelname en bloei getuigen. Daarnaast, — zooals b.v. door de Drentsche vereeniging van ambachtsonderwijs, — door te bevorderen dat tusschen ouders en patroons leerlingcontracten worden gesloten, om in de werkplaats zelf voor de vakopleiding te zorgen. Op dit laatste gebied beweegt zich de poging van den minister. Die leerlingcontracten wil hij aanmoedigen door twee middelen. Voor bepaalde bedrijven zullen ze verplicht zijn, met anders verbod van arbeid door jeugdige personen. Een geheel toezicht erop, met uitloving van diploma's na afgelegde examens zal verder georganiseerd worden. Het is onnoodig de details dezer organisatie na te gaan. Er blijkt uit dat de regeering aan het leerlingcontract de voorkeur geeft boven de schoolopleiding. Geen wonder dat de ambachtsscholen unaniem in verzet kwamen. Deze voorkeur is dan ook geheel ongerechtigd en in strijd met feitelijke toestanden. Er zijn streken waar het ambacht nog gedeeltelijk bloeit, en waar gelokaliseerde scholen practisch bezwaarlijk zijn. In steden echter zijn eensdeels de ambachtspatroons of te zeer in hun zaak bezet dan dat zij zich met opleiding van leerlingen kunnen belasten en dit zijn de bekwaamsten, of als kleine minder bekwame baasjes, uitsluitend daartoe bereid om geringe inkomsten te versterken. Zij doen dit door leergeld of door van den arbeid der leerlingen te profiteeren. Voor de leerlingen zelve zullen daarom scholen, waar zij, onder betere leiding meer, ook theoretisch leeren, en waar niets van den tijd behoeft verloren te gaan b.v. met huiselijke diensten (die

het ontwerp veroorlooft) stellig de voorkeur verdienen. Daarbij komt dat de nieuwere ambachtvormen in 't geheel niet bij de „kleine baasjes” geleerd kunnen worden. De wetgever heeft dus wel optepassen het ambachtsonderwijs op scholen niet te belemmeren. Om het te bevorderen is steun en geen met straf dwingende regeling noodig. Stellig kan ook het vakonderwijs in de werkplaatsen ter aanvulling der ambachtsscholen aangemoedigd worden, en het aangaan van leerlingcontracten bevorderd. Het is echter zeer de vraag of dit geschiedt door een strenge met strafdreigende organisatie. Zoo ergens dan was hier het aanvullend en zoo noodig het bindend burgerlijk recht op zijn plaats. Waar bovendien deze soort van vakonderwijs geen groote toekomst kan hebben is het in 't leven roepen van commissie's een hopeloos en noodeloos veroorzaken van moeite en last.

3^o. *Leerlingaanvoer*. In sommige bedrijven geschiedt het aankweken van leerlingen door een merkwaardigen drang, die uit den aard der werkzaamheden zelve volgt, maar die niet in het kader van een leerlingscontract past. De volwassen arbeiders hebben, zooals b.v. in de weverijen een hulp noodig om meerdere getouwen te kunnen bedienen, of als b.v. bij het sigaren maken om met betrekkelijk laag stukloon een behoorlijke verdienste te halen. De jeugdige werkrachten kunnen ook aangenomen worden om goedkoop werk tegen minder loon te verrichten, als b.v. in drukkerijen. Toch is hier van eigenlijke exploitatie geen sprake, daar wel degelijk een vak wordt aangeleerd.

Het leerlingvraagstuk dat in deze bedrijven bestaat, beduidt niet dat de opleiding ontbreekt, maar dat er bij die opleiding geen rekening gehouden wordt met de toekomstige belangen der arbeiders. Een groote aanvoer van leerlingen kan tijdelijk voor patroons of voor arbeiders voordeelig zijn, maar op den duur ontstaat een toestand dat er een te groot aanbod van volwassen vakmannen is. Daardoor worden de loonen gedrukt. De leerlingen worden dus opgebracht in een vak waarin hen later geen voldoende inkomsten gewaarborgd zijn. In ons land is op deze wijze het leerlingvraagstuk voor diamantindustrie, typografen en sigarenmakers bekend. In de weverij kan een voortdurende uitbreiding der bedrijven, welke gelijken

tred houdt met den aanvoer van „hulpen”, de kwestie minder urgent maken, doch bij een tijdelijken stilstand der bedrijfsvergrooting zou zij onmiddellijk aan 't licht komen. Is de leerlingaanvoer te groot, dan dalen de loonen, oude arbeiders worden uitgestoten, of wel de jeugdige personen op lager loonpeil gehouden, ondanks hun bekwaamheid hen voor hooger geschikt maakt.

Het is duidelijk dat vakbelang der arbeiders een regeling wenschelijk maakt, die den leerlingaanvoer belemmert. Daar tegenover is het in 't patroonsbelang, en tijdelijk in dat van den individueelen arbeider, dien aanvoer te vergrooten. Het leerlingvraagstuk in dezen zin is daarom vooral een strijdonderwerp der vakvereeniging. Dit sluit niet uit dat ook de wetgever er zich mede kan bemoeien. Het is ook een *algemeen* belang, dat werkelijk bekwame werklieden op passende wijze over verschillende bedrijfstakken verdeeld zijn, en niet in het één tekort, in 't ander te veel voorkomen; tevens dat op behoorlijke opleiding ook een behoorlijke verdienste volgt. De ervaring, met bepalingen in deze richting uit de Deutsche Gewerbeordnung leert, dat het uiterst moeilijk is voor elk bedrijf aan te geven, welk percentage jeugdige werkkrachten of leerlingen er mag arbeiden. De beste oplossing wordt verkregen door dergelijke bepalingen zooals die voorkomen in collectieve arbeidersovereenkomsten tusschen de gezamentlijke arbeiders en patroons. Voor ons land is dit bekend in de diamantindustrie. In Duitschland bestaat de regeling b.v. in typografische- en boekbindersbedrijven. In de Sociale Praxis van 15 Dec. 1904 schreef Bernh. Schildbach een klein artikel over dit onderwerp, waarin hij op grond der *ervaring* in Duitschland deze zijde der leerlingregeling duidelijk naar voren brengt. Merkwaardig in strijd met de poging van den minister zijn b.v. de conclusies: „Bei unserem heutigen Stand der Gewerbe mit ihren vielverzweigten Teil- und Spezial-arbeiten, Branchen und Unterbranchen, eine Unterweisung der Lehrlinge in alle Fächern des Gewerbes fordern, *ist ein fast undurchführbares Verlangen*. Diese Zerklüftung besteht nicht nur in der Groszindustrie, die Signatur ändert sich fortgesetzt zu Gunsten der Teil- und Spezialarbeit auch im Kleingewerbe”.

„*Eine generelle und systematische Behandlung ist von*

zornherein zu verwerfen". „Die Gesetzgebung würde am wirksamsten die so nötige Ordnung in das Lehrlingswesen bringen, *durch Anerkennung der bestehenden tariflichen Bestimmungen*, und wo diese fehlen durch Festlegung von Vorschriften durch noch zu schaffen paritätische Organe”.

Deze laatste gevolgtrekking, die inderdaad logisch volgt uit een ernstige beschouwing der maatschappelijke feiten, wijst uit, dat dit belangrijke — wellicht het belangrijkste — onderdeel der leerlingregeling nog niet rijp is om met dwang en straf te worden behandeld. Ook hier is „aanvullend recht” op zijn plaats, en kan door de Kamers van Arbeid een nuttige functie worden vervuld. Noch Arbeidswet noch Arbeidscontract laten zich met deze kwestie in.

4^o. *Kinderexploitatie*. Naast de hiervoor genoemde bedrijven zijn er talrijke, waarin het patroonsbelang medebrengt de duurder werkkracht van volwassenen door die van jeugdige personen te vervangen, doch waarin geen sprake van vakopleiding kan zijn. Verschillende werkzaamheden, die alleen oefening eischen om ze ongelooflijk vlug te verrichten, geschieden tegen uiterst lage loonen door jongens en meisjes. Volwassenen houden alleen toezicht. Voortdurend verwisselt de werkgever zijn personeel. Nieuwe jonge kinderen komen, en de ouderen, die te veel zouden moeten verdienen, gaan. Daar mag met recht sprake zijn van kinderexploitatie. Allereerst om het afmattende werk, dat door stukloon en aandrijving wordt voortgejaagd, doch ook en vooral omdat de geheele toekomst der kinderen wordt opgeofferd, die later het groote leger der vakloozen zullen aanvullen. Hoe komt echter de werkgever, die dit al te ergerlijk bedrijf gewoonlijk tracht te verontschuldigen, èn door de lage prijzen van zijn artikel in de concurrentie, èn door de soepele vingertjes die het werk eischt, — hoe komt deze werkgever aan personeel? De eenvoudige verklaring is deze: dat het kinderloon in die bedrijven hooger is dan in andere, waar tevens een vakopleiding bestaat. Voor die een of twee gulden in de week offeren de ouders hunne kinderen op, en tot hunne verontschuldiging dient gezegd dat zij de nood, die hen hiertoe drijft, niet met dergelijke drogredenen als vele werkgevers trachten te bedekken.

Van leerlingregeling is hier natuurlijk in het bedrijf geen

sprake, maar tot het leerlingvraagstuk behoort deze misstand wel. Onbekend is zij aan de regeering ook niet. Hier is geen organisatie van commissie's, geen aanvullend of bindend privaatrecht van noode. De gewone artikelen van arbeidsverbod en arbeidsduurbeperingen kunnen voldoende zorg dragen, dat de kinderen niet geëxploiteerd maar behoorlijk opgevoed worden. Doch wel voor een geliefkoosd idee van de ambachtsleerlingen, maar niet voor deze ergerlijke exploitatie stelt de regeering een arbeidsverbod in.

De maatschappelijke feiten en de overal aanschouwelijke ervaring wijzen duidelijk uit, hoe de leerlingregeling van Dr. Kuyper een illusie is, en hoofdstuk II een belemmering zal zijn voor goede wetgevende maatregelen.

* * *

23. Samenstelling en redactie van het ontwerp Arbeidswet.

Een goede organische opbouw van bij elkaar behorende artikelen in afdelingen en hoofdstukken en deze weer logisch samengesteld tot het geheel der wet, is voor het ontwerp reeds onmogelijk door den ongelijksoortigen en onvolledigen inhoud. Voor de hygiënische bepalingen werd bij de bespreking er reeds op gewezen hoe de indeeling naar leeftijd en sekse onpractisch verwarrend werkte en onjuist was gekozen. Diezelfde indeeling geldt voor de arbeidsduurbepering met meer reden al belooft zij meer dan zij werkelijk geeft. Tusschen die twee is een geheel hoofdstuk V ingevoegd met den vagen titel „*Bijzondere bepalingen*”, terwijl hoofdstuk I den naam draagt „*Algemeene bepalingen*”. Naast een speciaal hoofdstuk VIII voor de strafbepalingen komt er dan nog een met no. IX als *slot*bepalingen. Karakteriseerend zijn deze titels niet. Vooral het plaatsen van no. V in het midden der wet is zeer onlogisch. Wat toch bevat het? Er zijn vier paragrafen, waarvan 1 bij de vorige hoofdstukken, 2 en 4 bij de hulpmiddelen voor het toezicht in VII plaats behoorden te vinden, daar zij over administratiefverplichte aangiften handelen. Er blijft dus over § 3, handelende over het „oprichten van fabrieken.” Als preventief toezicht op de naleving der hygiënische bepalingen

behoort het onder hoofdstuk IV gebracht. Van „*bijzonderen aard*” zit er niets in. Op zich zelf is die geheele paragraaf een herhaling van drie artikelen uit de Veiligheidswet. De regeling daarin vervat, hoe onpractisch, omslachtig en tijdroovend voor het toezicht zij is gebleken te zijn, wordt onveranderd en onverwerkt weer aanbevolen. Hierbij moet opgemerkt worden dat deze artikelen een ingewikkeld verband brachten met de Hinderwet, welker verbetering niet alleen niet nagestreefd, maar in dit ontwerp geheel is verwaarloosd. Met dit enkele voorbeeld is de voosheid, de uiterlijk gewichtige maar leege schijn der hoofdindeeling op kenmerkende wijze aangetoond. Het duidelijkst echter blijkt de slechte juridische en logische structuur van het geheele ontwerp uit hoofdstuk I, dat in zijn 19 artikelen naar den vorm geen enkele *algemeene bepaling*, maar *definities* bevat. Uiteraard zijn definities noodzakelijk om enkele gebruikelijke woorden en begrippen der wet een scherp omschreven vorm te geven. Daarnaast staan artikelen, die aanwijzen op welk gebied de wet van toepassing is, die dus grenzen trekken zoowel voor algemeene reeksen bepalingen als voor bijzondere, aantedeutende, uitzonderingen. Dit zijn geen eigenlijke definities, omdat zij geen betrekking hebben op woorden of begrippen uit de wet. Logisch behooren zij van de definities onderscheiden te worden. In hoofdstuk I zijn deze twee soorten bepalingen met elkaar verward, dooreengehaald, en onlogisch samengekoppeld. Het noodzakelijke en fatale gevolg is, dat de wet onder eenig woord of begrip heel iets anders gaat verstaan, dan in den dagelijkschen omgang gebruikelijk en aan de taal eigen is. Dit maakt ten slotte de latere artikelen uitsluitend leesbaar door zich telkens de verschillende „onderstellingen” en „aannamen” van den wetgever in 't geheugen terug te roepen. Niets is echter moeilijker te onthouden dan een uiteraard onlogische begripsformatie. Het schijnt wel of de ontwerper gemeend heeft dat de vorm der wet alleen juridisch leesbaar moet zijn, en dat aan redelijke eischen voldaan is, indien rechters en advokaten er een weg in zullen kunnen vinden. Maar ook voor hen is die weg niet zonder doodlopende zijtakken en hindernissen. Een arbeidswet, die zóo zeer ingrijpt in het dagelijksch leven is echter in de eerste plaats voor het volk en voor alle belanghebbenden bestemd.

Dit in 't oog houdende, is naar duidelijkheid en eenvoudigheid te streven. Hoe kan dit nu geschieden? Zooveel mogelijk moet getracht worden alle omschrijvingen in de eigenlijke voorschriften te vermijden, en de woorden en begrippen een beteekenis te geven die geheel aansluit bij de gebruikelijke opvatting. Om geschillen daarover te vermijden en te berechten kunnen de moeilijkste gedefinieerd worden, en wel zóo dat de gewone beteekenis wordt *omschreven* en *begeensd*. Dit nu is in het ontwerp alles behalve stelselmatig geschied. Tal van omschrijvingen staan in de artikelen, en verschillende vrij vage of voor meerdere uitleggingen vatbare begrippen als bedrijf, werklokaal, arbeidswerktuig, gereedschap enz. zijn ongedefinieerd gebleven. En de gegeven definities zijn voor een groot deel een bespotting van dat woord.

De wetsartikelen, die zullen aanduiden waar de wet van toepassing is kunnen bij een eenvoudig stel voorschriften gemakkelijk vooraan geplaatst worden. In dit ontwerp echter, waar van aard en karakter verschillende regelingen zijn samengevoegd, kon het niet anders of die terreinbegrenzingen moesten ook in de hoofdstukken en zelfs in de artikelen voorkomen. Inderdaad is dit veelvuldig het geval. Eisch van logica en praktische bruikbaarheid is: dit stelselmatig te doen b.v. steeds aan elk hoofdstuk of elk artikel de terreinbegrenzing te laten voorafgaan, opdat de lezer aan deze methode gewent. Doch wat op systeem hierbij gelijkt, ontbreekt in het ontwerp totaal. Eerst in hoofdstuk I, dan bij 't begin der andere hoofdstukken, soms aan 't begin, weleens aan 't eind, en verschillende malen in afzonderlijke aanhangsels der artikelen; ten slotte in artikelen van hoofdstuk V en IX, onder allerlei redacties en vormen komen de begrenzingen voor. Wat bij logische samenstelling eenvoudig zou zijn, om n.l. bij elk voorschrift de juiste bedoeling en toepassing te vinden, wordt daardoor een verward snuffelen. Door deze inzichtslooze werkwijze is het begrijpelijk, dat ook de redactie van de wet verre van duidelijk is. Maar dit wordt nog vermeerderd door het gebruik van subtiele taalonderscheidingen. Het verschil tusschen „en” en „of” in een artikel, de plaats van een komma of koppelteken, moet verschillende malen beslissend zijn voor een juiste lezing, niettegenstaande met enkele toegevoegde woorden alle twijfel op te heffen zou

zijn. Het gebruik van meerdere negaties achter elkaar in één zin schudt den aandachtigen lezer telkens heen en weer bij 't opsporen van de beteekenis der zwaar loopende zinnen.

Dit alles te samen maakt het ontwerp arbeidswet tot een model van slecht wetgevend werk. Het schijnt zoo dikwijls of het voor den ontwerper der arbeidswetgeving er slechts op aan komt hoe „*ver*” hij gaat, n.l. welke verplichtingen hij den werkgever oplegt, en welke toestandsverbeteringen hij den arbeider *beloof*t. Doch dit is slechts schijn. Het min of meerdere van dat „*verder*” gaan is grootendeels bepaald door de politieke constellatie en niet door den wil van een enkeling. Het nut daarvan hangt geheel af van de practische toepassing. Wil eenmaal een meerderheid een bepaalde toestandsverbetering in de arbeidsverhoudingen, dan is het de taak van den wetgever, dien stand van zaken met politiek inzicht uitte maken. Daarna begint zijn eigenlijke taak, om de verbetering in zoo'n vorm uitedrukken, dat de verwezenlijking geleidelijk, spoedig en goed kan geschieden. Dit nu is geen gemakkelijk werk. En doenbaar is het alleen door waarheidsliefde en practischen zin. Waarheidsliefde om in de wet niet meer te formuleeren dan het plan is, en waarvoor de kans bestaat, het door te zetten. Practische zin, om met veel kennis en ijver de maatschappelijke feiten in de details te bestudeeren, en zich daarnaar te voegen, zonder een oogenblik de ernstige hoofdbedoeling uit het oog te verliezen. De geheele Nederlandsche politiek was, en is niet gunstig voor zulk een taak. Van Dr. Kuyper werd echter verwacht, dat hij haar niettegenstaande de moeilijkheden zou aankunnen. Zijn latere stelselinzichten hebben hem geen oog gelaten voor wat te doen was en gedaan kon worden, en zijn „Arbeidswet” is uit politiek standpunt misschien goed gezien, maar naar eenvoudig practisch en feitelijk oordeel een groote teleurstelling voor de ontwikkeling der Nederlandsche arbeidswetgeving.

* * *

24. Juridisch burgerlijk recht of Arbeidsrecht.
Een groot deel van het eens door Dr. Kuyper beoogde Wetboek van den Arbeid, moest hij aan den minister van

justitie ter bewerking afstaan. In Mr. Loeff komt een geheel andere persoonlijkheid naar voren. De bekwame jurist eischte van den arbeiderswetgever de regeling van het arbeidscontract voor zich op. Niet maatschappelijke maar wetenschappelijk juridische inzichten beheerschen het ontwerp. Meer bij politieke tegenstanders als Drucker, Cort van der Linden, en tal van Duitsche en Fransche zeer vooruitstrevende geleerden, die echter mede vakjuristen zijn, dan wel bij den calvinistisch-filosofischen theoloog, die de premier van zijn kabinet is, sluit zich Mr. Loeff aan. Hij behoort niet tot de mannen, die „ter wille van doctrinaire reden, de oogen sluiten voor de rechtmatige eischen van het maatschappelijk verkeer”. Wel echter behoort hij tot de geleerden, die zoo zeer doordrongen zijn van gewicht en waarde hunner rechtswetenschap, dat het ingaan tegen de daar gehuldigde leer hen onaangenaam aandoet, zoodat zij van een „juridisch geweten” spreken.

Daaruit verklaart zich èn het gesplitst houden der beide ontwerpen Arbeidswet en Arbeidscontract èn de groote tegenstelling die tusschen beide is op te merken, zoodat er van eenige aansluiting geen spoor wordt gevonden. Wat is dat eigenaardig juridisch wetenschappelijk inzicht, dat de samenstelling van 't Arbeidscontract beheerscht? — en dat niet minder dan Dr. Kuyper's stelselinzichten een goede ontwikkeling der arbeidswetgeving belemmert. Naast het staatsrecht, dienende om den geordenden Staat van vrije burgers in het algemeen belang te handhaven, staat het burgerlijk recht om tusschen vrije en gelijke burgers hunne onderlinge geschillen, die echter buiten het algemeen belang omgaan, te beslechten. Het staatsrecht uit zich als een *strafrecht*, terwijl het burgerlijk recht de vorm verkrijgt van *schadevergoedingsrecht*. Straf en schadevergoeding zijn echter niet de kenmerken, maar de middelen om het beoogde doel te bereiken. Een overeenkomst tusschen twee vrije en gelijke burgers gaat den staat niet aan, dan zoover hij een rechter aanwijst om bij een geschil uitspraak te doen, nl. wie, — en voor hoeveel een — der partijen schadeloos gesteld moet worden voor het verbreken der afspraak. Dit recht berust op den grondslag der *gelijkheid*. Waar die gelijkheid voor bijzondere gevallen tot een fictie gemaakt kan worden, brengt het „bindend” recht hulp, doordat

men „het sluiten van zoodanige contracten met genoegzame waarborgen omkleedt aan de zijde der zwakkere partij, waardoor deze de gelijke wordt harer wederpartij,” Hiermede is bedoeld dat niet door list of misbruik der omstandigheden een geheime contractbepaling het recht op een billijke schadevergoeding opheft. In met name genoemde gevallen moet *toch* de schadeloosstelling geschieden, en deze vormen het „bindend” recht. Dit, als uitzondering bedoeld, zal nu ook voor die overeenkomst gelden, die arbeidscontract heet.

De verbintenis, die de arbeider met zijn werkgever aangaat, is volgens het bestaande staatsrecht er een tusschen *gelijke* burgers. Zoo ergens dan is echter hier die gelijkheid een fictie. Eischt nu een juridisch systeem van burgerlijk recht, dat ook het arbeidscontract een deel ervan vormt, wegens „het blijvend en duurzaam hoofdkarakter van zoodanige overeenkomst, dat juist daarin ligt dat het is eene overeenkomst”, dan kan het niet anders of de economische ongelijkheid der partijen moet als een uitzondering op den regel der gelijkheid worden beschouwd. Dit is echter „een den aard der dingen geweld aandoen.” De economische ongelijkheid der partijen is geen toevallige bijzonderheid. Ook kan zij niet zóo omschreven worden alsof het arbeidscontract „eenige onmiskenbare bijzondere eigenschappen vertoont van sociale beteekenis” zoodat (!) „de ontwerper eener regeling bij elken stap, dien hij doet, zich behoort te herinneren, dat de arbeidsovereenkomst *in de eerste plaats* is eene *sociale* overeenkomst.”

Uit deze aanhaling blijkt al, dat iets wat „in de eerste plaats sociaal” is, en dus op economische ongelijkheid *berust*, niet als een op gelijkheid gebouwd recht kan worden behandeld. Die tegenspraak is het gevolg van de ontkenning dezer waarheid: *dat arbeidswetgeving de uiting is van een afzonderlijk arbeidsrecht*. Zoowel van het gewone staatsrecht, als van het burgerlijk recht verschilt dit in karakter; het neemt eene plaats in daartusschen; zoodat zoowel straf als schadevergoeding die middelen zijn, die het arbeidsrecht tot doorvoering kunnen brengen. Dat arbeidsrecht berust deels op 't algemeen, doch vooral ook op *particulier* belang van een *groep* of *klasse* burgers. Grondslag is niet staatsorde, nòch burgerlijke gelijkheid, maar de onbepaalde economische afhankelijkheid

der bezitlooze loonarbeiders van hunne werkgevers. Arbeidsrecht is niet zoo oud als het Romeinsche recht. Het bestond met de gilden en verging. Het is nu weer opkomende, nu „de werklieden door de Overheid onder hare bijzondere hoede behooren te worden genomen.” Practisch wordt dit door minister Loeff ontkend. De fout van zijn wetsontwerp is niet, dat hij het systeem van burgerlijk recht voor het speciale onderwerp, het arbeidscontract, uitwerkt. Dit was op zichzelf goed en noodig. De fout is, dat hij tegelijk als arbeidswetgever wil optreden, dat hij ook een sociale regeling ontwerpt, en dit doet door burgerlijk- en arbeidsrecht met elkaar te vermengen. Beide lijden daardoor schade. Er zijn tal van arbeidsovereenkomsten, voor welke de gelijkheid der partijen geen fictie is, en die een rechtsregeling behoeven. Er zijn ook maatschappelijke toestanden, onrechtvaardige arbeidsverhoudingen, die om inmoeiing van den Staat roepen. Tweeerlei taak, die gescheiden opgevat en uitgevoerd moet worden, omdat de regeling voor het een en het ander op verschillenden grondslag berust. Door dit niet te doen ontstaat verwarring. Allereerst deze tegenstelling, dat een algemeene regeling noodzakelijk schijnt, terwijl de feitelijke toestanden bijzondere aanwijzing vereischen.

Verder dat de maatschappelijke misstanden voortdurend om steun voor de arbeiders en vrijheidsbeperving der werkgevers vragen, terwijl de rechtsgelijkheid ertoebrengt aan de laatsten macht in anderen vorm terug te geven dan hun ontnomen wordt. Ten slotte, dat de wetgever voortdurend aan de grens van het burgerlijk recht vertoeft, zoodat er dikwijls geen wezenlijk onderscheid meer is, maar alleen een schijnverschil met publiek recht, waardoor de schadevergoeding geheel het karakter van straf krijgt, en alleen daarvan in quantiteit verschilt.

Dat het regeeringsontwerp arbeidsrecht bevat, is buiten twijfel. Toelichting, en onderwerpen als boete, reglement, staangeld en looninhoudingen door het Truck-misbruik wijzen dit uit. Dat het echter tegelijk een burgerlijke verbintenis b.v. voor fabrieksdirecteuren, ingenieurs, handelsreizigers, dienstboden enz. regelt, is even duidelijk. De gebreken der algemeene regeling komen aan 't licht door de uitzonderingen, b.v. voor zeelieden, spoorwegpersoneel, gemeentearbeiders, en door afwijking van het bindend recht ten bate der hooger dan

f 4.— daags loontrekkenden. Die uitzonderingen zijn gemaakt „*eenvoudig* omdat de exceptioneele aard dezer overeenkomsten haar ongeschikt maken om in de algemeene regeling te worden ondergebracht.” Doch dit argument geldt „*eenvoudig*” ook voor velerlei andere arbeidsverhoudingen. En door de uitzonderingen wordt toch ook het door minister Loeff zoo gevreesde veroorzaakt, „dat aan de wettelijke regeling vanaf haar geboorte het odium kleve van te zijn een exceptioneele regeling voor bepaalde groepen of klassen van personen.” Dit is echter juist een zeer kenmerkende eigenschap en verre van een „odium” der arbeidswetgeving.

Dat het Arbeidscontract bedoelde „den economischen strijd onzer dagen, voor een deel althans, zijne bittere scherpte te ontnemen” vormt een schrille tegenstelling met de agitatie en bezwaren, die zich bij de arbeiders openbaarden. De meening van den minister dat deze „haar oorsprong ontleenen aan de troebele bron van den klassenstrijd”, is moeilijk vol te houden. De arbeiders zijn toch volkomen gerechtigd na te gaan, welke voor- en nadeelen het ontwerp hen belooft en die tegen elkaar te wegen. Het is voor hen eisch van praktisch handelen. Hun agitatie en bezwaren kwamen juist op tegen de voordeelen, die — van wege de rechtsgelijkheid — aan de werkgevers werden toegezegd, b.v. bij boete en staangeld. Het gedeeltelijk toegeven hieraan bewijst de rechtmatigheid hunner grieven. De oorzaak schuilt echter in den „gelijkheidsgrondslag”, waarop de sociale regeling zich omzette in het tegendeel harer bedoeling, n.l. tot een reden ter verscherping en meerdere verbittering van den economischen strijd.

Hoezeer het publiek recht genaderd wordt, blijkt wel hieruit, dat de minister door toezegging van latere strafbepalingen in het strafwetboek goed moet maken, wat aan zijn voorstel te kort komt, terwijl b.v. het staangeld geen schadevergoeding meer is, maar een straf in geld, om den overtreder der regeling te treffen.

Behalve de beperking der „arbeidswetgeving” uit het ontwerp — de „burgerlijke regeling” wordt in deze studie niet besproken — tot een schadevergoedingsrecht, heeft minister Loeff nog een andere belemmering opgesteld. Het arbeidscontract is niet alleen civiel recht, maar bovendien wordt het

in het Burgelijk Wetboek ingepast. Dit zou op zichzelf geen bezwaar zijn. Daardoor ontstaan echter architectonische eischen die de structuur van het ontwerp belemmeren en b.v. de opname van de tariefovereenkomst of het collectieve arbeidscontract verhinderen. Dit is een groot nadeel en het eenige voordeel wat er tegenover staat is van zuiver juridischen aard, omdat van een wetenschappelijk standpunt gezien het arbeidscontract in dat wetboek thuis behoort.

Het verschil tusschen arbeidsrecht en burgerlijkrecht bestaat niet in den vorm, maar in karakter. Arbeidsrecht staat evenver van het staatsrecht af. Omdat het nu eens door straf, dan weer door 't middel van schadevergoeding, ingevoerd *kan* worden, behoort het niet tot straf- of privaatrecht. Daarom vormt het „juridisch geweten” een belemmering voor de ontwikkeling van rechtsvormen, die het niet kent en aanvaarden wil, en daarom kan het Arbeidscontract nòch den strengen juridischen denker, van wege de ongelijkheid, nòch den voorstander van sociale wetgeving, van wege de gelijkheid der rechtsbedeeling, voldoen.

* * *

25. Rechtsvormen bij het beginnen en eindigen van loonarbeid. Individueele of collectieve arbeidsovereenkomst.

Juridisch is elke dienstbetrekking op een arbeidsovereenkomst tusschen den arbeider en zijn patroon gebaseerd. Feitelijk is dit echter een „begrip”, dat bij den loonarbeid niet duidelijk in het besef der partijen leeft. Het bedoelt de samenvatting te zijn van rechten en plichten, zooals die weerszijds worden toegekend en op zich genomen, dus m. a. w. uitdrukking te geven aan de arbeidsverhoudingen. Deze zijn het die regeling behoeven, al wordt het uitgedrukt alsof dit voor het begrip „arbeidscontract” het geval was. Die arbeidsverhoudingen nu zijn van zeer verschillende aard, hoezeer het daarachter gedachte „contract”, logisch gezien, overal hetzelfde rechtskarakter heeft. Het is slechts een juridisch middel om het doel, verbeterde en rechtmatige arbeidersverhoudingen, te bereiken. En niet de aard van het middel, maar het karakter van het

te bereiken doel moet den wetgever steeds voor oogen staan. De practijk der economische feiten heeft een ander middel dan het *individueele*, n.l. het *collectieve* arbeidscontract aangewezen om tot betere arbeidsverhoudingen te geraken. De verklaring daarvoor is bijna àl te eenvoudig. Het vakvereenigingswezen, en de moderne idee van solidariteit tusschen personen, die een gelijk maatschappelijk belang tot elkaar brengt, openbaart zich bijna elken dag.

Wordt het zich meer en meer ontwikkelende beeld van de arbeidsverhoudingen bij de tegenwoordige wijze van voortbrenging beschouwd, dan blijkt dit andere eigenschappen te vertoonen, dan de overige dienstbetrekkingen. Minister Loeff was reeds genoodzaakt voortdurend of voor bijzondere gevallen onderscheid te maken, b.v. voor arbeiders met meer of minder dan f 4.— dagloon, voor vrije of inwonende arbeiders, voor meerderjarigen of minderjarigen en gehuwde vrouwen. Bij het lezen der artikelen van zijn wetsontwerp blijkt echter bovendien, hoe achter de algemeene redactie der aanwijzingen telkens andere arbeidsverhoudingen verscholen zijn. Al worden ze niet met name genoemd, men voelt en gist welke bedoeld zijn, en ziet meteen in, dat de algemeenheid de goede formulering belemmerde, omdat telkens aan bijzondere gevallen gedacht werd, en de woorden er omtrekkend rekening medehielden. Alle soorten van arbeidsverhoudingen te toetsen aan het ontwerp zou niet mogelijk zijn. Als de meest typische vorm van die, ten welks bate het wetsontwerp is bedoeld, neem ik de arbeidsverhoudingen der industriearbeiders. Ook voor andere groepen dan deze beoogt het ontwerp meer te zijn dan een zuivere rechtsbedeeling, doch het voornaamste stuk arbeidswetgeving, dat er in schuilt, gaat de industrie aan. Hoe begint en hoe eindigt daarin de loonarbeid? Dit zijn de twee grenzen van de arbeidsverhoudingen en deze stellen in staat het wezen er van te omschrijven. De arbeider zoekt werk en de patroon meerdere werklieden. Als regel is er onder de werkloozen een reserve en kan de patroon rustig afwachten wat er op zijne bekendmaking der behoefte aan werkkrachten volgt. In uitzonderingsgevallen zijn wervers noodig of andere hulpmiddelen. De loonarbeid begint meestal op een vastgesteld loon. Gedeeltelijk wordt dit door vraag

en aanbod beheerscht, doch ook slechts gedeeltelijk en bij uitzonderingen. Voor een ander deel geldt van het loon wat bijna als regel van de arbeidsverhoudingen in eenig bedrijf of vak geldt, dat die bekend zijn en door patroon, of door het gebruik in gemeente of streek, vrijwel normaal zijn vastgesteld. Het beginnen van den loonarbeid beteekent dan die voorwaarden te aanvaarden. Doch dit is bijna ook regel, dat het onder voorbehoud geschiedt van iets beters te kunnen verwerven. Stelt de patroon de voorwaarden vast voor vele arbeiders te gelijk dan formuleert hij deze dikwijls in een reglement.

Dit reglement bevat gewoonlijk niet de volledige arbeidsvoorwaarden. Waar het voor den patroon op aankomt zijn de eigen rechten en de plichten der arbeiders. Diens rechten en zijn eigen plichten komen soms in enkele artikelen tot uiting maar zijn geen hoofdzaak of ontbreken. *Aldus is het reglement de collectieve arbeidsovereenkomst*, grootendeels alleen van patroonskant geformuleerd. En waar het geschreven reglement ontbreekt, zijn het de mondelinge bevelen en de gewoonten van het bedrijf, die de plaats ervan innemen. Slechts bij uitzondering of bij grillige werkgevers, lost het collectieve contract zich weer op in de individueele overeenkomst.

Ter verbetering van de, onder voorbehoud aangenomen, arbeidsvoorwaarden begint de vakactie in al hare verschijnings- en ontwikkelingsvormen. Concessies, of voorwaarden bij hervatting van den arbeid na staking — dan wel uitsluiting — zijn in wezen het complement van de collectieve arbeidsovereenkomst, die in het al dan niet geformuleerde reglement is vervat. En bij vrij hooge ontwikkeling van de vakvereniging komt in de *tariefovereenkomst* de samenstelling tot stand van wat door patroons en arbeiders betreffende de arbeidsverhoudingen in overleg en voor vaste termijnen wordt gecontracteerd. Al is echter deze zuiverste en hoogste vorm van het moderne arbeidscontract nog weinig bereikt, zoo neemt dit niet weg dat het toch steeds een *collectief karakter* draagt. Het individueele contract, waarin het „naar het begrip” desnoods opgelost kan worden, is in zijn directen vorm slechts van toepassing op oudere productievormen, dan wel op dienstbetrekkingen, die grootendeels buiten sociale staatsbemoeiing staan. Hoe kan de wetgever zich met deze feitelijke ontwikkeling inlaten? Hij

kan slechts het een of het ander, haar tegenwerken, dan wel bevorderen. In het middel is hij beperkt, doordat hier straffen misplaatst zijn, waar de maatschappelijke toestanden niet toelaten een vasten vorm der arbeidsovereenkomst dwingend voorteschrijven. De wetgever stelt alleen vast welke schadevergoedingen voor eenig persoon bij afwijking van het contract betaald moeten worden. Vanwege dat recht op de schadevergoeding, verwacht hij van de partijen dat zij zich zullen houden aan de regelen, die hij voor 't aangaan en ontbinden der overeenkomst aangeeft. Noodig is daarom dat de wetgever de verschillende ontwikkelingsvormen van het arbeidscontract als wettig erkent, en voor individueele schadevergoedingen aanneemt, dat het contract, in welken vorm ook, voor elk der contractanten afzonderlijk geldt. Het regeeringsontwerp doet dit echter niet. Hoewel het collectieve contract van patroonszijde n.l. het reglement, volle kracht verkrijgt, geldt dit niet voor de na staking vastgestelde bepalingen, en ook niet voor eenige tariefovereenkomst. Door het individueel contract als grondslag te nemen schijnt de gelijkheid der partijen rechtens geheel doorgevoerd, maar naar economische feiten beoordeeld, veroorzaakt dit ongelijkheid. De patroons zijn uitteraard gekant tegen de vakvereeniging. Zoo lang zij kunnen, houden zij èn werkstaking èn tariefovereenkomsten tegen. Zij erkennen liefst alleen een individueel verband met hunne arbeiders. De wet die dit ook doet rechtvaardigt deze houding, en bij geschillen kunnen de patroons zich voor hun handelwijze op hare bepalingen beroepen. Door den geheelen opzet belemmert dus het ontwerp de ontwikkeling der opkomende rechtsvormen, al „zegt” minister Loeff dat hij die wenschelijk en nuttig acht. Daarom ook was het bijna ondoenbaar bij dien opzet bindende regelen voor de arbeidsovereenkomst op te stellen, die niet òf een „odium” van klassebevoordeeling zouden dragen òf meer dan schijnbaar n.l. feitelijk de ontwikkeling der arbeidsverhoudingen zouden tegenhouden. Oorspronkelijk bevatte dan ook het ontwerp maatregelen, later gewijzigd en gematigd, als b.v. voor de dienstopzegging, staangeld en boete, die duidelijk den patroon steun gaven in zijn verzet tegen gezamentlijke actie der arbeiders voor betere arbeidsverhoudingen. Hoe juist en nuttig zij kon-

den zijn voor een „werkelijke” individueele overeenkomst, zoo schadelijk waren zij het voor het feitelijke collectieve contract, dat slechts schijnbaar, dat is in 't juridisch begrip, persoonlijk is. Werkstaking en lock-out, de stuitende vormen waarin de botsing van tegenstrijdige belangen zich vertoont, en in de tegenwoordige maatschappelijke ontwikkeling nog moet vertoonen, vormen een wezenlijk verschijnsel bij de vaststelling der arbeidsverhouding, dat slechts door struisvogelpolitiek is te ontgaan. Dit doet het ontwerp, en daarmee ontgaat het ook de collectieve overeenkomst, die slechts op de mogelijkheid van werkstaking — en de reactie daarvan — n.l. de uitsluiting berust en kan berusten. Dat het collectieve contract als een zeldzame uitzonderingsvorm wordt beschouwd is onjuist. Het is geen uitzondering maar juist het typische en feitelijke. Daarin lagen grondslagen voor verschillende onderwerpen der arbeidswetgeving — als b.v. de leerlingovereenkomsten, bemoeiingen der Kamers van Arbeid bij geslechting van geschillen, en ten slotte een wettelijke regeling der werkstakingen, die misschien op dit oogenblik nog niet, maar op den duur toch stellig uitgewerkt zullen moeten worden. De voorstelling van den minister alsof hij bij de onrijpheid van het onderwerp zijn ontwerp neutraal hield is onjuist. Want die neutraliteit is een ontkenning van feitelijke rechtsvormen, waardoor zij niet ongemoeid maar wezenlijk geschaad worden. Hier was geen neutraliteit mogelijk. Of de patroonsopvatting, of die der arbeiders moest gekozen worden. Doordat de eerste met het „juridisch begrip” overeenkwam werd de patroon gesteund, en de maatschappelijke ontwikkeling tegen gehouden.

* * *

26. Bedrijfsorde door reglement en boete.

Het moderne productiebedrijf is een organisatie, waarin regel en orde moeten zijn, een staatje op zich zelf. De eerste vorm, die het aanneemt is als de absolute monarchie. De werkgever stelt zoowel de wet als hij overtredingen daarvan bestraft, grootendeels ten bate van het bedrijf, maar begrijpelijkerwijze ook niet zonder eenige willekeur. De arbeiders, die bijna geen belang bij de onderneming hebben, zijn deze

verhouding langzamerhand gaan gevoelen als uitermate drukkend en onrechtvaardig. Het heeft wel niet aan verlichte despoten, maar ook niet aan tyrannen ontbroken. Vooral door vakactie, maar ook van arbeidswetgeving verwacht de arbeider verbetering. Waarin moet deze bestaan? Binnen de tegenwoordige maatschappelijke toestanden zijn te noemen: 1^o. publiciteit, of bekendheid en stabiliteit van wet en regels. 2^o. onafhankelijke en onbaatzuchtige rechtspraak. 3^o. recht om geheel of gedeeltelijk invloed op de vaststelling der geldende regels en verordeningen uit te oefenen. Door geen dezer drie eischen is nog de absolute monarchie verbroken, of het recht van den werkgever tot ontslag aangetast. Binnen deze grenzen moet stellig de tegenwoordige wetgever blijven, al zal de vakactie er op uit zijn verder te gaan, door niet alleen recht op invloed, maar het meerdere recht van zelf wetgever te zijn, en de patroonsverplichting tot aanname van uitsluitend georganiseerde arbeiders te vergen. De drie genoemde punten omvatten slechts wat reeds in de fictie der vrije individueele arbeidsovereenkomst ligt opgesloten en dus bij hare regeling kan worden vastgesteld. Wat geeft nu het regeeringsontwerp? Het reglement wordt evenmin als het *schriftelijk* arbeidscontract verplicht gesteld, doch aan het één zoowel als het ander worden eenige voorrechten verbonden. Verschillende zeer gewichtige „bindende” bepalingen kunnen n.l. alleen opgeheven worden door reglement of schriftelijk contract. Het sterkste voorbeeld is de aanspraak op loon bij ziekte of bij het stilliggen van den arbeid. Om dus de invoering van een reglement te bevorderen offert de wetgever de voordeelen op, die hij den arbeider rechtens toekent. Dit is buiten de bedoeling van het reglement, en de publiciteit daarvan wordt op die wijze te duur betaald. Wanneer de werkgever een reglement vaststelt is hij tot volledige bekendmaking verplicht, ook van eventueele wijziging. Daarnaast echter staat geen andere plicht van den patroon omschreven. Het bedrijfsreglement wordt dus aan een zoodanige bevoorrechte positie verbonden — o. a. geeft het recht om boeten te heffen — dat de invoering vrij algemeen zal zijn. Het schriftelijk individueele contract wordt echter belemmerd, tegenover het reglement. Elke bepaling uit dit laatste geldt wèl

vòor eenig deel van het contract als dit mondeling, niet wanneer het schriftelijk is aangegaan. Om zijn reglement de grootste wetskracht te geven zal dus de werkgever schriftelijke overeenkomsten — en daarmee o. a. ook voor leerlingen — vermijden.

Welke middelen heeft de werkgever om het reglement te handhaven? De kroon op zijn strafrecht is natuurlijk het ontslag. Zonder schadevergoeding kan hij dit onmiddellijk toepassen bij „onbehoorlijke gedragingen jegens” hem. Van de andere straffen wordt alleen zijn recht boete te geven beperkt. Wat is de boete in het bedrijf? Dit moet scherp vast staan, waar er bijna geen onderwerp is dat tot zooveel ontevredenheid aanleiding geeft als juist dit. Allereerst is het een werkelijke straf wegens overtreding van de bedrijfsorde. Verder is het een prikkel om de productie der arbeiders zoo hoog mogelijk op te voeren. Ten slotte is het een vergoeding voor schade, den patroon willens of onwillens berokkend. Het ontwerp onderscheidt of verbiedt geen dezer vormen, hoewel de tweede en derde, voor een deel, uiteraard onrechtvaardig zijn. Voor vergrooting der productie, die den werkgever tot voordeel strekt is het premiestelsel als aangegeven. En de schade die niet van den arbeider afhangt is een bedrijfsrisico, dat de ondernemer zelf behoort te dragen. Tot overmaat mogen de boete's te samen een vrij hoog bedrag van het weekloon vormen, aler de arbeider het problematische recht verkrijgt ze door middel van den kantonrechter terug te vorderen. Een onbaatzuchtige rechtspraak wordt schijnbaar bevorderd doordat de boete's niet ten voordeele van patroon of ondergeschikten mogen komen. Waarvoor ze dan wel te bestemmen zijn, zegt het ontwerp niet, nòch wordt ook maar eenig controlemiddel hierop aangewezen. Practisch beduidt dan ook deze beperking niets. Een onpartijdige rechtspraak over de reglementsbepalingen, en ook een controle op de samenstelling daarvan, is met geen enkel woord aangeduid. In de regeling van reglement en boete's is dan ook nergens een poging te bespeuren om den economischen druk op de arbeiders in eenig grooter bedrijf te verlichten, eer het tegendeel. De patroon die zijn gezag doet berusten op het bekende „baas in eigen fabriek” is het beeld dat deze regee-

ring wenscht te handhaven. Hoe weinig verband er gezocht is met de bestaande wetgeving en het ontwerp Arbeidswet blijkt wel hieruit, dat het contracts-reglement en de „waarschuwing” twee gescheiden dingen zullen moeten zijn. Ook blijkt het uit een tweetal artikelen, die over zondagsrust, hygiëne en veiligheid handelen, alsmede over herhalings- en vakonderwijs van jeugdige personen, waarin door niets te zien is dat hiervoor ook strenge voorschriften bestaan. De positie van leerlingen, die door de Arbeidswet slechts bij uitzondering zal worden vastgesteld, is in algemeenen zin niet aangegeven, daar zij op gelijken voet als volwassenen behandeld kunnen worden.

Noch een afzonderlijk goed stuk arbeidswetgeving, noch een oordeelkundige aansluiting door schadevergoedings-bedreiging bij de ontworpen strafbepalingen is voor de genoemde onderwerpen verkregen. Daarvoor was noodig geweest: 1^o. het verplichte reglement, aansluitende bij dat uit de hygiënische wetgeving. 2^o. rechtspraak voor geschillen over het reglement, aansluitende bij de organisatie der Kamers van Arbeid. 3^o. vaststelling der onderwerpen, die het reglement wel, en die het niet mag bevatten. 4^o. opsomming en scherpe onderscheiding der straffen, die niet als het omgekeerde van premie of als schadevergoeding te beschouwen zijn.

* * *

27. De vormen van het loon.

Meer nog dan arbeidsduur zijn *hoogte* en *vorm* van het loon een direct arbeidersbelang. Ter verbetering daarvan ontwikkelt zich steeds de eerste vakactie. Verhooging van 't loon wordt het meest nagestreefd en verlaging het scherpst gevoeld. En toch is het een onderwerp waarvoor de arbeidswetgever het langste terugschrikt. Is hij als regeeringscollege zelf werkgever dan kunnen in besteksvoorwaarden minimum loonbepalingen worden opgenomen, maar om deze aan particuliere patroons opteleggen, houdt de vrees industriën te benadeelen hem van elke inmoeiing terug. Aan de vakactie wordt het terrein bijna geheel overgelaten. De groote verscheidenheid der loonen voor industriesoorten en individueele bekwaamheid alsmede de perio-

dieke stijging en daling maken regeling bijzonder moeilijk. Het recht op loon voor gepresteerden arbeid dient echter vast te staan, en daarom kan de wetgever niet nalaten aantegeven, wat als loon moet worden aangemerkt. Daaronder is duidelijk alles te verstaan wat de werkgever op zich genomen heeft in eenigen vorm, welke ook, ten bate van den arbeider uittekeeren. Dit nu is niet alleen het geld hem periodiek betaald, maar alle uitgaven, die de werkgever voor de arbeiders doet, zooals premie, aandeel in winst, verzekering bij ziekte, ongeval, invaliditeit, en andere stichtingen of fondsen. Dikwijls worden daarvoor van het nominale loon bijdragen ingehouden, zooals dat ook gebeuren kan voor boete's, staangeld, verschaffing van gereedschappen, kleeding, woning, gebruiksartikelen enz., ofschoon meermalen de vorm gekozen wordt van schenkingen. De moderne industrieele onderneming heeft een organisatie geschapen van „arbeiterwohlfahrtseinrichtungen”. De Deutsche werkgeversvereniging heeft op het nut, zool niet de bedoeling, hiervan voor het patroonsbelang een eigenaardig licht laten vallen. Gewoonlijk praat uit al de stichtingen een uiterlijke schijn van humaniteit en nobele bedoeling der werkgevers, maar het practische resultaat is veelal dat de vakactie erdoor wordt belemmerd. Eenerzijds geven die organisaties een voorbeeld en bewijs te gelijk der noodzakelijke regeling van verschillende belangen der loonarbeiders, doch daar tegenover staat dat de werkgever, die een deel van het loonbedrag omzet in nuttige stichtingen zijn overwicht vergroot en meerdere middelen verkrijgt om invloed op zijne arbeiders uit te oefenen. Dit neemt echter niet weg, dat in wezen het aandeel der arbeiders een loonvorm is. Het duidelijkst blijkt dit uit dat deel der arbeidswetgeving, dat de verzekering regelt. De noodzakelijkheid van staatsbemoeiing bracht van zelf het probleem naar voren, wie de premie's zou betalen, en wie zeggingskracht zouden verkrijgen. Geen regeling was mogelijk dan door den arbeider een recht te geven op uitkeering, en den patroon de geheel of gedeeltelijke plicht tot premiebetaling.

Het recht op het geldloon van den arbeider stond natuurlijk a priori vast, doch een gewone rechtsbedeeling eischte dat ook van het indirecte loon werd aangewezen, wie er over te zeggen had en eigendom kon doen gelden, patroon of arbeiders.

Moeilijk zou het zijn hier een scheiding te maken tusschen zuiver burgerlijk- en arbeidsrecht, want de veronderstelde gelijkheid van het eerste, wordt door het zoeken naar een minder ongelijk evenwicht van het laatste geheel onzichtbaar. Er doet zich een eigenaardig, in wezen onlogisch verschijnsel voor. Feitelijk is het loon op eenvoudige wijze te splitsen in een directen geldvorm vermeerderd met indirecte voordeelen, b.v. woning, voedsel, uitkeeringen bij ziekten, vrije dagen, etc. Waarom zou nu een werkgever dat indirecte loon nu eens in de nominale geldloonberekening opnemen, dan weer het als een toegift voorstellen? Hem kan dit natuurlijk gelijk zijn. Den arbeider echter niet, want zijn rechtsgevoel eischt dat hij over zijn nominaal loon volledig en vrij kan beschikken. De verklaring voor de velerlei wijzen waarop het indirecte loon is geregeld, kan deels uit gebruiken, uit een normalen plaatselijken loonstandaard en uit de historische ontwikkeling ervan worden gegeven; anderdeels echter berusten zij op een levend volksrecht, dat verschillende werkgevers in schijn handhaven, maar wezenlijk ontduiken. De groeiende arbeidersbeweging en ook de arbeidswetgeving, zal ten slotte het volle loon met alle indirecte vormen als het recht van den werkmans opeischen. Zooals de Engelsche Trades-Unions en Cooperative Societies onder eigen beheer hebben wat b.v. de Deutsche industrieelen onder hun toezicht en als hun eigendom wisten te behouden, moeten op den duur vrije en ontwikkelde arbeiders zelf de organisaties beheeren, voor welker totstandkoming de werkgevers een deel van de bedrijfswinst afstonden. Op dit standpunt kan zich echter de wetgever *nog niet* stellen. Wat kan hij dan wel regelen? Duidelijk heeft hij die vormen van het loon, die als een inbreuk op de vrijheid der arbeiders worden gevoeld, voor onrecht te verklaren. Ook kan dit veilig geschieden zoolang het als schadevergoedingsrecht wordt vastgesteld. Is toch een deel van het loon als woning, voedsel, grond of wat ook gegeven, den arbeider van nut, zoo bestaat er geen reden zich te beklagen, maar wordt het uitbuiting dan moet de wet het ook als onrechtmatig brandmerken.

In het ontwerp wordt voor alle soorten van indirect loon een middenweg gezocht tusschen toestaan en verbod. Stond er op verbod straf zoo was er grond om niet met het kwade

het goede weg te werpen. Voor de privaatrechtelijke regeling bestaat die grond niet. Het goede kan, ondanks het onrechtmatig verklaard wordt, blijven bestaan, zooals ook veel van het kwade helaas zal doen. De juridische gelijkheidsidee voerde op een zijweg die niet tot het doel leidt. Een zeer belangrijk vraagstuk betreft het recht om bedrijfsfondsen op te richten en de arbeiders tot deelname te dwingen. Dit recht wordt den ondernemer zonder eenige weifeling gegeven. Medewerking of toestemming der arbeiders is onnoodig. Wel zullen voorwaarden worden opgesteld, waaraan de fondsen hebben te voldoen n.l. in een bestuursmaatregel. Er zal dus een Kon. Besluit komen met de bedoeling een regeling te geven van de fabrieksfondsen. Daargelaten dat van controle hierop en van de uitvoering door de schadevergoedingsregeling uiterst weinig te verwachten is, betreft dit een onderwerp van zoo uitgebreid belang dat hier éér een afzonderlijke wet dan een bestuursmaatregel behoorde te worden ontworpen. En dan geen wet als onderdeel van het Burgerl. Wetboek, maar één die met strafbedreiging een goed toezicht waarborgt. Onvoldoende is dus in het ontwerp de indirecte loonvorm geregeld, die een onderdeel van het nominale geldloon is. Tot twee vijfden van het loon kan uit andere prestaties dan geld bestaan, Maar bovendien moeten de bepalingen er rekening mee houden dat de maatschappelijke ontwikkeling vrijheid vraagt voor de arbeiders om de bedrijfsorganisaties, die ten hunnen bate zijn opgericht, over te nemen. Hoewel de „begripsgelijkheid” van het individueele contract dit eischt, is er in 't ontwerp geheel geen rekening mede gehouden. Een overzicht van de loonvormen, die toegestaan zullen zijn, geeft aan dat de economische overmacht van den werkgever om zich met het particulier leven zijner arbeiders in te laten, alleen in de allergrofstevormen is beperkt, maar wezenlijk gehandhaafd blijft.

* * *

28. Uitbetaling van het loon.

Het recht op het loon kan desnoods burgerrechtelijk worden geformuleerd, al zal het in wezen toch arbeidsrecht blijven, maar de uitbetaling dient op andere wijze gewaarborgd te

worden. De arbeider die loon te innen heeft, is niet een gewoon schuldeischer. Niet-betaling, of uitstel daarvan, brengt hem gewoonlijk in onmiddellijke verlegenheid. Maar dit is niet het maatschappelijk euvel, waarin de arbeidswetgeving verandering heeft te brengen. Niet het *volle* loon wordt als regel geweigerd, maar er wordt een *deel* daarvan ingehouden, of op andere wijze uitgekeerd dan de arbeider wenscht. Ook geschiedt het wel op plaatsen, waar de arbeider onder ongewenscht toezicht of dwang komt. Te onderscheiden zijn hier vooral enkele misbruiken, die tot groote ontevredenheid aanleiding geven. 1^o. uitbetaling in kroegen of winkels. 2^o. de gedwongen winkelnering uitgebreider door 't vreemde woord Truck aangegeven. 3^o. frauduleuse loonberekeningen. De onrechtmatigheid hiervan is zoo groot, dat zij alleen geduld worden door de armoedigste arbeiders uit vrees voor honger.

Tegen ook maar eenigszins onafhankelijke werklieden zal zich geen patroon deze drie vormen van uitbuiting veroorloven. En toch komen zij veelvuldig voor. De feiten zijn overbekend, en niet te rechtvaardigen is de houding der regeering, die een geneesmiddel voorstelt, waarvan de patienten geen gebruik kunnen maken, dan hoogstens bij uitzondering. In verschillende landen, zelfs in het voor arbeidswetgeving achterlijke België zijn afzonderlijke Truckwetten en 15 jaar geleden werd reeds in ons land een strafwet-ontwerp ingediend. Voor uitbetaling in kroegen is een strafbepaling beloofd, maar ook frauduleuse loonberekening die door nood aanvaard wordt, dient strafbaar te zijn.

Hier is vooral te denken aan de moderne loonvorm bij uitnemendheid, het stukloon. Wat in de jongste mijnwerkersstaking in het Ruhrgebied bekend werd als het „nullen” is nog wel niet direct frauduleus te noemen, maar het nadert toch de grens. En in velerlei industriën bestaat het gebruik om bij kleine verzuimen een groote hoeveelheid arbeid eenvoudig bij de loonberekening niet mee te tellen. Het stukloon eischt dat de patroon den arbeider rekenschap geeft van de wijze waarop het uitgekeerde loon is vastgesteld. Voor boete's is dit in het ontwerp schriftelijk geeischt, maar dit voorschrift diende uitgebreid te worden. En er is alleszins reden verder te gaan door hier niet met schadevergoeding, doch met straf

de regeling doortezetten. Het is toch werkelijk niet te veel gevegd, dat ook voor de arbeiders zal gelden wat bij elke andere overeenkomst van zelf geschiedt, n.l. de behoorlijke wederzijds controleerbare afrekening. Hiermede ware meteen een betere grondslag gegeven voor de afhoudingen, wegens de hiervoor genoemde indirecte loonvormen. Waar het arbeidscontract zoo algemeen is geregeld, kon een dergelijke bepaling geen plaats vinden, doch het is een bewijs te meer hoe de gekozen vorm de bepalingen, die noodig zijn, niet toelaat, en dus onjuist is.

Een der allervoornaamste loonkortingen dient hier afzonderlijk besproken te worden, n.l. die voor het „staangeld.” Dit is het bekende middel voor verschillende industriën om te beletten dat arbeiders wegloopen wanneer zij betere loonen elders kunnen verdienen. Gedurende de tijden — b.v. 's winters — wanneer voldoende werkkrachten zich voor een standaardloon aanbieden, wordt een deel ingehouden om weer te worden uitgekeerd wanneer de kansen van hooger loon voorbij zijn. Het is dus een middel om de loonen kunstmatig lager te houden dan de vraag naar werkkrachten eischt, zoodat feitelijk den arbeider te kort wordt gedaan. Verder wordt het staangeld ook gebruikt om het gevaar van werkstaking te verminderen. Onbetwifelbaar is dit een looninhouding tegen den beslist wensch der arbeiders, en waaraan zij zich slechts noodgedwongen onderwerpen. Tegenover de groote voordeelen, die het den werkgevers brengt, staat voor de arbeiders niets dan nadeel. In het ontwerp wordt het recht van den werkgever om staangeld te heffen erkend, zij het ook beperkt. Ten eerste mag het — in den gewijzigden wetsvorm — niet meer dan 2 weken loon bedragen, terwijl het op de postspaarbank moet worden gedeponneerd.

Tegen deze bepaling was voornamelijk de agitatie der arbeiders gericht. Dit wijst er reeds op hoe het staangeld — ofschoon de werkgever op dit oogenblik het veel uitgebreider kan toepassen — gehaat is. En stellig is het ook een van de grievendste uitingen der economische ongelijkheid. De minister verdedigt zijn voorstel door te betoogen dat op de patroons wèl, op de arbeiders als regel niet schadevergoeding te verhalen is; en omdat het voor de patroons noodzakelijk is zich

tegen de verbreking van de dienstbetrekking zonder opzegging te kunnen verzetten, dus als straf. Ongetwijfeld is het in verschillende bedrijven schadelijk wanneer arbeiders zonder opzeggingstermijn van patroon verwisselen. Daargelaten dat de industrieelen ook hiertegen wel andere hulpmiddelen hebben dan dat zij steun van de wet behoeven, rechtvaardigt dit niet de grootere beteekenis die het staangeld door de algemeene formuleering verkrijgt. Toegegeven moet worden, dat zonder regeling van de werkstaking, moeilijk voor deze een uitzondering te maken is. Dat het regeeringsontwerp door de staangeldbepaling de vakactie der arbeiders belemmert zal stellig practisch van minder beteekenis blijken dan de belemmering die het door zijn juridisch onjuisten vorm voor de geheele arbeidswetgeving kan worden. Als rechtsbedeeling beschouwd, steekt het wetgevend werk van minister Loeff zeer gunstig af bij het ontwerp Arbeidswet. Indeeling en redactie is logisch en eenvoudig. Het bevat voor de feitelijk individueele dienstbetrekking verschillende zeer goede en nuttige bepalingen. In elk artikel en in de toelichtingen bewijst de ontwerper met hoeveel zorg, uitgebreide kennis, en ervaring der buitenlandsche wetsbepalingen zijn arbeid werd verricht. Definities en terreinbegrenzingen zijn scherp doordacht. Maar de arbeidswetgeving, die bedoeld werd en overal achter de juridische constructie staat, sluit zich nòch bij de bestaande bepalingen aan, nòch bij de economische feiten van het maatschappelijk leven, omdat het arbeidsrecht er niet zelfstandig in tot uiting komt.

* * *

29. Rechtspraak voor de arbeidswetgeving.

Waar het arbeidsrecht niet door gewoonten of maatschappelijke evolutie geldigheid kan krijgen, doch blijkens de geheele *arbeidswetgeving* staatszorg vereischt, moet er op de bestaande arbeidsverhoudingen aandrang uitgeoefend worden om door verbetering tot regeling te komen. Die aandrang is in het uiterste geval straf, kan ook bestaan in het geven van wettelijke erkenning maar zal vooral erop gericht moeten zijn in de gemeenschap organisaties te doen opgroeien, die door eigen invloed het arbeidsrecht handhaven. De vakverenigingen

schenen langen tijd het arbeiderslot te kunnen opvoeren en zijne belangen over het geheele gebied te behartigen. De opkomende patroonsverenigingen en vooral de trusts maken echter den ekonomischen strijd meer en meer van zoo groote uitgebreidheid en diepte dat het algemeen belang en dus de staat gedwongen wordt zich met reusachtige stakingen en lock-outs te bemoeien. Daaruit blijkt hoe die organisaties eigenlijk slechts spontane lichamen zijn, wier verdere groei en ontwikkeling leiding en hulp behoeft. De toenadering tusschen de vakorganisaties en de arbeidswetgeving openbaart zich het duidelijkst bij de rechtspraak voor die arbeidswetgeving. De drieërlei vormen van rechtspraak in den burgerlijken staat, door strafrechter, burger- en administratieve rechter zijn eigenlijk geen van drieën zonder wijziging voor het arbeidsrecht toe te passen. De ervaring leerde hoe de strafbedreiging alleen uitwerking had, wanneer tusschen rechter en maatschappelijke toestand een georganiseerd toezicht werd geplaatst, dat meer een sociaal, verzoenend karakter droeg, dan aan de politie toetekennen is. Voor de schadevergoedingsregeling is ook de gewone rechter stellig niet bij machte om hare bedoeling te verwezenlijken, en evenmin is het bij administratieve beslissingen, b.v. over den uitleg der verzekeringswetten voldoende een staatsorgaan daarvoor aan te wijzen. De verklaring ligt in het eigenaardig karakter van het arbeidsrecht, waarvoor nog geen algemeen geldige rechtsregels te geven zijn omdat het in opkomst is. Veel meer dan bij het strafrecht door de instelling van een jury of de gezworenen, moet bij alle uitspraken blijken, hoe het opkomende nieuwe arbeidsrecht voor de velerlei zeer ingewikkelde verhoudingen zich openbaart in de personen, die daarbij onmiddellijk betrokken zijn. Geen abstract, geheel doorgewerkt of volledig georganiseerd, maar een in het volk levend en zich ontwikkelend recht heeft de wetgever voor zich. Zijn pogingen tot formuleering eischen controle, toezicht en beproeving aan de ekonomische gemeenschap zelf. En op dezelfde wijze is de arbeidsrechtspraak duidelijk overal een zoeken en tasten om passende vormen te vinden. De door juristen meestal veroordeelde leekenrechter, die zich desondanks in onze Kamers van Arbeid en Beroepsraden en b.v. in de vreemde „Gewerbege-

richte, Kaufmannsgerichte, Conseils de prudhommes etc. ver-
toont, is daarvan een uiting. In die organisaties komt de aan-
raking tot stand met vakvereenigingen en patroonsverbonden,
zooals b.v. ook in arbeidersvertegenwoordigers en vertrouwens-
personen bij het inspectoraat. Het is nu nog moeilijk de juiste
en praktische vormen te onderscheiden van die, welke de
ervaring veroordeelt. Maar de richting staat vast. Geen eigen
uitgedachte organisaties met ingewikkelde samenstelling en
kiesrecht. Geen halve weifelende proeven, maar instellingen op
de grondslagen, zooals die zich in de economische verschijn-
selen reeds vertoonen, zijn noodig. En door loyale samenwer-
king met de vakvereenigingen en patroonsverbonden moet met
inzicht en vastheid van bedoeling naar goede oplossingen ge-
zocht worden. De twee regeeringsontwerpen geven hiervan
geen blijk. Integendeel wordt eer teruggegaan van wat tot nu
toe tot stand kwam. De allerongelukkigst geconstrueerde Ka-
mers van Arbeid en Beroepsraden genieten geen sympathie.
Het schijnt eer of het op hunne totale mislukking aangelegd
is. In de Arbeidswet wordt het toezicht meer gedesorganiseerd
dan versterkt, en het Arbeidscontract zal zonder toezicht, zonder
dat eenig college over de werking zal kunnen oordeelen, be-
recht worden met massa's kleine zaakjes door den kantonrechter,
een geheel geïsoleerden functionaris, die in geenerlei contact
met collega's staat. In de antirevolutionnaire, ook in de ka-
tholieke staatsbeginselen met hunne voorliefde voor het oude
gildenwezen ligt deze juiste zienswijze opgesloten, dat de
regeling der arbeidsverhoudingen een regeling is van maats-
chappelijke organisaties, die onder den band van het ééne
gemeenschapsbelang, de bijzondere belangen van de verschil-
lende groepen burgers vertegenwoordigen, doen gelden, verdedi-
gen en behartigen. Nu echter de organisaties, die zich reeds ver-
toon en andere zijn dan die welke de klerikale leiders zich tot
illusie stelden, is de voorliefde omgeslagen in afkeer en wordt
de zoo noodzakelijke bevordering tot een belemmering, die
hunnen voorstellen van arbeidswetgeving de innerlijke kracht
ontneemt.

30. Slot.

Doel van mijn studie, die ik met enkele zinnen wensch te beëindigen, was het onderzoeken van de richting waarin zich onze arbeidswetgeving moet ontwikkelen. Daartoe leenden zich de twee besproken wetsontwerpen, daar deze te samen een groot deel omvatten van de verschillende regelingen, die aan het arbeidsrecht vorm geven. Die ontwerpen hebben bovendien door de huidige politieke verhoudingen groote kans wet te worden, en zijn daardoor de naaste toekomst. Mijn taak was dus duidelijk aangewezen. Ik moest trachten aan te geven de feitelijke ontwikkelingslijn der sedert 1874 begonnen arbeidswetgeving. Daarna diende ik deze te vergelijken met de regeeringsvoorstellen. Te beoordeelen had ik of de twee ontwerpen de lijn der economische en logische ontwikkeling volgden, dan wel daarvan afweken of haar onderbraken. De moeilijkheid die zich hierbij voordeed, was voornamelijk deze: dat het terrein der ontwerpen zoo breed en algemeen was begrensd. Wel vormen ze niet één enkel, alle regelingen omvattend, wetboek van den arbeid, maar elk voor zich hield zich met tal van verschillende onderwerpen bezig. Daarom moest ik allereerst die onderwerpen splitsen, en het terrein gaan verdeelen. Behalve de verzekeringswetgeving moest zowat alles, wat om den arbeidswetgever roept, ter sprake komen. Ik kon dit niet samenvatten. Voor een politiek oordeel was dat gewensch. Voor mijn doel van feitelijk en practisch onderzoek was dit onmogelijk. Elk onderdeel bemoeit zich met maatschappelijke toestanden, die door hunne eigenaardigheden verschillend zijn, en moest dus afzonderlijk gezien worden. Niettegenstaande ik naar zoo eng mogelijke samenvatting streefde, en aanhalingen zoowel als bewijzen uit de rijke literatuur vermeed, werd toch dit opstel omvangrijk. Uiteraard is in elke paragraaf de conclusie opgenomen, waartoe mijn analyse leidde. Mij rest alleen nog in dit slot te doen uitkomen, dat de tijd voor een dergelijk codificeerend pogen, als de regeeringsontwerpen te zien geven, nog niet is gekomen.

Getracht is om voor dat pogen de verklaring te geven van uit de politieke, maatschappelijke en wetenschappelijke inzichten der ontwerpers. De geheele politieke toestand moedigt dat streven ook aan, omdat de door clericale „antithese” gesplitste

coalities tegen elkaar opbieden in sociaal wetgevend werk, maar door de conservatieve leden van het „bloc” wel gedwongen zijn niet al te ver te gaan. Dat bevordert het geven van een breed toonende schijn, die betrekkelijk weinig feitelijke regeling omvat. Getracht is echter ook aan te toonen dat het pogen naar codificatie of breede wetgeving zich niet aanpast aan de eischen, die elk onderwerp door zijn economisch karakter stelt. Voor goede arbeidswetgeving moet naar eenvoud en waarheid gestreefd worden, omdat de taak uit zichzelf reeds moeilijk en ingewikkeld is. Dit legt den ontwerper de verplichting op zijn werk te beperken. Naar een werkplan, dat uit het wezen der arbeidswetgeving en bij de uitgebreide kennis die erover bestaat, niet moeilijk op te maken is, moet stukje voor stukje onder handen worden genomen. Dan alleen is degelijk en goed werk te leveren, waarop later voortgegaan kan worden.

Het kan dan ook niet anders of de twee ontwerpen zullen, wet geworden, uiteenvallen in de verschillende regelingen die zij bevatten. Het goede eruit zal door den drang der maatschappelijke ontwikkeling tot toepassing komen. En het vele onpractische zal, ofschoon niet zonder opoffering van veel onnutten arbeid, belemmering van opbouwend streven, en zelfs niet zonder strijd, toch op den duur wegvallen. Door het vertrouwen daarop heb ik den vermoeienden arbeid van de detailbespreking verkozen boven de gemakkelijker en aangename beoordeeling van sociale beginselen. Niet door schijnbaren eenvoud was het inzicht te verkrijgen, dat werkelijke eenvoud van voorstelling der economische verhoudingen de allereerste eisch is voor de naaste en betere toekomst der Nederlandsche Arbeidswetgeving.

NIET

DE RECHTE MAN OP DE RECHTE PLAATS

DOOR

MR. P. BROOSHOOFT.

Eenige voldoening geeft mij het feit, dat ik in de dagen van Mei en Juni *niet* heb meegedaan aan de rage der van Heutsz-vereering. Den 26sten Juli schreef ik aan de Semarang-sche *Locomotief*, dat de hooge verwachtingen omtrent dezen landvoogd slechts *words* waren en nogmaals *words*, dat zijn optreden zonder aan de regeering den eisch te stellen van het voorzien in de fondsen voor noodige hervormingen (wat ik *wist* dat hij niet had gedaan) geen blijk was van flink karakter, dat hij niet was de Ueber-Mensch dien men in hem zag, dat hij zelf wel wist met één te gaan vermeerderen de rij der landvoogden die, met min of meer kunstige variatiën, het thema der indische verwording moeten uitwerken en voortspelen, dat hij van de toestanden niet voldoende op de hoogte is, allermint van de oeconomische belangen en daarmee verband houdende koloniale vraagstukken, dat mij dan ook zijne benoeming een sprong in het duister scheen en wij, bij leven en welzijn, over vijf jaren elkaar nader zouden spreken over de juistheid van dit oordeel.

Eerder dan mij lief is krijgen wij reeds de proef op de som. Ik spreek niet van de beuzelingen der pajongs en hor-matbewijzen, hoewel het zich bezig houden met zulke nietigheden, in zulk een kritieken tijd voor Indië, in een nieuwen landvoogd reeds een veeg teeken is. Evenmin heb ik het oog op de bezuiniging van kaarsstompjes, waardoor de heer v. H. de ontredderde finantiën denkt te kunnen oplappen. Dat alles is gemors met likkepotten, die den patiënt wel is waar geen goed doen doch althans geen edele deelen beschadigen. *Wel* echter is van dit bedenkelijk karakter een door de *Locomotief*

meêgedeelde circulaire van den Dir. van finantiën, waarbij deze, op last van den landvoogd, aan de hoofden van gewestelijk bestuur vraagt, of er niet een *uitvoerrecht op coprah* zou kunnen worden ingevoerd.

De landvoogd toont zich door deze vraag een vreemdeling zoowel in de belastingleer als in de tegenwoordige richting onzer koloniale politiek. Uitvoerrechten zijn dáárom, als rationeele belasting, sinds lang veroordeeld, wijl zij óf den inlandschen producent óf het getroffene inlandsche artikel in de concurrentie met andere landen op de buitenlandsche markt benadeelen. Dit kwaad wordt alleen tot engere grenzen teruggebracht wanneer het met uitvoerrecht getroffene land nagenoeg het monopolie van het artikel bezit, dus op de buitenlandsche markt weinig concurrentie heeft te vreezen ¹⁾, maar ook dán nog doet een uitvoerrecht meestal kwaad, wijl het wegens den verhoogden prijs de vraag naar het artikel in het buitenland vermindert. Bovendien drukt het onbillijk, daar het bijv. van iemand die $\frac{1}{2}$ pikol coprah bezit en uitvoert hetzelfde percentage der waarde heft als van den vermogende die 50 pikols uitvoert, m. a. w. zondigt tegen het thans schier algemeen aangenomen beginsel om de groote vermogens relatief zwaarder te treffen dan de kleine. Dan veroorzaakt het in den regel een dubbelbelasting, daar het artikel reeds in anderen vorm wordt getroffen, de coprah bijv. door huurrecht, erfpachtsrecht of landrente van den grond, en wat den Chineeschen of Arabischen opkoper betreft (die echter de schade zeker zal afwentelen op den inlander) door bedrijfsbelasting. Eindelijk geeft een uitvoerrecht natuurlijk, als ieder tolrecht, belemmeringen van handel en vervoer door formaliteiten.

Het uitvoerrecht is dan ook in de moderne staatshuishouding als belasting vrijwel verlaten. Wij kennen allen den strijd, dien de produkten voor de europeesche markt in Indië op bovenstaande gronden voor afschaffing van het op hen drukende uitvoerrecht hebben gevoerd. Suiker won dien strijd in 1898, koffie en indigo in 1901. Slechts huiden, tabak, vogelnestjes en tin worden er thans nog door getroffen (hetgeen wat de drie eerste artikelen betreft zoo spoedig mogelijk moest

1) Hetgeen voor de Ned.-Indische coprah geenszins het geval is, daar de Straits, Ceylon, Manilla en verschillende eilanden in den Stillen Oceaan krachtig concurreeren.

eindigen), terwijl sedert een Cremerwetje van 1899 z. g. „bosch-producten,” d. z. in 't wild en zonder toedoen van cultuur of kapitaal gevondene voortbrengselen als damar, getak, gom, hars, rotan etc. op de buitenbezittingen (om deze streken althans iets in de algemeene landskosten te doen bijdragen) door een uitvoerrecht worden getroffen.

Geheel iets anders is het echter, een geregelde cultuur van inlanders, zoowel op Java als de buitenbezittingen (althans indien met juistheid is vermeld dat de circulaire werd gericht tot de residenten van alle copra-produceerende gewesten), aan het, ook in theorie veroordeelde, recht te willen gaan onderwerpen. Terwijl de regeering niet weet wat zij zal doen om toch maar iets van de door jaren lange uitbuiting vernietigde oeconomische kracht aan de bevolking terug te geven, de directeur van O. E. N. daartoe op bevel van den vorigen G. G. als een vliegende Hollander over Java stoof, de minister in Nederland daartoe een viertal bekwame mannen aan 't werk zette om met snelheid een rapport uit te brengen — komt opeens de nieuwe Gouv. Gen., die slechts een militair verleden heeft, aandragen met een plan om nagenoeg de eenige nog krachtig bloeiende inlandsche cultuur met eene algemeen veroordeelde belasting te gaan treffen!

Van zulk een gebrek aan zelfkennis, takt en bescheidenheid kan ik mij werkelijk bijna geen voorstelling maken. In Bantam — en in iedere coprah produceerende streek is het, mutatis mutandis, hetzelfde — heb ik gezien welk een krachtige oeconomische steun de daar zeer aangemoedigde klappercultuur en coprah-bereiding voor de bevolking is. Niet alleen hebben tal van kleine luiden klapperboomen op hunne erven, maar voor die cultuur zijn ook allengs groote uitgestrektheden gronds door de regeering in huur gegeven, waarvoor de huurder geen kapitalist behoeft te zijn, daar men de eerste zes jaren *niets* betaalt, het zevende jaar $\frac{1}{5}$ van den huurschat, het achtste $\frac{2}{5}$, en zoo pas in het elfde het volle bedrag. terwijl de huurtijd 20 jaar langer duurt dan voor andere gronden, dus 40 jaren. De cultuur is heel gemakkelijk, men laat de tusschen lijnen opgehangen klappernoten van zelf uitloopen en zet ze dan, rondom gesteund door een weinig opgehoogde aarde, op den grond, waarin het uitlopende boompje wortel

schiet. Dit is althans de manier in Zuid-Bantam, waar de klapper veel wordt aangeplant op heuvels en lage berggronden, en daardoor krijgt men korte doch dikke en krachtige boomen, die grooter vruchten geven en veel gemakkelijker zijn te plukken dan de zeer hoge stammen, die in den regel worden gezien. Na vijf of zes jaren, soms reeds vroeger, begint een klapper te dragen en van zijn 10de jaar af kan men rekenen dat een goede boom op zijn minst 100 vruchten per jaar geeft, terwijl hij 50, 60, 70 jaar oud kan worden. Door elkaar kan men, matig berekend, zeggen dat een klappernoot den kleinen man 2 centen opbrengt. Dit komt ongeveer overeen met den prijs van de coprah, die door den opkoopenden Chinees of Arabier wordt betaald met f 6 à f 7 de pikol, terwijl voor het verkrijgen van een pikol droge coprah ongeveer 300 klappers noodig zijn. De man, die 20 klapperboomen bezit, trekt daarvan dus een jaarlijksch inkomen van ruim veertig gulden, gezwegen nog van hetgeen wordt vervaardigd van de bladeren. De klappercultuur is dus in Bantam, naast de padi en visscherij, een hoofdbron van inkomsten en kan het nog meer worden doordat het artikel in Europa steeds meer de aandacht trekt, uit de olie plantenboter wordt gemaakt, die niet roomboter schijnt te gaan concurreeren, verder zeep, en uit het vet kaarsen, terwijl de ontvette coprah (ampas) ook in Europa meer en meer in trek komt als veevoeder.

Nu weet ik wel dat, zooals Mr. van Deventer op blz. 32 van zijn bekend oeconomisch overzicht terecht in 't licht stelt, de kleine inlander ook weer van deze cultuur bij lange niet de welvaart geniet die zij hem zou kunnen schenken, doordat de boomen dikwijls aan den geldschietter zijn verpand en deze dus feitelijk de vruchten plukt, maar die op ieder gebied zich openbarende oeconomische onmondigheid van den inlander doet hier nu niet ter zake. De verpanding der klapperboomen is vooreerst, althans in Bantam, verre van algemeen, maar ten tweede moet iedere belasting van het produkt bijdragen om de schuld, die daartoe aanleiding geeft, sneller te doen intreden of minder snel te doen aflossen. Van bijomstandigheden ontdaan, zou het zuivere praktische gevolg van een uitvoerrecht op coprah van bijv. 4 procent der waarde zijn, dat de opkooper, die het moet betalen, het afwentelt op

den inlander door hem, in plaats van f 6, voor een pikol coprah slechts f 5.75, of wellicht, met leugenachtige voorstellen der zwaarte van het recht, slechts f 5.50 te geven.

Hoe het dus ook ga, de kleine man zal de schade dragen. En zoo iets durft de heer van Heutsz den residenten voorstellen in een tijd, dat de algemeene en diepe ergernis over de verwaarloozing des inlanders en zijner uitbuiting door zware belastingen (20 à 25 procent van een gemiddeld beneden de f 100 blijvend jaarlijksch inkomen) eindelijk, na langen strijd, de toongevers in Nederland heeft doordrongen van den plicht om een minder gewetenlooze koloniale politiek te gaan volgen, den inlander te gaan steunen en zoo mogelijk ontlasten, in plaats van hem maar aan de vernielende elementen over te laten en steeds zwaarder te treffen.

Ik ben niet bang dat de poging van Generaal van Heutsz (de militaire titel is meer geeigend dan de civiele) om nieuwe belasting op een inlandsche cultuur in te voeren zal gelukken. Wat de buitenbezittingen betreft, is coprah niet genoemd in de Cremer-wet van 30 Dec. 1899 (Stbl. 1900 no. 10), die den Gouv. Generaal machtigt een uitvoerrecht te heffen van zekere met name vermelde boschproducten. Evenmin kan de Gouv. Generaal eenig recht ontleenen aan art. 6 der tariefwet van Ind. Staatsblad 1873 no. 35, dat slechts geldt voor enkele bepaald genoemde afdeelingen der buitenbezittingen. Voor Java heeft de Gouv. Generaal heelemaal geen eigenmachtig belastingrecht. Ook al mocht dus een resident antwoorden, dat hij tegen een uitvoerrecht op coprah geen bezwaar zou zien (wat ik van *alle* residenten, zoowel op Java als de buitenbezittingen, betwijfel) zal de wetgevende macht in Nederland stem in het kapittel hebben, en er kan eenvoudig geen sprake van zijn dat zulk een anachronisme, hetzij bij den minister van koloniën hetzij bij eene der beide kamers van de Staten-Generaal, instemming zou vinden.

Dat echter de heer van Heutsz het denkbeeld heeft kunnen opvatten en een stap doen om het te verwezenlijken, stempelt hem reeds als den man die op den troon, waar men hem te kwader ure, alleen wijl hij een krachtig en verstandig Atjeh-beleid had gevoerd, heeft neergeplakt, niet op zijn plaats zit.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

W. L. PENNING JR.: *KAMERMUZIEK*

Er is niets vreemds in dat dichters hun lot en leven tot onderwerp van hun verdichting nemen, maar de wijze waarop dit gebeuren kan is zóó verschillend dat in het eene geval alleen hun lot en leven, in het andere alleen hun verdichting aanwezig schijnt. Er is een zien van zijn lotgevallen, alsof ze van een ander waren, en een invoegen van hun verloop in een min of meer verdichte historie, en er is een voelen ervan, zoo hevig, en zoo onontwijkbaar, dat men niets kan spreken dan onder hun druk. In het eerste geval is de stof voorwerp dat door den dichter behandeld wordt, in het tweede onderwerp dat naar uiting dringt: voorwerpelijke (objectieve) en onderwerpelijke (subjectieve) kunst was dientengevolge de veelal gemaakte onderscheiding. En in deze onderscheiding geloof ik, dat zich, meer dan zijn jongere tijdgenooten, Penning beweegt.

Men behoeft zijn *Benjamins Vertellingen* maar te vergelijken met *Kamermuziek*, dat nu onlangs verschenen is: het eerste is nauwkeurig het eene: velerlei eigen lotgeval, vrij in een verdichting ingevoegd, het tweede nauwkeurig het andere: het eigen lotgeval zoo hevig naar uiting dringend dat van verdichtings-vrijheid geen sprake meer schijnt te zijn.

En als men enkel *Kamermuziek* neemt, dan bemerkt men nog stelliger hoezeer die onderscheiding in Pennings wezen ligt, want hier waar zijn eigen lot hem dwingt het aan het woord te laten geschiedt dat nooit zonder strijd, nooit zonder beklag van de verdichting, die zich eerst verzet, dan, zoo mogelijk, zich wreekt.

De waarheid is dat aan Penning de vrije verdichting veel liever is dan de gedwongen ontboezeming.

Het is dan ook nauwelijks met zijn zin dat de bundel bij het eerste inzien, door portret en door rangschikking van de gedichten, hem, den blinden, kennen doet; en alleen de overweging dat het al of niet vrijwillig van zichzelf ontworpen beeld inderdaad de heele inhoud van het boek is, deed hem erin berusten. Hoe noode, en hoe weerstrevend, dat valt wel op te maken uit de slot-verzen die hij niet kon nalaten aan het werk toe te voegen. „Doch niet tentoongesteld en liefst geen martelaar” is daarin de bede, waarmee hij de werking van zijn zelf-openbaring bezweren wil.

Goede Vriend! gij bedacht niet dat gij door het toevoegen van dien trek uw beeld voltooidte. Juist dat er in uw zelf-tentoonstelling niets is van die persoonlijke onbescheidenheid die een indruk wil maken op den voorbijganger, maar dat zij zoo ongewilde, zoo bittere ernst is, en buiten u om als het ware, tot stand gekomen: juist dat maakt uw nederige beeld van zooveel beteekenis, — en van dit feit is uw slotwoord de onnoodige en onbedoelde, maar daarom niet minder nadrukkelijke verzekering.

Het is de eerste trek van Pennings wezen: nederigheid, bescheidenheid. Want die deugden bestaan niet daarin, dat men zijn kracht niet kent, of ook maar een oogenblik zijn trots verzaakt; maar zij bestaan hierin dat men aan het kleine zijn liefde gunt.

Strevend naar het groote, met den jeugdmoed die alles hopen durft, heeft hij het kleine leeren liet hebben, heeft hij zich leeren achterstellen, heeft hij genoeg weten te nemen met van het leven zóó weinig, dat bij poozen de dood-zelf hem rijker scheen en zeker begeerlijker, en heeft hij eindelijk ook zijn doodsverlangen weten te doen wijken uit liefde tot dat kleine en hulpbehoevende, dat hem, den hulpbehoevendenden nog noodig had.

Dit zijn de diepten van een leven die onthuld worden. Maar zij hebben een niet grootsche, doch vaste en kalme schoonheid. En daarin, in hun schoonheid, ligt de rechtvaardiging van hun uiting, en hun opheffing tot het meer-dan-persoonlijke. Geloof niet, zegt Penning, dat ik, sprekende van mijzelf, nu

nog ten overvloede door mijn portret vóór den bundel, u winnen wil voor mijn persoonlijkheid: heeft mijn portret u mijn redelooze drift vertoond?

Wat is er leelijker dan redelooze drift, nietwaar? En als met een zwarte veeg wil hij door dit woord voorkomen dat hij anders of beter gezien wordt dan die hij is. Maar het is ons niet te doen om dien persoon, dien hij niet vleien wil: het is ons te doen om het meer dan enkel persoonlijke schepsel dat hij al of niet vrijwillig geschapen heeft, en dááaraan wordt ook door dit zelfbeklag een waardevolle trek verdiept.

Zelf-beschuldiging, dat is de trek die hem nevens zijn nederigheid eigen is, en op tallooze wijzen wordt hij in den bundel aangeduid en uitgewerkt.

De gedachte aan de gedichten waar dit gebeurt doet me terugdenken aan wat ik het eerst zei: dat telkens als hij zijn eigen lot zeggen wil, de verdichting zich verzet en zich wreekt. Zij doet dit herhaaldelijk, om te beginnen al op voor de hand liggende wijze, als zij zuiver-persoonlijke gevoelens op een verbeelden gevangene overdraagt, en in een geheele reeks kleine gedichten dit gevangen-zijn dramatiseert. Maar dan ook als de zelfbeschuldiging van den teergevoeligen dichter hem, afziende van haar werkelijke aanleiding, grijpen doet naar fantasieën waarin ze zich bespiegelt en verbeeldt. Zoo ontstonden, onder meer, twee van zijn beste stukken: „Op de Dorpskermis” en „De Kostbare Viool”. Het eerste is de arme moeder, die een kind op de kermis onthaalt onder den indruk van hoe ze een jaar te voren, aan haar eigen nu pas gestorven kind, de kermispret ontzegde omdat zijn vader toen juist gestorven was. Het andere is het verhaal van den man die in een storm, door het redden van zijn viool zijn broer verdrinken deed en in nachtelijk gezang zijn rampzalige daad beklagt. Beide de beeldwording van een zichzelf beschuldigende gewetensfijnheid in een dichter die het persoonlijkste liefst in verdichting toont.

Er is een kracht in Penning, aan dien verdichtingslust verwant, en die dan ook tegenover de nederigheid en zelf-aanklaging die hem eigen zijn, voortdurend tot uiting dringt, en dat is zijn blijheid.

Hij is, men mag wel zeggen door gestel en aanleg, een blijde natuur. En die blijheid uit zich niet enkel in de leven-

digheid en helderheid, de opgewektheid eigenlijk, van zijn maten, waarin ze zoo goed als aldoor haar onmiddellijke weergave en verklanking vindt, maar ook in den lust zijn voorraad van droevige stemmingen om te zetten in bevallige en zingbare liederen. „Liederkrans” is er een poging toe, en „Mans Minnelied” heet een andere reeks.

Als men Pennings werk van deze zijde zien gaat, is het wel duidelijk dat de vrije dichter zich nooit geheel bij hem verdringen laat, dat die boven den droeven en donkeren drang van zijn innerlijk altijd weer uitdrijft en bevalligheid en klaarheid hem ten slotte toch meer blijven dan de huivering-wekkenke golvingen van het woordwordend onbewuste. Daardoor ontgaat hem grootschheid, die vooral over ons komt als het onbewuste doorbreekt en ongesluierd voor ons staat, maar de deugden van zelf-bezit, zelf-kennis en kunstenaars-bepierking zijn er hem te meer eigen om.

Door die voortdurende vaste en fijne bewustheid is er in zijn werk ook veel bespiegелends, overdenkends en opmerkends, en van daaruit is hem de overgang mogelijk tot een gedichtensoort, waarin de verdichting het weer van de gevoedsgebondenheid geheel winnen gaat. „Pelgrimstocht” is het uitvoerige en zeer deugdzaame gedicht dat Penning zeker met een innig genoegen nog aan den bundel toevoegde. Het is een brief aan een vriendin, waarin naar huiselijke aanleiding allerlei wordt ter sprake gebracht. Het is niet de bewogen en ongebroken vrije verdichting van *Benjamins Vertellingen*; maar een klein en eigenaardig leven van tegenwoordig, een menschen-paar op een eiland aan onze kust, door bezoek en geschenk, door vriendschap en herinneringen aan den dichter verbonden is hem onderwerp van beschrijving en aanleiding tot toespraak. Het verleden, tegenwoordig in de werken op hun boekenhanger, het hedendaagsche van wereldgebeurtenissen, maatschappelijke veranderingen en dagelijksche voorvallen, met hen saam en om hen heen gezien, zijn als een geestelijke stoffeering; zee, land en lucht beleven we om en over hen. Met een zeer fijne pen is dit in waarheid groote tafreel geteekend: het is miniatuur-kunst, maar voortreffelijke, en die van persoonlijk en zelfs grillig spreken tot vrije verbeelding een overgang geeft.

In dezen bundel wordt die overgang niet voortgezet. Wel in het elders verschenen St. Jansgedicht, dat ook nog zwaar van menig onderdeel toch door voller en gemoedelijker haal dichtster heentrekt naar de *Vertellingen*. Gunnen wij Penning, en hopen wij voor hem, de herleving van die vrij dichtende breedheid die hem het liefst is en die hij noode onder den droevigen drang van zijn levenslot verliet.

STIJN STREUVELS' *MINNEHANDEL*

Aan Stijn Streuvels' *Minnehandel* kan ik niet denken zonder, aldoor, een opgetogen bewondering. Hoe heeft hij het klaargespeeld, denk ik dan, — hoe heeft hij het klaargespeeld om in éénen haal al de mogelijkheden van zijn innerlijk tot zulk een luchtige en schilderende spraak te brengen? Want dat is het wonder van de bereiktheid waarvoor mijn genieten niet weet van uitscheiden: al wat hij eerst verdeeld in een groot aantal kleinere verhalen gedaan heeft, is hier in één verhaal gewaagd en volbracht.

Het schrijven van Streuvels heeft dit eigenaardige: dat het eigenlijk *altijd* een waag is. Vraag of hij u de allereerste bladzijden voorleest van *Lenteleven*. Wat geeft hij u? De streek van zijn stem, en verder van zijn innerlijken voorraad wat hij noodig acht om die stem gelegenheid te geven zich te ontplooien; en wat gemakkelijk mee moet indien die stem zich ontplooien *zal*. Welnu, de hoogste en tevens breedste streek van zijn stem is *Minnehandel*, en de grootste rijkdom van zijn innerlijk is makkelijk meêgegaan.

De toonaarden van zijn stem, die zijn het wezenlijke van al zijn verhalen. Zij zijn met elk verhaal anders en zij onthullen elken keer andere, met hen overeenkomstige, voorstellingen en gedachten. Zij zijn de ziel van den zanger die Stijn Streuvels is, zijn altijd wisselende ziel, en al het andere is haar hulpmiddel, maar op dezelfde wijze als altijd de ziel voor hulpmiddel het lichaam heeft, dat wil zeggen één ermee, en erzonder niet zichzelf.

Er is in hem blinde hartstocht, en die hevig; redeloze ijverzucht; speelsche fantasie; kunstliefde; menselijke teerheid en medelijden; jongensachtige joligheid en kinderspel. Er is

in hem een idealistische en idealizeerende trek door alles heen, en een opmerkzaamheid voor de enkelingen die evenzeer zuiver in het zien als gul in het genieten is; alleen nooit stelselmatig. Stelselmatig is hij veeleer in het ideëele: allegorie en symboliek verlokken hem. Er is in zijn wezen een breedheid, die bewijst dat hij met innerlijke pijn, maar met uiterlijke rust die botsingen beheerscht. En tevens heeft hij over al zijn begeerten een blik die vast, bijna koel, bijna scherp, maar liefhebbend, maar lijdend is. Daarneven evenwel een teerheid, een ontroering, een kuischheid van zintuigen, die glimlacht en schreit en speelt.

Ik herinner mij uit zijn werken beelden, en groepen, en trekken, die mij, eens gehoord, eens gelezen, altijd zichtbaar blijven, en die woord voor woord wat ik gezegd heb waarmaken. De verwoede strijd van de twee honden; de boerenzoon die tezelfder tijd twee boerendochters vraagt; de beschrijvingen van het kamertje en het speldewerk in *Wit Leven*, van den bloemigen morgen in *Sint Jan*; klaarblijkelijk en volgens eigen bekentenis op oude schilderijen geïnspireerde boerengelagen, en daarbij een weelde van oude liederen; en zoo menig verhaal van aandoenlijk lotgeval en speelzieke jeugd. Hoe kleurig en tastbaar ook, is het bij deze en bij alle verhalen duidelijk dat zij om wat anders dan om dit voorkomen gemaakt zijn, dat de droom van een dichter erover, erdoor, erachter drijft, en dat als zich een streven losmaakt en opdringt het eer een met zekere opzettelijkheid gevolgde gedachte is dan een opzettelijk beschreven uiterlijkheid. Een Doodendans, als waarin de oude moeder met het blinde kleinkind op zolder gesloten wordt spookt met makabere bespiegeling, een voorstelling van een kasteel-heer, laatsten afstammeling van aloude eigenrechting, vertoont een bijna allegorische bedachtheid. En hoe zijn dichterlijkheid en menscheijkheid, speelschheid en ernst al dooreen gemengd in een vertelling als van Horieneke, hoe bloemt en blankt daar ook al de teerheid reeds van den kuisch-vingerigen schilder. In menig van zijn verhalen is als een behoefte om wreed te zijn, en meer dan het spel van zijn verbeelding dat het lugubere drinkgelag van de bezeten heksen schiep, heerscht haast van het begin af het gevoel van de overmacht die het leven heeft over de levenden. Deze noodlots-overmacht, en de

zekerheid dat geen ontkomen is, geeft aan zijn geest misschien die vastheid en doordringendheid die sterker worden moest toen hij aan een groot werk ging. Zij is het die *Langs de Wegen* schreef: in den zwaren diepen nooit even verhelden toon het leven van den knecht, van zijn verlaten van de hoeve die hem betrekkelijke bescherming gaf, tot zijn dwalen door het land en zijn deerniswaardigen terugkeer.

Toen hij dit boek geschreven had was hij gereed voor *Minnhandel*.

Hier is dezelfde onvermijdelijkheid; maar niet door den onafbreekbaren gang naar het einde sleurt ze in het grauwe haar slachtoffer, doch midden in het stralende koude, in het bloeiende lichte leven heerscht zij over het levens-begin.

De toon van *Minnhandel* is die van den hoogen open hemel, waar de zon straalt of de sterren schijnen, waaronder de winden waaien en de landen breed uitliggen, in sneeuw of in zomergraan, en de hoeven rusten in wintersche eenzaamheid of leven met vruchtbeladen boogaards.

De mensch in dit boek is Max Vanneste, die heerlijk leeft, alles begeert, — ook dien vreemden naijver heeft op het andere bij de keus van het eene, — aarzelend vóór zijn keus, en erna door een sterkere kracht dan zijn eigene van zijn keus weggeduwd en afgescheept met wat hij niet heeft gevraagd. De kern van zijn alles-begeerende, naijverige wezen onthult zich hier als aarzelend, — maar tevens wordt te verstaan gegeven dat een andere macht dan hij over zijn keus beschikt.

Zoo gezien is het boek als een pleidooi: de aarzelendheid die verontschuldigd wordt.

Aarzelendheid die instinktief was, maar ook verklaarbaar zou zijn door de omstandigheden, — zwakheid, in den vader Vanneste, die een buurman onderkruipt, zijn hoeve pacht voor Max zelf, — gemeenheid, in Pauwels, die onder valsch voor-geven van rijkdom Vanneste tot zijn laagheid overhaalt, — dat is het leven van de menschen op dat land, onder dien hemel. Armoede is er het geringste kwaad. De vrouwen zijn er machteloos.

Maar dat alles leeft, leeft onder den hemel van alle seizoenen.

„Joel” heet het eerste hoofdstuk, en dat is het massiefste. Het massiefst is er de koepel van den hemel, het massiefst

het leven op de aarde. Blij en gelukkig gaan er Max en Anneke door den winternacht, door de besneeuwde velden, naar de hoeve van Pauwels, waar de jeugd „kerjoel” viert. Warm en vast is daar de vreugd, breed en gestadig de op-eenvolging van genoegens, vermaken, liederen.

„Maagdekensminne” is het tweede. Wat voor Max een voorbijgang was, speelsche aanfleur van een wiekslag als nog dikwijls zijn jeugdig gemoed beroerde, was een greep in het hart van het meisje, en bewegen bleef dat hart, als omvat door een hand. Maar te arm om terug te vragen noemde moeder hen, en met één slag gesloten was voor haar die wereld waar Max verder zijn loop in nam.

Het derde hoofdstuk is „Het Zomerliet.” Als de wind ontwaakt, de bolle wind van het voorjaar, dan kiest elke jonkman zich zijn zomerliet en viert met haar in herbergen en tusschen kramen het zomerfeest. Max kiest Klara, de tweede dochter van boer Pauwels. „Daar zijn er drie”, zingt hij, „die ik gaarne zie: Liza, Trinetten en Rosalie.” Maar onder die verbeelde namen ziet hij toch telkens maar ééne gestalte: Klara. Toch denkt hij niet aan trouwen, toch spelen allerlei andere meisjes meê door zijn feestdag: Pharaïlde die hem maar die hij niet wil, Elsje het jonge zusje van Klara, die jaloersch is op haar ouderen. En Sanne en Leentje en wie al niet dagen nog op in zijn gedachten. Maar Klara is het zomerliet, zooals het bleeke, nu droevige, winterliet Anneke was. Aan den avond van den dag na het feest, als hij moe is en naar bed wil gaan, wordt hij geroepen bij Anneke's vader, boer Meijer. Die had al lang achteruitgeboerd: goede menschen en slecht geluk. Nu was het weer een zeug die niet biggen wou. Het beest zou er mee heengaan als het niet geholpen werd en Max was beroemd om zijn vaardigheid. Terwijl hij zijn lastig werk deed zat Anneke naast hem, zorgde voor licht en olie en kokend water. Weenend zat ze in het zwijnskot toen hij weg, den nacht door, ging.

Dit hoofdstuk had de breedste bewogenheid: de wind van het voorjaar is er doorgedaan, en ook wel al de levenswind. Wat nu komt is „De Wondertijd”. Want wat er nu is, is de wezenlijke verliefdheid: het oogeblik dat zich uit de aarzeling, uit de genietende begeerte naar vele zijden, een vastheid

opdoet: Klara. „Dat was in den stillen zomerzondag dat zij gingen door de eenzame vossenwegelkes, diep gekloofd tusschen de haverstukken en groene hagen en er vlogen veel vogels in de lucht. Dat was hier de zomer van hun jeugd, de velden die ze kenden met de hoven daarin en ze noemden de dochters en zonen die daar woonden en bespraken al 't geen er mede omging: hoe ze thuis zaten, ievers te wandelen of leute en minninge mieken in 't een of ander dorp waar de orgels draaiden. Op hun wegen ontmoetten zij er anderen die twee en twee gelijk zij, dichte bijeen wandelden zonder spreken; ze groetten elkaar met stille woord en loechen met de oogen in 't voorbijgaan preusch omdat ze voor de eerste maal alleen bij elkaar gezien waren. En dan weer verder, voetje voor voetje, zaagt gij ze gaan, rondkijkend of nederwaard in eigen genot van 't samenzijn zonder meer; en hunne handen speelden al elken kant van den wegel met de bellekes van de haverstalen of ze zochten eene roode kollebloem die ze op malkaars borst vestten”. Toen hij eindelijk moed vatte en naar Pauwels ging, zei die hem dat de oudste peerden eerst van stal gingen. „Klotielde is de oudste. Klotielde of niemand”. Dat was het einde van den „Wondertijd”.

Wat volgt is „Het Levensbedrijf”. — Is de aarzeling in Max Vanneste, of wordt ze hem aangedaan? De vraag doet zich hier op omdat de eene en de andere mogelijkheid ons gelijkelijkt zichtbaar wordt. Als Max op het Joelfeest gekomen is met Anneke en hij om zijn pand te lossen een meisje kiezen moet om met haar „in 't bosselken gaan wandelen”, dan staat hij als de boerin gevraagd heeft: „Wie zal uw gezellinne zijn?” „een oogeblik bedremmeld — 't scheen hem of werd de keus nu ineens zoo gewichtig, en, omdat ze allen 't oog op Anneke hielden, of omdat hij 't nu anders wilde, of voor de aardigheid: — Klotilde! riep hij ineens.” Hij wist niet waarom hij haar gekozen had, 't meest misschien „om Sef Kannaert te duivelen die er zoo weeldig nevens zat, heel den avond.” Hij wist niet dat hier, uit zijn begeerte, uit zijn naijver, maar zeker uit zijn aarzeling, maar zeker uit hemzelve iets gekozen had, en dat die keus, gewild of niet, de keus voor zijn leven was. Uit hemzelve, of door hemzelve? De angst om zich te binden, de begeerte naar veel meisjes, naar alle meisjes, is een trek

die telkens in de gesprekken van de jongelieden in dit boek wederkomt. Aarzelings van hun natuur — aarzelings hun door wat anders aangedaan? De vraag blijft gesteld, omdat het duidelijk wordt, hoe langer hoe meer duidelijk dat er een macht buiten die jeugd bestaat, een macht die hen bedreigt, die hen overvalt, die hen beheerscht. Het levensbedrijf. Pauwels heeft het hem gezegd: „mensen spreken met menschen.” Als er getrouwd moet worden, dan moeten eerst de ouders er zijn, en dan de boerderij, en dan de vrouw die bij de doening past; — en niet omgekeerd. Ze ondervinden het allen, hij en Klara en Klotilde en Sef Kannaert die trouwen met Klotilde wou, en al de meisjes die verlaten worden voor rijkeren en al de jonkmans die hun keus moeten richten naar het bezit van de ouderen, naar hun belangen, hun gewoonten of hun gril. En dat was wel een dwang, maar voor Max niet een dwang enkel: als de kogel door de kerk is voelt hij zich nog wel een wijl mistroostig, maar dan raadt hij „al wat het weerd was voor hem, een gedaagde, werkzame boerin te hebben die gemeenstig verstand had om een hof te bestieren. En 't geen hem al dat hoofdgebreek gemaakt had en verdriet, scheen hem nu belachelijk: hij durfde niet meer gebaren dat hij tegen zijn gading trouwde of ongelukkig mocht zijn omdat zijn eigen keus misvallen was.” Aarzelings, en niets anders; maar de vraag blijft: met hem geboren of door de omstandigheden hem aangedaan? — De vraag wordt niet opgelost en dat moet ze ook niet, want de eenheid van dit boek ligt in deze vraagbaarheid. Werd ze opgelost dan zou het in twee helften uiteenvallen: met hem geboren, maar dan kon die heele macht van het levensbedrijf buiten spel blijven; hem aangedaan, maar wat bleef er dan over als zijn eigen natuur? Het wezen van Max is die vraag: vanwaar die aarzelings? *Hij* laat zich gaan: hij leeft, en beleeft, en voelt, en overdenkt, wat in hem opwelt, wat hem wordt aangedaan. Hij verliest, het eene doende of gedreven tot het andere, niets van zijn waardigheid. Maar dezelfde vraag die zijn wezen is leeft ook in de anderen, en elk van hen doet in onbegrepen aarzelings wat hij niet wou. Als Pauwels, de slimme en harde, eigenmachtig schijnt te beslissen en zijn doel na te streven, dan doet hij het niet als zichzelf: hij doet het als zijn vader, die ook zoo deed, en uit

den noodzaak van zijn schijnbezit. Als Vanneste, de goede boer, naar den notaris gaat om Meijer te onderkruipen, dan is het eruit eer hij het wilde en anders dan hij het begrepen had. En voor het levensbedrijf, zoo gereedgemaakt, staat Max met Klotilde, rondgeleid in zijn aanstaande woning door dezelfde Anneke waarmee hij eens liep door den winternacht, naast haar in het kamertje waar zij hem heeft bemind en beschreid.

„In de Wonnegaarde” heet het laatste hoofdstuk, waar wij al de personen voor het laatst tezamen zien. Het is de boomgaard van Pauwels, en het bruiloftsfeest. De oude boeren zijn er, allen die we uit het boek kennen of die erin genoemd werden. Zij zijn de kenners van het levensbedrijf en bespreken het. Max begrijpt hen nu en is half een van hen, maar toch heeft hij als uit een andere wereld nog zoo menige jongere om hem heen tot wie hij overreikt, en naast hem zijn nieuwe, nog ietwat vreemde leven: Klotilde. Daar is Pharaïlde, het „felle, vleeschelijke vrouwmensch” dat hem nazat met brieven, die hij achteloos gaf te lezen aan Anneke. Zij zal rijk worden, want Peet Mullie is oud en zal haar zijn hof nu wel overdoen. Daar is Klara natuurlijk, die hem toch wezenlijk heeft liefgehad, en nog — maar die nu zijn zuster wordt. Daar is Elsje, spelend, het dartele, jaloersche ding, met den jongen Vincke, den zoon van den rijken paardenboer. En diens drie groote dochters loopen rond tusschen de bewonderende boerenzonen. Daar is Marie, zijn zuster, die door Fons Kraeynest voor zoo een rijke dochter is in den steek gelaten en nu Fleter, den soldaat, uit Brussel heeft doen komen, maar die ervoor bedankt door de omstandigheden geduwd te worden. Daar is ook Anneke. En nu danst hij met deze en dan met gene, en er is een soort verzoening in elk tweegesprek waarmee weer een vergezicht in zijn jeugd gesloten wordt. — Eer de dag eindigt zijn drie nieuwe huwelijken voorbereid. Marie heeft zichzelf geduwd: in de armen van Peetje Mullie, den rijken, zeventigjarigen, uitgepieterden boer. Arme Pharaïlde! Klara is gevraagd door Philemon. Als de feestvierders 's avonds over het stille land naar huis gingen, hoorden zij orgelmuziek van den eenzelvige, die altijd bij zijn moeder bleef. Hij is in het boek de eenige die niet gezocht heeft. Nu, daar zijn

moeder dood is gebruikt hij geen omwegen. Hij is in goeden doen: hij vraagt wie hij de beste vindt: Klara. Was hij maar iets vroeger gekomen, denkt ze, dan had hij Klotilde. En Anneke? Is gevraagd door Alberik. De dichterlijke schoolmeester die om het dorp dwaalde, en liederen dichtte, en aan Marie poëtische brieven zond, die ze ten geschenke gaf, alweer aan Anneke. Zulke brieven te krijgen, dacht het kind, maar dan van Max natuurlijk. Het is een stille verklaring van den schrijver die deze twee dichterlijke figuren, deze door het levensbedrijf opzijde gezetten en terzijde gelatenen, vereenigd door den maannacht naar huis laat gaan; het is of hij zeggen wil: vóór en na uw levensbedrijf is er een maannacht waarin de ziel haar liefde vindt. Het boek begint en eindigt met de liefde van Anneke. Ook deze krijgt niet wien ze gewenscht heeft. Ook deze kan zich de vraag stellen waar de onmacht van haarzelf begon en waar de macht van het andere. Maar bij haar is het duidelijk dat de schoonheid behouden bleef. Als Max haar een liedje zong om te zeggen dat hij haar liefhad, dan zag zij daar niet als hij een liedje in. Zij geloofde dat het de reine waarheid was. En de maker van liederen werd voor haar de werkelijke minnaar die haar niet verlaten zou. Dit is die dichterlijke trek van Stijn Streuvels, waarvan ik gesproken heb. Die draagt en bezielt het boek: die is de eenheid en de oplossing van de vraag die in woorden onbeantwoord blijft. In de schoonheid wordt alle tegenstrijdigheid opgeheven en verheerlijkt. Zorgenvol mogen boer en vrouw Vanneste huiswaarts gaan, zorgenvol om den nieuwen last dien hij zich uit hoogmoed en terwille van het toekomstige geslacht, heeft opgeladen. Ernstig en bevreemd mogen Max en Klotilde hun eersten nacht slapen in het kamertje van Anneke. Maar als een lichtende streep gaan Anneke en haar dichter den nacht door en we denken niet aan hun nacht maar aan hun licht. Dat licht is het dat, over het heele boek heengespreid, het schoon en niet-pijnlijk maakt. Uit dat licht en niet uit opmerkingsgave of denkkracht is het wezenlijke van dit boek voortgekomen.

Toch hebben opmerkingsgave en denkkracht aan het tot standbrengen van *Minchandel* ruimschoots hun deel gehad. Denkkracht: men ziet ze al in den breeden bouw van zes

hoofdstukken. „Het abele verloop der vrije jongenschap met al de landelijke leute van 't lustige jonge leven" — zoo luidt de ondertitel die Streuvels zijn werk gegeven heeft. Niet een knoop, maar een verloop. En hoezeer elke schred van dit verloop vast en noodzakelijk, en zichtbaar is, werd bij onzen overblik duidelijk. Niet het minst blijkt bovendien die denkracht uit de bevredigende zekerheid, waarmee al de gestalten uit het verhaal, door het heele boek bijgehouden, op het laatst zijn tezaamgebracht. En wat opmerkingsgave aangaat: het boek is behalve het verloop dat wij in den geest volgden, een aanschouwbaar tafreel van menschelijk leven. De natuur, de menschen, de middeneeuwsche wereld waarin zij leven, alles wordt ons kleurig en grijpbaar voorgevoerd. Het joel-feest, de werkzaamheden op land en in hoeven, de ommeegang en kermis, de gebruiken en liederen van allerlei aard doen mee en maken de bladzijden vol en levend. Bizonder bekoorlijk komt de kunst die er voor dergelijke schildering noodig is, nog eens uit in de bewegelijke bevalligheid van het laatste hoofdstuk. Daar voelt men de zachte en zinnige hand van den volrijpten kunstenaar, en er zou over Stijn Streuvels' stijl, zooals die zich toont in de behandeling van zijn voorstellingen, een opstel te schrijven zijn, dat ik nu niet wil aanvangen.

Mij is het voldoende dat ik hierin de opgetogenheid waarmee het geheel mij aanced heb geuit en verklaard.

ALBERT VERWEY.

SANTOS EN LYPRA

DOOR

T. VAN DER SCHAAF.

Wat men hoorde was uren lang niets dan razen, razen van golven, golven, die doldronken wegholden met de willige boot.

En kalm stond in z'n hooge huisje op het middendek de kapitein, rondkijkend, als een goedig vader zich verwonderend, dat z'n speelsche kinderen niet moe werden.

In de verte, verder dan de horizon, dieper in zee, loeide een storm, doch de koers van de boot was naar de kust, naar een kalme veilige haven, nog onzichtbaar.

De koers van de boot was naar 't Oosten, en in 't Westen loeide de storm

Het water fonkelde en glansde in den vollen zomerdag, zoover men zien kon.

De passagiers van de boot waren vele: mannen en vrouwen. De meesten zaten onder de zonnetent, die was uitgespannen boven het vlakke dek.

Van allen verwijderd stond, leunende over de verschansing, een jonge man, Santos.

Hij keek lang naar het water, met strakken blik, of hij dacht het te zullen dwingen om stil te zijn, rustig wegvloeiende.

Maar het water wilde alles doen deelen in z'n bedwelmend spel; overmoedig van licht en kracht stooft het samen, bruist op tot een heuvel, en wierpt z'n wilde droppels als een krachtige regenvlaag om Santos heen.

Santos boog zich verschrikt achterover.

Spottend bruist het water, brutoitgelaten.

Santos veegde zich het gezicht af met een zakdoek en staarde toen opnieuw naar beneden.

Onder de wilde, speelsche golven zag hij rustig vloeien de zee, vloeide ze rustig in één breeden, breeden stroom. En die onzichtbare, die hij tòch zag, gebood hem, en het was hem een genot naar haar gebieden te luisteren. Ze gebood hem machtig te zijn zooals zij.

En hij vertrouwde haar toe, jubelend-trotsch, dat hijzelf had een bewustzijn van groote macht.

Ze vroeg hem of hij sterk was en een hartstochtelijk „ja” welde in hem op.

Koel beschouwde ze met hem z'n leven.

Ver van haar, aan de rivier Mirja, lag de Mirjastad, een jonge stad, in enkele jaren groot en gewichtig geworden door de energie van haar bewoners, winnende aldoor aan rijkdom en aanzien. Santos was er geboren en woonde er.

De onzichtbare zei, dat het goed was, daar te wonen.

In een kring van geestvolle menschen was hij welkom. Dat was goed.

Vanaf z'n kindertijd had hij groote gebouwen zien worden en waren er bruggen gelegd over de Mirja en een spoorweg over de uitgestrekte, dorre vlakke, van de eene zijde der stad tot de zee. Aan de andere zijde der stad was een bergland.

Santos had al vroeg het bouwvak gekozen tot z'n bestemming, en al vroeg had hijzelf mee gebouwen ontworpen en mee bruggen gelegd.

Toen hij nog kind was, lag reeds het plan als een droom over de stad om eens ook het bergland met een spoorweg te doorsnijden.

En door het snelle aanwassen van bevolking, beteekenis en macht was die droom tot een helder belijnd, stout toekomstbeeld geworden.

Als droom was ook eerst de gedachte in Santos gekomen, dat aan hem eens de bouw van dien spoorweg toevertrouwd zou worden.

En toen hij zich eer verworven had in z'n vak en zich zeker ging voelen van z'n goed geluk, werd hem die droom tot een zekerheid in z'n toekomst.

Zoo was er harmonie in het leven der machtige, groeiende

Mirjastad en het zijne. Dat was goed.

Een heftige windvlaag rukte aan uit het Westen en deed Santos' kleeren fladderen. Zou 't stormen daar in het Westen? Zou 't hevig stormen? Zou de zee daar uitgehold zijn tot prachtige kolken, waarin de levende, hooge bergen zich woest en gretig neerstorten? En zou hij de boot nog bereiken, die storm?

Santos' tot strak denken gespannen gezicht werd levendig, en een vonk van genotzucht lichtte in z'n oogen. Maar de haven was niet ver meer, de storm komt te laat. . . .

Plotseling wendt de boot zich om, en snijdt zich een weg naar het Westen. De passagiers weten eerst niet wat gebeurt, begrijpen niet, voelen het teisteren van den wind en het slingeren van de boot en vluchten naar de kajuiten, of klemmen zich vast in de luwte van de verschansing.

Dan hooren ze, dat de stuurman een drenkeling heeft ontdekt, drijvend op een vlot. Men moet zich wagen in de richting van den storm om hem te redden; de boot is sterk en de dag nog lang. En de boot vecht tegen de golven, dringt het Westen in, den storm tegemoet.

De storm, sneller dan zij, grijpt reeds het doek van de zonnetent, scheurt het af van de ijzeren staven en zwiept liet omhoog tot een reuzenvlag.

De stokers voeden de machine onophoudelijk met kolen; de machine werkt met geweldige kracht.

Men hoort haar stampen en de kolen knetteren, en de golven razen al luider en luider, als zou het worden een strijd op leven en dood.

Doch de drenkeling wordt spoedig bereikt en aan boord geheschen met een touw.

De drenkeling is een klein, mager, bleek mannetje, en als hij, door bootslieden tegen den wind beschut, op het dek staat, lijkt het of hij bezwijken zal onder 't gewicht van z'n doornatte kleeren.

Hij rilt, de sterke bootslieden staan om hem heen, de balsturige golven heffen haar toppen over de verschansing en de vraag rijst uit ze op, of dit armzalig wezen de moeite van zulk een strijd wel waard is.

Niemand begrijpt hoe hij zich nog heeft kunnen vasthouden aan het vlot!

Santos herkende den drenkeling en riep hem luid, verrast toe: „Hé, Gef-loek, hoe is het mogelijk, dat jij hier komt!”

Santos was opgewonden van den storm en in z'n verbazing, dat het Gef-loek was, die daar stond, bedacht hij niet, dat hij sprak tot iemand, die pas met den dood had geworsteld.

Maar Gef-loek staaarde hem verwezen aan; z'n toestand vroeg luid om medelijden. En iedereen had medelijden met hem, ook Santos. Men bracht hem in een warme kajuit; Santos zocht in z'n koffers droge kleeren voor hem, en vernam daarna, dat Gef-loek op reis was naar de Mirjastad, evenals hijzelf.

De boot had zich weer omgewend en liet zich nu door den storm zelf terugjagen naar de veilige haven. Donker en woest was nu overal het water, onder donkere woeste wolken; een breed, breed strijdlid begeleidde het vluchtende vaartuig. Maar bij den ingang der haven werd het water kalmer, en triest; z'n geluid klonk zwak en droomerig na het stormgeweld.

Het deed Santos leed, den storm te moeten verlaten. Nu voelde hij eerst, hoe hij genoten had, toen de boot zich voortstuwde tegen de al-hooger-rijzende golven in.

En nu, om hem te beroeren in deze trieste kalmte, wemelden voor z'n oogen de voorstellingen van al 't luid-mooie, dat hij in z'n leven gezien had: sneeuwbergen en zomersche meren en rotsen in zee....

Een droomgezicht vormde zich in z'n brein: hij stond op een rotspunt, en ver, ver beneden hem was een land, betooverend van kleuren, waaruit de geur in trillende luchtkolommen, als heel dunne rook, naar hem opsteeg. Hij aarzelde even om zich los te laten, zich aan die lucht toe te vertrouwen, — toen deed hij een sprong, — en zweefde!

Santos schudde de vreemde voorstellingen van zich weg, om te gaan denken aan iets dat bestond: de Mirjastad en z'n reis daarheen. En de torens en daken der Mirjastad blonken voor z'n oogen in maanlicht, hij zag ze zoo duidelijk en toch leken ze zoo geheimzinnig....

Santos voelde wel wat dat alles beduiden moest.

In de diepe zee lag veilig z'n ernstig toekomstplan; z'n

verleden stemde hem trotsch-tevreden, maar in den korten tijd tusschen het verleden en de toekomst moest hij genieten van het roekelooze, zooals hij daareven genoten had van den storm.

De trein stooft midden door de groote woestenij tusschen de zee en de Mirjastad, en in een der wagens lag Santos achterover geleund starend naar buiten.

Wijd uitgestrekt ten slaap lag de grauwe, sombere aardmassa aan beide zijden.

Stoppels van taaie struiken en magere kruiden, sober gekleurd, staken zich op hier en daar in het leege veld. En het geheel was matig glooiend, als bestond het uit trage, zware golven, die niet meer bewogen.

De legende zei, dat hier demonen leefden.

De legende verhaalde: Er was eens een ijverig boerenvolk, weggedreven van z'n grond en zoekend om een nieuw vaderland. Die boeren wisten van deze streken en besloten zich hier te gaan vestigen, doch eerst moesten de demonen verjaagd worden, die den grond met dorheid vloekten, en van wie alles kwaads te vreezen was.

De boeren namen wapens op en trokken, vereend tot een stoere, wakkere bende, naar het vreemde land. En ze juichten toen ze 't bereikten, blij met de ruimte en de vrijheid, die de wijd-open vlakke hun bood.

Toen ze ophielden met juichen was er doodsche stilte om hen heen, die duurde tot den avond. Met den avond deden de demonen hun geluiden hooren: hun krijschend huilen of schelle lach-klanken.

Strijdlustig zwierven de boeren rond, zoekend naar alle kanten.

Het loopen viel hun moeilijk over den oneffen grond, en netten lagen uitgespannen, onzichtbaar in den donker. Men struikelde, men viel, men worstelde zich los uit touwen en struiken om opnieuw te zwerven en te zoeken. De boeren waren moedig en sterk. Doch de demonen namen hun voedsel weg, haalden hun tenten omver, spotlachten om al hun pogingen, — want ze vreesden geen stoerheid, geen dapperheid, geen wapenen!

Meestal waren ze onzichtbaar, en als er zich één duidelijk vertoonde, dan was 't om voor aller oogen omhoog te zweven met een suizend geluid, — de wind jaagde hem een wolk van zand na, en als de wind stilde en de wolk daalde, was de demon verdwenen.

En eindelijk, verzwakt door moeite en teleurstelling, zonder voedsel, zonder dek, gaven de boeren den strijd op en verlieten de woeste vlakte.

Veel later ontstond de Mirjastad in de breede geul van vruchtbaar bouwland ten Oosten van deze vlakte, ten Westen van de bergen, en door de rivier Mirja in tweeën gespleten.

Langs deze kronkelende rivier Mirja, die naar het Zuiden vloeide, voerden vaartuigen de rijkdommen van den landbouw naar de Mirjastad, en van hier drongen al verder het Noorden in, de groote fabrieken, die den buit beheerschten.

In den nacht stoomde de trein, die Santos droeg, de Mirjastad binnen, en den avond van den volgenden dag werden de lichten vroeg aangestoken in het hotel Den Desem, een der grootste hotels van de stad, waar Santos' vrienden bijeen zouden komen om met Santos zelf diens terugkomst te vieren.

Santos' vrienden hielden van feesten.

Maar Santos, met een wijde, oude hoed diep over de oogen getrokken, haastte zich dienzelfden avond door de onaanzienlijke wijken der stad.

Voor een herberg bleef hij staan, luisterde, en toen hij vele stemmen hoorde, ging hij naar binnen.

Er was daar een druk gezelschap bijeen, bestaande uit meest jonge, grofgekleede mannen met groote, zwartgegroefde werkhanden en ruw-roodbruine gezichten.

Behendig drong Santos zich door de menigte heen naar een klein spreekgestoelte, waarnaast iemand ijverig zat te krabben in een schrift.

Daargekomen fluisterde Santos den naam van den ander: „Gef-loek.”

De bleeke, kleine man kreeg een schok, en opkijkende riep hij verbaasd uit: „Santos!”

„Je ziet er slecht uit, Gef-loek”, sprak Santos zacht, met spottend medelijden.

„'t Is een verre reis naar hier”, antwoordde de ander.

„En je bent maar een zwak mannetje.

Het vlamde even in Gef-loek's zachte, blauwe oogen.

„Er is tweeërlei kracht”, sprak hij. „Die van het lichaam mag wel zwak zijn, als de ziel maar sterk is. En een ziel is sterk, als er idealen zijn.”

„Je bent een dweper, Gef-loek,” zei Santos, nog met z'n spotlach. „En je bent moe. Ga naar mijn huis en zoek daar een bed.”

De blauwe oogen toornden. Toen haalde Gef-loek de schou-
ders op. „Spot liever niet met mij,” sprak hij kalm. „Je weet, Santos, dat ik hier iets ernstigs te doen heb vanavond.”

„Och neen,” zei Santos. „Daar kan immers niets van komen, Gef-loek. Kijk maar!” Hij wendde zich veelbeteekenend naar het gezelschap, dat de oogen onverschillig langs den bleeken man liet glijden en ze daarna vol belangstelling vestigde op hem, geboeid door z'n levenslustig-gloeïende oogen.

En een gemompel van teleurstelling gonsde door de zaal, toen men vernam, dat niet hij, maar de bleeke man zou spreken.

„Arme jongen,” fluisterde Santos. „Verloren heb je nu al, voor je begonnen bent. Ze verlangen mij te hooren, niet jou!”

Doch vastbesloten en snel betrad nu Gef-loek het spreek-
gestoelte en sprak. Hij sprak over het al-oude: vrijheid, gelijk-
heid, broederschap; hij zei er van dat het niet nieuw was, niet jong meer, en tòch nieuw en tòch jong, omdat een ideaal, een wáár ideaal nimmer verouderen kan

En de bleeke man werd rood, toen hij sprak over de jeugd van deze krachtige menschen hier, die nog vóór zich hadden een lang leven van arbeid, lichamelijke arbeid, zwaar en hard, om het dagelijksch brood, — en anderen arbeid: die van den gezonden geest, een strijd om meer ruimte en meer licht, om een waardiger bestaan hier op aarde, in ruil voor den zwaren arbeid

Men luisterde zwakjes, flauw-nieuwsgierig. Men dronk brandewijn en rookte slechte sigaren.

„Genoeg zoo, Gef-loek, je wordt ziek hier in deze benauwde lucht,” fluisterde Santos hem toe. Maar Gef-loek bleef door-
spreken en Santos wachtte met z'n spottenden glimlach ge-
duldig op het einde.

Nadat Gef-loek drie kwartier gesproken had, kon hij niet meer en nam pauze, doch spoedig zou hij z'n rede hervatten, want hij had nog veel te zeggen. Maar zoodra Gef-loek zich stilhield, begon Santos z'n meer krachtige en meer klankrijke stem te doen hooren.

Men was zeer verrast, en door de verrassing ontstond een gedruisch in de zaal.

Doch de stem sprak onbewogen door, en spoedig zweeg alles en klonk alleen in de zaal die eene stem.

En de doodstilte onder de hoorders duurde voort; — de onverschillige oogen glansden op

Santos sprak van den rooden wijn, die dezen avond gedronken zou worden in het hotel Den Desem, waar andere jonge mannen een feest gingen vieren.

Hij sprak met minachting van den brandewijn hier in deze buurten, en roemde de champagne daar.

Hij sprak van de nauwheid, de bedomptheid hier en van de ruimte en de schoonheid daar.

Hij sprak, — en de begeerte wakkerde aan, de loome, hangende gestalten richtten zich op. Hij deelde z'n opgewonden lust aan de anderen mee, en de anderen werden z'n willige volgers.

Het zou een prachtig avontuur zijn, te dringen in het verrukkelijk binnenste van een ongenaakbaar-voornaam hotel, — in een zaal vol heerlijkheden, — om zoo eenmaal in z'n eentonig leven het beste der aarde te genieten!

Als een echo van Santos' opgewonden rede, fluisterden, mompelden, kreten nu de ruwe mannen.

Enkelen gingen ongemerkt heen, doch de overblijvenden waren allen besloten; velen stonden vol ongeduld op, en Santos eindigde haastig z'n rede om zich in hun midden te begeven.

In de leegte, achter het spreekgestoelte, zat Gef-loek, ontsteld en machteloos, en toen Santos nog even een blik op hem wierp, vluchtte hij weg als van een melaatschheid.

Een wonderlijke drom waren Santos en de jonge mannen, die zich snel en stil bewogen door donkere straten, naar het hotel Den Desem. Hun tocht gaf hun geen moeite, zelfs bij den ingang van het hotel niet: Santos' tegenwoordigheid stelde

de bedienden volkomen gerust. Aan vreemde dingen was men zoo wel gewoon, men zag vaak wonderlijke gedaanten en groepen op zulk een feestavond van de vernuftigsten onder de stedelingen.

De vrienden zaten rookende bijeen in een hoek van de groote zaal en wachtten op Santos.

Verrast sprongen ze op, toen ze de vele voetstappen op de trap hoorden, — de deur ging open, en bij den troep, die onderdrukt-opgewonden naar binnen schoof, ontdekten ze verbaasd Santos!

Doch dit stelde hen tevens even gerust, en hield hen aarzelend op hun plaats; — het was dus Santos, die dit deed gebeuren, — maar wat wilde hij hier met deze menschen?

Santos gaf een wenk aan z'n metgezellen om de lieden daar in dien hoek met rust te laten, en de mannen deden z'n zin. Ze verspreidden zich over de zaal, plaatsten zich driest aan de tafels en praatten schor-vroolijk, schonken zich wijn in en vulden spoedig de zaal met luid gejoel.

Santos dronk mee, noemde de schitterend-lichte zaal een Walhalla, niet voor blanke engelen, maar voor donkere duivels nu

Een ruwe schaterlach klonk, de mannen werkten in fabrieken nabij rook en vuil, donkere duivels waren ze, dat was waar. . . .

Santos richtte geen woord tot z'n vrienden, — al wat voor hun oogen gebeurde was sprekend genoeg; Santos wilde dat vanavond alles behooren zou aan deze menschen

Een blik van hem, — die even z'n vrienden vroeg om mee te doen aan dit vreemde feest, stuitte op hun beleedigde, koele gezichten; — ze ergerden zich hevig aan de ruwe, onbeschaamde luidruchtigheid, die nog steeg en hun gemompel van verzet overstemde; ze voelden zich machteloos tegenover deze woeste bende en gingen stil heen, in bedwongen woede tegen Santos, die van dit alles de schuld was

Er kwam spoedig in de feestvierende mannen een brute voldoening: ze hadden het onbereikbare veroverd! — en er ging branden in hen een lust om zich met alle zintuigen dronken te genieten, om alles te drinken, alles te zien, van alles de klanken te hooren, alles te grijpen, te bezitten. . . .

De zaal, heel hoog, en heel ruim, was aan een kant open en leidde daar langs een breëde trap naar een grooten, schemerigen tuin. Matblank en dof waren de wanden, omrand door breede draperieën van donkerblauwe zijde; gelijke draperiën rondden de vierkante opening tot een poort.

Matblank en dof was ook de zoldering, waarover schermen boven de koperen lichtkronen blauwe tinten deden schijnen; — en evenzoo de rand van den vloer, door een regelmatiggebogen lijn gescheiden van de licht-bruine midden.

In blauw schijnsel stond nabij den tuin een schoon, marmeren beeld: eene godin, die een lauwerkranen opheft en peinzend ziet naar de onzichtbare dapperen vóór haar.

Van lichtbruin hout waren de meeste meubels; alleen armstoelen en sofa's, verschillend van grootte en vorm, hadden wit-lederen bekleedsels.

En deze stonden, evenals de tafels, op kleine tapijten, die hier en daar over den vloer verspreid lagen.

In den tuin groeiden veel varens en groote, grijpende vingerplanten. Dwars er door heen stroomde een kleine beek en aan beide oevers was een welige bloei van lang gras en kleurige kruiden. Een forsche bloem met lila klokjes, uitstekende boven alle, was door haar zusters nabij die beek, lang als koningin geëerd; nu hing ze geknakt naar omlaag en niemand wist nog welke van de vele andere bloemen de nieuwe koningin zou worden. Vol hoop en ijdelheid streefden ze alle naar omhoog, en droomden van een wonderbaarlijke hoogte....

Dat was het geheim van den stillen wasdom langs de beek.

Spookachtig grepen de knokige wortels van een stevigen spar in een woeste, zandige hoogte, waarboven z'n schuin opgeschoten stam met het donkere loof zich eenzaam verhief.

Op een kleine, lage grasvlakte sliep een zware kastanjeboom, en in den versten hoek van den tuin bloeiden witte lelies.

Het hotel Den Desem, met alles wat daarin was, en met dezen tuin, behoorde aan enkele van Santos' rijke vrienden en aan hemzelf.

Niemand betrad het tot heden, dan de menschen, die zij er toelieten....

De vrienden hadden, voor ze heengingen, de bedienden gelast om zich met hen terug te trekken uit de zaal, doch

Santos riep ze weer daar, wilde, dat ze wijn en sigaren zouden aanbrengen als altijd. En ze durfden niet weigeren.

Toen Santos flesschen zag breken, en wijn uit-vloeien over een tapijt, — en toen hij zag, hoe lompe gestalten in slordige kleeren leunden tegen de blauwe draperieën, hoe het beeld wankelde door een stoot, — en toen hij hoorde, hoe de wanden gehoorzaam echo's terugkaatsten van grove, schorre stemklanken, kwam er even iets als een vraag in hem op; doch voor hij nog die vraag goed verstond, sprak hij zichzelf, overredend, toe: voor dezen éénen avond behoort dit alles aan mij alleen!

Hij voelde de zwaarte van den wijn, hij lachte hard en sprak luid, en onderwijl bevredigde hij de kleine onrust in hem door in zichzelf eentonig te herhalen: voor dezen éénen avond behoort dit alles aan mij!

De mannen werden baldadig, dolzinnig. Ze wierpen wijn op den vloer, tegen de zoldering, en een groote, fijne, zware schotel van porselein werd omklemd door de bevende vingers van een hunner, die den inhoud, de bruine amandels, over z'n makkers uitstrooide en daarna den schotel met een forsche beweging over hun hoofden deed heen-scheren. Als een prachtige vogel met verlamde vleugels viel hij neer en lag gebroken.

Men juichte, men joelde. Men liep zingend door den tuin en men vocht.

Plotseling klonk het zacht-doordringend geluid eener viool in de nabijheid.

„Beppo”, fluisterde Santos, verrast, verheugd.

Beppo, die speelde, was een kunstenaar, een der vrienden, die heengegaan waren, doch hij alleen was teruggekomen en had zich verscholen in een klein nevenzaaltje, waar hij gewoon was te spelen.

In hem was geen oogenblik verontwaardiging geweest, enkel trieste verwondering.

Hij had niet ingestemd met de booze woorden der anderen, en wenschte Santos toe te spreken in een lied van vragen, van teleurstelling, van vriendschap.

Niemand behalve Santos verstond het lied, men schreeuwde spottend de weeke tonen na, men luisterde niet.

Santos kwam bij den speler en vroeg gekscherend: „Is dat nu een feestlied, Beppo?”

En dringend smeekte hij toen: „Speel een feestlied, Beppo, hoor ze daar lachen en schreeuwen, geef ze iets vroolijks, Beppo!”

Met een ontstemd en beslist „Neen”, lei Beppo de viool neer.

Daarna zagen ze elkaar aan; in Santos' oogen was eene gedachte, die hij tot den ander wou doen doordringen, maar Beppo begreep hem niet.

Totdat hij opeens voelde hoe het woeste lawaai in de zaal hem onduelbaar werd; toen de kunstenaar in hem toornde en hem dwong!

Hij nam een fluit uit de doos, die hij naast zich had liggen en speelde een feestlied, het feestlied, bestemd voor dezen avond: eene nog onbekende melodie, kort geleden als een reeks blij lachklanken in hem gevallen. . . .

En dit jubelen stilde de brute wanklanken, overstemde het gonzen, dat bleef. . . .

Sambo was met z'n makkers en Santos meegegaan naar het feesthotel; hij, steeds lusteloos-stil, had dien avond een lust gevoeld, sterk als die der anderen. En hij had genoten, genoten van het licht, van de kleurenpracht, van den wijn.

Doch toen de wijn hem spoedig naar 't hoofd steeg, had hij geleden, was de oude wonde, die altijd pijn deed, wreed gaan schrijnen; die oude wonde, dat was z'n zwakheid naast de taaie kracht der anderen. Stil, stil was hij verdwenen naar andere, donkere, kleine nevenzalen, en hij had de droeve viool gehoord, dicht bij hem, en weer had hij genoten.

Z'n moe-e lichaam had hij uitgestrekt op den grond en gewenscht, bijna onbewust gewenscht, nù te sterven.

Toen de viool zweeg, had een troosteloos gevoel van leegheid en kou hem weer doen opstaan en zoekend rondsletteren. Zwaar was opnieuw 't bewustzijn van z'n zwakheid op hem gevallen.

En, zich veilig onbespied wetend, had hij een dolk te voorschijn gehaald, een vriend, dien hij steeds bij zich droeg, en die hem zou kunnen redden van 't leven, als hij dat wenschte.

Maar de daad, de daad was grooter, kloeker dan hij, en na

een lange aarzeling liet hij, huilend om z'n lafheid, het wapen langs zich neerglijden....

Beppo speelde z'n jubellied en glimlachte. De ruwe indringers wisten het niet, zelfs Santos wist het niet, — dat het schoonste van dezen avond voor hen verborgen bleef....

Z'n vrouw, eene zeldzaam mooie, begaafde vrouw, had onder zijn jubellied op het feest willen verschijnen als godin der jeugd....

Zelden ontmoette men haar anders dan in streng-gesloten kleederen en gesluierd. Alleen in gezelschappen waar men in haar man den kunstenaar verstond en roemde, gaf zij haar schoonheid te aanschouwen.

Zoo was ze nu hier gekomen, onbewust van Santos' plan, en ze had in een kleinen salon, die tot haar kledkamer was ingericht, rustig het feest afgewacht. Bij het hooren der grove stemmen vermoedde ze wel, dat er onraad was en ze wou vluchten, doch bang was ze gebleven, vreezend in haar vlucht een der ruwe indringers te ontmoeten. Later was Beppo bij haar gekomen en had haar verteld van Santos' wandaad en van z'n eigen plan om toch te spelen.

Zoo was ook zij gebleven, verborgen in den verstverwijderden hoek van het hotel, vertrouwend, dat ze zich daar veilig kon voelen.

Ze hoorde met minachtende hoogheid het juichen en tieren aan; droomend volgde ze Beppo's vioolspel, tot ze eindelijk bij z'n feestlied was opgestaan, de teleurstelling van 't mislukte feest vergetend en zich voelend in haar rol van godin der jeugd....

Zij was omhuld van een wazige, witte stof, als van een wolk.

In 't avonddonker der kamer, alleen door een schemerlamp getemperd, leek ze neergedaald uit een oord van licht....

Een ronde, rozige arm hief zich op en fijne, blanke vingers lagen over de hooge leuning van een stoel.

Een mooie, kleine, onbedekte voet schoof zich te voorschijn op 't tapijt.

De wolk gaf fantastische vormen aan haar slanke gestalte, en uit de wolk opluikende als een bloem, met den naakten, blanken hals tot stengel, was haar prachtige hoofd, met de

levendige oogen en den lachenden mond, met het kinderlijk-lichtblonde haar

Zoo zou men haar, eerbiedig-bewonderend, hebben toegejuicht en welkom geheeten

Nu was het stil, doodstil om haar, en achter de zware, damasten portière stond een bleek, ellendig wezen, worstelend met z'n smart, z'n lafheid

Een goede engel had Sambo hierheen geleid. En niet wetend schoof hij het damast weg en zag Beppo's vrouw.

Hij zag haar en hij hoorde de muziek, die het uitjubelde.

En Sambo weende, weende van blijdschap en moed! Dat hij iets zóó moois gezien had en den moed had om te sterven.

En in z'n gespannen verbeelding zag hij een Walhalla, een Eden in de toekomst, — en het saaie zwoegersleven achter hem brokkelde weg. En in die vervoering nam hij den dolk en stiet er zich mee in 't hart.

Er werd een kreet gehoord, in de feestzaal en in den tuin.

Die rondsletterden hielden stil en die aan de tafels opgewonden-fluisterende gesprekken voerden, of dommelig van den wijn over stoelen lingen, stonden op. Men was verschrikt, niet verwonderd.

Het was of men een sein gehoord had van iets noodlottigs, dat men vreezend verwachtte. Allen snelden naar den hoek van 't hotel, vanwaar 't geluid had geklonken. Alleen Beppo, die niets gehoord had en niets hoorde dan z'n spel, speelde door.

En men vond, — een vrouw in licht gewaad, — een man, een der hunnen in bloed. Men beschouwde hem, men raakte hem aan, terugbevende voor de ijselijke waarheid: hij was dood!

En de vrouw, bleek en stom, staarde naar de ruwe mannen, zonder te bewegen. Een beangste, sidderende vrouw was ze; doodelijk verschrikt had ze daareven den kreet geuit, doch nu overwon trots haar vrees, en ze stond als een koningin, fier en ongenaakbaar.

Het afschuwelijke, langzaam-vloeiende bloed, de nabijheid van den dood, bracht een stommen ernst in de zin-lustige gezichten der mannen. Zich afwendend van den doode, richtten

ze vragende blikken op de vrouw, blank en fijn in het zonderlinge wolk-weefsel, dat haar omhulde.

Ze sprak niet. Ze staarde nog altijd met trotsche oogen, die niet schenen te weten wat om haar heen was.

En de muziek jubelde klaar, hoog op. In de, door den wijn benevelde hersens ontstond nu de schuwe gedachte, dat hier alles betooverd was. En niemand durfde in de nabij-e doodstilte z'n stem te laten klinken.

Maar Beppo's vrouw verbrak die betoovering. Ze bemerkte Santos onder de aanwezigen en een lichte beweging trok over haar gezicht, merkbaar haalde ze adem.

Het was haar een geruststelling, dat Santos zich in haar nabijheid bevond, doch tevens richtte ze op hem een blik, die hem verwijtend vroeg: „waarom?”

Er ontstond nu een gemompel. Men zag, dat ze een mensch was. Een geheimzinnige arm scheen allen los te laten; de gestalten, de gezichten bewogen.

Men sprak van moord en men naderde de vrouw . . . Het oogenblik was nabij, dat men haar heftig rekenschap zou vragen.

Plotseling brak de muziek af. Beppo had eindelijk bemerkt, dat de zaal leeg was; een vaag, verschrikkelijk vermoeden schokte hem, een groote angst besprong hem: z'n vrouw, z'n vrouw, die hij alleen en onbeschermd had gelaten!

Met een kreet van smart, dat hij in z'n gedroom alles vergeten kon, snelde hij de belendende vertrekken door en kwam in den kleinen salon. Hij was niet verbaasd daar de menigte te vinden, en, niets begrijpende, niets vragende, had hij maar ééne gedachte: hij moest z'n vrouw redden, wegvoeren van hier.

En zonder te spreken, in een koorts om snel, snel te handelen, nam hij haar op, en droeg haar vlug het huis door, den tuin door . . .

Verrast zag men het aan, hoe de witte wolk, het vreemde menschenpaar in den donker verdween.

Enkelen hadden een poging willen doen om de vlucht te beletten, doch Santos stond voor hen, somber, met afgewenden blik, schijnbaar niet wetend, dat hij verhinderde . . .

Alle betoovering was weg, het lijk alleen bleef.

Een van Sambo's naaste vrienden haalde bedaard den dolk uit het lichaam.

„'t Is z'n eigen dolk”, sprak hij. „Ik wist dat-ie em had”.

Niemand antwoordde. Men voelde zich langzamerhand nuchter worden van alle opwinding en men dacht aan den komenden dag van algeheele ontzuivering. — men dacht er aan met een gebrom van verwensching en vrees.

En in die enge, egoïste vrees troffen onverschillig-dwalende blikken Sambo's lijk, dat daar lag met gesloten oogen en open mond De mannen drongen zich dicht om Santos heen, en hun donkere, wantrouwende blikken geboden hem uitkomst te zoeken. — Hij, die verantwoordelijk was voor alles van dezen nacht! Als een slag had de plotseling-vreeselijke ernst Santos' opgewonden hersens verdoofd; hij staarde op den dooden man en trachtte vergeefs te omvatten wat hij zag; z'n gedachten wilden niet verder dan het stollende bloed, dat al langzamer voortkroop en hem nog steeds vervulde met afkeer en somberheid. Het om-hem-heendringen der mannen benauwde hem.

Doch met kracht zette hij zich aan tot gezond denken. Er moest gehandeld worden, nu en altijd! Haastig stelde hij voor, den doode te laten zinken op de plaats waar de beek, die door den tuin liep, uitkwam in de flinkstroomende Mirja. Zelf hief hij reeds het boveinde van 't lijk op.

Anderen hielpen en stil ging het in optocht door den tuin. Een der mannen nam bezorgd het tapijt mee, dat bevekt was met bloed.

Nog vóór het eerste morgenlicht, zonk het lijk neer in 't water, dat zich snel effende na de storing, en daarna mysterieus, met onbewogen oppervlakte langs de mannen heenvloede.

En bijna allen rilden ze een oogenblik, omdat het water verschrikkelijk was in z'n groote rust.

Toch zouden ook zij rustig voortleven na den droeven dood van een hunner.

De klok van een stadstoren sloeg drie en schrikte de tal-mende mannen op. Ze begonnen bij groepjes heen te gaan, maar kwamen nog even terug om te raadplegen over 't geen men doen zou na de feiten van dezen nacht. En er werd besloten, dat alles een geheim zou blijven. Waarom niet? Santos stond in voor z'n vrienden; die zouden de praatzieke stad niet op een nieuwtje vergasten.

En wie was er van hen, die niet zou kunnen zwijgen? Sommigen der mannen waren halfdronken van den wijn, doch de groote nuchterheid van den komenden dag hield allen gevangen en deed hen stil de buurt hunner woningen opzoeken.

Alleen Semgaart, die zich onderscheidde door z'n kloeke gestalte en z'n heldere, drieste oogen, ging terug naar Santos, toen deze nabij de rivier was gaan slapen. Vast sliep hij niet en de tred, zacht en sluipend over 't gras, maakte hem wakker. Hij sprong op.

De andere zei met zachte, kalme stem — en er was een diepte van woestheid, die zich verborg: „Santos, je hebt ons meegenomen naar je feest, ga nu met ons werken in een van de fabrieken. Dat is recht.”

Hij stond uitdagend voor Santos; een klein, wreed genot flikkerde in z'n oogen.

Hij wist zich sterk, meester van den langen arbeid in zijn fabriek, arbeid, die anderen krom maakte en hem niet. Meester van z'n omgeving, die ontzag had voor hem.

Daarstraks in de feestzaal, bij het beschouwen van Santos' slanke, mooie lichaam, was bij hem ontwaakt de bloeddorst van het dier, met de fijnere wreedheid van den mensch. Hij wenschte, dat de arbeid, het leven in de fabrieken Santos grijpen zou met klauwen, die pijnigen, wonden, vernielen. . . .

Uitdagend wachtte hij een antwoord, gereed om te dwingen, met minachting, met spot, met dreiging of ruwe kracht.

Santos wist z'n vrienden den eerstkomenden tijd voor hem verloren. Nog had hij zich niet in het leven der volgende dagen ingedacht, alleen een vagen tegenzin had hij gevoeld bij het besef, dat hij in die volgende dagen, eenzaam en verstooten in 't midden van z'n stad, dezen eenen nacht zwaar zou boeten. Hij had willen slapen na de vermoeienis en niet denken, maar triest was het om hem geweest.

Nu kwam het voorstel van Semgaart als een licht! Zulk een nieuw, vreemd leven redde hem van de komende verlatenheid en ook Het bracht hem strijd! strijd met een sterk, boosaardig wezen, dat z'n vijand wou zijn! Een diepte van trotsche blijdschap verborg hij toen hij spottend antwoordde: „Goed, ik zal dan recht doen en meegaan.”

Santos had zich gewillig laten meevoeren naar een der verste fabrieken, wel een uur verwijderd van de straten der stad en gelegen aan een breede, rechte, gegraven zijtak van de Mirja, een groot gebouw van massieve, nog onberookte muren, waarin kleine, bestoven vensters. Een der machtige kasteelen van den arbeid, met een reeks kleinere bijgebouwen terzij, en waarboven norsch de schoorsteenen uitstaken, hoog als torens.

In deze fabriek, waar Semgaart werkte, vond ook Santos door diens hulp een plaats, en gewillig onderwierp hij zich aan het eentonige en vuile en zware van den arbeid binnen die massieve muren, waar de inhoud der onophoudelijk-aandrijvende graanschepen werd uitgestort en verwerkt.

Hij woonde in Semgaart's huis en Semgaart eerbiedigde hem daar als een gast.

Als een god voelde zich Santos, — overmoedig van krachtsbewustzijn; — zonder uiting van afkeer kromde hij zich uren lang tot werken, zonder uiting van woede zag hij het leedgenot flikkeren in de oogen van Semgaart, wist hij het wreede wachten van dezen op den tijd, dat de trots van z'n ziel of de kracht van z'n lichaam bezwijken zou, en hij zich uitgeput, overwonnen zou voelen naast hem, taai-gespierden, ongevoeligen reus.

's Avonds na den dag-arbeid ging Santos naar de nabij-e rivier en gaf zich met graagte over aan de golven, liet zich zachtjes meedrijven, rustend, elken keer genietend van het zichzelf-terugvinden in de bevrij-ing van zwoele lucht en stof.

En iederen dag dompelde hij opnieuw in de grauwe werkplaatsen, waar het onophoudelijk gesnor der raderen van nabij klonk, z'n levendigen geest, z'n blanke lichaam, z'n fier-mooie gestalte. Maar het was hoogmoed van Santos, zich te voelen als een god. Als hij een god geweest was, dan zou hij geveesd hebben. . . .

Want een god, alwetend, zou niet wagen te strijden tegen den onzichtbaren, machtigen dood, die is in de massa van lange, eentonige urenreeksen; — een god zou zoeken om te verslaan den donkeren Man met de zeis, die in den menschenhof de levens afsnijdt.

Er waren in de fabriek sterke, ruwe mannen, doch van die allen was Semgaart de eenige, dien ze een mooien kerel

noemden, die z'n leden vlug en z'n oogen helder gehouden had. Hij kon urenlang zware vrachten dragen en daarna rustigjes grappen maken. Hij kon zich een roes drinken 's nachts en den volgenden morgen tot z'n werk keeren, zonder een spoor daarvan op 't gezicht. Hij kon soms z'n meerderen trotseeren zonder kwade gevolgen, want men vreesde hem: er lichtte soms in z'n oogen een wilde driestheid, uitende het leven van sterken diermensch.

Eenzaam en hardnekkig leefde Santos voort in z'n nieuw bestaan. De overige werklieden, die hem kenden van den feestnacht en hem nu zóó zagen, fluisterden, dat hij zich in de fabriek verborg, om de straf voor wandaden te ontgaan.

Doch tegenover niemand liet Santos zich uit, wie hij was, wat hij wilde.

En de geheimzinnigheid, die hem omgaf, beschermde hem tegen lompe nieuwsgierigheid: onwillekeurig ontzag men hem en liet hem in z'n zwijgen.

Een der mannen, die hem in dronkenschap uitschold, had hij getrap, en anderen, die het zagen, bleven op een afstand.

Maar sedert dien trap haatten ze hem allien, als had de belediging hun allen gegolden, — of misschien werden ze zich toen bewust van een haat, die al langer bestond. . . .

Semgaart had geloofd, dat Santos, die een weekeling was met z'n blanke vleesch en z'n vrouwengezicht, niet lang den hem opgedrongen arbeid zou volhouden; langzamerhand kwam echter de overtuiging in hem, dat Santos niet zou heengaan voor hij z'n levenskracht voelde verlammen, — en dit verheugde hem.

Hij geloofde, hij wist bij instinct, dat Santos leed onder het harde leven, en hij genoot van dat weten.

Hij geloofde, dat z'n eigen opgewekt humeur, z'n vroolijkheid, z'n onvermoeidheid, Santos moesten tergen, en dat versterkte z'n opgewektheid, dat gaf hem dol-vroolijke buien, en in z'n vrijen tijd balanceerde hij soms met zware gewichten.

Spottend noemde hij Santos „de blanke ridder” en de anderen grinnikten, al durfden ze niet instemmen met den spot.

Semgaart's vrouw en slavin heette Donita. Hij kuste haar

en sloeg haar soms, — hij was aan haar gehecht, omdat ze mooi was en jong nog en altijd lief, geduldig-vrouwelijk jegens hem. Want ze had hem lief, was dankbaar als hij haar kuste, vreesde hem als hij ruw was.

Ze was trotsch op hem en die trots maakte haar liefde sterk en trouw.

Ze minachtte haar zuster, die zich gedwee onderwierp aan een man, die een lafaard was, oudachtig en leelijk. En ze minachtte zichzelf niet omdat ze zich onderwierp aan Semgaart, dien ze stelde boven alle mannen, welke ze kende, daar hij mooier was en sterker en driester.

Ze begreep niet waarom haar man Santos in huis nam, een vreemde, dien hij evenmin kende als zij. Ze had nog nimmer een man gezien als Santos. Eerst hield ze hem voor nog een jongen en toen hij dat merkte, lachte hij erom, — lachte met een zachte stemmeklank, en toch luid en vroolijk, als behaagde hem haar naifheid, die in hem niet den man zag. En toen ze hem verwonderd aankeek en z'n spottende oogen ontmoette, kleurde ze, beschaamd en spijtig over haar vergissen. En een zonderlinge spotglimlach, die op z'n gezicht bleef, beleedigde haar. Ze zou er over geklaagd hebben aan Semgaart, als ze niet bedacht had, hoe die haar misschien ruw zou uiltachen, om haar geraaktheid. Doch, als om te vergoeden, dat hij haar beleedigd had, was Santos beleefd en vriendelijk jegens haar. Hij kon soms iets zachts en vragends in toon en houding hebben, als een kind.

En als ze dan opkeek, trof het haar, hoe ook z'n blik op haar rustte als die van een groot kind. Mooie, vleiende oogen had hij!

En het wekte in haar soms een moederlijk gevoel voor hem, waar ze zelf om moest lachen. Dan sprak ze vrijmoedig tegen hem, bewees hem kleine vrouwendiensten, die hij dankbaar aannam, of toonde belangstelling in z'n hard arbeidsleven. Meelijend vroeg ze hem dan, of 't hem niet te zwaar was, die arbeid in de fabriek

Hij antwoordde slechts met een praatje, met woorden die niets zeiden, en die enkel maar deden opzien naar z'n oogen, die enkel maar zeiden, dat hij 't goed van haar vond, een beetje vriendelijk te zijn.

Z'n bij buien ernstige stemming, die ze vervelend vond, omdat hij dan niets zei en op niets lette, wou ze eens doen wegdrijven met wat dwaze gekheid, doch toen trof haar een trots-weerstreven blik, die haar verschrikte en krenkte.

En hij, haar schrik ziende, veranderde plotseling en vroeg haar met een goedig lachje om maar niet boos te zijn.

Half spottend, half meenens, voegde hij er bij: „U bent hier mijn eenige vriendin, heusch, ik wil u niet graag boos zien.”

En toen ze zich spoedig daarna verzoende, spotlachte hij weer, fijn en plagerig.

Ook als hij dagen lang er niet aan dacht, met haar te praten en zoo voornaam deed met z'n oogen en z'n blanke handen, was ze beleedigd. Eens, toen hij achteloos met z'n vingers langs de gordijnen streek en onderwijl naar buiten staarde, zei ze hem bits en boos, niet te willen, dat hij haar gordijnen bedierf. Maar wat was het toen toch plotseling, dat uit z'n oogen op haar neerschoot?

Even snel was het weg, staarde hij weer met koele, onverschillige oogen haar voorbij, en nam kalm de hand weg van 't gordijn, terwijl zij verward naar meer woorden zocht.

Minachting was het, wat hij haar zoo toeslingerde! Maar dat verdroeg ze niet, allermint van een man; geen enkele man minachtte haar, integendeel! Alleen Semgaart soms, omdat ze maar een zwakke vrouw was en hij zoo sterk. En dat ze het dan wel duldde, dat het haar dan een heel intiem genot gaf, 't was om haar vrouwelijk zelfbewustzijn, dat Semgaart, al was hij de sterkste van de mannen, toch haar, zwakke vrouw noodig had, en dat hij, straks goedig en beschaamd na z'n woeste buien, haar smeeken zou, op z'n onhandige, grommelende, ruwe mannenmanier, zoodat het nóg klonk of hij knorde.

Maar ze wist dan, dat het een vragen was, om maar weer goed te zijn, en dat was haar genoeg. Want dat was al veel als men zich een kleine, zwakke vrouw weet en de man een man is als Semgaart.

Doch ze weerstond dien zacht-vragenden, soms schelmschen kinderblik van Santos niet, altijd wekte het in haar dat moedergevoel, en, nog half verstoord, verstellde ze reeds weer z'n kleeren.

Nu ja, ze vond hem wel aardig, aardiger dan de anderen,

ondanks z'n aanmatiging en z'n hoogmoed, die hij wel afleeren zou. Het kwam niet bij haar op, hem te vergelijken met Semgaart, Semgaart met z'n ontzaglijke, vereelde vuisten en z'n oogen stout en woest, — zoo mannelijk van uitdrukking, vond Donita. Zij, als Semgaart's vrouw, had toch waarlijk wel een beetje het recht, Santos te beschouwen als een jongen; haar eerste vergissing was toch zoo groot niet geweest!

Doch eindelijk beloofde ze zich woedend, hem voorgoed te straffen met haar onverschilligheid. Eén enkele maal daarna vroegen z'n oogen haar om niet boos te blijven, vleierend, met een tintje van spot — doch daarna niet meer. Hij lette niet meer op haar, toonde zich koud als een standbeeld voor haar booze uitvallen of haar zwijgen.

Ze besteedde geen zorg meer aan z'n kleeven, zette hem eten voor, waarvan hij een afkeer had — hij bleef ongevoelig.

Zooals hij zich dan bewoog in haar nabijheid, zonder haar met een blik te roeren, in de stilte van hun beider zwijgen, leek z'n gestalte te rijzen, te verbreedten. Hij was zoo niet meer de dwaze, groote, prettige jongen, die haar beviel, hij was een vreemde man, die haar ergerde.

Vergeefs poogde ze den kinderblik in hem weer te vinden en ze begreep niet meer hoe z'n stem zoo'n bekoorlijk-vleiende klank kon hebben. Vreemd, dat ze zich aan dat alles gehecht had en 't nu zoo miste!

En eindelijk schreide ze er om, strijdend tusschen haar trots, en haar wensch om hem weer te zien, zooals hij was.

En toen hij bleef volharden, kalm, koelbloedig, alsof 't hem niets kostte, alsof hij haar nooit vleierend z'n „eenige vriendin hier” had genoemd, toen beproefde zij de toenadering. Ze deed het voorzichtig, door enkel een wenk te geven.

En hij veranderde niet! Nooit had ze hem gezien met een gezicht zoo bleek en trotsch als toen.

Had hij haar niet begrepen? Of wilde hij zich niet verzoenen? Want het was toch zoo duidelijk geweest, hij moest het gezien en gehoord hebben. „Drie peren, — de grootste is voor Semgaart, de lekkerste voor mij —” had ze schertsend gezegd, tot zichzelf, maar luid genoeg om door hem verstaan te worden. De derde peer had ze aan den stengel gehouden en heen en weer gebengeld, — en ze had een blik op hem

aan haar woorden toegevoegd. Doch hij merkte niets of hield zich zoo. Kalm had ze een der peren opgegeten, inwendig trillend van boosheid.

Maar de twijfel, of hij misschien heusch niets begrepen had, verzachtte haar. Een tweede poging echter tot toenadering, — ze durfde 't niet beproeven.

Ze sloeg hem gade, dag aan dag, nieuwsgierig, doodelijk nieuwsgierig naar 't geen er omging in dien vreemden jongen. Onaangenaam, hatelijk leek hij haar zoo, met z'n voornaamheid, z'n ernst, z'n geslotenheid. Hij was wel een knap mensch, — hij had eigenlijk meer van een vrouw dan van een man, — vond ook Donita. In z'n ruwe werkbuis paste hij niet; Donita vroeg zich af, waarom hij niet op een kantoor was gaan zitten, inplaats van hier in de fabriek te werken? Hij leek in haar oogen op de kantoomenschen, die zij kende.

Hij was haar eigenlijk onverschillig zoo, ze kon er naar verlangen, dat hij heen ging.

Maar ze verlangde meer nog naar z'n vroegere manier van doen.

Ze verlangde reeds, vanaf haar huwelijk, naar een kind, een jongen, die tot haar op zou zien en haar met een zachte stem vleien zou — dat alles dan met een aardigen, schelmschen glimlach. Natuurlijk, Semgaart was haar man en haar meester, zelfs nog al schertste hij met haar, en als ze nu zoo'n kind had. . . .

Als zoo'n kind was Santos bij oogenblikken geweest en 't had haar te meer verrast, te meer vroolijk gemaakt, omdat hij zoo bespottelijk groot was. . . .

Ze geloofde eindelijk, dat het harde werkleven hem z'n levenslust ontnam. En ze beklagde hem, — en minachtte hem tevens. Want ze was de vrouw van Semgaart, die reeds als knaap, veel jonger dan Santos, datzelfde leven best verdroeg.

Toen hoorde ze van het geval met den dronken kameraad, die Santos beleedigd had en door dezen getrapt was. En niemand had beproefd het te verhinderen of te wreken, — ofschoon men hem niet meer mocht lijden, ofschoon men ontstemd gemompeld had.

En ze voelde, dat er iets geheimzinnigs moest zijn, dat hem beschermde.

Ze wist niets van den feestnacht. Geruchten hadden omgespookt, doch ze waren tot haar niet doorgedrongen. Sambo's lijk was lang na z'n dood teruggevonden in de rivier Mirja, geheel onkenbaar, zelfs z'n wonde werd niet meer opgemerkt, en daar hij reeds lang had omgegaan met de gedachte aan zelfmoord, beschouwde men hem als zich te hebben verdronken.

In Donita ontstond nu het wonderlijk vermoeden, dat Santos een kracht had, die ze niet wist, en die anderen vrees inboezemde. En dat vermoeden werd door haar aangekweekt, omdat het haar bekoorde, hem zooveel sterker en machtiger te denken dan hij er uitzag.

Haar denken aan hem roofde ongemerkt een groot deel van haar bestaan, ze bespiedde hem, dag aan dag.

Wat er in haar gebeurde de weken die volgden, ik weet het niet. Donita zelf wist het, doch ze had het nooit kunnen zeggen. Ik weet dat er iets in haar groeide, veranderde. En het was al hoog gegroeid, toen ze op een avond naar de rivier ging, omzichtig den weg afspiedend, opdat niemand haar zien zou, wetend dat Semgaart niet thuiskwam vóór middernacht, en haar dus niet zou missen dezen avond. Wetend, dat ze dus vrij was! Alles zweeg in haar; en van maar weinig dingen was ze zich bewust. Een machtige onbekende alleen waakte, en dreef haar langs den schemerigen weg naar de rivier.

Ze zei aan de vrouw van Semgaart, niet te willen gelooven, dat Santos zich daar elken avond ging baden; en dat ze enkel zich daarvan wou gaan overtuigen, omdat ze nieuwsgierig was. En haar geweten zei niet, dat ze een rol speelde tegenover zichzelf.

Ze kwam aan de rivier en zag het water in z'n akelig avondleven. Een traag-zich-rimpelend oppervlak, een zwarte of bleeke glinstering hier en daar, een vluggere rimpeling, die er soms over toog als een rilling van koude of angst.

Een rat woelde in den oever en verbrak met licht ritselen de stilte. Bij het hooren naderen van Donita, plofte zij zich naar beneden en vluchtte zwemmend weg.

Kleine voorwerpen, nauw zichtbaar, dreven mee in den langzamen stroom.

Donita huiverde van dat alles, — van de vage, akelige gedachte, die ze om zich heen voelde. De gedachte drong tot

haar door, en werd plotseling helder in haar bewustzijn

Het was een booze geest, die haar influisterde om zich neer te laten in het water, en ontsteld, bang liep ze weg, den oever langs.

Zonder aarzelen, met de dofheid van slaap over haar voelen, liep ze al maar voort, regelmatig-snel, alleen soms iets langzamer om rond te kunnen zien.

De oever werd langzamerhand struikachtig en moeilijk, maar ze wilde niet teruggaan. Ze vroeg zich niet af waarom niet, maar ze wilde niet teruggaan.

Doch toen de struiken al dichter werden, kwam een vage angst tot haar, dat die haar eindelijk misschien keeren zouden. Maar ze moest toch ook Santos eindelijk vinden, hij kon aan haar blik niet ontkomen zijn, en er was geen andere weg, dien hij nemen kon, dan deze!

En eerst nu ze zich wondde aan gezicht en handen, werd ze zich haar leugen bewust: dat ze zichzelf gezegd had niet te gelooven aan Santos' avondtochten naar de rivier. Als ze niet geloofde, zou ze zeker terug gegaan zijn van dit pad, maar er was immers geen twijfel in haar!

Ze ontstelde een oogenblik van den leugen; daarna, onder 't gestadig verder dringen, onder 't eentonige wegschuiven van twijgen, verloor zich die aandoening in de rust van al de andere.

En even vóór haar brandde eindelijk een licht, dat ze niet zag: het licht van een lantaarn. Ze zag niets, niets dan de naast-bije struiken.

Ze naderde, naderde onbesuisd en plotseling ontdekte ze het licht, het flauwe lantaarnlicht, vlak bij haar, en het leek haar verschrikkelijk, helsch.

De angst weerhield een uiting van schrik, bevend stond ze stil; een wilde radeloosheid drukte zich even in haar oogen uit.

Santos was daar, doch hij lag slapend op den grond.

En haar eerste groote angst ontspande zich in een onzekeren lach.

Hij had niets gehoord in z'n slaap en zij stond verscholen achter de struiken. Als hij plotseling de oogen opende, kon hij haar toch niet zien! En zij, ze zag hem, ze kon hem beschouwen, rustig, zoo lang ze wilde.

Ze had in lang niet haar blik vrij op hem gericht, om 't ontmoeten van z'n oogen te vermijden.

Blij was ze, dat ze hem gevonden had!

Ook in den slaap nu drukte z'n gezicht trots en minachting uit, doch die uitdrukking stootte haar niet meer af.

Het was haar of ze nu weer datzelfde kinderlijk-vragende in z'n gezicht terugvond, en toch zag hij er niet meer uit zooals eerst, hij was bleeker en somber geworden.

Het warme moedergevoel kwam weer over haar, — in stille wenschen nu, om hem zacht toe te spreken.

En een zinnenspel weefde zich in haar ziel. — Hij zou glimlachen bij haar zachte woorden, vertrouwelijk zou hij haar oogen zoeken en met vleierende stem zou hij haar iets vertellen en vragen, altijd iets vragen

Ze had haar oogen afgewend om 't zich zóó even te kunnen voorstellen, en toen ze hem opnieuw beschouwde, schokte haar een bloedstroom, die opsteeg naar haar hoofd.

Hij was immers een man, een man, en hij zou haar niet meer vragend vleien als een schelmsche jongen, — een pijnlijk schaamtegevoel welde in haar op, — hij was mooi, — en sterk ook, omdat hij lijden kon, zonder klagen!

Ze staarde lang naar hem, zooals hij daar slapend lag, en dringend voelde ze in zich den wensch opkomen, om hem heel nabij haar te hebben, en om te zien hoe z'n oogen eigenlijk waren.

Zooals ze nu hier was, zoo zou ze den nacht willen waken en in den morgen hem wekken met een kus. Als hij dan geroerd was, en blij met haar liefde

Dan zou hij de struiken voor haar wegschuiven onder 't loopen, en als hij zich wondde zou hij 't niet zeggen. Ze zou het bloed aan z'n handen zien, en hem haar zakdoek geven. Lachend zou hij een hand verbinden met den doek

De gedachte aan de werkelijkheid brak haar zinnenspel af. Ze moest naar huis, vóór middernacht, — ze moest aan Semgaart denken. Ze moest!

En op den terugweg voelde ze zich beschaamd, beleedigd, als door een ruw spotlachen, waartegen ze niets vermocht.

— Dat ze nu terug moest keeren naar huis, — dat ze niet zou durven wegblijven tot na middernacht, — dat ze er aan denken moest, hoe anders Semgaart zou willen weten

waar ze geweest was, — en woedend zou worden, — misschien haar slaan zou

Een blinde woede bruiste in haar op tegen Semgaart, omdat hij haar man was en haar dwong op dit oogenblik naar hem terug te keeren.

Ze voelde zich diep vernederd, — het drukte, het wondde haar, — van pijn knielde ze een oogenblik op den grond en kreunde, kreunde zacht en hopeloos.

Maar toen kwam ze in opstand. Een stem van zelfbewustzijn troostte en sterkte haar, ze richtte zich op, vervolgde haar weg en overwon snel de ellende in haar ziel.

— Ba, wat had ze ook te vreezen van Semgaart? Niet zij verdiende spot, hij zou uitgelachen worden!

Een listig plan, haar ingegeven door woede en begeerte, vestigde zich in haar hersens.

Dat plan wilde, dat ze Semgaart bedriegen zou, — en het beviel haar, ook daarom: ze had behoefte om zich te wreken voor deze vernedering.

Het plan was stoutmoedig, roekeloos, het voerde haar naar een vage, donkere toekomst, doch in haar was ontwaakt de macht van een vrouw om zich te ontdoen van alle vrees.

Het plan wilde, dat ze zich zou geven aan Santos, dien ze niet kende, van wien ze niet wist of hij ook maar één druppeltje genegenheid zou hebben voor haar. Moe, doodmoe werd ze van 't denken aan die toekomst, van de onrustige beweging in haar bloed. Doch de slaap zou haar moeheid wegnemen....

En als het haar zwak maakte, dat denken, de volgende dagen, dan zou ze niet meer denken; — en evenwel zou ze haar plan doorvoeren.

Het was even vóór Donita's avondtocht, dat Santos begon te verlangen naar het einde van z'n leven in de fabriek.

Weken lang had hij zich een held gevoeld, met de kracht tot den stillen strijd van een mooi-blanken god te midden van donkere menschen, een strijd, die geen voldoening en geen doel had dan het zijn alleen. Nu, met het langzaam koelen van z'n hartstocht voor dien strijd, voelde hij zich weer volkomen mensch worden, nu leek hem dit streven hier ijl, en z'n bestaan, bleek en doelloos, ergerde hem.

Hij kon niet meer met zoo hooge kalmte aanzien, hoe Semgaart daar snorkte in z'n zelfbewustheid, en hem minachtte als z'n mindere, en genoot van den last, die hem drukte.

Hij moest haten, hij moest Semgaart doen weten, dat hij niet zoo machteloos was, als deze van hem dacht; hij moest Semgaart overwinnen en dan dit leven eindigen.

Levendige gedachten verdrongen de starre, trotsche rust uit z'n ziel.

Op een avond verscheen hij plotseling te midden der andere werklieden in een herberg. Er was een brute uitdrukking op z'n gezicht en hij, die altijd zweeg, toonde zich nu vol leven, zooals den eersten keer, toen men hem had ontmoet.

Hij viel gemakkelijk in den toon der ruwe mannen, hij droeg grove werkkleeren, hij scheen zich geheel gelijk te voelen aan hen. En als altijd lieten ze hem begaan, wantrouwend, aarzelend hem te bespotten, te beleedigen, zooals ze 't wel zouden wenschen, omdat ze voelden, dat hij toch een andere was dan zij.

Niemand wist of vermoedde wat hij wilde, ook Semgaart niet, die half dommelend met de beenen onder een tafel, lag te rooken. Maar z'n achtellooze houding was onwaar; hij bespiedde Santos scherp.

En soms zochten Santos' oogen met fel-vijandige uitdrukking de zijne.

Die blik was dan een uitdagen, een waarschuwen dat nu eerst hun strijd begon.

— Santos was vroolijk en geestig, en de anderen lieten zich door hem meeslepen, ondanks hunzelf, lachten om z'n geestigheden, schonken aandacht aan z'n vertellen.

— Ze weerstonden hem niet. Hij brak plotseling en onverwacht een jeneverflesch, zoodat het vocht wegvloede, en hij stilde het stormpje, dat opstak met de kalmbeheerschende woorden: „Het is omdat ik nog praten wil, vóór jullie dronken bent!”

— Midden onder z'n vertellen tastte hij soms plotseling kleine, dwaze gewoonten van sommigen schertsend aan, en deed de anderen lachen om dingen, die ze nog nooit belachelijk vonden. . . .

En dan was nevens 't lachen, 't wantrouwen weer zicht-

baar: — of hij 't laten zou bij onschuldige plagerij en 't niet wagen, verder te gaan....

In z'n overmoed zocht Santos van tijd tot tijd de oogen van Semgaart en daagde hem uit.

Traag drongen vermoedens in Semgaart omtrent het doel van Santos' handelen, — diens sprekende blikken verhelderden z'n brein; hij begreep, dat Santos de lieden voor zich wilde winnen, om.....

Eerst een paar avonden later, bij een duidelijken aanval, voelde hij 't wapen, waarmee Santos hem slaan wou. Men was weer samen in de herberg. Santos sprak er over, hoe Semgaart dien dag drie groote zakken steenkool tegelijk had opgebeurd en weggedragen. En hij vertelde met een lachje: „Ik heb een olifant gekend, die tien zulke zakken op z'n rug nam en wegdroeg. Maar Semgaart doet het graag en voor niemendal en die olifant was een koppige jongen, die eerst suikergoed moest hebben voor hij 't deed.”

Men aarzelde, men lachte hier en daar. Maar Semgaart was beleedigd, hij vloekte binnensmonds van verbazing en ergernis, dat Santos z'n kameraden kon doen lachen om hem.

Santos had z'n vijand wakker gemaakt, en Semgaart zou hem toonen wie hier den meesten bijval had!

Ruw spottend, met z'n zware stem 't gegons overheerschend sprak hij: „Weet jullie, waar hij 't moois vandaan haalt, dat hij hier verkoopt? Elken avond zoekt hij de waterwijken in de rivier op, en die omhelzen graag een blanken ridder als hij is.”

Een brutaal, luid, algemeen lachen vulde de herberg, het was de welkome uiting van den afkeer, dien men Santos toedroeg. Ieder wist, dat hij zich geregeld in de rivier baadde, en het was een genot hem te kunnen sarren met dit eindelijk losbrekende, beleedigende lachen.

Santos voelde, dat hij verloren had. Het weinigje, door hem veroverd, viel onder deze uitbarsting uiteen.

Het was een slag en hij moest dien dragen. Doch het sarrende lachen prikkelde hem, dat duldde, dat verdroeg hij niet.

En hij vatte het eenige middel aan, waarmee hij 't misschien kon bedwingen. Hij bezat misschien nog de macht hen te kunnen kwetsen!

Snijdend en nadrukkelijk-luid riep hij:

„In de rivier zijn geen vrouwen. Of het moest zijn een enkele, die daarheen gevlucht was, omdat een man, een lafaard haar sloeg.”

Hij wist, dat er onder het gezelschap veel ruwe lieden waren, die hun vrouwen sloegen. En door de klemmende kracht van z'n stem en z'n woorden bedaarde het lachen snel, men mompelde nog en niemand gaf een verstaanbaar antwoord.

Toen ging Santos heen, en niemand dan hijzelf was zich helder bewust van de nederlaag, die hij geleden had.

Buiten in den avondschemer, stil en oneindig, voelde hij het liefde-mysterie der natuur hem zacht aanraken.

Het was de eeuwige Moeder, en ze sprak tot hem, tot den mensch, die klaagt over z'n mensch-zijn, — ze sprak den innigen troost: dat al wat van hem was, ook van haar en dat al het hare, ook 't zijne was

Hij voelde zich klein, wraakzuchtig en machteloos.

Hij zou het laatste gedeelte van z'n leven van zich willen afschudden, maar dat kon hij niet, hij voelde zich zelfs gedwongen om nog langer in de fabriek te blijven, z'n trots liet hem niet toe, dadelijk na deze nederlaag heen te gaan.

Lang kon hij 't hier niet meer uithouden, doch hij peinsde, hoe zich in korten tijd nog te wreken op Semgaart.

Donita's plan was het listige plan eener slavin.

Op een avond, plotseling, zei ze droomerig tot Semgaart, dat ze Santos een mooi man vond, dat hij oogen had als niemand anders. Semgaart's woede dreigde haar, en ze zweeg gedwee.

Dit was de eerste schok, die Semgaart's zelfbewustheid trof. Hij stond voor een feit, dat hem evenzeer verblufte, als 't hem woedend maakte: Donita, zijn vrouw had een anderen man in de oogen gezien en bewonderd!

Hij naderde haar dicht en doorboorde haar met z'n oogen, als om haar te doen beven en te dwingen. Zij keek hem aan, verschrikt, verwonderd, als wist ze niet, dat ze iets van beteekenis gezegd had.

Dat bedaarde hem. Hij bleef wrevelig en uit z'n humeur, doch onthield zich van ruwheid en verwijten.

Zij verdroeg z'n wrevel, zacht en gedwee....

Den anderen dag was hij vriendelijk voor haar, meer dan gewoonlijk, hij wist zelf niet waarom.

Hij soesde nog over Donita's onverwachte woorden, — over haar gevoelens ten opzichte van Santos en het bracht hem in een twijfel, die kwelde. Vaag en donker mengde zich daarmee het bewustzijn, dat ze hem toebehoorde, en dat hij haar kon dwingen.... Maar waarom dwong hij haar dan nu niet om meer te zeggen, te verklaren?

Er was iets, dat hem belette terug te komen op het onderwerp, al soesde hij er over. Twee dagen verliepen.

Toen, weer plotseling, vroeg Donita, — en haar oogen zagen hem driest aan —: „Waarom heb je hem hier in huis genomen? Waarom houden we hem hier? Wat doet hij in de fabriek? Hij past hier niet!”

Ze zei dat alles snel, gejaagd, als was er een denkbeeld, dat haar ophitste.

Dit gaf hem den tweeden schok en een straal van zekerheid brak z'n twijfel.

En hij vermocht niets! Waarom greep hij haar niet aan? Waarom sloeg hij haar nu niet? Waarom dwong hij haar niet om nooit, nooit meer zoiets te zeggen? Waarom toonde hij haar niet, dat ze zijn eigendom was en niets anders?

Als een gewond dier voelde hij zich en de pijn verlamde hem, de eerste seconde.

Daarna, — de gedachte, dat hij haar dwingen kon lag vast in z'n ziel, doch een aarzeling belette hem te handelen.

Zou hij ruw zijn of goedig?

Dwingen, dwingen, hoe?

Hij beefde, hij was zwak. Donita's aanhankelijke liefde was hem een behoefte, was hem onmisbaar.

En die liefde stond nu op 't spel, — die liefde had hij misschien al verloren....

Woest zag hij haar aan. En zij smeekte met haar oogen, als begreep ze z'n blik niet.

Toen geloofde en hoopte hij dat hij haar nog niet verloren had. Ruw viel hij uit: „Wat gaat het je aan, of er hier een meer of minder in de fabriek is?”

Weifeling tusschen bedaardheid en geweld beheerschte dien

uitval. Zij bleef zwijgen. En de volgende dagen sprak ze heel weinig. Ze was neerslachtig, ze liep in gepeins, ze lette weinig op haar man.

Eens schudde hij haar bij den arm, woedend om haar stil-zwijgen. Toen zag ze hem verschrikt aan, en onwillekeurig was er duidelijke afkeer in haar blik.

Die blik maakte hem machteloos, en hij ging weg met een vloek.

Donita kwelde hem. Hij had nooit vermoed dat iemand, dat een vrouw hem zou kunnen kwellen.

Maar ze kwelde hem, ze maakte hem radeloos.

Hij sprak niet, hij handelde niet, uit angst alles te bederven, haar geheel te verliezen.

Op een dag kuste hij haar met hartstocht, maar zij bleef koud, ze verdroeg het enkel, — gedwee als een offer. Dat had hem vernederd, gepijnigd . . . En nog roerde hij 't onderwerp niet aan, en vroeg haar geen rekenschap.

En na die dagen van kwelling, eindelijk, zei ze met dien ongewoon-driesten blik: „Zorg, dat hij hier weggaat uit de fabriek. Hij zal mij gek maken met z'n oog. Zorg, dat hij hier weggaat.”

Hij hijgde en antwoordde eerst niet. Eindelijk bromde hij met somberen nadruk: „'t Is goed.”

Toen opeens vatte ze hem bij z'n arm en zag hem dreigend aan. „Doe hem geen kwaad”, zei ze. „Zorg, dat hij van hier gaat, — je hebt hem ook hier gebracht, maar ik zou je haten, vreeselijk zou ik je haten, als je hem kwaad deedt.”

En toen, met vleiende stem, met haar lieve vrouwenoogen hem aanziende, zei ze nogeens: „Toe, Semgaart, zorg, dat hij hier weggaat!”

Het was de oplossing. Zij had 't gevonden, niet hij. Maar een andere was er niet.

Hij was nu Donita's slaaf geworden. Haar wil was 't, dat hij Santos niet dooden zou, en hij ging gehoorzamen.

In haar laatsten, vleienden blik was de belofte, dat ze weer dezelfde van voorheen zou worden, als Santos weg was, en dat bewoog hem te doen, wat ze wenschte.

Santos weg uit de fabriek. — Hij herinnerde zich, hoe Santos er gekomen was, enkel door hem en om hem.

Hij had Santos getart, — als hij hem nu te kennen gaf, dat

hij er genoeg van had, dat hij hem niet meer nabij zich duldde, waarschijnlijk zou Santos tevreden zijn en heengaan.

Flauw voelde hij, dat het vernederend voor hem was, zoo te moeten doen, — hij verdrong echter dat gevoel zooveel mogelijk door grommelend te vloeken, op zichzelf en op anderen; — en hij deed toch Donita's zin.

Het had Santos verrast, dat Semgaart's blikken langzamerhand meer afkeer en haat, dan hoon en minachting uitdrukten, en toen hij begreep, dat Semgaart geplaagd werd door jaloerscheit, voelde hij lust om luid te gaan lachen. Hij dacht er niet aan, dat Donita hem ernstig zou liefhebben; Semgaart leek hem plotseling een reusachtige, bespottelijke dwaas en z'n eigen strijd hier, waaraan hij kracht en inspanning gegeven had, leek hem evenzoo een reusachtige, bespottelijke dwaasheid te worden.

Hij moest luid lachen, als hij bedacht, hoe hij zich na de harde weken klein en overwonnen gemeend had, en nu, zonder eenige moeite, toch nog overwinnen zou.

Doch schaamte-wrevel verdreef z'n brooddronken stemming, en toen Semgaart tot hem kwam met z'n mokkend vragen, was hij enkel blij, omdat hij eindelijk z'n vrijheid terugkreeg.

Toen de fabriek achter hem lag, begreep Santos niet meer, hoe hij zoo lang had kunnen leven zonder kleuren, zonder schoonheid. Z'n ziel, z'n gedachten vluchtten weg, licht als vogels, naar z'n wereld, naar z'n thuis, naar de menschen die z'n leven rijk maakten door hun schoonheid, hun geest. Hij liet zich bedwelmen op z'n reis, op z'n wandeling recht naar de stad, door de late-namiddagluchten: de grijs-witte ronde wolken toppen in een zacht diep-blauw boven den Oosterhorizon, — de lichte, stralende Westerlucht met de vuurroode streepen en kleine aschkleurige dons-wolkjes.

Hij spotte met z'n moeheid, hij liep snel, in z'n vurig verlangen naar de stad, naar z'n vrienden. Hun woede zou nu wel bekoeld zijn, hij zou alles opbiechten en alles ging weer worden, zooals het geweest was!

Een arm menschenkind hield hem staande in z'n geluksdroomen.

Het was Donita, die hem gevolgd was en hem eindelijk

bereikte; ze stond nu hijgend naast hem: z'n lichte, vlugge tred had haar tot al te snel loopen gedwongen, haar knieën knikten, haar gezicht gloeide.

„Laat me meegaan, Santos, ik hou van je, je weet wel, dat ik van je hou”, smeekte ze.

„Neen”, mompelde hij, verschrikt en zacht, doch zij hoorde 't niet. Haar gezicht hief ze naar hem op, als in een driftig verlangen hem te kussen.

„Ik hou van je, ik zou je toch volgen, al stoot je me weg”, zei ze, dof en vastberaden.

„Ik wil het niet,” prevelde hij, half tot zich-zelf, met afkeer, — en bewogen tevens.

„Santos, Santos”, vleide ze, als geloofde ze 't niet.

„Ga terug”, drong hij. „Ik wil het niet”.

Zij glimlachte zelfbewust en zei nog eens: „Ik volg je toch, ik ben niet hier gekomen om terug te gaan”.

„Je zult teruggaan, ik wil niet, dat je met me gaat”, drong hij weer, en nu onverbiddelijk, toornig.

„Ik zaï op een afstand blijven, ik zal je niet storen,” vleide ze. „Wees niet boos, Santos.”

Haar volharden deed z'n afkeer groeien en hij zag haar aan, als wilde hij haar met zijn minachting wegdrijven.

Doch Donita bleef. Haar gezicht liet den glimlach wegglijden en lijdensstrekken vertoonden zich. De vreeselijke eenzaamheid van een komenden nacht zonder thuis, zonder hoop ontzette haar. En haar lijdens greep Santos aan; z'n afkeer en hardheid, die haar zoo deden lijden, wonden nu ook hemzelf.

„Donita, ga terug”, begon hij opnieuw, doch op zachteren toon, — en toen ze niet antwoordde, herhaalde hij nog eens, even zacht: „Ik wil niet, dat je mij volgt, Donita”.

Zij staarde naar den grond en zweeg.

Eenige minuten stonden ze, beide zonder een woord te spreken. Eensklaps zei hij somber, vastbesloten: „Er is een andere vrouw, die me lief heeft, Donita. Wil je haar zien?”

„Waarom?” vroeg ze, met donkeren gloed.

Santos haalde de schouders op. „Goedenavond, Donita!” groette hij snel, en ze zag hem ontglippen, afspringend van den weg in een kreupelbosch. Dáár zou ze hem niet kunnen volgen, — zelfs met haar blik niet!

Wanhoop en hartstocht deden haar z'n naam krijten. Hij zag om.

„Kom terug”, riep ze smeekend.

Hij aarzelde. Toen op zachten toon beloofde hij:

„Ik zal nog eenmaal terug komen, — met die vrouw, waarvan ik sprak. Maar ze woont niet in de Mirjastad; eerst over een week zal ik met haar hier zijn. Onthoud goed, over een week en 's avonds.”

„Zul je komen?” vroeg ze wantrouwend, angstig.

„Niet alleen,” herhaalde hij, met nadruk.

En hij liep snel weg; z'n zonnige stemming was in somberheid veranderd, en 't zwaarst woog de eerste oogenblikken bij hem de teleurstelling, dat hij 't weerzien van z'n vrienden nu nog een week moest uitstellen.

Donita bleef een tijdlang staan op de plaats waar ze was, hulpeloos in de koude leegte, die haar overbleef. In haar zwakheid en eenzaamheid was 't haar een oogenblik nog een troost, dat ze haar thuis had en haar man. Doch gedurende den terugweg richtten zich al haar gedachten op Santos en de vreemde, die hij zou meebrengen. Langzaam, langzaam, mompelend, peinzend, naderde ze de huizenreeks der fabriekswerkers, en haar moed en haar hoop, bijna verstikt daareven, bleken nog te smeulen.

Naïf en listig berekende zij, dat Santos met een vrouw nooit door het kreupelbosch zou kunnen teruggaan, — en op den gewonen weg zou ze hem kunnen volgen!

Zonderling van hem om zoo terug te komen! Wie en hoe zou die vreemde zijn?

Naïf minachtte zij die vrouw, die hem liefhad, zooals hij zei. Om te kunnen hopen, moest ze haar medeminnares minachten, en ze wilde hopen.

(Wordt vervolgd).

OMKIJK

DOOR

W. L. PENNING JR.

Aan F. H. E.

I.

LICHTE NACHTEN

Hoor hoe weêr 't voorjaar luchtmuziek bestelt
Bij lied-ontluiking in mijn lichte nachten!
Nu menig slaper droomt van booze machten
En aller lente in stormen openzwelt,
Vier 'k eigen lente als nabloei uitgesproten
In blijvend frissche, in dorenlooze loten.

Zoo wild als op de Aprilpoort Maart rameit
Met dreunende' orgeltoon uit hemel-longen,
Zoo luimig wordt Verbeelding weêr besprongen,
Door bonte Erin'rings-overmacht gevleid:
Haar vlucht zoekt een tehuis; kome iets dier schare
In 's dichters bloemenestjes tot bedaren!

Geur, nestgebloemte! en daaruit zing uw lied,
Verleden mijn! naar 't oord niet meer het mijne;
Doch eer uw klanken voor mijzelf verkwijnen,
Dring dóór tot een die zeeën overziet,
Lok hem zijn eiland af, en voer ons samen
In stad en huis ontwend aan onze namen.

En ons ontsluit zich weêr een glazen deur
Die breede marmergang en tuin laat buren;
Vol lachertjes ginds in de laan aan 't gluren,
Hangt middagstilte om najaarsglans en kleur;

Stil reikt mijn tuingenoot me een korfjen over,
Toont stok en naald, en piekt omhoog in 't loover.

De piek, gedaald, lost vrucht in 't bladerbed
Dat sierlijk afhangt over 't mij vertrouwdē,
Keert naar 't gewelf waar ik maar groen aanschouwde,
Dankt scherper blik een welgemikten zet,
En daalt en rijst totdat ze ons mandje vulde
Uit overvloed daar nog geen mensch van smulde....

— Geen mensch! fluit schelms een spreeuw alweêr op tak;
En wijnkleur-oogst in zedig groen verduist'rend,
— Kom! haast mijn vriend; en gauwdiefachtig fluist'rend,
Ontsnappen wij van onder gastvrij dak
Naar kleiner hof: Poort dicht? fluks klimmen we over —
't Prieel ontwaakt: Wie daar? — „Wij (lacht een roover);
„Wij, met NIEUW BLOED! met moerbeipluk, komaan —
Warm uit den boom.....”

— En bij zijn teed're omarming
Sprak moeders oogopslag van Zielsverwarming;
— „Een zoon gelijk!” zóo prees hem lach en traan;
En stond ook namens opgeroepen leven
Mijn vriend niet reeds als broeder ingeschreven?

Wiens hand mijn vader laafde in 't smartlijkst uur,
Wiens hart mij diende, volle veertig jaren
Mij gunsten wijdde of 't gunsten kwam te ervaren,
Wiens humor rijpte in eigen zon-natuur,
Dien vraag 'k bij lustige omkijk in gedachten
Gehoor voor 't kluislied mijner stille nachten.

II.

FRANKENLAND

Schijn-omkijk maakt me een jaar of vijftig jonger,
Jonger het pad ook hier een kwart-uur gaans;

Oud Frankenland herrijst; frank bekje zong er,
 Zingt me er opnieuw uit iepen dubbel-laans.
 Verbeelding brak de bruggen af ter linker,
 Ter rechter slechte ze alle huis en straat,
 De stadswijk is geweest: aan kalk noch klinker
 Herinnert meer een ruimte zonder maat;
 Zoo docht ze althans den kinderlijken jongen
 Die nog in de'ouden niet heeft uitgezongen,

Toen nog geen hamerslag op kelderkisten
 Maar zeis-geklop weerklonk aan 't laan-begin,
 Nam kermis-keur waarbij 'k geen weigroen miste,
 Wohlschläger's paardenspel den veldhoek in;
 Leuk heugt me ook als vergeefs den doorgang stuitend
 Een schutting om tentoongesteld vet vee,
 En ginds — harddraverij! haar baan besluitend
 Waar geen kanaal nog 't eind der laan doorsneê
 En verderop tot zwemkom zich verwijdde,
 Volgroeidheid sterkend waar 'k me als knaap vermeide.

Een zijlaan in of 't veld door, dijken over,
 Grienden en kreken volgend naar de Maas.
 Wat stemde ons wel 't plezierigst — schat van loover?
 Van zon? van sneeuw? van ijs? van stormgeblaas?
 Fiksch, zorgloos platzak, liepen we en ravotte'n
 Stoeigraag en weetgraag; over 't hoogste hek,
 De breedste sloot, vloog pet of buis; dan spotte'n
 Met klim of sprong droog pak en breekb're nek;
 Nooit ziek of moê, nooit netjes (dan bij 't heengaan)
 Groeide onze jeugd, minde ik hier ook 't alleengaan.

Frank'landsche heirbaan tusschen *Nieuwe haven*
 En hooi- of weiland rijk aan houtverschiet,
 Eerwaardig vriendlijk schonkt ge uw lommergeve,
 En 't oeverpad sloeg 'k in om 't roeierslied.
 Aan de overzij een houtzaagmolen, tuinen;
 Een stadsvest groen van wal, zwaar van geboomt'
 Waarachter oude bouw, van tint warmbruine.
 Oer-rook'rig schuilt, fluweelig gluren komt

Naar torenhooge molens — van wier wagen
Wij 't meel trap-op zijn bergplaats in zien dragen.

III.

VLUCHTHAVEN

De kerstnacht vlagt van alle schepen
Behalve hier langs laan en veld;
Met pak en zak vertrokken manschap
Heeft roer en zeilen rust besteld,

Een lange rust; het tuig geborgen,
Slaapt romp bij romp den winterslaap;
's Nachts komt aan boord een waker — slápen,
En daarvan droomen doe 'k als knaap.

En 'k droom van 't scheepsvolk thuis bij 't kerstvuur
In 't echte land van Vriezebaard;
En over hun verlaten schepen
Wiekt ganzeveêr in wilde vaart.

— „Kerst-ganzen!” prevelt, van 't gesnater
Ten halve ontwaakt, de grage knaap;
En droomt alweêr van vloot en haven,
Vreemd dag en nacht in diepen slaap.

IV.

VAN STAPEL LOOPEN

— „De stutten weg, en 't schip toont nog geen trek...
Bouwde ik *De Waterrees?*... Toe jongens, drillen!...”
Rumoerig klaut'ren ze op, en rennen ze over 't dek...
Daar kraakt — „Op zij!” — daar raakt de reus aan 't trillen,
Daar schuift, daar schuurt, daar glijdt hij — 't Volkje aan
boord rolt om,
Het vet vlamt achter 't schip, en jubel stijgt rondom!

Als glad-weg onder heerlijke Hoera's
 En driewerf zwaai van hoeden en van petten
 Zoo'n klant van stapel loopt in onze Maas, ¹⁾
 Dan hebben we al den tijd weer 't deksel op te zetten
 En nog een praatboom buitendien,
 Eer 't schip na boog-loop zich in vrije rust laat zien.

Maar wordt op kleiner werf een stouter stuk bestaan,
 Scheeps-afloop ondernomen in de Haven, ²⁾
 Dan, nieuwling-kijker! zwaait gij zelf haast van de baan —
 Een vloedgolf heeft uw vreugd, schrik uw Hoera begraven:
 Dank zij een balkentoon, voelt ge onder dollen spot
 U opgesjord, gered, en staat druipnat voor zot.

De bark, schuins op een noodkrib afgerecht,
 Maar dwars door 't rijshout diep den oever ingedreven,
 Heeft bliksemsnel haar proefvaart afgelegd,
 Kopje-onder haast gespeeld, fier weer den kop geheven;
 En 't havennat, dat hoog den weg kwam overstroomd,
 Danst af naar 't steil gevaart' — stug nu 't van zeeschuim droomt.

SINT-JAN laat ge op zijn kiel, leest ge in zijn spiegel nu;
 Sint-Jan de Stadspatroon zag 't volk en wat het hoopte....
 U, nieuwling-kijker! doopte wel wat ruw
 Maar doopte afdoende een vroom naar Hem gedoopte;
 Zóó fraaie oostinjevaarder als ge ooit tuigen zaagt;
 En *doopling* blijft de naam dien ge ook in droog pak draagt.

V.

STADS-LENTE

1.

LANDING

Met volle schepen komt ze zeilen,
 En diepgang peilen,

En schat van graan
Uitschoflen weêr in pakhuisholten;
Zie heel een vloot om havenvolte
Op stroom vóór anker gaan!

Vraag, óvervraag nu Meivracht landde,
Naar rappe handen
Aan krachtig lijf!
— Vertrouwd met vreemde vlag en talen,
Stuwt onze Maas door haar kanalen
Vertier in elk bedrijf.

Hoe vroeg het werk al zij begonnen,
Ziet de avondzonne
Geen ploeg ontslaan;
Weêr lichters vol? Ze dienen ledig!
Nood-spiereu spannend, druk maar vredig
Looft de arbeid lichte maan: *

Hoe sprookjesachtig in zulke uren
Die zwijgfiguren
Langs plank en trap
In nauw omsluitende arbeidswade,
't Hoofd en de nek zwaar-zaks beladen,
Vast op met doffen stap;

Vlugvoets laat brug van tweelingplanken,
Die steunpunt danken
Aan trap en ton,
Beurtgangers met geleêgde balen
Van 't zolder-ruim naar 't schuit-ruim dalen
Waaruit hun klim begon.

Ras opgeschept, glad afgestreken,
Ruischt almaar 't bleeke
Glans-kor'lig goud
Uit de ijs'ren maat het blanke linnen —,
Dra uit de berg- de werkplaats binnen
Die stookt of bakt of brouwt.

De molenkap, naar 'n zuchtje aan 't kruien,
 Verneemt druk luien
 Voor zakken graan,
 Gekropt om ze óp door 't luik te halen
 Dat klikklakt, leêg het touw laat dalen,
 En zwaar 't weêr óp laat gaan.

Liet windgebrek hier zoldervrachten
 Op maalbeurt wachten,
 Dra rap van draai
 Na volle zeilen, na gezwichte,
 Gaan leêge hekken dienst verrichten
 Storm tartende in hun zwaai.

Gezellig spreekt uit nachtelijk donker
 Omhoog 't geflonker
 Der mulders-lamp,
 Pink-oogende achter 't zwoegend zwermen
 Dier wilde wieken, reuzen-armen
 In rustloos blijden kamp.

't Werk giert door 't ruim, lijkt onvertrouwbaar —
 Blijkt onweerhou'baar — —
 Loopt door de vang — — —
 Een al te kostbaar vuurwerk stichtend
 Dat, kruis met as en al ontwrichtend,
 Spot met de waterslang.

Op eens — daar slaan aan 't noeste leven
 Nog trouw gebleven
 De wieken rond
 En halen, uit den brand daarboven
 Neêr-raatlend in den vurige' oven,
 Den donder uit den grond.

Of, speelscher in den storm aan 't staken,
 Een roê zoekt daken —
 Ploft er doorheen!
 Bang stoof de menigte uit elkander

Maar 't huis verheft zijn vlaggestander —
Geplant in vloer en veen. ³⁾

Goê stad, nu weêr de zaken vloten
Trekt ge u ten slotte
Geen mikmak aan;
Braaf wordt gebluscht, gebouwd, gegoten, ⁴⁾
Vlug gearbeid, voor plezier gespoten, ⁵⁾
Gehandeld om 't bestaan.

De beursman lacht gehaast maar oolijk;
De stad kijkt vroolijk
Op dat geluid;
En de avond wordt met zang weêr eigen;
En doende alle and're zangstem zwijgen,
Munt Scandinavië uit:

Zoo'n groepje Denen, Zweden, Noren,
Stil aan te hooren
Langs stille kaai,
Maakt u de stoep tot muzendrempel,
Maakt de open lucht tot wandeltempel,
Zoo rein doen zij! zoo fraai!

Ver over zee zijn hun gedachten;
Hun groet, hun klachtén
Gaan bergen op,
Pijnbosschen door; hun zang is droomen
Van stille meeren, klaterstroomen....
Sneeuw — zien ze op zomertop;

En and'ren weêr zien eilandtuinen,
Of kust met duinen
Als Hollands kust,
Laag land als 't onze ook, maar hun eigen....
De stemmen sterven weg, en zwijgen
Beluistert nog haar rust.

Hoor morgen tijdig ankers lichten;

Zie boegspriet richten,
 Sinds dageraad
 Het zeil deed zwellen naar verlangen;
 Gezorgd heeft de afscheidsnacht voor zangen,
 Voor ballast onze *Plaat*.

En bodems die de gaande praaiden,
 En binnen zwaaiden
 Tot zinkens diep,
 Ontluiken onder lossers handen
 Die d' oogst van afgelegene stranden
 Uit werkeloosheid riep.

*

Stads-lente is over zee gekomen;
 Naar Meieboomen
 En milde zon
 Voert ze op uit scheeps- en koopkwartieren;
 — Naar Godes hart zal lente vieren,
 Dien 't brood smaakt dat hij won!

2.

BRUILOFTSVOORSPEL

Als vogels 't nestje bouwen, bloemen
 Bij wildzang roemen
 Op warmte en glans,
 En welvaart volgt op winternooden,
 Gaan van 't Stadhuis de trouwgeboden,
 En wis'len werk en dans.

Wijd open nu gaan lage deuren;
 Versiersters beuren
 De groene kroon
 Met Kupidoetje en toebehooren;
 De pijl zal zóó dat hart doorboren,
 Vol rijmschrift echt van toon.

Grootvader, op een krukje staande,
Las 't door betraanden
Schildpadden bril —
Daar eens zijn Hulp door keek; — „Haar ooggen,”
Prijst hij de Bruid, die meêbewogen
Hem toelacht troostend stil.

't Is vol als mud, maar allen zitten;
En 't versch gewitte
Vierkant vertrek
Met donk're binten, kleine ruiten
En roode tegels, vangt van buiten
Nog Meiglans bij 't gesprek.

Mooi zitten nieuw-gematte stoelen;
En knus zich voelen
In proper pak,
Dat gunnen ook geleende banken
Bij 't smullen onder slingerranken,
Bij scherts en pijp tabak;

Groots damp't vooral de groengemaakte;
En 't bruidspaar smaakte
De omkranste kop;
't Omkranste glas werd aangestooten — —
Tien-uur-klok roept de feestgenooten
In frissche straten op;

Dat hoort erbij; en zingend vlasten
De bruiloftgasten
Op bruiloftstoet,
Al deed zich 't hart aan 't lied van trouwe
En riddereed en maagdenrouwe,
En *Zeeleands Huis* te goed.

Voorop ons paar; daarna verkleeden;
En tripp'lend treden,
Hoog halen ze uit —
Die vlugge vrijsters; echo's wekkend,

Het mansvolk argloos medetrekend
Benijden ze de bruid;

Haar doekzwaai geeft meer zwier aan 't zingen,
Aan 't juichend springen
„Met klak op zij”
Als troepjes volk mekaar ontmoeten,
En kleppermans *Twaalf uur!* begroeten
Met *Hci, 't was in de Mei!*

Hoera's besluiten 't rondedansje;
En buitenkansje
Dat volkszang redt,
Harmonika! is uw bespeling;
Al waarborgt vaste maat geen streeeling,
Bevriend stelt zij de wet.

Ook laat zich Blinde Klaas wel roepen;
Vereende troepen
Leidt zijn viool;
Hemzelf geleidt een kreupel vrouwtje:
— „Geen *hopsa* dans ik, (kucht het oudje),
Maar deuntjes ken 'k van school,

En deuntjes ken 'k van Vrijheidsboomen;
Het goud zou stroomen,
Maar — dankje wel! —
Het stroomde bloed, en leêg stond de oven;
Geen mensch die bidt om brood van Boven
Haalt d' oorlog uit de Hel;

Twee broêrs hing 'k ân — NAP nam ze 't leven....
— Speel jij 'reis even
Mijn hart dat zucht....
Dat zong mijn moêrtje ook, maar met snikken!”
En de arme speelman, zonder kikken,
Strijkt willig — klacht of klucht.

Eendrachtig klinken stem en snaren.

Straks, geen bedaren
 Kent oud gebruik
 Eer bruggehos de wip doet zwiepen....
 Kijk hoe zich „Slaapmuts!” uit laat sliepen,
 Boos bij 't ontsloten luik.

Maar Fiedelman roept „Keeltje smeren!”
 En woelig keeren
 Ze in 't groene huis
 Waar moeder weêr wat geeft te brokken,
 En vader lafenis doet klokken
 Tot valreep-glaasje inkluis.

Los worden ook de stroefste tongen,
 Ruim alle longen,
 De voetstamp kras;
 — „Ho! (sussen de ouders) Ord'lijk, vrienden!
 Als ze ons in 't Hofje lastig vinden,
 Brompt gauw 't Bestuur: *verkas!*”

Meu, bij 'n gordijnkier, meent dat bureu
 Om 't hoekje gluren
 Van de ouwe pomp
 Zoo mooi blank-steens in manestralen --
 Weêr ziet ze schaduw rijzen, dalen,
 En 't puntje van een klomp;

En over 't bleekveld komt en luistert,
 Nu onverduisterd,
 Een vrouwspersoon,
 Nog een.... Geen zorg! 't lawaai bedaarde —
 Ziezoo: *De boom stond in der aarde,*
 Mooizoo: *En bloeide schoon.*

Zielslente omstrengelt die daar zingen;
 Als bij seringen
 En Meieboom
 Zien ze in den tuin van 't schoone en reine
 Malkaer als meê-verrukke kleinen....
 Liefkozend poost een droom. — —

Weg joelt weêr 't al' langs gracht en straten,
 Nooit gansch verlaten
 Van Schie tot Maas;
 Het brandersketelvuur stelt eischen,
 En die laat mouten laat ook treisen,
 Hoor kloppers alweêr baas!

Juist met zijn kneppelslag aan 't porren,
 Roept de altoos schorre
Bram Duimpjckwijt,
 Wien pret en plaagzucht snaaks omringen:
 „Kom onderknecht, de helm mocht springen!
 Kom pomper, ouwe tijd!”

(Eén helmsprong, óver kookt de ketel;
 Wie lacht vermetel
 En schuwt geen brand
 Al luidde een uiterste beschikking: 6)
 „Mijn stad, bekom van brandverschrikking!
 't Blijft telkens bij één pand.”

En *ouwe tijd*, o meesterknechten,
 Is uw gerechte
 Vermaningswoord
 Aan 't volk om *krek op slag* te komen;
 Uw avondzegen, trouw vernomen
 Bij 't sluiten van de poort.

En onderknecht en pomper beiden,
 In drukke tijden
 Ook *vierde man*,
 Herhalen 't *Ouwe tijd* half slapend —
 En de *Ouwctijers* keeren gapend
 Eer droomzucht plagen kan.)

Aan niets dacht onze schaar van dart'len,
 Aan tegenspart'len
 Denkt ze evenmin
 Nu vroolijk omgevlogen uren

Hun slotsom uit den Toren sturen,
En *Duimpje* spot: „Ruk in!”

De lucht wordt bleek; de stad kijkt nuchter,
Elk lietje schuchter,
Manlui verliefd;
Na dank aan 't Hofjen opgebroken,
Wordt thuisgebracht, zacht afgesproken,
En eerlijk nog gediefd!

— Zoo leevren Bloeimaand's korte nachten
Dienstbaren krachten
Toch weêr wat blijds;
En zij die weidscher nestje bouwden,
Zoet slapen ze in, als Ondertrouwd
In touw gaan — *Ouwetijds!*

*

Stads-lente is van 't Stadhuis gekomen;
Naar Meieboomen
En milde zon
Voert ze op uit werk- en danskwartieren;
— Naar Godes hart zal Lente vieren,
Dien 't brood smaakt dat hij won!

VI

ADAM EN EVA

„Hier die Torentjes — Hoofdpoort;
Hoofdpoort uit — hier 't pad,
Kijk! langs grazend vee naar 't Hoofd,
Toen nog los van Stad;
Zóó (had me op zijn mooie kaart 7)
Vader uitgeduid)
Zag vóór derd'alf eeuw de plek
Nu *Plantage* eruit.”

Voort ter plek, verbeeldde ik mij
 Ginds die oude Poort,
 Hier — maar 'k had een plof in 't gras,
 Naast me een lach gehoord:
 „Langs je neus!” riep 't aardig kind . . .
 Snel uit bolstergroen
 Raapte ik blij' wat glanzig bruins —
 „„Hebben?”” plaagde ik toen;

Toen — ontstond me een liefste plek;
 Wat er groeide en zong,
 Bloeit en klinkt nog in mij na;
 Immer was 'k er jong.
 Meermaal daags moest ik er langs,
 Heel veel jaren lang;
 Tusschen muren zag 'k natuur,
 Hoorde ik vrijen zang.

Daarheen nu van ver mijn groet!
 Waar — nog kloek omlaand
 En met smaak omgeveld — veel
 Aan mijn déstijds maant,
 Geurt en kleurt verrassend weidsch
 De openbare hof;
 Al wat oogen heeft en hart,
 Geve er ZOCHER lof. ⁸⁾

Op een lange rechte strook —
 Tusschen rondom gracht,
 Niet zóó nietig of één dronk
 Dien haar duister bracht
 Leschte ons *Jaapje de Engelschman* ⁹⁾
 Eens voor al den dorst —
 Op dat smaldeel schiep wat breeds
 Haarlem's Tuinbouw-vorst.

't Schoone dat zijn kunst hier vond
 Vlocht ze in eigen plan;
 Waar 't kastanjeboomen gold,

Won 't mannin en man;
Eve en Adam schalden 't uit:
— „Samen heerschappij
Over 't speel- en bankenplein,
Ruimte ook krijgen wij!”

Buurpraat hadden ze aangekweekt
Sedert prille jeugd,
Naar omhelzing uitgezien
Met verlegen vreugd;
Overbuigend kruin naar kruin
Was allengs gestoeid,
Beider bloesemtros en loof
In elkaar gegroeid;

Sterker armen vaster steeds
Trouw om de'ander heen,
Ruischte omhoog het reuzenpaar
Overweeld'rig één;
Tusschen de oude stammen door,
Frisch gewelfde poort,
Loonde een kijk uit schaduwrust
Diep in 't lachend oord.

Toen 'k die schilderij begreep,
Klonk uit nood de bijl. . . .
Had dan 't zwerk geen bliksemstraal
Voor vermolmdheid veil?
— Van den wortel tot den top
Leek één boom gezond:
Onafscheid'lijk zonk het paar,
Spleet het saam den grond!

Waar fontein-nat thans in 't licht
Der legende danst,
Raapte ik eens de wilde vrucht
Die zoo vlammig glanst;
Eva's lokaas? Adam's gunst?
Hun kastanje dank,

Kuste een stociend kinderpaar
Achter boom en bank.

Weet ik, die den naam onthield,
't Liefje als vóór mij zie,
Of haar levenszon nog rijst?
Of ze op stramme knie
Harer kind'ren kind'ren sust?
Dan of ze eenzaam wacht
Op den Schaker zonder blos,
En die spreekt noch lacht?

Of gedenkt zij met een lach
Die nog aardig klinkt,
Met een frisch bewaard gemoed
Dat uit de oogen blinkt,
Aan ons teeder-vroolijk spel
Bij mannin en man,
De Eva-boom en de Adam-boom —
't Ouwe trouwe span?

*

„Hier die Torentjes — Hoofdpoort;
Hoofdpoort uit — hier 't pad,
Kijk! langs grazend vee
Naar 't Hoofd . . .” duidelijk hoor ik dat,
Zie 'k nog vaders vingertop
Wijzen op die kaart
Naar dat voorland van mijn lust —
Heil mijn eerste gaard!

VII

EEN GEDENKTEEKEN HERDACHT

Het was een dorstige avond
En 'k was nog vrijgezel,
Dat waren ook de vrienden,

En geestdrift schonk wat snel;
Geest gloeide in elke ontmoeting,
Al ofte niet voltooid
Met eenig lijk op tafel ---
Lijk onder tafel nooit!

Ditmaal daar zeker jonkman,
Van meest nabij bekend
Aan klikker dezes, doorsloeg,
En 't volkruim ingerend
En op zijn Duitsch van stuur was,
En al zijn Hollandsch kwijt,
Klonk 't hoflijk: „Overstemt hem!”
Klonk 't buldrend: „Meer dan tijd!”

„Zang!” donderde onze gastheer,
En borg met overleg ---
De dreunzang diende als demper ---
Veel doode flesschen weg;
Voor hospita's bange ooren
Was aardig opgespeeld;
Voor hospita's booze oogen
Het lijktental verheeld?

Wat zwierig werd gescheiden
En koers naar honk gezet;
Tot in de Breedemarktsteeg
Galmde iet onvast mijn tred ---
Zacht langs de Wacht, bedacht ik
En zwenkte een beetje raar,
En min of meer beneveld,
„Ho!” zei 'k, de hand in 't haar

Het waren wilde haren
Die 'k snel te pakken had
Wijl daar een schaar naar hapte,
Uitschietend op mijn pad
En knippend in mijn linker
Naar 't hoekhuis draaiend oor;

— Zie 't Slagveld! wees de knipschaar,
En kijkend stond ik schoor.

De rest van een Gedenkpaal,
En op den brokkelmuur
Naast de' ouden trapjesgevel ¹⁰⁾
Een Leeuw als waakfiguur,
Die staren over 't Marktplein
Naar de opkomst van de maan,
En heffen bij mijn wank'len
Hun steenen klaagzang aan:

— „Hier is met Jonkerfransers
Een bloedig stuk gespeeld;
Hier liggen tachtig strijders,
Doorpriemd en diep verheeld;
Onopgemerkt verjaarde
Vandaag weêr 't jammerfeit,
Maar let op Middernachtslag —
En 't schouwspel is bereid.”

Om zie ik naar mijn Toren
Die de oudheid heeft gezien
In vleeschlijke gedaanten,
Haar schimmen vaak nadien,
En elken marktdag kraampjes
Met missels en met snoep,
En zeker snoepziek knaapje
Hier bij zijn Paal op stoep;

Of — 't hoekhuis uitgedarteld,
En door des kappers woord
Tot ridderlijke aanschouwing
Van 't slagveld aangespoord —
Hier op zijn Paal als ruiter,
Ruiter te paard, het kind
Zoo kaal aan 't staal ontkomen
Als 't kaarsbloempje aan den wind.

Den rug weêr naar mijn Toren —
Wiens klokkespel en slag,
Den grijzen trapjesgevel
Omgalmend nacht en dag,
Er eens mijn voorzaat wekte
En deed ter ruste gaan —
Daar hoor 'k den Middernachtslag,
Daar zie 'k in 't licht der maan,

Daar zie 'k mijn schaduw zwaaien.....
En hoor de barre taal:
„Je roer recht, of de Wacht in!....”
En alles — Leeuw en Paal
En muur en trapjesgevel,
En overleevringsplek
Met Hermandadsche spoken —
Zwaait om mij heen als gek.

Stil tusschen Wacht en Raadhuis
Bij opgekomen maan
Ben 'k weêr zoo recht als mogelijk,
Vrij recht, mijns weegs gegaan.
Geen steen den and'ren morgen
Getuigde uit vroeger eeuw;
Geslacht waart ge al vóór jaren,
Paal, gevel, muur en Leeuw!

Dien morgen zwoer 'k bij haarpijn,
Ontgoocheld en beschaamd,
Te zorgen voor 't Herdenkstuk
Dat sloopers had betaamd;
De jaren kwamen, gingen;
Nu is de tijd vervuld;
En dorstend naar wat dwaasheid,
Voldoe 'k brutaal mijn schuld.

VIII.

IN HET LAND VAN BELOFTE

I.

STEM UIT EEN OUDEN GEVELSTEEN

Van onder die groene boompjes
 Het veld in der Broedren vroom,
 Naar 't pad waar de Kloosterheere
 Ter Vest in het Broederhuis koom';

Van onder die groene boompjes
 Langs dezen gevelsteen,
 Loert menigeen watertandend
 Naar 't Land van Belofte heen.

Van onder die groene boompjes
 Heb ik het niet verder gebracht
 Dan tot de gebeelde Druiven,
 Des levens verheelde vracht;

Van onder die groene boompjes
 Gesukkeld in vleesch en gebeent,
 Sta 'k hier met den Trossenverbeelder
 Als meêdragend makker versteend.

Van onder die groene boompjes
 Oû kloosterbuurt ingetreên,
 Wat loert gij, o druivenlezer!
 Naar deze verbeelding heen?

Van onder die groene boompjes
 Het veld met zijn dwaalgangen in,
 Draag het groen uit der jeugd in uw herte
 Naar 't Klooster der eeuwige Min.

2.

STEM UIT DE VERTE

Lange Kerkstraat ten eind bij de boompjes,
Broersveld in naar 't Heerenpad heen,
Hoorde ik eenmaal den Gevelsteen zingen
Die sedert om het hoekje verdween;

Steenbezitter, weerstâ de Vandalen!
En off'rend hun schijntje van goud,
Ruil (voor DERDE STEM) teek'ning of kiekje
Van wat ge uw Museum vertrouwt!

En, veld! daar men vaart groef en dempte —
Buurt, waarachter de Lijnbaan nog loopt
Daar aanschouwlijk een Huygens van dichtte? —
Zijn uw tallooze Gangen gedoopt?

IX

DE KETHELPOORT UIT

Langs 't weiland dier Konijnenbuurt
Waar soms SPINOZA toefde, ¹¹⁾
En in 't bevriende huis aan 't werk
Geen schilderij dan 't drijvend zwerk
En 't grazend vee behoefde;

Het veld waar later 't loeiend rund
Noch 't blatend schaaap te kijk kwam,
Als wapenglans en kleurendrom
Bij marschmuziek en slaande trom
Uit wolken stofs te prijck kwam;

En eens — gesmokkeld binnen 't hek
Ondanks of dank een wachter —

Mijn blauwgekield bestaan verdween,
 Wijl vóór 't „Geef — — Vuur!” echt meenens scheen....
 En 'k om geen sloot dacht — achter;

Langs 't nu gewezen schuttersveld,
 Om vaderlandsche feesten
 Bij 't oud're —, bij het jong geslacht
 Om neuzendreigend balspel geacht,
 Zocht ik al heel vroeg geesten.

Dien kant uit met een kindervriend
 Onlangs op weg getogen,
 Was 'k rechts door zijn vertellerswoord —,
 Links door een klankenspel bekoord
 Van zonderling vermogen;

Zóó zeer dat op een mooien dag,
 Dwars tegen de ouderwetten,
 En bang voor roovers, dollen stier
 En 's Hemels straf, mijn kleinheid hier
 Den voet in 't groote zette'.

Vreemd fluisterde om mij heen al 't groen,
 't Licht en de schaduw leefden,
 Een vogel riep me, 't vee keek me aan,
 De verre klok deê 't hart ook slaan, —
 Steelsch ging 'k nog voort, maar beefde;

— Verdwaald? neen, Zon van *Vredelust!*
 Wijdstralend half gerezen,
 Uw glorie wees mij 't goede pad;
 Dank witte verf en kunstig lat,
 Rein glansde en grootsch uw wezen.

Noô wende ik mij en hield naar *links*;
 't Gesloten hek genaderd,
 De handjes om een spijl geklemd

Vernam 'k uit klokjes zoet gestemd
Den zwerfgeest door 't gebladert'!

Toen 'k hier mijn hart had opgehaald,
En 't koeltje moê kwam zijgen
In schaduwscemer groen met goud,
Heeft rechts het baasje zich verstout
Een toegang dóór te hijgen:

Dicht bij die Zon weêr open hek
't Huis dat ik zag, zag mij niet?
Eolus zwierf zijn windharp dóór — —
En met een geest in ieder oor
Kwam 'k thuis, en 't mondje lei niet!

Dam-laan! gesloopt zij, met die Plaats ¹²⁾
Waar toverklokjes zongen,
Ook 't huur-plekje onder lommerschat,
Dat moederlief — oud, krank en mat —
Verfrischte en hielp verjongen.

Fraaie aanloop bleef ge op *Spicringshoek*
Waar met oranjeboomen
En Kettingbrug mij 't Huis voldeê, ¹³⁾
Toen 'k met Professor X (*in spe*)
In 't Meigras lag te droomen.

Aan elf-rank hadden we ons gelaafd,
Eén peen-bos opgeknabbeld;
Meer gunde een dubb'le schatkist niet;
En keilen zag ons 't Polder-riet
Dat met de biezen babbelt. —

Hoe 't onder weegbree schuilend pad
Voor *Steenen Heul* aan de eene —,
Voor *Diefhoek* pleite aan de andre zij',
Terug nu: *Torendijk* voorbij
Naar 't land van *Spangen* henen!

Hoor boven 't knapen-krijgsgetier
 Den leeuwrik; smaak den vrede
 Dier grazige eenzaamheid rondom;
 En daar mijn blijde jeugd in klom,
 En omkeek uit het puin, die boom --- ziedaar mijn Heden.

XVII van Lentemaand

1905.

1) Van de gewezen werf DE NIJVERHEID.

2) Van de gewezen werf DE LELLE.

3) Op een dusdanige planting zonder ongevallen mocht zich in de eerste helft der negentiende eeuw een klein woonhuis berocmen aan de Noordvest bij de Schie.

4) In een toen nieuwerwetsche, dat wil zeggen ijzere en as van zekeren molen, draaide volgens bakers en kinderen een dood man meê, die bij de gieting levend in de metaalbrei zou gestort zijn.

Dit in het voorbijgaande ontslaat uw' verslaggever van het laatste overblijfsel eener haast levenslange griezeling.

5) In mijn jongen tijd, die weinig vermaken aanbod, maar des te meer vermaak gaf, behoorde tot het allerprettigste het probeeren van de brandspuit in voor- en najaar. Onder het tartende, in eindeloozen koorzang herhaalde: *Je durvest niet! Van arremoe!* stond ieder onzer bloot aan een onverhoedschen aanval van den kant der spuitgasten; en ik weet niet wat ontzaglijker was, — het vluchtalarm, het gejubel om de getroffenen, of onze eigene glorie als we ontsnapten, zonder een drogen draad meer aan het lijf.

6) Toegeschreven aan de Heilige Lidwina.

7) Als ik 't niet erg mis heb, droeg deze het jaartal 1584, en hield daardoor hare heugenis in mij steeds verband met den dood des Zwijgers.

8) Blijkens den vijf en vijftigsten brief der Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart kreeg de hier bedoelde hof reeds vóór zijn herschepping een pluimpje in het Schiedam niet vergodende schrijven van Anna Willis aan Saartje; naar haar smaak waren ook de gebouwen. En haar beiden mannelijken reisgenooten scheen de jenever, in een branderij uit beleefdheid gedronken, niet te mishagen, al bleek de uitwerking verschillend.

Voor bovenstaanden wenk op zijn pas naar dien in mijn jongentijd gelezen roman, gevoel ik mij na hernieuwde maar nu dieper gaande kennismaking levendig verplicht aan een jeugdige mede-gewezen stadgenoot.

Met haar inlichting als maanbriefje had deze lieve pleitbezorgster mij ook het boek zelf weten in huis te spelen als schuldeischer: had ik een lezing met oordeel des onderschids niet onbegrijpelijk verzuimd? en had ik, opgeklopt door Huet's Oude romans, geen spoedige afdoening beloofd in dagen toen me die nog makkelijk was?

Met behulp van een levende stem, als onder bijboeting van rente aan Wolf's en Deken's dubbel-schijn, kocht mijn eindelijke aandacht mij vrij van blaam; doch

mijn late hulde staat beschaamd, en hoeveel eerder had ik kunnen genieten van winst voor het leven!

En verkeken, o minzaam warende geest van mejuffrouw Willis! verkeken blijft voor uw eerbiedigen dienaar alle kans om uw weêrgroete uit te lokken — in zijn PLANTAGE.

9) Een oud kereltje, om zijn goedhartige boert vooral bij de kleinen gelieft, doch wiens droge lever zijn vermakelijke figuur noodlottig deed ondergaan. Zijn bijnaam ontstond uit zijn voorliefde voor matrozen-engelsch in zwaai-uren; overigens bleef hij onzichtbaar.

10) Dit pand, ook bewoond geweest door een van 's dichters voorzaten, en waarin laatstelijk — tot aan de afbraak vóór nu ruim een halve eeuw — een kapperszaak was gevestigd, besloeg (tegenover de *oude* sedert nieuw opgebouwde *Wacht*) den hoek van Boterstraat en Breede Marktsteeg.

Weinig dacht de brave doove kapper, die mij bij zijn kunstbewerking in het luistergraag kinder-oor knipte, dat zijn geheimzinnige meêdeeling onder bloedstorting den grondslag legde voor een treffend *epos*. Onder zijn gebruikelijken kneukslag op mijne hersentjcs, na het afnemen van het „doodlaken”, sprong ik op als onder een ridderslag; nog een paar sprongtjes, en deftig — de vreemd wijd geworden pet ten achterste voren op het kaalkopje — bereed ik den ontkopten paal naast den kapperswinkel. Dat is mijn *Pegasus* geweest!

Of wijlen mijn éénige zegsman in zake het Gedenkteeken goed verstaan had, hoor ik wel eens uitmaken.

11) In „de lange Boogart” bij verwanten van Spinoza's Amsterdamschen vriend Simon Joosten de Vries.

(Zie: Dr. K. O. Meinsma, Spinoza en zijn kring, blz. 227 en 228).

12) *Ous Genoegen*.

13) Bij gelegenheid van een jongens-strooptocht, kort voor de slooping ondernomen, ondanks *Hier liggen voctangels en klemmen* en *Wat u voor schietgeweer*. De zwarte waarschuwingen op witte beeren aan weerskanten van het later vaak open hek.

14) Overzetplek aan de Schie, en gewezen tol van het kasteel *Huis ten Riviere* vlak bij de stad; een aardig stuk bouwval is hiervan nog over.

Het even later aangeduide slot *De Starrenburg* verdween een tachtig jaar geleden; de naam, nog op de landhekken te zien, bleef aan de boerderij verbonden.

15) De Schaapherder op school in onze zakken gevonden, was verbeurd verklaard. Riddertjes leggen uit wraak leidde tot een onderhoud, waarbij de taale toen algemeene *sixpence*-wandelstok op mijn ribbetjes brak; heel bleven de zes weken middag- en avondschool-blijvens. De mecster was niet kwaad, maar had een kwade tering.

16) De overblijfselen nu al lang met den grond gelijk gemaakt; zoekers naar de plek gedenken er onder de Slot-heeren ook Marnix van Sint-Aldegonde.

OVER DEN GIBBS'SCHEN PHASENREGEL

DOOR

J. J. VAN LAAR.

1. Wel geheel anders is het aspect, door de Scheikunde van den tegenwoordigen tijd geboden, dan dat van een twintigtal jaren, en meer, geleden.

Hoe langer hoe meer is toch de Scheikunde bezig zich te ontdoen van de windselen, waarin ze een eeuw lang lag besloten, en waardoor ze weinig meer dan een louter beschrijvende wetenschap was, evenals de Botanie en de Zoölogie vóór *Darwin*.

Vreemd wordt men te moede, wanneer men die oude Leerboeken over Chemie nog weer eens inziet. Ik bedoel nu alleen nog maar de werken van tusschen 1860 en 1880. Zelfs de besten — en kon het anders? — bevatten, behalve ook thans nog altijd geldige classificatie volgens structuurformules en volgens het periodiek systeem, meestal niet veel meer dan een opgave van allerlei bereidingsmethoden, en een droge opsomming van eenige, meest onsamenhangende, natuurkundige en scheikundige eigenschappen. Men zou kunnen zeggen, dat het zeer wetenschappelijke kookboeken waren. Wel woei daarin een frisschere wind dan in de kookboeken tout-court van vóór 1860. Imminers het periodiek systeem, de wetten van *Berthollet*, de hypothese van *Avogadro*, de kinetische gastheorie, eenige thermochemische grondbegrippen, en ook soms eenige — embryon gebleven — thermodynamische begrippen kwamen daarin voor; verder vond men de onderzoekingen van *Kékulé*, van *Lothar Meyer*, en van anderen vermeld. Maar veel samenhang was er niet, en de Chemie bleef in hoofdzaak een descriptieve wetenschap.

Eerst omstreeks 1880 is de Scheikunde begonnen een exacte wetenschap te worden, evenals de Natuurkunde dat reeds een halve eeuw geleden was. En tusschen 1880 en 1900 ligt het voornaamste besloten, dat de Chemie die algeheele transformatie deed ondergaan.

In de allereerste plaats de meer consequente toepassing en doorvoering van de grondbegrippen der Thermodynamica, zooals vooral *Gibbs*, de groote Amerikaansche geleerde, dit heeft gedaan. Veel, zeer veel is de Chemie aan *Gibbs* verschuldigd, want deze was vrijwel de eerste, die de Thermodynamica in zoo voleindigden vorm speciaal voor de toepassing op chemische problemen geschikt maakte. Want de betrekkingen, zooals de oudere, klassieke Thermodynamica die gaf, waren daartoe niet voldoende. Het entropie-begrip van *Clausius*, waarmede werd gewerkt, en de formule van *Clausius-Clapeyron*, die voor sommige systemen de betrekking tusschen temperatuur en druk bij evenwicht weergaf, waren niet in staat de groote veelheid der verschijnselen te omvatten. Daarom is dan ook de zeer respectabele arbeid van *Horstmann* slechts een schrede geweest naar den beteren toestand.

Wat echter *Helmholtz* en *Kirchhof* te dien opzichte hebben gedaan, mag niet worden voorbijgezien. Van den laatste hebben wij o.a. de bekende betrekking tusschen dampspanning en verdunningswarmte; van den eerste de *Vrije Energie*, een veel beter werkbegrip dan de oorspronkelijke entropie; en de formule, die de warmteontwikkeling in een galvanisch element in verband bracht met de verandering van de electromotorische kracht met de temperatuur.

Nog altijd wordt in de theoretische Chemie met succes de vrije Energie van *Helmholtz* gebruikt, en eerst in den allerlaatsten tijd is dit begrip door het nog betere van den *Thermodynamischen Potentiaal* van *Gibbs* langzamerhand verdrongen. Maar de vrije Energie is toch nog altijd een zeer bruikbaar begrip, en door de invoering daarvan heeft *Helmholtz* zich voor de zooveelste maal een der geniaalste menschen der 19e eeuw betoond. Ook de genoemde formule was van de allergrootste beteekenis, en knoopt onmiddellijk aan het latere werk van *Gibbs* aan; door die formule werd een eind gemaakt aan het jarenlang bestaan hebbend thermochemisch misverstand, als zou

de warmteontwikkeling *alleen* een maat zijn voor de richting en grootte van chemische, electriche en andere verschijnselen.

2. Dit is zoo ongeveer de Voorgeschiedenis.

Nu moet men niet denken, dat het werk van *Gibbs*: „Over het evenwicht van heterogene stoffen” (1876—1878) dadelijk ingang vond. Vooreerst was het daartoe voor den gewonen chemicus veel te geleerd. Ja, zelfs een geroutineerd mathematisch-physicus had er moeite mede, en zoo bleef het ontzaggelijke terrein — door *Gibbs* in dat beroemde stuk, een goede 300 blz. groot, voor het eerst blootgelegd — nog langen tijd onontgonnen.

Onze beroemde landgenoot *van der Waals* was wel de eerste, die er omstreeks 1885 de groote waarde van inzag, en zijn leerlingen met den hoofdinhoud ervan begon bekend te maken. Het meerendeel der latere publicatiën van dezen geleerde zijn voortzettingen en uitbreidingen van het door *Gibbs* gegevene. Iets later (1887—1888) kwam in Duitschland *Max Planck*, die de ideeën van *Gibbs* zelfstandig bewerkte en voor het bevattingsvermogen van den mathematisch en physisch ontwikkelden chemicus meer geschikt maakte. Ook *Duhem* in Frankrijk deed omstreeks denzelfden tijd iets dergelijks. Maar zijne expositie en bewerking van de theorie was verward, omslachtig en ondoordringbaar, en veel meer dan *Gibbs* draagt *Duhem* er de schuld van, dat de theorie van den thermodynamischen potentiaal — toch zoo eenvoudig in zijn wezen — voor den chemicus een ware vogelverschrikker werd — en zoo bleef het terrein jaren lang braak liggen.

Daarbij kwam, dat het oorspronkelijke stuk van *Gibbs* vrij wel ontoegankelijk, en alleen in de stoffige Akademie-verslagen van Connecticut te vinden was. Daaraan kwam eerst in 1892 een eind, toen *Ostwald* door zijn duitsche vertaling het stuk, en nog een paar andere daarmede in verband staande stukken, algemeen toegankelijk maakte. Toch waren het nog altijd maar een luttel aantal geleerden, die met de *Gibbs*'sche methode vertrouwd raakten. De vertaling van *Ostwald* werd wel gekocht, maar niet gelezen. In ons land waren het wellicht een vijftal geleerden, in Duitschland een tweetal, in Frankrijk zeker niet meer, en dan misschien nog een of twee elders in de wereld — dat was alles. Eerst in den allerlaatsten tijd zijn

daar enkele leerlingen van een tweetal Nederlandsche Universiteiten bijgekomen, en zijn er teekenen merkbaar, dat de thermodynamische potentiaal eindelijk meer algemeen als werkmethode zal gebruikt worden.

Deze stand van zaken werd en wordt nog altijd in de hand gewerkt door de veelal onvoldoende mathematische kennis van den gewonen chemicus. Vooral in het buitenland is dit in hooge mate het geval. Nederland maakt te dien opzichte een gunstige uitzondering, wat tenminste een paar groote Universiteiten betreft. Maar de oudere generatie staat daar buiten. Alleen de jongere vanaf omstreeks 1890 heeft in toenemende mate van de uitstekende opleiding aan die Universiteiten geprofiteerd.

Nu hebben velen — afgeschrikt door *Gibbs* zelf, en later in nog sterkere mate door *Duhem* en anderen — een geheel verkeerd denkbeeld van de noodige wiskundige kennis, om de nieuwere thermodynamische inzichten in zich te kunnen opnemen en ze toe te passen. Inderdaad zijn daartoe slechts de eerste beginselen van de differentiaalrekening noodig. Maar ook hier geldt het spreekwoord: Wee den wolf, die in een kwaad daglicht staat.

3. Was het wel te verwonderen dat — nu de zaken zóo stonden — de omstreeks 1885 door *van 't Hoff* ingevoerde, veel eenvoudiger, maar wetenschappelijk helaas niet gerechtvaardigde theorie van den *osmotischen druk*, en de daarop hoofdzakelijk gebazeerde theorie van de *verdunde oplossingen* toen en later bij de chemici algemeen ingang vond?

De geheele latere, thans zoo bloeiende z.g. *physische* Chemie is het werk van *van 't Hoff*, en na hem van *Arrhenius*, *Nernst*, *Ostwald* en nog een paar anderen.

O, alles was nu zoo roerend eenvoudig geworden; overal liet men „zu unseren Füßen das allerliebste Futter sprieszen“. Maar de Nemesis kwam ook hier. Spoedig begon men nl. in te zien, dat die eenvoud en dat landelijke herderspel in werkelijkheid niet bestonden. Want zoodra men niet met uiterst verdunde oplossingen te doen had — en de meeste in de Natuur en in de praktijk voorkomende oplossingen zijn alles behalve verdund — dan falen al die eenvoudige grenswetten,

en dan heeft men aan dien osmotischen druk niets meer. Ik weid hierover te dezer plaatse niet verder uit, maar verwijzen den belangstellenden lezer naar een tweetal onlangs door mij in het Chemisch Weekblad (van 7 Jan. en 4 Maart) gepubliceerde, bevattelijk geschreven opstellen. [Over niet-verdunde oplossingen, en Over tastbare en ontastbare begrippen].

Genoeg, de nieuwe theorie van den osmotischen druk en de verdunde oplossingen heeft althans dit grootte voordeel gehad, dat ze oudere en jongere chemici langzamerhand heeft rijp gemaakt voor de assimilatie van de vroeger voor hen onverteerbare thermodynamische begrippen van *Gibbs*, *van der Waals*, *Planck* e. a. Op elementaire en algemeen bevattelijke wijze zijn die chemici er door in een vroeger voor hen geheel vreemden gedachtenspleer ingeleid geworden.

En zoo heeft de door *van 't Hoff* geschapen physische Chemie veel gedaan, dat niet licht te hoog kan worden geschat. Op elk gebied der Scheikunde is de invloed der physische Chemie merkbaar. Men denke o. a. slechts aan de analytische Chemie, die door het geheel nieuwe licht, dat over den aard der verschillende reacties is opgegaan, als gemetamorphozeerd is; aan de Ionentheorie in het algemeen; aan hetgeen in verdunde zoutoplossingen alzoo gebeuren kan; aan de verschijnselen van neutralisatie, hydrolyse en praecipitatie; aan de reactiesnelheden; aan de bekende verklaring van de werkingswijze der galvanische elementen door *Nernst*; enz. enz., te veel om op te noemen. Voeg daarbij, wat als pioniersarbeid op velerlei gebied is te beschouwen, en ge hebt een zeker nog lang niet volledig beeld van het vele, dat de physische Chemie heeft tot stand gebracht, en waardoor de Scheikunde een machtigen stap voorwaarts heeft gedaan. Dat alles danken wij aan *van 't Hoff*, en aan zijn latere medestanders. Het „Zeitschrift für physikalische Chemie“, van 1887 tot ongeveer 1900, geeft een volledig beeld van de werkzaamheid der nieuwere Scheikunde in hare bloeiperiode.

Maar de osmotische druk en de verdunde oplossingen hebben hun tijd gehad. Want niet langer mogen thans de chemici worden afgeleid van de *algemeene* theorie, die alleen in staat is hun blijvend te geven, wat noodig is voor den verderen opbouw hunner Wetenschap.

Wij leven thans in de volheid der Tijden, en het werk van *Gibbs* en *van der Waals* moet thans door ieder ernstig en wetenschappelijk chemicus worden ter hand genomen. Langere onthouding zal niet langer, wat de verdere vooruitgang der Scheikunde betreft, straffeloos kunnen geschieden. Want met onmacht zal ieder worden geslagen, die nog langer het onafwijsbare zal trachten te ontgaan.

4. Wat, zoo hoor ik den lezer reeds vragen, heeft dit alles nu te maken met den *phasenregel* van *Gibbs*, waarover in dit opstel zou gesproken worden?

Het antwoord hierop is kort: de phasenleer is een *stuk* van den arbeid van *Gibbs*. Men zou zijn thermodynamische theorieën in twee deelen kunnen splitsen: in een kwalitatief en een kwantitatief gedeelte. Het laatste is natuurlijk het belangrijkste; daarover hadden wij het hoofdzakelijk in de voorgaande regelen. Door het invoeren van de z.g. *chemische potentialen*, die voor verschillende gevallen onder aanname van een toestandsvergelijking (bv. die van *van der Waals*) kunnen berekend worden — *van der Waals* heeft o.a. in die richting veel gewerkt — kan men de meest ingewikkelde verschijnselen van evenwicht tusschen vaste lichamen, vloeistoffen en gassen, bij enkelvoudige stoffen of bij mengsels, waarbij al of niet chemische reacties tusschen de verschillende stoffen kunnen optreden, door berekening kwantitatief vervolgen. Men kan daardoor b.v. den loop van kooklijnen, damplijnen, smeltlijnen, oplosbaarheidslijnen, enz. in zeer verschillende gevallen in alle bijzonderheden nagaan.

Maar er is ook een ander gedeelte, dat in het hoogst ingewikkelde samenstel van stoffen en verbindingen alleen *kwalitatief* den weg tracht te vinden. Waarin wordt nagegaan, *welke* stoffen, *welke* verbindingen, en in *welke* aggregatietoestanden, bij verschillende temperaturen en drukken naast elkan- der kunnen bestaan en in verschillende gevallen zullen optreden. Dat den loop van bovengenoemde damplijnen, smeltlijnen, enz. slechts in *hoofdvorm* wenscht te kennen, zonder zich in de eerste plaats te bekommeren om numerieke nauwkeurigheid en details, die slechts door berekening kunnen worden vastgesteld. Dat slechts de *algemeene* begrenzing der verschil-

lende velden of gebieden, binnen welke bepaalde stoffen of verbindingen kunnen optreden, tracht vast te stellen.

Men voelt, dat dit kwalitatieve gedeelte de meeste aanrakingspunten biedt met de oudere Scheikunde, en met de physische Chemie. Het is dan ook mijne overtuiging, dat het genoemde gedeelte bij uitstek de leiding der nieuwere Chemie zal op zich nemen, en dat het kwantitatieve gedeelte, waar alles door *berkening* verder wordt nagegaan, eerst secundair een rol zal spelen, en altijd meer tot de mathematische Physica dan tot de eigenlijke Chemie zal behooren. Toch zal ook hier het gaandeweg ineenvloeien der beide zustergebieden het ideaal behooren te zijn, waarnaar wij hebben te streven.

Dit kwalitatieve gedeelte nu wordt gemeenlijk aangeduid met den naam van *Phasenleer*. De z.g. *Gibbs'sche phasenregel* is daarvan slechts een onderdeel, maar toch een belangrijk onderdeel.

Door *Gibbs* zelf is de kwalitatieve phasenleer na het opstellen van zijn bekenden regel meer aangeduid dan uitgewerkt. Het is dan ook een ander, wiens naam voor altijd aan de Phasenleer is verbonden, en wel die van onzen bekenden landgenoot *Bakhuys Roozeboom*. Aan hem hebben wij de kennis van het thans vrij complete gebouw te danken, hetwelk met een en twee stoffen kan opgetrokken worden. Het gebied is in alle richtingen door hem bewerkt, en het resultaat van een ongeveer twintigjarigen onafgebroken arbeid (1885—1905) is door hem in de beide thans verschenen deelen van zijn „Leerboek over de heterogene evenwichten, van het standpunt der phasenleer beschouwd” (in het Hoogduitsch geschreven) neergelegd.

Wij gaan er thans toe over den lezer eenig denkbeeld te geven van wat men onder *phasen* en *phasenregel* verstaat.

Vooraf echter nog de misschien niet geheel overbodige waarschuwing, ook dit gedeelte der Scheikunde, hoe belangrijk overigens, in het gebied zijner werkzaamheid niet te overschatten. De oudere Chemie, dat is de Chemie der verschillende stoffen afzonderlijk en in hun verband met andere stoffen beschouwd, blijft hare rechten behouden. Ook de physische Chemie, die de gevonden verhoudingen nader in het licht der theorie bestudeert, zal hare werkzaamheid niet behoeven in te boeten. Maar *beide* deelen der Chemie, tot een nieuwere chemische

Wetenschap samengevloeid, zullen niet meer, zooals in vroegeren tijd het geval was, kunnen voortwerken zonder telkens rekening of voeling te houden met wat de Phasenleer in kwalitatieven zin, en de Thermodynamica in kwantitatieven zin hebben geleerd en nog zullen leeren.

Zóo moet men zich de Chemie der toekomst denken. Eéne Wetenschap, maar waarvan de verschillende onderdeelen door verschillend aangelegde geleerden worden beoefend; zonder daarom toch de uitkomsten van het onderzoek op ander gebied uit het oog te verliezen. Eendrachtiglijk moet door allen worden samengewerkt tot opbouw der nieuwere Chemie. Geen verschillende, elkaar bestrijdende en vijandig gezinde richtingen, maar in verdeling van arbeid één streven naar één Eindoel, de voortdurende ontwikkeling der chemische Wetenschap.

5. Wij zullen nu de vraag beantwoorden, wat men onder een *phase* heeft te verstaan.

Ieder weet, dat bv. water in drie verschillende toestanden kan voorkomen, den *vasten*, den *vloeibaren* en den *gasvormigen* toestand. Men noemt dit de aggregatietoestanden der stof. *Alle* stoffen zullen bij genoegzaam lage temperatuur ten slotte in den vasten toestand moeten overgaan; bij genoegzaam hooge temperatuur in den gasvormigen toestand — zoo althans geen scheikundige verandering tusschenbeide komt.

Die aggregatietoestanden nu geven even zoovele *phasen* aan, die bij een stof kunnen optreden. Maar het begrip *phase* is ruimer dan dat van aggregatietoestand. Want er zijn voorbeelden, dat er *twee* vloeistofflagen naast elkaar kunnen aanwezig zijn, bv. bij aether en water. Men heeft dan bij de gewone temperatuur een laag, die bijna geheel uit water bestaat, waarin een weinig aether is opgelost; en een laag, bestaande uit aether, met een weinig water daarin opgelost. Die twee vloeistofflagen nu worden óók *phasen* van het stofmengsel genoemd. En het zelfde zal ook bij vaste lichamen voorkomen. Zoo kan koolstof in twee gekristalliseerde modificatiën voorkomen, als grafiet en als diamant; zwavel als rhombische en als monokline zwavel; etc. etc. Al deze modificatiën zijn weer *phasen* der stof.

Phasen zijn dus vormen der stof, die zelfstandig naast elkaar kunnen bestaan. Twee gasvormige fasen kunnen natuurlijk nooit naast elkaar aanwezig zijn, want deze zouden zich onmiddellijk door diffusie tot één gasvormige fase vermengen. Maar wel twee vloeistofphasen, twee of meer vaste fasen, één gasvormige of dampphase. Hierdoor kunnen natuurlijk allerlei combinaties voorkomen, maar het *aantal*, dat onder gegeven voorwaarden naast elkaar kan aanwezig zijn — kan „coëxisteeën”, zooals men het noemt — is altijd beperkt, en gegeven door een eenvoudigen regel: den fasenregel van *Gibbs*.

Eerst een paar Voorbeelden.

Vloeibaar water en damp (dus 2 fasen) kunnen coëxisteeën vanaf het gewone vriespunt van water tot aan de kritische temperatuur. Bij elke temperatuur heeft de damp een bepaalden druk (dampdruk, druk van den verzadigden damp), en hiermede correspondeert natuurlijk een bepaalde dichtheid. Omgekeerd bestaat er bij elken druk een bepaalde temperatuur, waarbij het water en de damp naast elkaar kunnen aanwezig zijn (het kookpunt).

Vloeibaar water en ijs. De druk kan thans aanmerkelijk stijgen (tot duizende atmosferen), zonder dat de temperatuur waarbij het water en het ijs met elkaar in evenwicht zijn, m.a.w. kunnen coëxisteeën (het vries- of smeltpunt), merkbaar lager wordt dan het gewone vriespunt bij den druk van den atmosfeer.

Ijs en waterdamp. Dit evenwicht is geheel te vergelijken met dat van vloeibaar water en damp. Met dit verschil alleen, dat de temperaturen, waarbij dit evenwicht mogelijk is, beneden het vriespunt liggen. De bijbehorende dampdrukken zijn lager dan die bij het smeltpunt, en naderen tot 0, wanneer de temperatuur tot het absolute nulpunt nadert.

Dit zijn dus evenwichten van één stof in twee fasen. Ze zijn gekenmerkt door een *evenwichtsbetrekking* tusschen *druk* en *temperatuur*. Het volume (d. w. z. de dichtheid) van elk der fasen is dan verder door de resp. toestandsvergelijkingen dezer fasen gegeven, die immers een betrekking tusschen p (druk), T (temperatuur) en v (volumen) aangeven.

Men kan natuurlijk ook één stof in één fase hebben, b.v.

alleen vloeibaar water, of alleen damp, of alleen ijs. (Maar dan is bezwaarlijk nog van fasen „evenwicht” te spreken.) Temperatuur en druk kunnen nu willekeurig gekozen worden, alleen de dichtheid zal telkens door de toestandsvergelijking bepaald zijn.

Belangrijker is het geval, dat men van één stof *drie* fasen naast elkaar heeft. Water, ijs en damp b.v. kunnen *gelijktijdig* coëxisteeeren. Maar dit kan slechts bij één zeer bepaalde temperatuur en druk.

Het boven gezegde nu kan gemakkelijk door een eenvoudige wiskunstige redeneering worden bewezen.

Hebben wij nl. van één stof slechts één fase, dan is er natuurlijk geen evenwichtsbetrekking, en zijn er van de drie veranderlijken T , p en v , die door de toestandsvergelijking gebonden zijn, *twee* willekeurig, d. w. z. „onafhankelijk” veranderlijk, b. v. T en p , terwijl dan verder v bepaald is. Het aantal *vrijheden*, zooals men het noemt, is dus in dit geval *twee*.

Komt één stof in *twee* fasen voor, dan is er één evenwichtsbetrekking tusschen die beide fasen, waardoor b. v. T en p aan elkaar gebonden zijn. (de beide waarden van v zijn dan verder weer door de toestandsvergelijkingen gegeven). Men kan dus of alleen T , of alleen p willekeurig aannemen. Door de genoemde evenwichtsbetrekking behoort daarbij dan een bepaalde evenwichtswaarde voor p (de dampdruk, of druk van den verzadigden damp) of T (het kookpunt). Er is derhalve slechts één vrijheid.

Is één stof in *drie* fasen A, B en C aanwezig, dan is er één evenwichtsbetrekking tusschen A en B, en één tusschen B en C. (A en C zijn dan natuurlijk vanzelf in evenwicht.) Dit geeft twee betrekkingen tusschen T en p , en men weet dat deze grootheden dan geheel bepaald zijn. Geen van beiden kan meer willekeurig worden aangenomen. Het aantal vrijheden is dus *nul*. [In een graphische p , T -voorstelling spreekt men van een *tripelpunt*].

Nu vond *Gibbs*, dat algemeen de regel geldt:

$$F = n + 2 - r,$$

d. w. z. het aantal vrijheden is twee meer dan het verschil tusschen het aantal stoffen n en het aantal fasen r .

Heeft men dus één stof, dan is, daar dan $n = 1$ is, $F = 3 - r$,

en men heeft 2 vrijheden bij 1 phase, 1 vrijheid voor 2 fasen en 0 vrijheden voor 3 fasen.

Maar men ziet tevens uit de laatste formule, dat bij één stof onmogelijk vier of meer fasen naast elkaar zouden kunnen coëxisteeën. Want dan zou F negatief worden. Stel b.v. eens, er konden bij één stof 4 fasen tegelijk naast elkaar aanwezig zijn — bv. bij zwavel: vloeibare zwavel A, zwavel-damp B, en de beide vaste modificaties C en D — dan zou er bij volledig evenwicht tusschen al deze fasen noodzakelijk een betrekking moeten bestaan voor het evenwicht tusschen A en B, een voor dat tusschen B en C, en een voor dat tusschen C en D. Dat zijn dus drie betrekkingen tusschen de twee veranderlijken p en T . En daar p en T slechts zóo kunnen gekozen worden, dat ze aan twee willekeurig gekozene uit de drie betrekkingen voldoen, zoo zullen deze waarden van p en T in het algemeen *niet* aan de 3e betrekking voldoen.

Wat zal daarvan nu het gevolg wezen? Dit, dat een der fasen zal *verdwijnen*, en overgaan in een of meer der anderen, al naar de gegeven omstandigheden.

6. Nemen wij nu eens het geval van *twee* stoffen, bv. *water* en *zout*.

Denkt men zich het zout niet vluchtig, dan kunnen wij dus bij de gewone temperatuur de volgende fasen hebben: *a.* de vloeibare oplossing van het zout in het water, *b.* waterdamp, *c.* ijs, *d.* vast zout. De boven neergeschreven fasenregel van *Gibbs* geeft thans, daar $n = 2$ is, $F = 4 - r$, zoodat hoogstens *vier* fasen mogelijk zijn. Bij de twee veranderlijken p en T komt thans de samenstelling der vloeibare phase x , waardoor wordt aangegeven dat x gram-moleculen van het zout zijn opgelost in $1 - x$ gram-moleculen water.

Nemen wij eerst weer één phase, dan is $r = 1$, dus $F = 3$, en heeft men voor die fasen drie vrijheden, d. w. z. drie onafhankelijk veranderlijken, p , T en x . (De laatste veranderlijke x vervalt natuurlijk, als men niet de vloeibare oplossing heeft gekozen).

Bij *twee fasen*, bv. oplossing en damp, oplossing en ijs, oplossing en vast zout, is $r = 2$, derhalve $F = 2$, en heeft men twee vrijheden. Er is dan nl. altijd één betrekking tusschen

p , T en x , bv. die de gelijkheid uitdrukt van de moleculaire potentialen van het water in de oplossing en van den waterdamp; of van het zout in de oplossing en het vaste zout; enz.

Neemt men *oplossing* en *damp*, dan kan men T en x willekeurig kiezen, en correspondeert daarmee vanwege de bovenbedoelde betrekking een bepaalde waarde van den dampdruk p . Deze is dus niet langer, zooals bij één stof, van de temperatuur alleen afhankelijk, maar ook van de samenstelling der oplossing. Wij weten, dat de druk in het algemeen *verlaagd* wordt, wanneer men aan het water meer zout toevoegt. Omgekeerd zal bij gegeven p en x het kookpunt T bepaald zijn. Dit is dan in het algemeen *hoogcr*, naarmate x toeneemt.

Nemen wij *oplossing* en *ijs*, dan kan men bv. p en x willekeurig aannemen, en is T (het vriespunt) volkomen bepaald. Dit punt hangt dus alweer niet alleen van p af, zooals bij één stof, maar ook van de samenstelling x . Nadere beschouwing leert, dat het vriespunt in het algemeen door zouttoevoeging *verlaagd* wordt.

Eindelijk zal bij *oplossing* en *zout* bij gegeven p en T , x geheel bepaald zijn. Is bv. p gelijk aan den druk van den atmosfeer, dan zal de hoeveelheid zout, die in de oplossing aanwezig kan zijn (dat is dus de samenstelling der z.g. *verzadigde* zoutoplossing), opdat vast zout *naast* de oplossing kan bestaan (of daaruit kan neerslaan), alleen van de temperatuur afhankelijk wezen.

Het behoeft zeker geen betoog, dat bij damp en ijs alles hetzelfde blijft als bij één stof. Immers wij veronderstelden, dat de gasvormige en de vaste phase enkelvoudig waren, en geen mengsels van de beide stoffen.

De combinaties damp en zout, ijs en zout komen niet in aanmerking, omdat hier nergens in twee phasen *dezelfde* stof voorkomt, zoodat evenwicht onmogelijk is. Waterdamp en zout bv. is volmaakt hetzelfde als *damp* alleen of *zout* alleen, d.w.z. één phase. Er bestaat tusschen beiden niet het minste verband.

Beschouwen wij nu eens het geval van *drie* phasen, bv. oplossing, damp en ijs, oplossing, damp en vast zout, oplossing, ijs en zout. (Damp, ijs en zout is weer uitgesloten, want hier is het zout een andere stof dan waterdamp of ijs, zoodat het zout met geen van beide laatsten in evenwicht kan zijn). In

het algemeen zullen er dan twee betrekkingen tusschen p , T en x zijn, bv. bij oplossing, damp en zout een betrekking tusschen de moleculaire potentialen van den waterdamp en het water in de oplossing, en een betrekking tusschen de moleculaire potentialen van het vaste zout en van het zout in de oplossing. Daardoor zal er slechts één der drie veranderlijken onafhankelijk kunnen worden aangenomen, en zullen de beide anderen volkomen bepaald wezen. Neemt men T als die onafhankelijk veranderlijke, dan is de samenstelling der verzadigde zoutoplossing bepaald, en ook de dampdruk p .

Uit den phasenregel $F = 4 - r$ volgt $F = 1$, hetgeen met het gezegde wederom overeenstemt.

Eindelijk kunnen *vicr* phasen tegelijk voorkomen. Maar dan is $F = 0$, en is er geen enkele vrijheid meer; d.w.z. bij een bepaalde temperatuur, dampdruk en samenstelling der oplossing kan men gelijktijdig naast oplossing en damp ook ijs en vast zout hebben. Dit punt wordt het *kryohydratische* punt genoemd. Voor water en keukenzout ligt het bij $- 21^{\circ} \text{C}$, voor water en chloorkalium bij $- 11^{\circ}$, voor water en salpeter bij $- 3^{\circ} \text{C}$.

7. Ingewikkelder, maar in wezen geheel hetzelfde wordt dit alles, wanneer ook de tweede, in het water opgeloste stof vluchtig is, zoodat ook de damp de beide stoffen kan bevatten. Er komt dan naast T , p en x nog de samenstelling x' van den damp als vierde veranderlijke bij. Maar ook de vaste phasen kunnen een van beide of beide de twee stoffen bevatten. Men heeft dan zg. vaste oplossingen of mengkristallen, bv. bij mengsels van kaliumnitraat en zilvernitraat. Uit de gesmolten massa kunnen zich nu of kristallen afzetten, die meer kalium- dan zilvernitraat, of die welke meer zilver- dan kaliumnitraat bevatten. Beide soorten van kristallen kunnen weer naast elkaar in het z.g. *eutektische* punt [is een der beide stoffen water, dan spreekt men van kryohydratisch punt (zie boven)] aanwezig zijn. Eindelijk kan zich de complicatie voordoen van twee vloeistofflagen, bv. bij mengsels van water en aether, water en phenol, etc. Maar in al die gevallen, hoe ingewikkeld en samengesteld ook, blijft de phasenregel van *Gibbs* onveranderd gelden. En dat zal ook het geval zijn,

wanneer men niet met *binair* stelsels, d.w.z. stelsels uit twee stoffen bestaande, maar met *ternair* stelsels (bv. twee zouten in water opgelost, waarbij zich behalve de afzonderlijke zouten ook dubbelzouten in vasten toestand kunnen afscheiden), enz. te doen heeft. Altijd blijft $F = n + 2 - r$, zoodat men bij ieder afzonderlijk geval onmiddellijk kan uitrekenen hoeveel fasen hoogstens mogelijk, en hoeveel vrijheden er telkens zullen zijn.

De lezer begrijpt van hoe groot nut dit wezen kan, doordat het groote aantal combinaties, dat in een of ander geval mogelijk is, door den fasenregel dikwijls aanmerkelijk wordt beperkt, en men dus beter dan vroeger kan overzien wat in elk bijzonder geval kan verwacht worden, en wat niet. En wij komen er tevens den aard der betrekkingen door te weten, die er tusschen de verschillende veranderlijken zullen bestaan, waardoor de onderlinge afhankelijkheid dezer bij het te onderzoeken stelsel optredende veranderlijken er beter door naar voren treedt.

Wij hebben boven den fasenregel voor een paar bijzondere gevallen bewezen, wanneer n bv. $= 1$ of 2 is. Maar het is niet moeilijk het algemeene bewijs te geven.

Stel, wij hebben n stoffen in r fasen. Dan denken wij ons eerst, dat elk der r fasen *alle* n stoffen bevat. Voor het fasenevenwicht moeten dan voor elk dier n stoffen de moleculaire potentialen in elk der r fasen gelijk zijn. Daardoor ontstaan $r - 1$ onderling onafhankelijke betrekkingen voor elk der n stoffen, dus in het geheel $n(r - 1) = nr - n$ betrekkingen. Maar het aantal veranderlijken is twee, nl. p en T , vermeerderd met het aantal „concentratien” x, y, z , enz. Nu zijn in elke phase n stoffen aanwezig, dus zijn daarin $n - 1$ concentraties (voor drie stoffen zal men bv. hebben x, y en $1 - x - y$, als men de verhoudingsgetallen x, y , enz. alle op de eenheid als totale hoeveelheid betreft). Voor r fasen heeft men dus $r(n - 1) = nr - r$ concentraties. Derhalve bestaan er $nr - n$ onderling onafhankelijke betrekkingen tusschen $nr - r + 2$ veranderlijken. Van deze laatsten kunnen er dus $(nr - r + 2) - (nr - n) = n - r + 2$ willekeurig worden aangenomen, d. w. z. er zullen evenzoovele vrijheden zijn.

Ontbreekt er in een of meer fasen een of meer der n stoffen, dan zal voor elke stof, die bv. in r' fasen ontbreekt,

het aantal betrekkingen met r' afnemen, maar ook het aantal veranderlijken (concentraties) met dit zelfde aantal.

En kunnen zich in een of meer fasen scheikundige verbindingen (waartoe ook hydraten e. d. gerekend worden) uit de bestaande stoffen vormen, dan zal in elk dier fasen die verbinding, of het nieuwe stelsel, tot een zeker bedrag gedissocieerd zijn in de samenstellende stoffen, of in het oude stelsel, en er dus telkens een nieuwe veranderlijke, nl. de *dissociatiegraad* dezer verbinding bijkomen; maar ook telkens een nieuwe betrekking, nl. die welke de gelijkheid uitdrukt van de moleculaire potentialen der verbinding en van de samenstellende stoffen, of van het nieuwe en het oude stelsel.

Uitzonderingen op den fasenregel zijn er geene. Wat men zou kunnen meenen dat uitzonderingen zijn, kunnen altijd bij nadere beschouwing tot *schijnbare* uitzonderingen worden teruggebracht. Zoo moet men bv. nooit vergeten, dat de *druk* in vele gevallen buiten beschouwing blijft, bv. bij smeltverschijnselen, bij oplosbaarheidsvraagstukken, e.a. Dat komt omdat de invloed van den druk op het evenwicht bij *vloeibare* en *vaste* fasen meestal uiterst gering is, en in de praktijk geheel onmerkbaar. Men onderstelt in die gevallen den druk standvastig, bv. gelijk aan dien van den atmosfeer, zoodat het aantal vrijheden van het stelsel *schijnbaar* met één vermindert. Maar dat dit slechts schijnbaar is, blijkt daaruit, dat men dien druk toch wel degelijk kan doen veranderen. Verhoogt men den druk tot bv. 1000 atm., dan zal het smeltpunt of de oplosbaarheid zeer zeker verandering ondergaan. Hierop moet men natuurlijk altijd letten.

8. Wij komen nu tot een uiterst belangrijk vraagpunt, nl. dat der *componenten*.

Het gemakkelijkste is natuurlijk elke *stof* een *component* te noemen. Een stelsel uit twee stoffen bestaande, zou men dus ook een stelsel van twee componenten kunnen noemen.

Maar hierbij ontstaan moeilijkheden. In de eerste plaats zijn de stoffen niet altijd enkelvoudig. Zoo is het van algemeene bekendheid, dat het vloeibare water bij de gewone temperatuur niet alleen uit moleculen H_2O bestaat, maar voor $\frac{4}{5}$ uit moleculen $(H_2O)_2$ en slechts voor $\frac{1}{5}$ uit moleculen H_2O . Bij

temperatuursverhooging neemt het aantal dubbelmoleculen sterk af, zoodat bij ongeveer 230° alle moleculen enkelvoudig zijn geworden. Het water is dan, zooals men zegt, *normaal* geworden. In gewone omstandigheden is het een „anomale” of „associatieve” stof, omdat de moleculen zich „associeeren” tot meer complexe moleculen, hier tot dubbelmoleculen. Ijs bestaat waarschijnlijk geheel uit dubbelmoleculen, waterdamp geheel uit enkelvoudige moleculen.

Moet men nu die dubbel- en enkelvoudige moleculen, d. w. z. de molecuulsoorten afzonderlijk rekenen, en het water als zoodanig niet als één, maar als twee componenten beschouwen? Het antwoord kan niet twijfelachtig wezen. Immers alleen dan zou men die afzonderlijke molecuulsoorten als afzonderlijke componenten mogen beschouwen, *indien het mogelijk ware de aantallen daarvan willekeurig aantemen*. Maar dit is niet mogelijk. Want heeft men b.v. 100 dubbelmoleculen water, en zijn deze bij een bepaalde temperatuur voor $\frac{1}{5}$ ontleed, dan zijn er 80 dubbelmoleculen en $2 \times 20 = 40$ enkelvoudige moleculen. En nu staat het geheel buiten onze macht bij die zelfde temperatuur b.v. 70 dubbelmoleculen en 50 enkelvoudige tot een heel bijzonder soort water onder elkaar te mengen. Altijd zal bij een dissociatiegraad $\frac{1}{5}$ het aantal dubbelmoleculen $\frac{4}{5}$ zijn van het oorspronkelijke aantal, daarentegen het aantal enkelvoudige moleculen $2 \times \frac{1}{5} = \frac{2}{5}$, d. w. z. de *helft* van dat der dubbelmoleculen, en nooit als bij 70 en 50, $\frac{5}{7}$ van dat aantal.

Wij moeten derhalve het water als één component blijven beschouwen, ondanks zijn samengesteldheid. De phasenregel verandert er alweer niet door. Want men krijgt nu één betrekking meer, nl. die tusschen de moleculaire potentialen der dubbel- en enkelvoudige moleculen; maar ook één veranderlijke meer, nl. de zoeven genoemde dissociatiegraad, die door de bedoelde betrekking bepaald is. Alles blijft dus weer het zelfde.

En dit geldt ook t.o. der opgeloste stof. Is deze een *electrolyt*, en gedeeltelijk in tegengesteld geladen Ionen geplitst, dan beschouwt men alweer niet de neutrale zoutdeeltjes en de Ionen afzonderlijk als componenten, maar het geheele zout als zoodanig. Er komt weer een nieuwe veranderlijke bij, nl. de dissociatiegraad van het opgeloste zout, maar deze is door een

additioneele betrekking — welke uitdrukt, dat de moleculaire potentiaal van het neutrale zout gelijk is aan de som der moleculaire potentialen der Ionen — geheel bepaald. Ook hier kunnen er nimmer willekeurige, niet-aequivalente hoeveelheden der beide Ionen in de oplossing aanwezig zijn.

Kunnen zich uit het opgeloste zout en het water een of meer hydraten vormen, dan worden ook deze laatsten *niet* als componenten beschouwd. Want daar het hydraat in evenwicht staat met de ontledingsproducten watervrij zout en water, zoo is de daardoor optredende dissociatiegraad weer gedekt door de betrekking tusschen de moleculaire potentialen. Het geheele systeem kan men zich in alle omstandigheden opgebouwd denken uit wisselende hoeveelheden anhydrisch zout en water. En het zijn deze laatste stoffen, welke als afzonderlijke componenten te beschouwen zijn, omdat er nooit een evenwichts-betrekking denkbaar is tusschen geheel verschillende stoffen. Wel tusschen dezelfde stoffen als bv. tusschen vast zout en het *zout* in de oplossing, of tusschen ijs en het *water* in de oplossing, of eindelijk tusschen het hydraat eenerzijds en de ontledingsproducten zout en water anderzijds.

Zoo onderzocht *Schreinemakers* onlangs de kalium- en ammoniumchromaten in oplossing. Hierbij vormen zich meerdere vaste zouten, maar ook in vasten toestand chroomzuuranhydrid en kalihydraat. Wat moet men nu in dit geval als componenten aannemen?

Nemen wij als voorbeeld de *kaliumchromaten*. Als vaste fasen kunnen zich dan afscheiden CrO_3 (chromzuuranhydrid), $\text{KOH} + 2\text{H}_2\text{O}$ (kalihydraat), K_2CrO_4 (kaliummonochromaat), $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ (dichromaat), $\text{K}_2\text{Cr}_3\text{O}_{10}$ (trichromaat) en $\text{K}_2\text{Cr}_4\text{O}_{13}$ (tetrachromaat). Al deze chromaten kan men zich ten slotte opgebouwd denken uit wisselende hoeveelheden CrO_3 en K_2O , nl. K_2CrO_4 uit $\text{K}_2\text{O} + \text{CrO}_3$; $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ uit $\text{K}_2\text{O} + 2\text{CrO}_3$; enz. En het kalihydraat kan men zich uit K_2O en H_2O opgebouwd denken: $2\text{KOH} = \text{K}_2\text{O} + \text{H}_2\text{O}$.

Wat er *in* de oplossing alzoo aanwezig zal zijn, daarvan kan men zich nauwelijks een denkbeeld vormen. Vooreerst al de genoemde zouten, de verschillende chroomzuren, het chroomzuuranhydrid, kalihydraat, kali. Dan de Ionen K' , H' , OH' , CrO_4'' , $\text{Cr}_2\text{O}_7''$, enz. Het is om van te duizelen, en geen wiskundige

zal bij machte wezen dit gecompliceerde samenstel te ontwarren, en de hoeveelheden van al die molecuulsoorten te bepalen. Maar dat is ook niet noodig. Neemt men als componenten van het te onderzoeken stelsel aan K_2O , CrO_3 en H_2O , dan kunnen al de genoemde verbindingen en ontledingsproducten daaruit geconstrueerd worden. De samenstelling der oplossing, hoe gecompliceerd ook, kan altijd worden aangegeven als bestaande uit zooveel molecuulprocenten K_2O , zooveel CrO_3 en zooveel H_2O . Wat er werkelijk aanwezig is, men kan het kwalitatief zoo ongeveer gissen, maar kwantitatief is deze vraag vooralsnog niet te beantwoorden.

Het beschouwde stelsel is *ternair*, zoodat $n = 3$ is, en de phasenregel geeft $F = 5 - r$. Er zouden dus hoogstens 5 phasen naast elkaar in evenwicht kunnen zijn. *Schreinemakers* vond nu, dat er behalve vloeibare oplossing en damp achtereenvolgens kunnen aanwezig zijn als vaste phasen: kalihydraat, kaliummonochroomaat, bi-, tri-, tetrachroomaat en anhydrisch chroomzuur, al naar de samenstelling der oplossing. Hier is dus overal $r = 3$, zoodat er nog 2 vrijheden overblijven, bv. T en het gehalte der oplossing aan kali. Het chroomzuurgehalte en de dampdruk zijn dan geheel bepaald. Is het chroomzuurgehalte grooter dan het vereischte, dan slaat er vaste phase neer, zoolang tot dit gehalte het door het evenwicht bepaalde is geworden.

Bij elke temperatuur zullen verder bij een zeer bepaald kali- en chroomzuurgehalte ook *twee* vaste phasen naast oplossing en damp kunnen aanwezig zijn, bv. monochroomaat + dichroomaat, dichroomaat + trichroomaat, enz. Dan is $r = 4$, en er blijft derhalve slechts één vrijheid, bv. T over. Dampdruk en de beide gehalten zijn dan telkens door de evenwichtsvoorwaarden geheel bepaald.

Eindelijk zouden er bij een bepaalde temperatuur 5 phasen mogelijk zijn. Dan is bv. ijs die 5e phase, en er is dan geen enkele vrijheid meer: temperatuur, druk en de beide gehalten zijn volkomen bepaald.

Laat men in het onderzochte geval de dampphase buiten beschouwing, dan wordt r een eenheid minder, dus F een eenheid grooter. Die nieuwe vrijheid is dan de uitwendige druk, welke in de plaats van den dampdruk komt. Maar aan-

gezien men dien druk in dergelijke gevallen meestal standvastig onderstelt, nl. gelijk aan dien van den dampkring, zoo blijft het aantal vrijheden schijnbaar onveranderd. Feitelijk is het aantal met één vermeerderd, want men kan ook dien druk veranderen (zie ook § 7).

Een ander Voorbeeld: De *koolzure kalk*.

Een klassiek voorbeeld, want hieraan werd voor het eerst door *Debray* het thans zoo gewone dissociatieverschijnsel bestudeerd. Zooals nl. bekend is, splitst zich dat zout bij verhitting in watervrije kalk en gasvormig koolzuur. Er bestaat hier één betrekking tusschen de moleculaire potentialen, en er zijn twee veranderlijken T en p . Het is derhalve duidelijk, dat er van deze laatsten slechts één onafhankelijk veranderlijk is, bv. T , en dat de koolzuurdruk dan geheel bepaald zal zijn. Die is nl. door genoemde betrekking afhankelijk van de temperatuur, en neemt met deze toe.

Als componenten van het stelsel zijn nu te beschouwen CaO en CO_2 . Want deze kan men in wisselende hoeveelheden willekeurig samenbrengen, en de verbinding CaCO_3 kan daaruit worden opgebouwd. Hier is alzoo $n = 2$, en de phasenregel geeft $F = 4 - r$. Daar er drie phasen zijn, vast CaO , vast CaCO_3 en gasvormig CO_2 , zoo is $F = 1$, en ook hieruit volgt dus, dat als bv. T gegeven is, de druk geheel bepaald zal wezen.

Ten slotte een laatste voorbeeld: het *salmiak*.

Dit splitst zich bij verwarming in ammoniak en zoutzuur, beide gasvormig. En daar deze producten alweer in willekeurige verhouding kunnen gemengd worden, zoo is ook hier het aantal componenten = 2, nl. NH_3 en HCl , en nog eens vindt men $F = 4 - r$. Maar er zijn nu slechts twee phasen: één vaste, het salmiak, en één gasvormige, het gasmengsel, zoodat $F = 2$ wordt. D. w. z. men kan b.v. de temperatuur en de samenstelling van het gasmengsel willekeurig aannemen, en dan zal de druk geheel bepaald zijn.

Neemt men in dit laatste voorbeeld *aequivalente* hoeveelheden ammoniak en zoutzuur in het gasmengsel aan, of wat op hetzelfde neerkomt, begint men met vast salmiak, en laat dit zich vrijwillig dissocieeren, dan vervalt één veranderlijke, nl. de samenstelling van het gasmengsel. Maar aangezien het

stelsel dan niet meer als binair is op te vatten, maar als een stelsel uit één component, nl. NH_4Cl , zoo is $F = 3 - r$. En bij twee fasen blijft derhalve $F = 1$, d. w. z. bij gegeven temperatuur blijft de druk bepaald.

Dergelijke bijzondere stelsels zijn dus schijnbaar een graad lager dan het willekeurige stelsel, waarvan ze een bijzonder geval zijn. Zoo zijn er ook ternaire stelsels, die zich in bijzondere gevallen als binair gedragen, enz. Men zou dan van een *quasi-binair* stelsel kunnen spreken. Maar men doet beter zich aan de algemeene formuleering te houden, en bv. in het bijzondere geval van *aequivalente* hoeveelheden NH_3 en HCl te blijven spreken van een binair stelsel. Men houdt dan als veranderlijken T, p en de samenstelling der gasphase, waarbij dan $F = 4 - r = 2$ blijft. De temperatuur en de samenstelling van het gasmengsel kunnen dan willekeurig gedacht worden. Een van al die oneindig vele mengsels is het aequivalente. Zoodoende vermijdt men verwarring, en er blijft eenheid in de opvatting van het stelsel.

Handelt men zóo, dan kan met volkomen zekerheid gezegd worden: De fasenregel van *Gibbs* laat *geen enkele uitzondering* toe en al de door sommigen opgeworpen uitzonderingen zijn slechts *schijnbare* excepties, voortkomende óf uit een verkeerde opvatting aangaande het aantal componenten, óf uit het uit het oog verliezen van het algemeen geval, wanneer men *toevallig* met zeer bijzondere gevallen te doen heeft. Dikwijls wordt daarbij verzuimd den *aard* van dat bijzondere als een *vrijheid* te beschouwen, *waarover men reeds beschikt heeft*.

Let men hierop steeds nauwgezet, dan zal de verwarring, welke men nog een enkele maal op dit gebied ontmoet, ophouden te bestaan.

9. Evenwel, er blijven altijd nog een paar moeilijkheden. Moet men bv. de zg. *optische antipoden* als verschillende componenten beschouwen, of niet?

Wat optische antipoden zijn, is bekend genoeg. Linksdraaiend en rechtsdraaiend wijnsteen zuur bv. Deze lichamen komen in alle physische en chemische eigenschappen overeen, behalve in die eene, dat het eene lichaam het polarizatievlak van het licht naar *links* draait, wanneer een gepolarizeerde

lichtstraal een oplossing van het zuur in water doorloopt; het andere lichaam daarentegen *in gelijke mate* naar *rechts*. Dit verschijnsel moet naar alle waarschijnlijkheid op een verschil in rangschikking van de atomen in het molecuul worden teruggebracht. *Van 't Hoff* bracht het in verband met een of meer „asymetrische” koolstofatomen, zoodat de moleculen der beide „actieve” modificaties van dezelfde verbinding zich als elkaars spiegelbeeld verhouden, d. w. z. symmetrisch zijn.

Beide antipoden kunnen in *vacuo* toestand tot een *gelijk* bedrag, nl. 1 molecuul rechtsdraaiend + 1 molecuul linksdraaiend wijnsteenzuur (+ nog 2 moleculen kristalwater), vereenigd voorkomen, nl. in het inactieve druivenzuur. Aan de latijnsche naam van dit zuur (*acidum racemicum*) is voor die verbindingen de naam *racemische* verbindingen ontleend.

Daar het gebleken is, dat bv. het rechts-wijnsteenzuur bij verhitting in linksdraaiend kan overgaan, totdat een inactief mengsel van even groote hoeveelheden der beide modificaties verkregen is, moet men hier eigenlijk één component aannemen en niet twee. Want wanneer men *ongelijke* hoeveelheden der beide actieve isomeren in water oplost, is dit *geen* evenwichtstoestand. Deze is eerst bereikt, wanneer even groote aantallen rechts- en linksdraaiende moleculen in de oplossing aanwezig zijn. Verhitting is daartoe niet eens altijd noodig; wanneer men sommige actieve stoffen bij de gewone temperatuur eenige jaren laat staan, worden ze vanzelf door de langzame transformatie van rechts in links of omgekeerd ten slotte inactief.

Men heeft dus evenals bij water, waarvan zich de dubbelmoleculen in twee enkelvoudige moleculen kunnen splitsen, zonder dat men het in zijn macht heeft de dubbelmoleculen en de enkelvoudige moleculen *afzonderlijk* af te scheiden, en in *willekeurige* verhouding te mengen; of evenals bij een zout, dat zich in aequivalente hoeveelheden positieve en negatieve Ionen splitst, en waar nooit willekeurige hoeveelheden van die Ionen naast elkaar kunnen aanwezig zijn — slechts één component aantemen, nl. het inactieve mengsel van links- en rechtsdraaiende verbinding, of wil men het anders, de *racemische* verbinding, waaruit de beide modificaties door splitsing kunnen ontstaan. Want ook in de *oplossing* zullen wel een zeker aantal *racemische* moleculen aanwezig zijn, al is hun

aantal ook, tengevolge der zeer ver gevorderde dissociatie, uiterst gering.

Heeft men dus een oplossing van wijnsteen zuur in water, dan is $n = 2$ en F weer $= 4 - r$. Bij 3 fasen, bv. (water)damp, vloeibare oplossing, vaste phase [bv. een mengsel (conglomerat) van aequivalente hoeveelheden links- en rechtsdraaiend zuur, of beter het racemaat], heeft men dus slechts éene vrijheid, bv. T . De dampdruk is dan volkomen bepaald, alsmede de samenstelling der oplossing, d. w. z. het gehalte aan wijnsteen zuur — op geheel de zelfde wijze als bij opgelost keukenzout bv.

Dat er niettemin *tijdelijk* in de oplossing meer links dan rechts kan aanwezig zijn, doet niets ter zake, want deze toestand is geen evenwichtstoestand.

Maar om *praktische* redenen kunnen wij toch wel degelijk links- en rechtsdraaiend zuur als afzonderlijke componenten beschouwen, evenals NH_3 en HCl bij salmiak, omdat — al is er geen evenwicht — dit evenwicht zich toch zóo langzaam instelt (het kan, zooals wij reeds opmerkten, bij gewone temperaturen jaren duren), dat men de beide stoffen praktisch als afzonderlijke componenten kan beschouwen, die men in *willekeurige* hoeveelheden kan vermengen. Handelt men aldus, dan wordt bij oplossing van wijnsteen zuur in water $n = 3$ en $F = 5 - r$. Bij damp, oplossing en één vaste phase (bv. linksdraaiend zuur) is dan $F = 2$, en de beide onafhankelijk veranderlijken zijn de temperatuur en het gehalte der vloeibare oplossing aan linkswijnsteen zuur bv. De dampdruk en het gehalte aan rechtsdraaiend zuur zijn dan volkomen bepaald.

Bakhuis Roozboom heeft zich uitvoerig met de studie dezer optische antipoden bezig gehouden, en veel verschijnselen, die vroeger duister en onverklaard waren, in helder licht gesteld.

Iets dergelijks als bij de optische isomeren doet zich voor bij het gewone acetaldehyd, dat zich tot paraldehyd kan polymerizeeren. En daar dit laatste zich weer kan splitsen in drie moleculen acetaldehyd, zoo zou men hier eigenlijk weer met slechts één component te doen hebben, òf de eene modificatie, òf de andere, evenals bij water en bij zout. Maar aangezien men het ook hier in zijn macht heeft de beide aldehyden tengevolge van den *langzamen* overgang in elkaar in zuiveren toestand

af te scheiden, en in *willekeurige* hoeveelheden te vermengen, handelt men wederom praktisch beter — al is er geen evenwicht — twee componenten aantenemen en niet één. (Ook deze verhoudingen zijn uitvoerig door *Bakhuys Roozboom* toegelicht.)

10. Er is nog een laatste moeilijkheid, nl. die welke zich bij *suspensies* vertoont.

Een suspensie is een onvolkomen mengsel, zooals men dit ook vindt bij melk, waar de vetdeeltjes niet in de wei^o zijn opgelost, maar in zeer kleine bolletjes daarin zwevende. Ook bij aetherische olieën, in water of andere stoffen opgelost, komen dergelijke suspensies menigvuldig voor.

Nu is er wel eens beweerd, dat suspensies *geleidelijk* in ware oplossingen kunnen overgaan, wanneer men de zwevende deeltjes maar kleiner en kleiner maakt (*Lobry de Bruyn*). Maar men zij met deze beschouwingen omzichtig. Een suspensie kan wel op een oplossing gaan gelijken, wanneer de verdeling der zwevende deeltjes ver genoeg wordt voortgezet, maar een oplossing wordt het daarom nog niet. Want — en hier zit de moeilijkheid: men kan de mechanische verkleining dier zwevende deeltjes nooit zoóver drijven, dat deze ophouden een *afzonderlijke phase* te vormen. Want het feit, *dat er een suspensie bestaat, en geen oplossing*, staat in verband met de geringe oplosbaarheid der beschouwde stof in het omringende medium, zoodat een *groot deel* zich als vaste (bij z.g. colloïdale metaalsuspensies) of als tweede vloeibare phase afzondert. En die nieuwe phase moet noodzakelijk uit een zeker aantal moleculen bestaan, wil zij *praktisch* als een afzonderlijke phase kunnen optreden. D. w. z. er moeten toch altijd nog *grensverschijnselen*, als oppervlaktespanning e. d., kunnen bestaan. En die grensverschijnselen zijn alleen mogelijk bij een zekere uitgebreidheid der phase. Het aantal moleculen kan daarin betrekkelijk dus wel zeer gering zijn — absoluut toch nog altijd zeer groot! — maar nooit beneden een zeker aantal komen, waarbij de phase als zoodanig niet meer bestaanbaar zou zijn, en waarbij dat te kleine moleculencomplex toch dadelijk weer tot een grooter complex zou aangroeien tengevolge van neerslag uit de oplossing.

Nu is het waar, dat de *grootte* der molecuulcomplexen in

de nieuwe phase (door veranderde oppervlaktetoestanden), naar *Ostwald* heeft aangetoond, en zooals ook theoretisch is in te zien, van invloed is op het evenwicht. D. w. z. dat er bij *kleine* complexen bv. meer moleculen kunnen worden opgelost dan bij groote, zoodat een *gedeelte* van de gesuspendeerde moleculen in de oplossing kunnen overgaan. Maar nooit allen! Dit zou alleen mogelijk zijn, wanneer men door mechanische of andere middelen de zwevende stof zóo fijn kon verdeelen, dat deze zich in afzonderlijke moleculen zou splitsen. Maar dan zou uit de gevormde homogene oplossing zich *onmiddelijk* de kunstmatig opgeloste stof weer afscheiden in den vorm van grootere of kleinere molecuulcomplexen, dropeltjes of zwevende vaste deeltjes, zóo groot dat ze een afzonderlijke phase vormden — en men zou weer van voren af aan met het verdeelen kunnen beginnen.

In onmiddelijk verband met de zooeven beschouwde moeilijkheid staat een andere, nl. die der phasen zelf.

Water en damp zijn bv. twee verschillende phasen. Maar beschouwt men dit vraagstuk nauwkeuriger, dan blijkt het, naar *van der Waals* duidelijk heeft gemaakt, dat die twee phasen eigenlijk één doorlopende phase vormen, waarvan de dichtheden in de grenslaag snel, doch altijd *continu* in elkaar overgaan. Die grenslaag is echter praktisch als *begrensd* te beschouwen, en als uiterst dun, zoodat aan weerszijden daarvan de dichtheden weer als standvastig mogen worden ondersteld: aan de eene zijde de grootere dichtheid der vloeistof-phase, aan de andere zijde de veel geringere dichtheid der dampphase.

Nadert men echter de kritische temperatuur, dan neemt de uitgebreidheid dier z.g. grenslaag hoe langer hoe meer toe, en *bij* de kritische temperatuur zal de grenslaag geheel verdwenen zijn, of wil men liever, zich over de geheele uitgebreidheid der thans homogene phase uitstrekken. Men heeft dan met een z.g. „*kritische*” phase te doen. Maar men kan vragen, waar begint de grenslaag zoo dun te worden, dat men *praktisch* twee verschillende phasen kan aannemen? Het antwoordt hierop luidt nog al geruststellend, want reeds in de onmiddelijke nabijheid van de kritische temperatuur is het verschil in de dichtheden, waartoe de beide phasen eigenlijk

eerst oneindig ver van de grenslaag naderen, tamelijk groot, en geschiedt de ineenvloeiing aan de grens voor het oog bijna plotseling. D. w. z. de grenslaag is in dit geval praktisch reeds zeer dun.

En nu kan men in het algemeen spreken van twee *verschillende* fasen, wanneer men ver genoeg aan weerszijden van de grenslaag zich verwijdert, om een voor iedere fase practisch constante dichtheid aan te treffen, zoodat zij als verschillende individuen kunnen worden beschouwd. De overgangslaag zelf wordt dan altijd buiten beschouwing gelaten.

11. Nu wij den lezer — voor zoover ons dit op de elementaire wijze, waarop wij al deze moeilijke dingen moesten behandelen, gelukt is — eenig denkbeeld hebben gegeven van de *Gibbs'sche* fasenleer, zal hij vanzelf reeds het nut van die beschouwingen hebben ingezien. Beter dan vroeger toch is men in staat aan de hand van dien fasenregel als leidend beginsel het samengestelde weefsel te ontwarren van de verschillende mogelijke combinatiën, die in een gegeven stelsel van stoffen naast elkaar denkbaar zijn.

Maar ook als classificatiemiddel kan de fasenregel nut stichten. Men kan by. al die systemen in één klasse bij elkaar voegen, die — hoe verschillend overigens ook — in sommige hoofdzaken met elkaar overeenstemmen.

Zoo kan men bv. letten op het aantal stoffen of componenten, waaruit het stelsel is opgebouwd, en spreken van stelsels van *één* component, van *twee* componenten (binaire stelsels), van *drie* componenten (*ternaire* stelsels), etc.

En anderzijds kan men het aantal vrijheden in het oog vatten, en spreken van *invariante* systemen, d.w.z. stelsels, waarbij het aantal vrijheden = 0 is, en alle veranderlijken geheel bepaald zijn, zooals bv. bij het stelsel water—damp—ijs; van *monovariante* stelsels, waarbij dat = 1 is (water—damp bv.); van *bivariante* stelsels, waar het aantal vrijheden = 2 is, zooals bv. bij vloeibaar water alleen, of oplossing en damp; enz. enz.

En zoo blijkt uit alles, dat de fasenleer in den laatsten tijd een machtig hulpmiddel is geworden, om de dikwijls zoo gecompliceerde verhoudingen te ontwarren en uiteen te houden, al mag nooit uit het oog worden verloren, dat daarmee de

taak van de eigenlijke Scheikunde, in den gewonen zin des woords, volstrekt niet wordt verkleind. Immers, de phasenleer werkt ten slotte altijd met het materiaal, dat de gewone Scheikunde heeft aangebracht. Voor dat de phasenleer een stelsel nader kan bestudeeren, moet — het zij nogmaals gezegd — *eerst* bekend zijn, *welke* stoffen en verbindingen met elkaar in wisselwerking treden. De gewone chemische kennis der verschillende stoffen en van hunne verbindingen blijft dus een uitgebreid arbeidsveld voor de Scheikunde, al beperkt zich de Chemie niet meer zooals in vroeger tijd tot dit beschrijvende gedeelte alleen. De Chemie is evenals de Biologie op weg een exacte wetenschap te worden, en men zou de Phasenleer en de physische Chemie de *Physiologie* der Scheikunde kunnen noemen.

23 Maart 1905.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

HET LEVEN VAN NICOLAAS BEETS

Het leven van Nicolaas Beets, beschreven door P. D. Chantepie de la Saussaye, met een volledige lijst zijner geschriften bijeengebracht door Mr. D. Beets en Mej. A. Beets. Haarlem. De Erven Bohn. 1904.

Herinneringen aan Nicolaas Beets in Woord en Beeld naar aanleiding van de tentoonstelling in 's Gravenhage 21—28 Maart 1904 door Dr. Joh. Dyserinck. Geïllustreerd door Henri A. Fuik. Uitgave R. J. Fuik, den Haag 1904.

— Het is inderdaad wel een aardig leven dat de heer Beets geleid heeft!

— Hoe is het godsmogelijk dat iemand het uit heeft kunnen houden!

Ziedaar de twee eenigszins tegenstrijdige gedachten die als slag en weerslag in me opkwamen, toen ik het gezegde leven had overzien.

De heer Chantepie de la Saussaye is van oordeel dat tijdelijke oorzaken ons weerhouden Beets recht te doen; maar daarin vergist hij zich, tenzij hij met die oorzaken zijn boek bedoelt. Dat is — hij zal het mij toegeven — niet bewonderend en niet geschikt om te doen bewonderen; maar een boek is de heele wereld niet, wij vergeten het, zien naar Beets zelf en ondervinden geen enkel bezwaar om te genieten wat hij gegeven heeft, en om hem den breeden leunstoel toe te kennen waarop hij ongetwijfeld aanspraak heeft.

Ik geloof ook niet dat er veel aan te doen zal zijn. De

rez-de-chaussée zal hij in het huis van onze negentiende eeuw-sche letteren moeten blijven innemen. De hoogere verdiepingen houden wij dan over voor anderen.

* * *

Het zou geheel verkeerd zijn te denken dat Beets zijn roem bij de menigte niet aan zeer wezenlijke deugden te danken had. Het knaapje dat, tien jaar oud, te school in de haarlemsche Zoetestraat zat op te letten hoe de huisvrouw van meester Koning, Grietje en Jetje aan hand en schort, tegen half twaalf haar man een kopje koffie bracht, en thuis zijn vader hielp bij het proeflezen van diens „Woordenboek der Droogerijen” — nietigheden, zoo ge wilt, maar lijnen die een leven helpen teekenen — dit knaapje kon vier jaar later, toen hij de latijnsche school bezocht, den indruk maken dat hij altijd een goed humeur had, zonder vertoon en zonder dat het hem moeite kostte, en dat hij nooit haatdragend was. „Hij was altijd joviaal en droeg altijd een kiel” zegt de medeleerling die dit boekstaafde. Hij voegt eraan toe: „Hij was bijna de eenige die nooit kwaad werd, nooit de bink stak, nooit rookte, nooit schaatsen reed.” Hij moet een flinke gezonde jongen geweest zijn, met opmerkingsgave, verstand en opgewektheid, — niet luidruchtig, niet droomerig en geen waaghals.

Hij had dat soort genoegelijke en hartelijke houden van de dingen, dat het wezenlijke in zijn schets van den hollandschen jongen is, het soort houden waarmee men aan het omringende leven oprecht deelneemt, maar er ook wel een beetje boven staat. Het is namelijk die genegenheid die de dingen wel in zich opneemt, maar ze niet te zeer ondergaat, integendeel ze bekijkt en er zich mee vermaakt. En datzelfde gevoel had hij ook tegenover de menschen. Hij hield hartelijk van ze, maar met bewustzijn, met oog voor hun eigenaardigheden, en dat hij zoo blij was kwam, behalve door zijn gezondheid en de goede omstandigheden, ook door dit vrije geestes-spel. Hij was daardoor de meerdere en hij was, zoo onschuldig mogelijk, zijn eigen *maitre de plaisir*.

Dit ambt vervulde hij, ook bij het schrijven van de *Camera*. Die is geen satire — Beets dacht er niet aan — maar ze is,

welnu ze is juist wat de titel zegt: een Camera Obscura ten pleziere van Nicolaas Beets. De familie en vrienden in Haarlem en elders moesten het zich laten welgevalen.

Ik ben al te ver gegaan, want vóór hij dit proza schreef, dichtte hij. Gedichten zijn door hem geschreven en uitgegeven vóórdat hij zestien was, en als een van die door Beets' levensbeschrijver gesmade *inedita* haal ik den brief tevoorschijn waarmee de vijftienjarige zijn eerste bijdrage voor de Muzen-almanak, van Immerzeel, begeleidde. Dat was een flinke knaap die zoo schrijven kon. Van schroom is er alleen het woord, maar niet alleen in woorden is er de meest kordate en de meest vrijmoedige eierzucht. Zijn leus schijnt te zijn: streven naar roem, en daarvoor uitkomen zooveel als het met de voorzichtigheid bestaanbaar is. „Op mijnen zeer vroegen leeftijd is het zeker een gewaagde stap, maar (ik ontveinze het niet, noch schame mij zulks te bekennen) door mijne Eierzucht aangespoord, en in de overtuiging dat ik 'er niets bij verliezen kan, ben ik 'er na lang wijffelen toe besloten.” En verder: „Wanneer noch het een noch het ander (van twee toegezonden gedichten namelijk) den toets konde doorstaan, en beide door UEd. het gezelschap der schoone dichtstukken, welke uwen almanak altijd versieren, onwaardig geacht wierden, zoude ik mij troosten met de gedachte aan de woorden van den onsterfelijken zanger der Hollandsche Natie: Het streven zelfs is grootsch, in 't worstelperk der Eer.” Beminnelijk, die boudheid, saam met zulk een openhartigheid. Het gedicht dat Immerzeel plaatste, en dat later als eerste in de volledige uitgave werd opgenomen, is de lijkklacht *Bij den Dood van Vrouwe Katharina Wilhelmina Bilderdijk, geb. Schweikhart † 10 April 1830*. Er blijkt uit dat hij tal van dichterlijke figuren, zooals hij ze ook bij Bilderdijk kon aantreffen, verheven vond, maar tevens dat hij de flinkheid had om door twaalf strofen van vier rijmende regels te trachten dien indruk van verhevenheid op anderen overtebrengen. De indruk zelf was die van een kind, want er stak in die figuren volstrekt niets, maar het vermogen die strofen ordelijk te bouwen en de bedoeling die hij er mee had te handhaven, was dat van een talentvol redenaar. Het was duidelijk dat er in dien knaap een uitmuntend schrijver school, en als hij verzen schreef zou het maar de vraag zijn

wat hij aan gemoed en geest achtereenvolgens onder woorden bracht.

Dit nu, het hebben van een gemoed en een geest die belangrijk waren, bleek al spoedig in de nu volgende gedichten.

Daar was, een jaar later in den Muzen-almanak het *Veld-* (later *Maartsch*) *Violtje*. Er is daarin iets van den echten jongen Beets: wat de wind doet: „Dikke doode takken Breken door zijn kracht;” en ter tegenstelling van het violtje aan trotscher bloemen: „In een minder rang Heeft men zooveel noten Niet op zijnen zang”. Klaarblijkelijk is, in die eerste verzen al, een echte jeugdige natuur, heel anders dan Bilderdijk, den mokkenden, den verstandelijken, die Bilderdijs rhetorsvermogen met hem voelt te deelen, maar er niet aan onderworpen wenscht te zijn. Ook tegenover Bilderdijk handhaaft Beets zijn vrijheid en onafhankelijkheid.

Al heel spoedig nemen de gemoedelijkheid en de geest die den jongen eigen zijn een tint aan. Hij heeft al iets van den dominee, maar voorloopig weinig, en dat weinige mag hij nog niet toegeven. Wat nu indruk op hem maakt is de nieuwere engelsche poëzie, eerst die van Scott, dan die van Byron.

De groote beteekenis van dien indruk is dat, terwijl Bilderdijk hem zijn geestes-vorm, de kracht, de orde en de klaarheid van de te schrijven gedachte geopenbaard had, Scott en veel meer nog Byron zijn gemoed bewogen en in strooming brachten.

Alles deed mee: de behoefte van den, nu aanstonds, jongeling, om een uitweg te vinden voor wat in hem omging, en zijn verlangen naar dadelijken roem. Scott laat hem nog betrekkelijk kalm, al geeft hij hem gelegenheid om menige gevoelschakeering onder woorden te brengen, maar Byron doet hem, wat nooit iemand hem meer gedaan heeft, hij overweldigt hem. En dit was wat hij noodig had. Hij wil in krachtige, klare, ordelijke rede zijn gemoed en zijn geest tot uiting brengen. Dat is zijn diepste wezen: noch in zijn jeugd noch later valt daaraan te twijfelen. Doch daartoe moest een gemiddelde gevonden worden tusschen de lenigheid van het natuurlijk spreken en het indrukwekkende van het afgemeten vers. Byron, die een bewonderaar was van Pope, en tevens, na een bal en onderwijl zijn kamerdienaar hem uitkleedde de

wildste fantasieën, beschrijvingen en toespraken in vrij familiere verzen op het papier wierp, was juist de man die hem dit geven kon. Hij kon dwepen met den Lord, zooals wie niet?, en, jeugdig student, zijn Zwartten Tijd beleven, maar de gezonde hollandsche jongen en aanstaande dominee wist wel dat dit maar larie was. De eezuchtige jonge dichter vooral wist wel hoever hij ging.

José was niets anders dan Byroniaansche taal tot een verhaal gedraaid. Of liever: het was het hollandsch van Beets lenig gemaakt door zijn vertalen van Byron.

Men kan er zich werkelijk niet te sterk van doordringen — Beets heeft het zelf gezegd en zijn levensbeschrijver heeft er met nadruk op gewezen — dat alles bij Beets ondergeschikt is aan de taalbehandeling. Hij heeft het ongeloofelijk vroeg gemerkt, en heeft het eigenlijk nooit vergeten, dat hij geboren was met een vermogen, van zijn eigen wezen uit, de taal te hanteeren, te vormen, te doen werken op anderen. En zoodra hij gerijpt was zou hij de prediker zijn die door het mondeling en schriftelijk woord zijn omgeving en lezers bezig, en op een afstand, hield.

Voorloopig was Beets nog niet rijp, maar het allereerste wat hem te doen stond was hem duidelijk: de taal zoo te behandelen dat hij de aandacht op zich vestigde, dat hij beroemd werd. Daarna kon men verder zien.

Met Immerzeel had hij de betrekking aangehouden. Zijn eezucht en zijn openhartigheid waren hem daarin bijgebleven. „To take care of their fame” — erkende hij — was datgene wat jonge poëten te doen hadden. Groot was dan ook zijn vreugde toen Immerzeels oordeel over *José* in handschrift, gunstig was. „En gij hebt hebt ook mijn *Jose* „met genoeg” gelezen, en het komt u voor dat ik dien „gerust” in ’t licht zou kunnen geven, waarlijk dat doet mij een oprecht genoeg.” — Maar nu dan ook geen uitstel meer. „Gij weet niet, mijnheer Immerzeel! welke luchtkasteelen ik reeds op de uitgave van dat gedicht gebouwd heb en hoe vurig ik derhalve verlang het voor ’t licht te zien komen.” „Ook heb ik geen plan vooreerst een bundel *verscheiden gedichten* uit te geven; *Jose* moet mij daartoe juist den weg banen, ik wensch bij mijn Landgenooten vooreerst enkel als Autheur van *Jose* be-

kend te staan." En verder: „Over een paar maanden word ik zo jaar: mijne Eerzucht — want waartoe 't ontveinsd? — prikkelt mij nog voor die tijd een dichtstuk in de wereld te hebben, dat misschien eenigen opgang zou kunnen maken, mijn poëtischen Carrière in 't groot te hebben geopend." Hebt ge ooit zulk een tuk „Auteur" gezien? Zonder twijfel is er in dezen stormloop op den roem iets dat niet alledaagsch is: iets, bij uitstek, als ik het zoo noemen mag, paganistisch. Maar gezonde kracht steekt erin en ik voor mij, hoewel dien ijver niet benijdend, prijs dat hij zoo zonder hulsel is.

Hij bleef niet zonder belooning: de student Beets is het troetelkind van den roem geweest.

Hoofdzak was voor hem, in Leiden, dan ook niet de studie, maar de kring waarin hij getroeteld werd. Daar was Hasebroek, aan wiens gedicht bij den dood van Bilderdijk Immerzeel de voorkeur boven een van Beets gegeven had: mededinger dien hij verlangde van nabij te zien en dien hij zich te vriend maakte. Daar was Kneppelhout, de voorname, de franschsprekende, fransch-schrijvende student, die in Leiden woonde, maar buiten de studenten leefde, en voor afwisseling naar Parijs ging waar hij persoonlijke kennis had aan Hugo, de Lamartine en Janin. Van den omgang met dezen en anderen heeft vooral Dr. Dyserinck aardige bijzonderheden, uit brieven en geschriften, meegedeeld.

Maar behalve de leidsche kring was al heel gauw de amsterdamsche van beteekenis. Den 8en Mei 1834 schrijft Drost aan Potgieter dat de heer Beets „voor den *Vriend* gewonen" is. Het is een verzuim van den heer de la Saussaye dat hij Beets' medewerking aan *De Vriend des Vaderlands* buiten bespreking gelaten heeft. Het feit van die medewerking was lang bekend, en de lijst van Beets' werken, achter zijn eigen boek gedrukt, brengt ons de nauwkeurige opgaaf van al wat Beets tot dit tijdschrift heeft bijgedragen. Wist hij niet dat die vermeerdering van onze kennis belangrijk was? En voor de geschiedenis van Beets' leven en voor die van de toenmalige letterkundige voorvallen?

Ik heb tegen den schrijver van dit *Leven* menige grief: als daar zijn, dat hij ons in plaats van de kleurige, grijpbare berichten altijd zijn eigen grauwe verrafelde gedachten geeft,

en dat hij daardoor telkens, als het ware, tusschen ons en Beets in gaat staan. Maar dit mogen eigenschappen van zijn geest zijn en niemand is gehouden te doen wat niet in zijn vermogen ligt. In ieders vermogen evenwel ligt het zich de kennis eigen te maken die hij tot behandeling van zijn onderwerp noodig heeft. Het komt mij voor dat de heer de la Saussaye in kennis van de toenmalige letterkunde is te kort geschoten. Wat bedoelden de dichters van die dagen? Wat hadden zij gemeen, waarover streden zij? Het antwoord op die vragen geeft de heele geschiedenis van Beets als dichter en letterkundige, en tegelijk beschrijft het de wisselwerking tusschen hem en zijn tijdgenooten. Dacht de schrijver dat de heele scheiding tusschen Beets en Potgieter daarin bestaan had dat de een den ander een onaangenaam mensch vond en de ander den een een zemelknooper? Zoo eenvoudig zijn toch niet de geestelijke splitsingen.

Ik nam het denkbeeld: kennis van de letterkunde, nu vrij hoog op. Maar ik ben niet zeker dat de levensbeschrijver de kleine feiten van het tijdperk waar hij zijn dichter in te volgen heeft, goed kende. Hij deelt uit den grooten voorraad dien hij toch onder de oogen moet gehad hebben zoo weinig mee dat verband houdt met het belangrijke van dat tijdperk. En nu hij de gelegenheid heeft ons in te lichten omtrent iets belangrijks noemt hij het zelfs niet.

Uit de bewoordingen die Drost gebruikt, blijkt al dat hij op den toen pas negentien-jarigen Beets prijs stelde. Uit de lijst achter het *Leven* zien we nu tevens dat Beets aan zijn verwachtingen beantwoord heeft. Niet alleen de enkele met letter of naam geteekende gedichten heeft hij aan den *Vriend* bijgedragen, maar ook een vol dozijn boekbesprekingen.

Drost was de eigenlijke leider van de jeugdige medewerking aan dit tijdschrift. In het begin van het jaar had hij zich nog beklaagd bij Potgieter dat hij niet genoeg geholpen werd. Men kan dus denken dat Beets' steun hem een aanwinst was.

Maar, hiervan afgezien, was er nog een reden waarom die hulp met name voor Drost iets beteekende. Er bestond toch tusschen hem en Beets een verwantschap, die niet bestond tusschen hem en Potgieter. Ik bedoel niet allereerst dat zij beiden aanstaande predikanten waren, maar dat zij Bilderdijk

liefhadden. Zonder gewicht was het eerste zeker niet, want stellig niet zonder oorzaak had Drost kort tevoren aan Potgieter geschreven: „Met leedwezen zag ik wederom zekere vooringenomenheid tegen geestelijken stand en kerkelijke betrekking bij u doorstralen;” doch het tweede raakte meer onmiddellijk hun samenwerking. Als Drost Potgieter toevoegde: „Het verwonderde mij, u, bij wien ik nimmer een onjuist gehoord, gesproken of geschreven woord dacht te vinden ditmaal zoo duchtig in de war te zien,” dan betrof zijn berisping een oordeel over gedichten van Bilderdijk, die Potgieter niet en hij wel bewonderde. En tegen zulke oordeelen vond hij in Beets een medestander.

Wij zien dus nu Beets aan het werk als den natuurlijken bondgenoot, niet zoozeer van Potgieter als van Drost. En al behoeft men niet te denken aan het opzettelijk handhaven van zekere voorkeuren, het is een feit dat hij zijn eerste recensie (over Withuys) stelt onder de hoede van Vondel *en Bilderdijk*, en dat hij waarschuwt tegen de wildheden van den romantischen stijl.

In wezen was dit, niet de geheele Drost, maar één van de zijden die Drost gelden liet tegenover Potgieter.

Misschien bevreemdt het dat Beets zich zoo uitliet, nu nog wel, terwijl juist zijn *José* verscheen; maar komt het niet geheel overeen met wat wij van hem weten? Het is niet mijn bedoeling hier een overzicht te geven van zijn verdere besprekingen; de waarheid is dat hij er den eens aangeslagen toon niet in verloochent. Hij heeft zich door Byron laten overweldigen, maar de bewonderaar van Bilderdijk en de vormver van een klare en evenwichtige, hoewel gemoedelijke en geestige hollandsche uiting bleef in hem hoofdpersoon. Het is volkomen waar — zooals hijzelf later zei en zijn levensbeschrijver ons overbrengt — dat hij in 1834 Byron al te boven was, al is het even waar dat hij nog twee byroniaansche verhalen — *Kuser* en *Guyde Vlaming* — schrijven zou. Zij waren de voorraad dien Byron in hem had opgewoeld, maar dien hij behandelde, zooals hij zijn taal behandelde, met een hollandschen aard en een door Bilderdijk geschoold verstand. Wat hij zich voornam was zijn gemoed en zijn opmerkingsgave tot uiting te brengen: daarvoor onderging hij de romantiek die zijn taal lenig

maakte en wenschte hij haar, hoe langs zoo meer, natuurlijk; maar in de vormen van zijn gedichten bleef hij de leerling van Bilderdijk.

Dit was geheel iets anders dan Potgieter doen ging, die in de Romantiek de mogelijkheid zag van nieuwe vormen en verwantschap zocht tusschen dat nieuwere en de schoonheden van de zeventiende eeuw.

Ik geloof, op grond van het voorafgegaane, dat Potgieter en Beets elkanders natuurlijke tegenstanders waren en dat zij van 1834 af in wedijver met elkaar geleefd hebben. Zonder dat dit nog werd uitgesproken vond de jeugdige dichter bij zijn stormloop op dichtelijke vermaardheid in Amsterdam een sterkte die zich niet overgaf. *José*, dat overal in den lande bewonderd werd, droeg niet de goedkeuring weg van Potgieter, en ook niet van Bakhuizen en Drost.

Wedijver met Amsterdam zoek ik ook in het schrijven van de *Camera*. Potgieter heette bij Drost *de humoristische schrijver*, hij arbeidde toen Beets in hun kring kwam aan *Het Noorden*, waarvan het eerste deel in 1836 verschijnen zou. De vernieuwing van het proza gold daar, onder den invloed van Geel, voor nog belangrijker dan die van de dichtkunst. Het waren gelukkige jaren toen Beets de opstellen schreef voor zijn *Camera Obscura*. Hij kon hopen dat niet alleen de omgeving die er in geportretteerd was maar ook de Gidsbent van zijn meerderheid overtuigd zou zijn.

Bij den tweeden druk, in 1841, kwam Potgieters antwoord: *Kopierlust des Dagelijkschen Levens*.

* * *

De Heer de la Saussaye heeft zich veel moeite gegeven om te betoogen dat Beets niet hoogmoedig was. Beets zelf is indertijd, in een gedichtje aan Mr. van Hasselt tegen die beschuldiging opgekomen. Ze luidde dat hij vooral hoogmoedig zou geweest zijn op maatschappelijke voordeelen: huwelijk en verkeer.

Het komt mij voor dat men, liever dan vóór of tegen die beschuldiging te strijden, haar verklaren moet.

In *De Komcet* van 20 Febi 1836 wordt door een klaarblij-

kelijk met Beets bekend en hem genegen schrijver over *Kuser* gehandeld. (*De Komect* was een blad dat ophield te bestaan toen *De Gids* werd opgericht, omdat zijn schrijvers aan dat tijdschrift gingen meewerken). In die bespreking leest men het volgende: „in de hogere standen, waar men tegen Hollandsche poëzie nog zooveel vooroordeel heeft, werd *Jose* niet miskend. Daar heeft de bekendheid met de buitenlandsche dichters allergunstigst gewerkt op het lot van een jongeling, die door prijzen aangemoedigd en niet bedorven, later onze letterkunde met nog zoovele schoone vruchten verrijkt heeft.”

Wat dunkt u, als de hogere standen die Beets in zich opnamen — de zinspeling op zijn verloving met een freule van Foreest is duidelijk — op deze wijze tegenover de miskeners van *Jose* gesteld werden, wie schiep dan de aanleiding tot de beschuldiging dat Beets zijn standsverheffing te zeer op prijs stelde?

Uit brieven aan Kneppehout heeft Dr. Dyserinck merkwaardige zinsneden aangehaald die bewijzen hoe voortreffelijk Beets den kring vond waarin hij door zijn verloving was opgenomen, en hoe hoog hij hem schatte boven zijn vorige omgevingen. „Zoo ver” was hij daar, schreef hij, „van dat flauwhartige en futile 't welk mij in mijne omgevingen reeds zoo lang heeft tegengestaan”. Men bedenke dat deze drie-entwintigjarige den omgang van Drost, Potgieter en Bakhuizen genoten had. En vroeger al: „Ziet grij, mijn wareld is *hier*; Nijenburg is mijn wareld; mijn *lieve* Aleide, mijne *goede* aanstaande schoonmoeder. Ziedaar voor wie ik leef, schrijf en denk. Voorts voor u en die u gelijken. Hoe weinigen zijn zij? Bernard [Gewin], Hasebroek, wie meer? — Mijn toekomst is de wijngaard des Heeren. Mijn roem niet van deze aarde. Dit, mijn waarde, zijn geen phrases! dit is waarheid. Ik gevoel dagelijks de jammeren van het *te vroeg*. Ik ben te vroeg begonnen. Ik ben blasé. Al wat een ander prikkelt is voor mij *abgeschmackt*. De loopbaan der letteren heeft mij niets zoets, niets nieuws meer aan te bieden.”

Dit was na *Guy de Vlaming*, na wat hij zijn „zwarten tijd” noemde. Tusschen dezen brief en den eerst-aangehaalden ligt een tijdsverloop van twee jaren. Men kan dus aannemen dat

er sprake is van een stemming die aanhield, van een houding die zich kennen deed.

En nu wil ik dit geen hoogmoed noemen, maar ik vraag me af: wat moet Potgieter erin hebben gezien?

Bedenk nog eens dat niemand ooit met doller drift op dichterroem kan zijn uitgetogen dan deze jonkman.

Naast Beets' brieven aan Immerzeel leg ik nu den eersten dien Potgieter aan dien redacteur geschreven heeft. Hij is uit Antwerpen van 21 Juni 1828. Hij verzocht er om een ronde beoordeeling en antwoord op de vraag of hij gerechtigd is in den kring van de andere dichters te worden opgenomen. Dan schrijft hij verder: „Hoe aangenaam 't mij toch zoude zijn mij in dien kring geplaatst te zien, ik vrees altijd dat een vreemde deling (zoo hij onze taal kent) regt heeft, om laag over ons publiek, laag over onzen kunstsmaak te oordeelen, als hij in den Muz. Alm. stukjes aantreft, waaraan de geest van Vondels of Bilderdijks Muze geheel vreemd is. Dit is, WelEdel Heer! aan u als uitgever niet te wijten, maar het is heilige pligt voor den Inzender daarvoor naar de inspraak van zijn gemoed te waken.” Dit is nog de van zijn taak niet bewuste Potgieter; de vriend van Willems en die ook aan Bilderdijk zich nog niet onttrekken durft, maar één ding is duidelijk: juist zooals hem als knaap bij het graf van De Ruyter niet de roem maar de deugden van het voorgeslacht begeerenswaardig leken, zoo heeft hij ook nu niet het verlangen beroemd te worden, maar den eerbied voor zijn „heilige pligt”.

Dit was het verschil tusschen Beets en Potgieter: de een zorgde voor zichzelf, de ander voor de literatuur.

De brief dien ik van Beets het laatst aanhaalde eindigt met de zinsnede: „Ik heb eenige heerlijke, onwaardeerbare harten innig aan mijne Poëzie, en door mijne Poëzie aan mijzelven verbonden. Het is genoeg. Ik dank God voor de heerlijke gave. De menschen *en masse*, het publiek kan ik voor niets danken.” Dit was een zelfgenoegzaamheid waarvan Potgieter niets begrijpen kon. Hij zou ze verfoeilijk hebben gevonden. Als Beets hem ooit het minste ervan gejoond heeft, dan heeft hij er niets in kunnen zien dan bekrompenheid en hoogmoed.

Ik ben Beets' levensbeschrijver dankbaar voor wat hij uit een brief van Januari 1837 heeft meegedeeld. In de eerste plaats de karakteristiek van Potgieter: „altijd aanvallende en bestrijdende brengt hij u gedurig in 't nauw en vangt u voor uw eigen strikken, helpt u er zelf weer uit, brengt u tot malle consequenties van uw opinie en eindigt dikwijls met haar ook te omhelzen en op beter grondslagen te vestigen." Leerlingen van Dr. Doorenbos weten bij ervaring iets van deze socratische gesprekvoering. — Maar dan ten tweede wat Beets over Potgieters verhouding tot *De Gids* vermeldt: „het mengselwerk is voor 't grootste gedeelte van hem. Redacteur is hij evenwel niet. Ik geloof eigenlijk dat er geen redacteur is." Er blijkt hieruit dat Beets die toch de laatste jaren een zoo trouw medewerker van de *Vriend* geweest was, door Potgieter en Bakhuizen niet in vertrouwen genomen werd. Weliswaar gebeurde dit ook met Heye niet, maar Heye ging op „in zijn praktijk en invitaties": Beets daarentegen wenschte niets liever dan in de schrijverswereld vooraan te staan. Dit lezende kan men gerust zeggen dat er niet is geweest een vriendschap die later, toen Beets predikant te Heemstee was, verkoelde, maar een verhouding die, voor het uiterlijk vriendschappelijk, in wezen bedachtzaam was.

Potgieter *vertrouwde* Beets niet, en als men iemand niet vertrouwt, dan wil dat zeggen dat men hem verdenkt van bedoelingen, die anders zijn dan zijn voorgeven. Was er in dit geval reden voor?

Stel eens tegenover elkaar den eierzuchtigen jongen man van de brieven aan Immerzeel, en den aanstaanden proponent van den brief aan Kneppelhout: „Mijn toekomst is de wijngaard des Heeren. Mijn roem niet van deze aarde." Binnen drie jaren heeft dit contrast zich ontplooid in Beets, en terwijl het aanwezig is schrijft hij *Guy de Vlaming* en de *Camera*.

Wat bedoelde Beets met zijn „wijngaard des Heeren", terwijl hij harder dan ooit werkte in den wijngaard van de literatuur? Wat bedoelde hij met zijn roem niet van deze aarde, terwijl hij zich zelf-behagelijk neerliet in aardse welvaart en deftigheid?

Was het niet in dezen zelfden tijd dat een vertaling van zijn *José* „in fransch keukenproza" naar de Lamartine zou

gezonden worden om, bij dien, zijn dan toch aardschen roem te vermeerderen? —

Dit laatste zal Potgieter wel niet geweten hebben, maar hij moet in Beets van het begin af — hij die achterdochtig was op het stuk van dominees — den heiden hebben geroken die zich achter den christen verborg.

Mevrouw Bosboom vertelt dat Potgieter tusschen '38 en '40 eens een bezoek op Heiloo bracht aan de Hasebroeks, maar dat hij „als Lodewijk XIV, dien dag inamusable” was. Als oorzaak geeft zij op: „Nijenburg en Beets”, en „dat de *vrouwe* van N. naar zijn zin teveel de *hooge vrouwe* was”. Alles overziend kan men zich de gevoelens denken waarmee Potgieter, die zich op zijn gemak tusschen de Zweedsche uitgaande wereld bewogen had, hier op een Zondagmiddag zat ingepend. Hij plaagde mevrouw Bosboom nog lang met „de ongezonde Heilosche lucht”.

Komt het ons nu toe te zeggen wie van hen beiden gelijk had? Het is een feit dat Beets wereldsch was en belust op wereldsche voordeelen. Het is ook een feit dat hij dominee worden moest, en dat de heiligheid van dat ambt, voor ieder die het ernstig opneemt, de verloochening van dat wereldsche tot noodzaak maakt. Het trachten naar die verloochening, het gelooven aan die verloochening, het zich streelen met die verloochening, moet wel heel lang een plooi van huichelarij geven aan het innerlijk nog wereldsche hart. Niet de Christen, maar de predikant, moet terwille van anderen voorwenden wat nog niet aanwezig is. Dit is de huichelarij van het ambt, en vandaar dat Potgieter er bang van was. En zonder twijfel is ook die huichelarij grooter naarmate het hart meer aan het wereldsche hangt.

Beets zou niet de man geweest zijn die hij geworden is als er niet een oprechte ernst in hem geleefd had. Hij heeft getracht een goed en oprecht mensch te zijn en niet te jagen naar uiterlijke voordeelen. Maar niemand maakt ongedaan wat hij onbewust uit jeugdige aandrifft heeft teweeggebracht. Hij had ernaar gestreefd *de* dichter te worden van Nederland. Hij had van dat dichterschap vóór alles den roem begeerd. Hij had door dat dichterschap toegang gekregen tot kringen die hem anders gesloten waren en heeft de kleindochter van

Van der Palm getrouwd, van Nederlands grooten officieelen redenaar. Hij mocht zich wenden of keeren hoe hij wou, hij was in den kring geraakt waarin hij leven zou, en waarvan hij de idealen vervullen moest: *de* dichter en *de* officieele redenaar van Nederland worden naar de in dien kring geldige opvatting.

Tegelijkertijd bleef in Amsterdam Potgieter, het hoofd van die revolutionnaire Gids-beweging, waartoe Beets zich had aangetrokken gevoeld, waarin hij even een rol speelde, en die hem spoedig daarop had losgelaten.

* * *

Ondanks dat Beets in 1840 zich geheel ging wijden aan het predikambt, nam hij in datzelfde jaar toch het redacteurschap van de Muzen-almanak op zich. Hij was met Immerzeel — niettegenstaande hij ironisch over hem deed — altijd heel goed gebleven. Toen hij hem in 1838 zijn *Ebella* zond voegde hij er het vriend-houdend P. S. aan toe: „Ik geloof gij gelukkiger vers van mij hebt getroffen dan Tesselschade”. Potgieters jaarboekje Tesselschade zou na 1840 niet meer verschijnen; de Muzen-almanak verscheen onder Beets. Maar, hoewel tusschen de beide dichters later nog een pennestrijd ontstond naar aanleiding van de dichteres Albertine Kehler, zullen zij verder hun eigen wegen gaan.

Overzien wij de poëzie van Beets, dan erkennen wij dat hoe langer hoe meer de natuur die we in het begin van dit opstel beschreven naar voren drong. Zij bewoog zich in de vormen van Bilderdijk, maar een gemoed en een geest kwamen er in tot uiting die hem geheel van Bilderdijk deden afwijken. Door die natuur, die het beste was wat hij had, kon hij zelfs aan Bilderdijk worden tegenovergesteld. Maar in de poëzie is een nieuwe natuur in oude vormen nooit half zoo belangrijk als het scheppen van een nieuwen vorm. Een poging tot het laatste was zijn beoefening van het romantisch verhaal geweest, maar dit gebeurde uit den eenen hem geweld aandoenden indruk van Byron; na zijn *Ada* heeft hij er mee opgehouden. Toch was daarin iets schoons: er was het verlangen in naar een nieuwe, een de grenzen van zijn omgeving doorbrekende schoonheid.

Hier raak ik aan het tragische dat ik in Beets heb opgemerkt. Inderdaad een leven dat velerlei aardigs had! En — hoe is het godsmogelijk dat hij het heeft uitgehouden! De schoonste gedichten die Beets geschreven heeft zijn, mijns inziens, *Zangdrift*, *Lente*, *In den Herfst* en *Ouvermogen*. Deze vier heb ik indertijd in een bloemlezing van Nederlandsche Dichters opgenomen. Zij hebben alle den toon van zijn jeugdgedichten — van de vertalingen tot *Najaarsmijmering* — maar zij zijn oneindig veel beter, zij redeneeren niet, zij zijn niet vormeloos, en wat zij uitdrukken is het verlangen naar een schoonheid die maar niet komen wil.

Onder lien, onder den hemel van hun ziele-streek, staat het aardeleven van Beets' bewonderde dichterschap.

Gevoelens, voorstellingen en gedachten, menschelijk, maar van zijn tijdperk, die vullen zijn gemoedelijke en duidelijke gedichten.

Een verbeelding, een droom, die zich verklankt, die zich gestalten schept, — er is bij hem geen sprake van.

In 1833 drukte Beets een vertaling van een gedichtje van Casimir Delavigne. *De Gondelier* heet het. In 1837 gaf Potgieter in de Gids zijn vertaling van hetzelfde, onder denzelfden naam. Het was een wenk, een betuiging en een verkondiging.

„Luister, lieve Gondelier!
 Wilt ge me overvoeren?
 'k Zal dees zilvren halsboot hier,
 U ten loon ontsnoeren;
 Zie, de steen is overschoon!”
 Maar de knaap was meer gewoon,
 Spotte met haar bede:
 „Schaaplijf, houd uw halsboot maar;
 Die ik in mijn gondel vaar,
 Breng me iets beters mede.””

„Nu, zoo zij mijn luit besnaard,
 Bloem der jongelingen!
 En ik wil in de overvaart
 U een liedje zingen!”

Wijs en toon zijn overschoon!"
 Maar de knaap was meer gewoon,
 Spotte met haar smeeken:
 „„Kindlief, neen! vermoei u niet;
 Denkt ge dat ik met een lied
 Mij bevredigd reken?“”

„Nu zoo neem dit bidsnoer dan,“
 Sprak zij meer verlegen;
 „k Houd het van een heilig man,
 Met zijn achtbren zegen;
 „Zie het kruis is overschoon!“
 Maar de knaap was meer gewoon;
 Barscher nog en stroever,
 Sprak hij met een wreeden lach:
 „„Die niets beters toonen mag,
 Laat ik aan den oever.“”

Echter heeft de knaap de spaan
 Vlug ter hand genomen,
 En de kleine tocht ging aan,
 Door de blauwe stroomen.
 Echter vloog de gondel voort,
 Met de lieve vracht aan boord,
 Aan des rociers zijde;
 Echter scheen zijn hart voldaan
 En hij zag haar vriendlijk aan,
 Ongefronst en blijde.

Zoo nu knaap of meisje vraagt
 Wat den guit bekeerd had,
 En wat loon hem heeft behaagd,
 Die zooveel begeerd had?
 Hoor uw oordeel van zijn smaak:
 Als een eerbare blos de kaak
 Van de maagd ontgloeide,
 Telde 't mondje hem zijn loon,
 Meerder was hij nooit gewoon,
 Vroeg hij niet, maar roeide!

Wat volgt is van Potgieter:

„Wil,” sprak 't meisje, jong en schoon,
 „Mij naar den Rialto roeien,
 „En dit halssnoer wordt uw loon:
 „Zie, hoe hel die steenen gloeien!”
 Doch de gondelier sprak weer:
 „Neen, blijf zelf dien schat bewaren,
 „Wilt gij in mijn bootje varen,
 Dan, Gianetta! eisch ik meer!”

„Wil ik dan,” dus nam zij 't woord,
 „'t Lied van wie van liefde klagen
 „Voor u zingen? — laat me aan boord,
 „Toon en wijs zal u behagen!”
 Doch de gondelier sprak weer:
 „Waant gij, dat men slechts voor zangen
 In mijn gondel wordt ontvangen?
 „Neen, Gianetta! ik eisch meer!”

En zij bood haar rozenkrans:
 „'k Liet hem door den Bisschop wijen,
 't Krusifiks weerkaatst van glans,
 „Non bij non zal 't u benijen!”
 Doch de gondelier sprak weer:
 „Zou ik om dat vrome teeken
 „Met mijn boot van wal gaan steken?
 „Neen, Gianetta! ik eisch meer!”

Toch zag straks de waterbaan
 's Jonglings' roeispaan opgeheven, —
 Lachend staarde hij haar aan,
 Wat had hem die maagd gegeven?
 Blozend sloeg zij de oogen neer, —
 Toen ze aan d'oever van hem scheidde,
 Dankte zij niet voor 't geleide,
 Hield hij woord en vroeg niet meer!

Wat heeft Beets in het gedicht gezien en wat Potgieter? — Beets een verhaaltje; wat merkwaardig daaruit blijkt dat hij het afmaakt. Potgieter een beeld en een lied. — Beets tracht zijn verhaaltje aantrekkelijk te maken door natuurlijke en dramatische voorstelling: hij laat, in de tweede stroof, het meisje verlegen worden, en met de oogen van den natuurlij-

ken verhaler is dit zeer goed gezien. Potgieter doet al wat hij kan om de dingen die ter sprake komen te doen leven *voor de verbeelding*: hij wijst op het gloeien van de steenen, hij omschrijft wat het meisje zingen zal als „'t lied van wie van liefde klagen”, en — verre van te vertellen en te redeheeren — laat hij u uit het blozen van het meisje en het zwijgen van beiden *raden* wat er is gebeurd. Beets verhaalt en doet dat duidelijk (het versje is jong en nog geen goed staal van hoe hij het later kon), maar dat hij het in verzen doet, lijkt haast bijkomstig. Hij gebruikt zijn strofen niet anders dan alle dichtertelijke vertellers sinds Bilderdijk het gedaan hebben: van hemzelf is daarin alleen de taalbehandeling: een woord als „ongefronsd”. Potgieter daarentegen zingt. Hij heeft klaarblijkelijk gevoeld dat in het fransche versje een geluid school, dat door hollandsche rhytmiek kon worden weergegeven, en luister nu eens goed aan welke hollandsche rhytmiek zijn verzen herinneren. Mij tenminste, aan de Hoofiaansche. Ik hoor er een echo van *Galathea* in.

Onder den invloed van Potgieter heeft Beets een tijdlang getracht kleur te brengen in zijn verzen, maar dat bleef enkel uiterlijk. Hij moest zijn klare rustige zuivere geluid hebben, zijn ordelijken bouw, zijn bedachtzame en gemoedelijke taalbehandeling, alles ter heldere mededeeling van wat hij voelde en dacht en opmerkte. De verbeelding van een herleeftde zeventiende-eeuwsche schoonheid, de droom van Potgieter, was noodig om het hollandsch weer te bezielen met zang en gloed.

Beets werd de prediker, en de negentiende-eeuwsche Hollander die verzen schreef. Potgieter werd de kunstenaar die het sinds eeuwen vergeten speeltuig weer klinken deed.

Beets vormt zich een leven waarin hij het meest zichzelf, het meest op zijn gemak kan zijn, en wat hij dan schrijft is der groote meerderheid van de Nederlanders welkom. Potgieter is de slaaf van zijn droom, die hem boeit, die hem drijft, die hem lijden en genieten doet, die hem dwingt zinger en beelder van zijn schoonheid te zijn. Hij verlangt naar de schoonheid niet, hij heeft haar.

Beets heeft op allerlei wijzen uitmuntend werk gedaan: leuke liedekens, stichtelijk proza, kiesche opstellen over letterkunde, uitgaven van vroegere dichters, die modellen zijn: zijn

houding heeft bovendien een zich zelden vergetende waardigheid.

Maar de poëzie van dien tijd, die ook den „vreemdeling (zoo hij onze taal kent)” tot bewondering nopen zal, is van Potgieter. Beets, wiens „roem niet van de aarde” was, is gestorven beladen met wereldsche onderscheidingen. Potgieter ontving zijn eerste toen hij op zijn sterfbed lag. „Te laat” had hij het recht te antwoorden en het antwoord dat men in een teeken van *zijn* afgunst zou willen veranderen, blijft wat het is: een stigma op het voorhoofd van „wereldsche” machthebbers.

Het boek dat de heer de la Saussaye over Beets geschreven heeft is een ernstige arbeid, waartegen ik mijn grieven niet herhalen zal, en die voor den geschiedschrijver van de negentiende eeuw van wezenlijk nut zal zijn. Maar de hoofdstukken over den predikant en godgeleerde zijn er het beste in, en het is óók een teeken dat het leven van dezen dichter, naar den wensch van dien dichter-zelf, door een theoloog geschreven werd.

Wij mogen dankbaar zijn dat ook van andere zijde, zooals nu door den heer Dyserinck, bouwstoffen tot de geschiedenis van Beets en zijn tijd worden aangedragen.

Mijn doel was, in dit opstel, gebruikmakend van wat gegeven werd en van wat ik zelf eraan kon toevoegen, door te dringen tot Beets, den dichter en letterkundige, en in het bijzonder hem te doen kennen in zijn verhouding en in zijn tegenstelling tot Everhardus Johannes Potgieter.

BOEKBEOORDEELINGEN

JAN LUYKEN EN Z'N NIEUW-LICHTER- SCHAP HERDACHT.

De nieuwlichter Jan Luyken door
Dr. C. B. Hylkema. (Gids, Oct. 1904).
Stichtelijke Verzen van Jan Luyken,
bijeengebracht en ingeleid door Dr. C.
B. Hylkema. Zaandam, C. Huig, 1904.

Wie Jan Luyken's werken ter hand neemt, wordt bladzij aan bladzij er aan herinnerd, hoe bijbelvast ons voorgeslacht is geweest. De rijkdom aan beelden, figuren, parallellen, waarin de betrekkingen met het onzienlike zijn uitgedrukt, dwingt eerbied af. Van vroeger wisten wij reeds, dat God een Vuur, een Licht, een Geest kan zijn; het Goddelik woord is 'n bron en het niet verzadende brood; het Koninkrijk der Hemelen 'n mosterdzaad, 'n parel of 'n schat. Vondel herinnert er ons aan, dat God de „innevloeiende Geest” is, waarin de Ouden zich hun Pan hadden gedacht, die naar zijn mening, evenals de Deus Ignotus van Athene, zeer zinrijk de ware God verbloemde 1). Bij Luyken echter wordt, bij alle verscheidenheid en veelheid in z'n beeldspraak, z'n mystieke aanduiding al te ongewoon. We vinden er behagen in, Jezus te horen vergelijken met 'n Bruidegom, waaraan de Zielebuid, getooid met de schitterende gewaden van ootmoed en zachtmoedigheid, zich wenst over te geven; we kunnen, tot op zekere hoogte er vrede mee hebben, dat de betrekkingen tussen God, Christus en de Ziel aan Vuur- en Licht-beelden worden ontleend. Doch de opperste Godheid met termen als „het Al” en „de Allekracht” aan te duiden, zoals Luyken doet, kan niet nalaten, bij velen van z'n lezers

1) Zie de „Opricht” van z'n Leeuwendalers.

verwarring te stichten, en dit is te meer te betreuren, daar Luyken om z'n mystieke diepzinnigheid al zo vaak met schuine oogen is aangezien.

Ofschoon op goede gronden mag worden aangenomen, dat Luykens schim in de ongunst van de wereld zou weten te berusten, gebiedt toch de rechtvaardigheid tegenover de geschiedenis, hem, zo al niet de blijvende plaats te geven die hem rechtens toekomt, dan toch hem van de plek te verwijderen, waar hij te kwader ure neergezet, de perspectief van de historie kan schaden. Men weet, dat noch de linker-, noch de rechterzijde van Luyken gediend is geweest. Van links zag men hem niet goed genoeg, van rechts zag men daarentegen te goed. Zomin het oog van de „Aufklärung” vermocht het dogma te omvatten, zo min kon het doordringen in de nevel van de mystiek. Volgens haar prakties-rationalisties oordeel was Luyken 'n zieke; en terwijl het haar tot ere zou hebben gestrekt, het onbekende zielsverschijnsel aan 'n nauwkeurige diagnose te onderwerpen en met de studie op het experiment de psychiatrie der vaderlandse cultuur te verrijken, wierpen de snijmeesters van de liberale school de met de vreemde pestilentie bezochte lijder onachtzaam in de barak van de hopelozen, om hem van hier uit in 't graf van de vergetelheid te laten verzinken. Men kent de jeremiaden over de „latere” Luyken met z'n „ziekeliik” gemoedsleven. Gelukkig heeft Dr. Kalf in z'n „Literatuur en Tooneel in de XVII^e eeuw” onbevangen over hem geoordeeld en van de latere Luyken weten te zeggen, dat hij verzen heeft gezongen, „zooals zij na Hooft en Vondel niet meer waren gehoord.” Hoe weinig ook, zeggen deze woorden toch iets, en kunnen, gesproken door 'n man als Dr. Kalf, de weifelaar moed geven, die het mocht ondernemen, nader met deze vermaarde landsman kennis te maken.

Wie zich daarentegen rekenschap wil geven van de verhouding waarin de mystieker Jan Luyken gedacht moet worden tegenover de orthodoxie, heeft vóór alles in 't oog te houden het wezen van 't Calvinisme, en te letten op de voorwaarden, waarop haar beginsel de afwijkende nuances in het godsdienstig leven van de natie kon dulden. Als vrucht van de Hervorming had het met de dissenderende kerken en sekten gemeen de verwerping van de Roomse vereenzelviging van 't Christendom en de Kerk, en de wederopvatting van het Christendom als het Geloof in God de Vader, de Schepper van hemel en aarde. Daardoor komt de nieuwe leer niet, zoals Rome, transcendent tegenover de natuur te staan. Zij ziet in 't Christendom 'n godsdienstig-zedelijke stuwkracht

die, de grens tussen het bovennatuurlike en 't natuurlijke opheffende, de natuurlijke wereld invloeit en 't zondige er uit verbant. De uitwerking van het beginsel liet het nieuwe geloof over aan de zich consoliderende kerken. Luther, die niet over 't dualisme tussen 't wereldlike en 't geestelike kon heen komen, ging het minst ver, en beperkte zich tot 'n zedelijke vernieuwing uitsluitend op het terrein van 't gemoed. Calvinijn echter stelt alles onder 't christelik beginsel: huis en school, staat en maatschappij, wetenschap en kunst. Zijn reformatie staat dus niet *tegen* de Schepping, zoals Rome doet; ook laat ze de Schepping niet *onberoerd*, zoals Luther doet; zij wil de wereld beheersen door 'n godsdienstige en sociaal-politieke hervorming, en zijn Bijbel wordt, wel verre van alleen de Lutherse bron van heilswaarheid te zijn, tevens de absolute en alles regelende levensnorm.

Niet, dat het Calvinisme nu de *ware* Kerk beweerde te zijn. Van die waarheid was zoveel te moeilijker sprake, omdat het kerkbegrip zoveel anders was geworden, en 't onfeilbaar Roomse instituut had plaats gemaakt voor 'n vergadering van gelovigen in Christus. De praktijk bewees dan ook, wat eigen ruimte van hart, bij vager grenzen, erkende. Nooit hebben de Protestanten de zaligheid aan hun eigen Kerk durven binden; zij hebben de dwalingen geduld, de vervolgingen voor ongeoorloofd gehouden; ze hebben aan God alleen de soevereiniteit over de consientiën toebetrouwd.

Hoezeer ook de meest reformatoerise, deelde de Calvinistische Kerk mede in de ongunst der tijden. Ook zij kwam tot stilstand in haar ontwikkelingsproces. Het subjectief beginsel werd allengs geslagen in de banden van 't dogma, en door de heerschappij van 'n verstijvende leer, verloor de jeugdige polslag van 't godsdienstig leven in kracht. Daarbij kwam, dat de emancipatie-bewegingen, die naast de godsdienstige reformatie zich lieten gelden, haar veel te machtig werden. In de wetenschap en kunst handhaafden zich de oude traditiën, de antieke wereldbeschouwing, de traditionele kunstvormen met het oude dualisme. Weldra sloeg de vervreemding om in antagonisme, en zo kwam het, dat het Calvinisme, ofschoon theoreties bekwaam, het ganse heelal te vervullen, zich opsloot binnen haar bolwerk van leerstellingen en kerkvormen, haar taak bepaalde tot het aanleren en verdedigen van de oude dogmatiek, en allengs onder 't kweken van 'n dood formalisme, de beoefening van de godsdienstwetenschap maakte tot 'n ijdeld dialecties spel.

Toen kwam tegen de schoolse dressuur de reactie! Niet hier alleen,

maar overal. 't Sterkst echter in die landen, waar de Reformatie het krachtigst bleef voortleven. Wars van theologiese strijd, zocht het genoeg troost in vrome oefening en in heiliging van het leven. Men keerde tot zich zelve in, of sloot zich aan bij gelijkgezinden ter onderlinge bemoediging en versterking. Men vergaderde samen tot onderlinge lezing en leiding, hield kleine kerken *in* de Kerk, buiten kerkorde en synode, herders en gemeenten, om. Men deed, zoals men had gedaan als de eerste Christenen onder de Heidenen; als de Montanisten, Novatianen en Donatisten in de oudste Christenkerk; en tans openbaarde zich dezelfde opvatting van godsdienstig leven in allerlei vormen, in independenten en baptisten, hernhutters en kwakers, maar vooral in methodisten en piëtisten.

De heersende Kerk, die naar buiten haar universeel karakter niet vernocht te laten gelden, wilde altans in haar eigen gebied noch de kwetsing van haar levensprinciep, noch de verbrokkeling van haar herderlike arbeid dulden. Het piëtisties terugtrekken der Labadisten in eigen afzondering vooral, achtte zij onbestaanbaar met de ware Reformatie, welke het leven zoals het was, uit Gods hand wenste te aanvaarden. Niet dit was de eis, zich aan 't openbare leven te onttrekken, maar dit, dat leven allereerst te hervormen naar de eisen van Gods woord! Niet dit was de strijd der Kerk, om, ieder voor zich, land en luiden, staat en maatschappij, aan eigen lot over te laten, en zich, aan alles onttrekkend, af te sluiten, of sloop te gaan naar verre streken! Het verleden der Kerk sprak van 'n strijd van 'n gans ander karakter! Afzondering was juist een miskennen van de waarheid, dat God de wereld heeft liefgehad! Niet het bestrijden en verwerpen van de wereld was de leus, integendeel, zij sprak van 'n overwinnen van de wereld door middel van 'n al haar poriën indringend krachtig vernieuwend geloof!

Deze redeneringen hadden juist tot gevolg, dat de separatisten zich nog dieper terugtrokken. Zij trachtten elke strijd te vermijden. Niet tegenover de Kerk als zodanig stonden zij. De toetreding tot hun oefeningen had enkel 'n antidogmaties streven tot richtsnoer. Rechtgelovigheid telde bij hen niet. Tevens was bij hen de vroomheid des harten zozeer de hoofdzaak, dat zij in de afwijkingen in 't leerstellige of verschil van opvatting in dezen, onmogelijk voor zich 'n scheidsmuur konden zien. Wat hen bond, was 'n intuïtief gevoel, hetzelfde te willen: het geven van vertroosting aan 'n onbevredigde ziel. Vandaar de moeilijkheid, om van hun inwendige vernieuwing,

waarvan hier sprake is, een algemeen kenmerk aan te wijzen. Zelfs hun asceties terugtrekken, en hun wereldverachting zijn reeds gevaarlijk als maatstaf. Voor zich zelf kan ascetisme 'n maatregel tot eigen beproeving zijn; daar waar de bekering gemist wordt, is het 'n bedriegelijk kenmerk, en daarom, als regel toe te passen op de inwendige zuivering, feilbaar. Ook in de zelfbelijdenissen der piëtisten tast men dikwijls in 't diepste duister. Maken de werken van Jan Luyken op de algemene regel 'n uitzondering? Heeft zich werkelijk in hem 'n nieuw leven geopenbaard, in voor hem nieuw-geworden vormen? Of heeft hij getracht uit de oude vormen het nieuwe leven te voorschijn te roepen? Niemand kan in het diepste binnenste van 'n ander lezen. Doch zo in rekening mag worden gebracht de telkens zich weer opdringende drang om telkens weer hetzelfde te willen zeggen; zo mede mag worden geteld z'n duidelijk zichtbaar streven, om wat zich in z'n openbaringen als reëel bestaande voordoet, mede als werkelijkheid in 'n systeem te brengen; dan geven z'n noeste vlijt en z'n eigenaardige geijkte terminologie het vermoeden aan de hand, dat hier 'n man aan het woord is, die uit kracht van 'n inwendig proces een voor hem nieuw geworden wereld aanschouwt, en die z'n allengs zich verfijnend contemplatief leven heeft afgeleid uit de bron van z'n Nieuw-Lichterschap.

Het Nieuw-Lichterschap, hoe vleidend ook voor 't zelfgevoel, stelt iemand op verbazende lasten. Men stelle zich voor, dat voor iemand, door 't vermogen van 'n nieuwe en ongekende lichtbron, in eens het gehele gelaat van de wereld verandert; dat de dingen van de zienlike, en niet minder die van de onzienlike wereld, niet meer die dingen zelf blijken te zijn, maar door het verlies der oude kenmerken en 't aannemen van nieuwe eigenschappen in niets meer op het oude gelijken, ja zelfs nieuwe namen behoeven; maar, omdat door de dwang van de gemeenschap, waarmee de enkeling rekening heeft te houden, de oude namen moeten worden aanvaard, de oude namen de nieuwe begrippen moeten dekken en daardoor voor de omstanders 'n gewijzigde betekenis verkrijgen. Door z'n taal wordt de Nieuw-Lichter voor de buitenwereld 'n vreemdeling. De buitenwereld ziet niet de worsteling van 't nieuwe begrip om gestalte te worden in de oude formule. Wat ze in haar verbazing wel ziet, zijn de zwellingen, golvingen, trekkingen en weeën, waarmee de oude vormen de gisting en de wording van het jonge leven vertonen, en die dikwels zo sterk blijken te zijn, dat die oude wereld, welke de drukte van de jeugd niet meer kan velen, dit

nieuwe leven achteloos voorbijgaat en minachtend doodzwijgt. Of wel, ze hängt de bezadigde wijsheid uit, en noemt de nieuwe mensen dweepers, en „lijdende” aan hallucinaties. . . .

Voor hem die 't nieuwe Licht krijgt, wordt alles nieuw. Ook nieuw z'n betrekkingen tot de buitenwereld, en tot God; zoals in die nieuwe verhouding ook de betrekkingen tussen de overige schepselen tot de Godheid anders worden. Daardoor worden ook de vormen, waarin de mensen elkander tot nu toe gewoon waren te verstaan in 't leerstellige en 't kosmologische, voor de buitenwacht woorden met 'n zwevende betekenis. Door de nieuwe openbaring verplaatst zich het oogpunt. Niet langer is nu *de* Christus *de* Godsopenbaring; evenmin is het de Schepping. Alle openbaringen zijn in de individuele openbaring van de Nieuw-Lichter, nieuw geworden. Al 't geopenbaarde krijgt er z'n nieuwe betekenis door. Al wat *is*, is in hem, door individueel aanschouwen, nieuw ontstaan. Al 't objectieve, is door subjectief zien, persoonlijke waarheid opnieuw. Het „Er zij licht!” herhaalt zich spelenderwijs in de Mens. Eén grote Lichtbron spiegelt zich, uit krachtigen drang, in dartzelf behagen, in 't Creatuur. Dit alleen is de realiteit, de continuerende Openbaring. De vormen zijn schaduw en schijn. Op dit reëel doorleefde proces der nieuwe geboorte bouwt de Nieuw-Lichter z'n eigen wereldstelsel, en blij-ijverig over de bevoorrechtiging, die hem bij genade is ten deel gevallen, schept hij uit de volle aandrang van z'n overvloed z'n eigen gestalten, heeft in z'n rijkdom geen andere wereld meer van node, en trekt zich achter het weefsel van z'n eigen gepeinzen in het verborgene terug. Een school stichten kan hij niet. Niemand meer dan hij is overtuigd, dat het dogma slechts door individuëel zien waarheid kan worden, en dat wat voor de predikende ketter het licht is, voor de luisterende scholier niets dan 'n dode leer kan zijn. Wat hem meer aantrekt, is z'n isolement. 't Liefst zou hij de wereld, als 'n bolster van schijn en schaduw, van zich stoten; alleen in de wijze erkenning, dat niets bestaat zonder een bepaalde zin en strekking te hebben, kan hij op den duur met die wereld vrede vinden. Alleen hinderen hem de mensenkinderen, die opzichtig tonen het reële alléén in de schaduw-wereld te zien, en die hun wereldse bezittingen en hun beperkte zinnen uitsluitend stellen in de dienst van de ijdele vertoningen van 'n tijdelik en betekenisloos bestaan. Aan hen keren zij de rug toe, en om hen is het, dat zij in hun geschriften de protest-mannen worden tegen de wereld der zonden en de eredienst van het vlees.

Eigenaardig is het, dat deze ommekeer in 't geestelijk leven zich 'n gestalte zoekt te geven in 'n „Nieuw Licht”. Dit woord schijnt de gewone vorm te zijn, waarin helderzienden hun nieuwe blik op de dingen aanduiden. Ook de Apostelen worden inwendig verlicht, en denken zich zichtbare tekenen in de vorm van vurige tongen; een sterk licht slaat Paulus met blindheid voor de zichtbare dingen; de mystieken der ME. spreken in dergelijke bewoordingen, en ook de kunst is niet in gebreke gebleven de profeten en godsmannen met 'n stralend aureool te omkransen, of wel hen, zowel op het kunstige doek als op de eenvoudige houtsnee, af te beelden als geplaatst in 'n buitengewone verlichting. Wie de Geest had, stond als badend in 't licht. Met deze voorstelling zou zich dan laten rijmen de sterke behoefte van deze Licht-mensen om gestalten te scheppen, als om wat hun reëel-bovenzinnelijk is, grenzen te geven in de omtrekken van hun schaduwen. Tevens zou hieruit verklaard kunnen worden de drang, om al de Godsopenbaringen, ook die in Christus, en daarmee het raadsel der schepping, binnen de grenzen te trekken van 'n Licht-theorie, waar in uit 'n Oer-bron een scheppende Geest theïsties de wereld doorkloeft, en 'n Goddelijk vermogen, niet langer in plaats en in werking transcendent gedacht, als een 't ganse universum doortintelend en in liefde scheppend levensvuur, tot in 't kleinste als in 't grootste, als in 'n heerlijk spel, z'n openbaringen zoekt, en in 't stoffelijke en onstoffelijke z'n bovenzinnelijke realiteit tracht te vertolken. Op deze kosmologische Licht-theorie herleid, zou Christus' Mens-zijn en Christus' Middelaarschap 'n metafysische betrekking tussen 'n even metafysische Vader en de Creatuur verbloemen; zouden de kruisdood en de opstanding terug te brengen zijn tot 'n geheel andere werkelijkheid; zouden de woorden van de Schrift door middel van 'n mysties-allegorische interpretatie moeten wijzen op veel hoger en veel onzienliker verhoudingen. Dergelijke aanschouwingen, welke Luykenswerken ons helpen in herinnering brengen, zijn ook door de ME. mystieken, met meerder of minder helderheid en volledigheid, in geschrifte gebracht, en de Anabaptisten, hun anarchistiese nakomelingen, hebben Bijbel en Openbaring, naar welgevallen en met de meeste willekeur, ten dele geknecht of verstoten. Daarom zijn dan ook de Nieuwlichters niet tot 'n bepaalde periode te brengen, of tot 'n bepaalde kerk of sekte; ze kunnen Katholiek en Gereformeerd, ze kunnen Oud-Christenen en moderne Boedhisten zijn. Ze zijn enkelingen, van alle tijden en van alle oorden. Geen Kerk, of ze kan ze dulden; aan 't leerstellige raken ze niet; ze be-

trachten het goede, en vrezen God in handel en wandel. Ze konden, ja, de betekenis van de scheppingsvormen minachtend verkleinen door hun aanhoudend beroep op een metafysische realiteit; ze konden zelfs de geschreven Openbaring veronachtzamen en misduiden, bewerende dat eerst de gave van 't inwendig toebedeelde licht de ogen kon ontsluiten voor de inhoud van de Bijbel en 't verstaan van Gods wil. Doch daartegenover stond de erkenning, dat alvorens de Goddelijke wil kon worden begrepen, de vormen waarin het Goddelik woord was neergelegd, altans eerst moesten worden gekend; en dat de gehele schaduw- en schijnwereld, de Menswording en de kruisdood inclus, toch ook z'n diepe betekenis had als 'n afdruksel van 'n hogere orde van dingen. Zo gaven zij dan ook om de wille van het nieuwe leven dat de dogma's besloten, aan de gemeenschap — voorlopig als de waarheid, — de vormen van de oude leer, altijd zich voorbehoudende hun individuele rechten als Nieuw-Lichters en het recht op de erkenning van 'n uitsluitend bovenzinnelijke werkelijkheid. Wat tevens de Kerken ten goede kwam, was, dat zij voor haar rechten niet vroegen 'n subjektieve kritiek. Twijfelzucht baarde de nieuwe Geboorte geenszins. Ze eiste 'n reformatoerische herschepping in de reformatoren zelf; ze wilde als 't hoogst gezag in zake van religie, eigen inzicht. Modernen naar de geest waren de Nieuwe mensen allerminst. Hun theïsme spitste zich op 'n onuitputtelijke Licht-bron, waarvan de overborrelende kracht, het eeuwig vuur, steeds actief doorvloeiend, onophoudelijk vormen baarde; het denkbeeld van 'n rustige passiviteit, waarin het pantheïsme zich de evenwichtige wereld denkt, is hun vreemd.

Onder de mystieken is een sterk op de voorgrond tredend tiepe de bekende Böhme, Philosophus Teutonicus bijgenaamd, voor wie in z'n *Aurora, oder die Morgenröte im Aufgang*, verschenen in 1634, de dageraad opgaat. Zeer sterk spreekt in hem z'n individualisties zien. De geschreven mededelingen van God staan bij hem ver achter bij z'n rechtstreekse ingeving, en z'n bijbel-uitleg is 'n kritiek op de meerdere of mindere geloofwaardigheid van de apostoliese geschriften. Zelfs schrijft hij in z'n „*Mysterium magnum*” 'n uitlegging van het eerste boek van Mozes. Natuurlik wordt z'n schijnwereld, vol van verstorven bestaansvormen, niets anders dan 'n afschaduwing van 'n ganse onzienlike wereld. Het scheppingsverhaal krijgt 'n veel diepere achtergrond. Alle vroegere openbaringen zijn in de zijne vernieuwd geworden, en verliezen dus hun buitengewone zin. Alle betrekkingen

tussen God en de Creatuur met het Middelaarschap als medium, worden, door 't proces van z'n Inwendige Boodschap heen, nieuw, en worden volgens de psychologies-physiologische wijze waarop de nieuwe dingen in de nieuwe mens werkelijkheid worden, getrokken binnen de terminologie van het „Licht”. Heel 't scheppingswerk lost zich op in het Licht. Er ontstaat 'n nieuwe kosmogonie. De „*signatura rerum*” wordt 'n metafysische natuurfilosofie. Het te voorschijn komen van de natuurlijke wereld uit het Goddelik wezen, de afval van de wereld van dit wezen, en de vereeniging met dit wezen, altijd weer met de Creatuur en de Verlossings-geschiedenis als zichtbaar teken, zijn het onderwerp van deze wereldbeschouwing. Verwant met Böhme, en z'n stelsel bepeinzend, noemt de geschiedenis de „Engelsbroeders” in Holland; verwant met hem, is, zoals voldoende door Dr. Hylkema wordt aangetoond, ook de Amsterdamse etser en dichter Jan Luyken. Luyken's „*God en de Wereld*” wijst op de zichtbare dingen, welke als schaduwen de dingen der bovenzinnelijke wereld in zich besluiten. Z'n emblemata in „*Jezus en de Ziel*” herinneren aan de „*Vierzig Frage von der Seele*” en „*Der Weg zu Christo*”, en behandelen in mystieke taal de bovenzinnelijke betrekking tussen de dolende ziel en Christus, de verzoening tussen de afvallende mensheid en de genade-brengende God. Zo zeker heeft hij de diepzinnigste beschouwingen aan Böhme ontleend, dat zelfs de vraag recht van bestaan heeft gekregen, of het Luyken zelf is gelukt zich de volkomen hereniging van 't schepsel met de Godheid in z'n volkomenste fase in te denken. 1) Wat Dr. Hylkema, die in deze mystieker bij voorkeur 'n pantheïst zou zien, opmerkt omtrent Luykens verwerping van de Verlossing der ziel uitsluitend door de zoendood van Christus, is juist naar den aard van de zaak; bij elke Nieuw-Lichter treedt op de voorgrond dat de vereeniging van de wedergeboren mens met z'n Oorsprong geschiedt door 'n inwendige begenadiging, waarbij al wat aan 't vlees en aan de wereld herinnert, vrijwillig wordt verzaakt, en de vrij geworden ziel, aangetrokken door de „Wijsheid Gods,” ongehinderd zich met de Godheid verbindt. De

1) Leerzaam is hiervoor het Kort Bericht aan den Leezer bij *Jezus en de Ziel*. O. m. dit: „indien gij hier wat hoogs vind, gelijk 'er in der waarheid „aan sommige plaatsen wat hoogs is, zo en meend niet dat ik het zelve ervaren „heb. O neen! Maar ik neem het . . . voor dierbaare waarheid aan, en begeere „dat het in mij, en in alle Menschen wezentlijk mag volbragt worden. . . .” Dit raakt niet alleen het vermaarde slot: *Van 't eeuwige Vaderland en deszelfs Vreugde*, maar ook het IIIe Zinnebeeld: Van de inwendige en uitwendige dingen.

bemiddelende „Wijsheid Gods” wordt dan in Christus gepersonifiëerd; de inwendige wil om de wereld te verzaken — de eigenlike bekering — is de Godswil; terwijl de vereniging met God, onder het beeld van ’n innige versmelting van de ziel met haar Bruidegom, naast de voorstelling van ’n volmaakte oplossing van de geest in de Godheid, er op wijst, welk moeielik raadsel het Drieëenheidsdogma aan de natuurfilosofie van het „Licht” ter oplossing heeft gegeven, en op welk ’n eigenaardige wijze zij de bezwaren van haar leer, zonder tot het transcendente Verlossings-werk te willen afdalen, aan ’n noodwendig dualisme tussen God en de wereld heeft ten offer gebracht. Ook in Luyken kan men duidelijk genoeg bemerken, dat hij getracht heeft, de oorspronkelijke tegenstelling tussen God en de wereld, waaruit dan alles moet worden afgeleid, in de Godheid zelf te verplaatsen, en dat, om Christus heen als tiepe, de Godheid de wereld, de liefde de zonde, het licht de duisternis, in ’t kort, het positieve het negatieve behoeft, om in openbaring bewust te worden.

Aan hem die, — zoals Dr. Hylkema doet, — over de door ’t mysticisme vertroebelde wateren van Luykens litteratuur de magneetstaaf van ’n modern positivisme beweegt, zal het niet moeielik vallen, woorden en uitdrukkingen bijeen te garen, welke geplaatst in het kader van een of ander wijsgerig stelsel, daarin geen slecht figuur maken, en aanleiding zouden kunnen geven tot het vermoeden, dat Luyken werkelijk een buiten het Christendom staande wijsbegeerte heeft beoefend of wel zich verwant heeft gevoeld met de pantheïstiese denker Spinoza. Waarom niet? Schelling heeft in Böhme een van z’n voorvaderen gezien, en wat nog meer zegt, de alle vormen verbrekende anarchisten vinden hun broeders in de onvervalste Anabaptisten terug. Doch alles heeft z’n grenzen. Woorden als Allekracht en Eeuwig Vuur, welke de bedoeling hebben de Godheid als Scheppingskracht te omschrijven, mogen niet dienen als ’n *schibboleth* van vrijgeesterij, vooruitstrevendheid, en een ’t modernisme naderend heidens pantheïsme. Hoogstens kan Luyken aan Spinoza’s speculaties eenige vormen hebben ontleend tot het verzinneliken van z’n stemmingen. Grotendeels zijn al z’n vormen en voorstellingen overgenomen uit de oude dogmatiek, en zijn z’n godsdienstige bespiegelingen voor ’t meerendeel van z’n zuiver christelik-orthodoxe inhoud. Daarbij is de grondtoon van z’n toegepaste moraal de ascese, en hoort men in z’n werken onophoudelijk de verzuchtingen van de ziel in haar wor-

steling tegen de macht van het vlees; onophoudelijk hoort men haar getuigen, dat ze met langer God willende bedroeven door 't aanhangen van de wereld, voortaan zich tooien wil met ootmoed en zachtmoedigheid, om haar liefelike Bruidegom te kunnen behagen, en met hem vereend te kunnen zijn. Wij voor ons zien Luyken anders dan Dr. Hylkema doet, Luyken ziet, ons bedunkens, al 't geopenbaarde in het licht van 'n individuële openbaring; aanvaardt de Creatuur in al z'n historische vormen als wisselmunt tussen de zichtbare en de onzienlike wereld, doch denkt zich achter de schijn- en schaduwwereld van al 't bestaande en in 't geschrevene geopenbaarde — 't laatste behoudens correctief, — 'n subjectief uitgewerkte metafysische wereld met de enigwaarachtige realiteit, waarin het door langdurig inwendig schouwen mogelijk zal zijn in 't eigenlike Wezen door te dringen van de alles doordloeiende Licht- en Liefdebron. Naar de spits van deze vereenzelviging van de ziel met die Lichtbron smacht zij met het levendigste begeren.

In een dergelijke theologiese dubbeltaal, — Dr. Hylkema kan het weten, — hebben weleer ook mysties-allegories aangelegde Dopers hun zielebruiloft met Jezus geparafraseerd.

Het zou een werk van volumen worden, om aan te tonen hoe elke figuurlike uitbeelding gedekt zou kunnen worden door de Bijbel, en hoe dus, met andere woorden te spreken, door een figuurlike uitbeelding de Bijbelstof kan worden verdiept. Deze wijze van werken is dan ook het geheim van Luykens populariteit geweest bij ons door en door Bijbels geoeffend vaderlands publiek; een populariteit, die door de gelijkenis van Luykens emblematic met de Catsiaanse, de roem van vader Cats naar de kroon steekt. Ook in Luykens zinnebeelden is schering en inslag het dualisme in 't menselik leven van de wieg tot het graf, en er zijn ganse bundels, waarin dat dualisme zo duidelijk in beeld wordt gebracht, dat de beroemde prentjes de teksten welke de beelden ten overvloede moeten toelichten, overbodig maken; en zo dikwijls wordt de grenslijn tussen het goddelike en het dierlike in de mens getrokken, dat op de keper beschouwd, de ene helft van Luykens arbeid herhaalt wat de andere helft reeds heeft verkondigd. De ziel is strijk en zet een eenvoudig en subtiel menselik wezen; het lichaam 'n goed doorvoede, weelderig gekleede praalhans, die daardoor reeds voor 't nauwe hemelpoortje moet blijven staan, waardoor de ziel met 't grootste gemak ten hemel opgaat; nu eens torst de arme ziel het overmoedig lijf; dan weer worstelen ze samen, of hangen heel

zinrijk tijdens hun aards bestaan aan 'n weegschaal, waarvan de ene arm belast is met het tijdelike, maar voor vergankelijkheid vatbare wereldse goed, en de andere arm omlaag wordt getrokken door de steeds zwaarwichtiger wordende zinnebeelden van 't Geloof en de Hoop; of, vlak voor 't hemelpoortje ligt de Aarde waarop de reizigers stuiten, die wat te gemakkelijk uitgevallen blijken om die wereld op zij te zetten; of wel, de menigte grijpt naar het wereld-ei, zonder op de Oorsprong van 't ei te letten, terwijl het enkele ei, eenmaal genoten, als 'n ijdele schaal achterblijft; of, ten slotte, de grote hoop die zich het dunne kleed van de wereld heeft geweven, scheurt zich aan de doornen van 't levenspad, terwijl een enkele die zich het blinkende harnas van de deugd heeft gesmeed, zich ongehinderd een baan breekt; 1) — alle zoveel bewijzen, dat de wereld zelf van generlei waarde is, doch dat die zielen, welke voordeel weten te garen uit het onderricht der oude getuigen en zich naarstig spiegelen aan de aloutheid, zich de wereld op ware wijze ten nutte weten te maken, en — naar Gods bedoeling — uit haar vergankelijkheid op dezelfde wijze het eeuwige Leven weten te telen, als de boer uit de verachtelijke mest z'n koren weet te winnen en er z'n brood uit weet te kneden. Ja, deze rij van figuren hebben, bij de navraag welke plaats Luyken in het zo rijk geschakeerde christendom van de 17de eeuw toekomt, het onwaardeerbare vermogen het nageslacht in te leiden in des schrijvers voorstellingen omtrent God en de wereld, het leven en de dood, en aan belangstellenden, ook ondanks de subtiële draden, waarmee het Bijbels geloof is vastgeknoot aan z'n metafysische wereld, een voldoende materiaal te leveren voor het gebouw van zijn Protestantse rechtgelovigheid.

Een uit vele is:

DE BRUG.

Voorzichtigheid heeft ondernomen
 Aldus een middel op te slaan,
 Om over 't watertje te komen,
 Waar voor men aârs moest blijven staan.
 Zo is aan 't menschlijke leeven,
 Dat wand'len moet door deze tijd,

1) De Onwaardige Wereld, door J. Luyken. Uitgaaf van 1749.

Uit gunst van hem die 't al moet geeven
 Een heilzaam middel toebereid;
 Een overgang van dezer aarde,
 Tot in het zalig Hemelrijk;
 De Menschheid Christi, hoog van waarde,
 Bij wien geen waarden is gelijk
 Maar 't pad; om daar op uit te komen,
 Is doornig, homp'lig, hard en smal,
 En eist een onophoud'lijk schroomen
 Om niet te komen tot den val.
 Doch veele, die 't zo naauw niet mikken,
 Gaan liever over 't ruime veld,
 Op dat ze haar uitspoor niet bestikken,
 En alles dat na vrijheid held.
 Zo komt men dan ten langen leste,
 Het toebereide middel mis,
 Gescheiden van het alderbeste,
 Voor 't water daar geen Brug en is.
 Dan zal men onderstaan te waaden,
 Maar 't heeft een diepe, diepe grond,
 Die zich geduurig wil verzaaden.
 Met hem die 't waaden onderstond.
 O diepe grond, van Dood en Helle;
 Wij moeten gang op beter stelle.

Jezus zeide tot hem: Ik ben de weg, en de waarheid, en het leven. Niemand en komt tot den Vader, dan door mij. (Johannes XIV: 6) 1).

Talrijke bewijzen geven de *Zeedelijke en Stichtelijke Gezangen* van Luykens rechtgeaard geloof in de Menschwording, het Lijden en de Kruisdood van Jezus, en in één van die liederen waant men, het lezende, met Luyken mee aan te zitten aan de avondmaalsdis van „oefenende” Dopers. 2)

1. Als nu het zalig uurtje was vervuld,
 Een eynde van de schaduwende stande:
 Dat Jezus, het Lam Gods, voor aller menschen schuld,
 Zou sterven, tot een ware offerhande.

1) Uit De Bijkorf des Gemoeds door J. Luyken. Uitgaaf van 1735.

2) Vrucht van de geboorte en 't Lijden Christi in 't Avontmaal. (Uitgaaf v. 1698).

2. Toen was men op 't regte Paasch-lam genood,
Waar door de mensche eyndeloos zou leven;
Men at 'er 't gezeegende Hemelsche brood,
Dat God de Vader aan ons heeft gegeven.
3. Men deelden een Beeker van Heylige wijn,
Die uyt de ware wijn-stok was gevlooten,
Dat moest ons een drinken ter zaligheyd zijn,
Een bloed dat door de waereld wierd vergooten.
4. Gelijk als een Schaapje ter slagting moest gaan,
En stom is voor de gene die het scheeren,
Zo heeft ook het Lam Gods zijn mond niet opgedaan,
Gedult en lydzaamheyd was zijn verweeren.
5. Na bloedzweet, na Roestraam, na Doornenkroon,
Na spot, en smaat, na kruysdragt en schande,
Zo hing hij zoo bloedig aan 't Kruyce ten toon,
Zie daar het eynd van alle offerhande.
6. Ach! bloedroode Jezus, aan 't bittere Kruys,
Zoo deereylyk om ons aller zonden,
Op dat gij 't verloorene bragt wederom t'huys
Dat kosten u die striemen en die wonden.
7. d'Ouwden, die aaten het Manna in der woestijn,
Maar het Manna dat de honger zou geneezen,
Dat moest die geslagte zoete Jezus zijn,
In vlees- en bloed van God'lijk Heemels weezen.
- 8: Hoogwaardigen Altaar, hoogwaardige spijs,
Hoogwaardige Heere die ons noode,
Maakt gij ons een honger, en regten mond na eys,
Op dat uw' Hemels lichaam ons vergoode.

Van Luyken wordt gezegd dat hij z'n bezoekers altijd gesticht liet vertrekken, vooral omdat hij met lage woorden hoge dingen wist te zeggen. Voor ons, die tans de aandacht van de lezer hebben te richten op de bovenzinnelijke wereld, van welke de betrekkingen tussen Vader,

Middelaar en Mens, zoals de aangehaalde verzen ze weergeven, slechts de afschaduwingen zijn, kan het volgende fragment ons een denkbeeld geven van de rijkdom die er in de eenvoud kan besloten liggen, terwijl het ons tevens tot 'n overgang kan dienen tot oriëntering in de hem genadiglijk geopenbaarde bovenaardse realiteit.

„Indien gij,” nemen wij over uit de zinrijke *Voorreden* op de *Bijkorf des Gemoeds*, een verzameling van honderd emblemata,

Indien gij langs de kant van 't water quam getreden,
 Aan welkers groene boord' een schoonen Ap'laar stond,
 Wiens klare schaduw gij heel duid'lijk zag beneden,
 En dat de rype vrucht bekoorden uwen mond;
 Wat zoud gij daartoe doen? zoud gij de hand uitryken,
 Slechts voor uw voeten neêr, en rusten in de plas?
 Gij liet die dwaasheid wel, maar zoud straks opwaarts kijken,
 Heel wel bewust, dat *daar het ware wezen* was.
 Daar zoud' uw hand, uw mond, uw smaak en maag het vinden,
 Waarom 't de rechte lust des levens is te doen;
 Maar die zich d'eerste greep, met haast woud' ondervinden,
 Vond immers niet met al, om hand of mond te voên;
 Zo tasten zij dan, al, die deze Wereld lieven,
 Na schijn en schaduwen, en tasten daarom mis;
 Maar die haar oog en hand naar boven toe verhieven,
 Die vinden 't Wezen: God; en tasten daarom wis.

.
 't Is hem geopenbaard, Luyken, dat „waare wezen”, en groote blijdschap is er in hem, te weten de weg, om dat „Wezen” in z'n diepe verborgenheid te lezen kennen: 1)

't Geen ik niet wist te zijn
 In hemel of op aard,
 Dat is in mij,
 Door God geopenbaart:
 Nu kan mijn blijde geest het al versmaan,
 De schoolgeleertheyd vind het niet
 Schoon zij zo gauw met duysent oogen siet:
 't Is een geheym, 't is een verborgentheyd,

1) *Van Gods wijsheyd in het herte.* — In de *Zeedelijke en Stichtelijke Gezangen.*

Die in de liefde Godts begraven leyd.

.

Een grondeloos berouw
 Van 't kwaad, door ons gedaan,
 Opregt en trouw
 De waereld te versmaan,
 Gehoorzaam zijn naa maate onzer kragt,
 In alles wat de Godheylt leert,
 En door zijn Zoon met regt van ons begeert:
 Dat is de weg die ons daar heenen leyd,
 Om eens te vinden dees verborgentheyd.

In dezelfde bundel der *Zedelijke en Stichtelijke Gezangen* — het hele boekje is eigenlijk 'n Luyken-cursus, — wordt in een van de liederen, *Van 't Tijdelijk, en eeuwig Vuur en Licht* genoemd deze metaphysiese betrekking tussen God, Middelaar en schepsel uitgewerkt. Een beeld van deze onzienlijke dingen geeft het Zonnlicht dat gehouden wordt te vloeien uit 'n Vurige Kracht, die zelf zijnde van 'n vernietigende vermogen, in haar openbaring 'n liefelike en liefde-wekkende weldaad voor 't geschapene wordt. Aan dit zichtbaar en duidelijk schaduwbeeld beantwoordt nu de Goddelike tweelheid zelf, welke als Vader 'n „Verteerend Vuur” is, maar die zich openbaart in 'n Liefde-Licht, en van welke Christus op aarde zelf, — „'t eeuwig licht in 't vlees gekomen” — een der openbaringsvormen is. Aan dit dualisties „toorne-vuur” en „liefde-schijnsel” beantwoordt het dualisme in 't schepsel, ziel en lichaam, reinheid en zonde. De mens wordt, vlees en zonde zijnde, vernietigd door het toornende vuur; de van 't vlees gezuiverde ziel daarentegen wordt opgelost in het liefelike licht dat tuitvloeit uit de Vuur-Kracht. Ziedaar dan in dit „Licht” de ware ongeboren Jezus, door middel waarvan alle Creatuur dat niet in 't verderf wil vallen, z'n toevlucht moet nemen; en tot wie geen schepsel kan komen dan door verzaking van vlees en wereld, door afstand van alle ijdelheid en een zich neerbuigen in ootmoed en zachtmoedigheid. — — —

16. Maar dat een yder ziel zich wacht
 Voor d' *oorsprong* van het *lichte* weesen,
 Dat 's d' eeuwig *gestrenge macht*:
 Te schuwen en te vreesen.

18. De Vader is *verteerend vuur*;
 Dies moet men zich voor zonden wachten;
 Want anders word men van natuur,
 Tot brandhout zijner krachten.
19. De Sonne is het *eeuwig goed*,
 Een eeuwig kind van 't eeuwig baaren,
 Een eeuwig *licht*, van eeuw'ge gloed
 Een eeuwig liefde paaren.
20. Dit is den Vader, en den Soon,
 Van eeuwigheid een eenig weesen,
 De *bron van kracht*, de *vloed van 't schoon*,
 In eeuwigheid gepreesen.
21. Des Vaders eeuw'ge *toorne-vuur*
 Ontvlamt om 't eeuwig *licht* te baaren:
 Hij 's liefde in des Soons natuur;
 Daar moet men zich bewaaren.
- — — — —
25. Dus kennen wij geen zaligheid
 Als in het weesen van den Soone
 Dat God den Vader heeft bereyd,
 Om eeuwig in te wonen.

Deze waarheid nu, dat wie de Zoon heeft, het eeuwig Leven heeft, en dat, om tot de Zoon te komen, in de mens zelf het boze moet afsterven, is op allerlei wijzen uitgewerkt in Luikens *Jezus en de Ziel*. Vóóraf gaat de uitbanning van de wereld, de vrijwording van de zonde; 1) „den H. Geest werd u niet eer gegeven, eer dat gij den ingebooren Zoon Gods zijt. Alles dat Christus de Zoone heeft van den Vader, dat zelve hebben wij ook; wanneer wij in den Zoone zijn, dan geeft ons God den Heiligen Geest: buiten deze geboorte kunt gij ook den H. Geest wel ontvangen, maar het blijft u niet bij; het is ons, gelijk een mensch die van schaamte rood word, en daarna weder bleek.” Daarna, in het Tweede Deel van de bundel, „is het oog der Zielen vrij en ontbonden en schouwd alleen die dingen

1) Van de algemeene Goddelijke Zonneschijn Xe Zinnebeeld.

„aan, die hooger zijn dan de zichtbare en het vernuft ver overtreffen,” wijl het „boven de verstandelijke kracht, open gelooen is in de „werkelijkheid der liefhebbende kracht.” 1) Totdat in het Derde Deel, de Ziel, niet genoeg hebbende aan de gaven en de openbaringen haar geschied, zich met de Geliefde verenigt, „vallende in de ongemetenheid „Gods, als een druppel waters in de grootheid der Zee,” en „met God „doorvloed, gelijk een sterre, die van nature duister zijnde, met de „klaarheid der zonne doorvloed word.” 2)

Het grote beginsel in dit alles is de worsteling in 't aardse leven zelf, in 't hart van de mens. Christus is *in* ons, en in ons ook de passie, de marteling, de kruisdood. Hij is geen Christen, „die zich alleen met het lijden, sterven en de voldoening van Christus troost, en hem dat zelve als een genaden geschenk toerekent . . .” Maar hij is een Christen, „in wien Christus woond, leefd, en is, in wien hij is opgestaan en leevendig geworden, en de slange in des boozen wille dagelijks den kop vertreed, en de zondelijke lust des vlees dood”. 3) Daarom heeft de mens, door middel van de H. Geest, voor zich zelf de sleutel van de Hemel, het Paradijs en de Hel in de hand. „Tussen ieder is een geboorte; links is de Duivel, in z'n hand hebbende macht, ere, wellust en vreugde, en den wortel daar in is de dood en vuur. Aan de andere zij is God, die in z'n hand heeft: kruis, vervolging, smaad en elende, en den wortel daarvan is ook een vuur, en in het vuur een licht, en in het licht die kracht, en in de kracht dat Paradijs . . .”. 4) De ziel in Christus, aan wereld en zonde ontworsteld, verlaat het lichaam, dat in de aarde vergaat, totdat op de Laatste-Oordeelsdag het weer 't verschoonde Zielen-kleed wordt. 5) Dit Zielen-kleed, gegroeid uit Christus' geestelijk lijf, o. i. „de hemelse wezenheid, die de eeuwige diepte vervuld”, is „het nieuw geestelijk lichaam in God, dat den tijd dezes levens, in 't aardse grove lichaam verborgen steekt, gelijk het goud in eenen steen”. 6) De schoonheid van dit nieuwe kreatuur, „doorluchtig als kristal,” kan niet met woorden uitgesproken worden, „maar God kan het, dien hij wil, door 't opendoen

1) Van het waaken des Geestes, XIVe Zinnebeeld.

2) Van de vereeniging met God, XXIXe Zinnebeeld.

3) Hoe dat wij Christus wezentlijk in ons moeten hebben, XXe Zinnebeeld.

4) Van het Paradijs, enz. XVIIe Zinnebeeld.

5) *De onwaardige Wereld*. Op figuur XXVIII.

6) Van de wedergeboorte of nieuwe Creatuur, XVIe Zinnebeeld.

der geestelijke oogen" laten zien. 1) Alleen voor deze helder-zienenden zijn ook zichtbaar de met geen mensen-tongen te schilderen wonderen van 't Deugden-Paradijs. 2) Deze heerlijkheid na den Oordeels-dag, is voor Luyken en de zijnen het voorland; Christus is de weg, en de opgang de Wedergeboorte en de nieuwe Groei. Wat deert hun langer de ondergang der anderen, die ondanks de lering van Gods woord, en 't onderricht dat er uit de dingen der wereld is te trekken, in hun kwaden wil volharden?

Voorwaar,

Een ander mag zijn duure tijd besteeden,
 Om 't logge lijf met sierlijkheid te kleeden,
 Op dat het dier in een gemaakten schijn,
 Het schoonste kind en aangezien zouw zijn.
 Terwijl de Ziel, die eeuwig blijft in 't leven,
 Met duisternis ellendig is omgeeven,
 En voor het beeld der Godheid, *na de dood,*
Het slangen beeld moet draagen, al te snood.
 Wij willen maar d'inwendigheid versieren,
 En vlees en bloed, dat dier, zo hoog niet vieren;
 Dien ezel mag onwaardig heenen gaan;
 Men mag hem vrij bespotten en versmaên,
 Wij willen niet op zijn gevallen passen:
 Als 't nieuwe beeld maar aan de ziel mag wassen,
 En worden tot een tempel toebereid
 Daar God in woond met zijne Majesteit. 3)

Het heeft zijn bekoring eigen overtuiging te toetsen aan de afwijkende meningen van anderen. Herinneren wij dus ten slotte wat Dr. Hylkema meende van Jan Luyken te moeten getuigen, om daarna kortelik de eindbalans op te maken. Doch laten we niet alles nemen.

„Luyken." zegt hij, — blijkt een geheel ander man geweest te zijn „dan waarvoor hij altijd gehouden is, niet een vrome in den gewonen „zin van het woord, maar een *vrijgeest* en revolutionair, een geest-

1) Op het XIVe Zinnebeeld.

2) Op het XXXIXe Zinnebeeld.

3) Van de inwendige geestelijke schoonheid, in Jezus en de Ziel, XXXIIe Zinnebeeld.

„verwant van niemand minder dan den *atheïst* en *ongodist* Spinoza. „Over God en Christus, hemel en hel, zonde en verzoening, bijbel en „openbaring had hij denkbeelden, die een totale omkeering van de „kerkelijke dogmatiek beteekenden. *God* was niet een wezen boven en „buiten de wereld der zinnen, maar die wereld zelve, zoodat hij ook „genoemd kan worden *het Eeuwige Al, het Eeuwige Eén, de Allekracht.* „*Hemel* en *hel* duidden geen plaatsen aan, maar gemoedstoestanden. „*De zonde* was niet een zelfstandige macht tegenover de godheid maar „bloot de afwezigheid van het goddelijk licht in de *ziel*. De *zonde-* „*vergeving* was niet een daad Gods buiten den mensch, . . . maar een „daad van den mensch zelf in zijn eigen hart. . . . *Heiland der Wereld* „was niet de zoon van Jozef en Maria, maar de uitvloeiende liefde- „kracht, de lichtessentie, die aan de gansche schépping leven en „beweging schonk en in het minste zonnestofje, dus ook in den diepst „gezonken mensch *wesentlijk* aanwezig was. Deze lichtvloeïng ‚was „genaamd *de Zoon* en *Jezus*, en niet alleen in den Nazarener was zij „openbaar geworden, iedere mensch gelijkelijk wilde zij vervullen: „zoodat de geheele *Nieuw-Testamentische heilsgeschiedenis* niet was dan „een symbolische uitbeelding van wat er geschieden moest binnen in „den mensch, en de *mirakelen, de opstanding, de hemelvaart* geen „uiterlijk waarneembare gebeurtenissen waren geweest, maar inwen- „dige zielsprocessen.” 1)

Kortom, Luyken is bij Dr. Hylkema net zo min 'n christen als Spinoza. De hoofdgrieven tegen Spinoza zijn ook de vier hoofdgrieven tegen Luyken: 1^o hij verwarde God en Natuur met elkander; 2^o hij ontnam aan de wonderen, waarop de zekerheid der Goddelijke Openbaring was gegrondvest, hun gezag en waarde; 3^o hij achtte Christus verschijning in het Vleesch en zijn Voldoening niet noodzakelijk voor 's menschen behoud; 4^o hij lochende Jezus' lichamelijke opstanding en plaatselijke hemelvaart.

Op deze, onzuiver in de richting van 't Spinozisme getrokken conclusiën, kan tans niet nader worden ingegaan. Luykens subtiele geest eist nauwkeuriger distillatie. Wat er in de conclusiën waars is, achten wij door 't bovenstaande overzicht voldoende verklaard. Calvinist, in de brede zin van 't woord, kon Luyken niet zijn, wegens z'n strenge onthouding van de door hem verachte wereld. Spinozist was hij nog.

1) Inleiding op Stichtelijke Verzen. II en III.

minder, wegens z'n handhaving van 't strengste dualisme in de Godheid „Allekracht” en in de gevallen Adam. Doch alle Creaturen, alle Openbaringen in Creatuur, de uitgeboorten van 't Goddelik Wezen, waren bij hem schaduwvormen. Vandaar hun betrekkelijk gezag. Niet als historie lochende hij ze, noch ontzegde hij ze hun recht en hun bedoeling; — maar moest hem, die doorgedrongen was tot een hem bevredigende en in heerlike verblijding zichtbare metaphysiese „wezentlijke” wereld, niet telkens hinderen het gapen van 'n kortzichtige mensheid aan de bedriegelijke schijn?

Dit bepaalt zijn arbeid, uitdrukkende z'n Geloof en z'n leven, en welke hem altijd zal kenschetsen als een buitengewoon vermaard verschijnsel aan de vaderlandse Protestantse hemel.

J. KOOPMANS.

P. H. VAN MOERKERKEN JR. *De Satire in de Nederlandsche kunst der Middeleeuwen.* (Utrechtse dissertatie) S. L. van Looy, Amsterdam 1904.

Bij velen bestaat de mening dat onze Middeleeuwse literatuur-geschiedenis ongeveer „af” is: nieuwe vondsten kunnen wel hier en daar aanvullen, maar die behoeven slechts ingelast te worden in het goed gekonstrueerde geheel. Dit is alleen waar, als de geschiedenis der letterkunde zich tot de „feiten” bepaalt: de rangschikking van de overgeleverde werken, het bestuderen van hun oorsprong, van de schrijvers en hun levensbiedonderheden.

Voor een werkelijk histories begripen is meer nodig. Onder de jongeren openbaart zich de neiging om het verband op te sporen tussen de literatuur en de mens, tussen de literatuur en het leven. Dit is de grote waarde van Koopmans' te weinig gewaardeerde Maerlant- en Vondelstudieën, met hun diep begripen, hun fijne analyse. Zodra wij aan de literatuur-geschiedenis de eis gaan stellen, dat ze ons individuën laat zien, dat ze de letterkunde laat worden tot uiting van leven, dan ontdekken we de grote leemten in onze kennis.

Een behoorlijk chronologies verband is toch wel de eerste vereiste voor histories inzicht. En hoeveel ontbreekt daaraan in onze M. E. letterkunde! De traditionele indeling in Karel-romans, Artur-romans,

Klassieke romans, Oosterse romans is al een sprekend voorbeeld. Voor de Franse letterkunde mag dit van belang zijn als spiegel van verschillende beschavingsperiodes, bij ons is de vraag veel gewichtiger: wanneer werd deze romantiese stof bekend, en in welke kringen; welke waarde hadden zulke ridderidealën voor de lezer, en voor de bewerker?

De Middeleeuwse maatschappij was voor alles een standenmaatschappij. Hoe stond de volkslitteratuur tegen die van de hogere standen? Welke waarde had de kloosterlitteratuur — natuurlijk de Latijnse niet uitgesloten — voor het geestelike leven, ook van de andere standen? De verwaarlozing van zulke vragen maakt dat de literatuurgeschiedenis ons van sommige tijdperken, bv. van de 15de eeuw, geen beeld vermag te geven van het geestelik en maatschappelik leven. Busken Huet typeerde de uitersten al in de tegenstelling: Dirk Potter — Thomas à Kempis; na hem bleef men het meest ongelijksoortige Dietse proza in één hokje rangschikken, omdat ... het geen verzen waren.

Een derde punt, door onze litterair-historici te vaak over het hoofd gezien, is het verband van de literatuur met het geestelike leven, ook in zijn andere uitingen. Dit geldt niet alleen voor religieuze en dogmatiese opvattingen, zonder welke de mens niet als geheel gezien kan worden, maar ook voor de beeldende kunst. Een eeuw spreekt ook in zijn bouw- en schilderkunst.

De naïeve Kerstlegenden vinden hun aanvulling in schilderij en houtsnede; de teerheid van de Vlaamse primitieven is dezelfde die ons in sommige Maria-liederen en mirakelen treft. Maar ook waar met realistische humor het uiterlike leven uitgebeeld wordt, zullen de woordkunst en de plastiek zich beurtelings van het terrein meester maken, zodat studie van de een kan dienen om de ander beter te begrijpen.

Op dit gebied levert het bovengenoemde proefschrift een belangrijke bijdrage. Het is uitgelokt door het boek van L. Maeterlinck *Le genre satirique dans la peinture flamande* 1) maar in verschillende opzichten is het degelijker en meer doorwerkt. Maeterlinck gaat uit van de kunst, Van Moerkerken van de literatuur, maar beider doel is blijkbaar, het verband tussen deze uitingen in het licht te stellen.

De schrijver neemt het begrip „satire” niet te eng, en zijn overzicht omvat drie eeuwen; geen wonder dat hij over een rijke, uiteraard

1) Vgl. *Taal en Letteren* XIII, 289.

enigszins bonte stof beschikte. Hij gevoelde dan ook de moeielijkheid van een indeling, en als hij deze moeielijkheid niet geheel heeft kunnen overwinnen, dan is het voor een deel aan de stof te wijten. Moest de stof chronologies ingedeeld worden, of naar het onderwerp? Voor een histories beeld, voor het nagaan van historische ontwikkeling, was het eerste standpunt noodzakelijk. Toch week de schr. in de middelste hoofdstukken, vooral over de Duivel en de Dood — in navolging van Lenient's trilogie (blz. 121) — daarvan af, met het gevolg dat het laatste hoofdstuk, de overgang tot de nieuwe tijd, er onder geleden heeft, doordat allerlei dat in dit tijdperk chronologies thuis hoorde, al in vorige hoofdstukken behandeld is. Maar evenals bij andere godsdienstige opvattingen, maakt de continuïteit en de internationaliteit van de Middeleeuwse begrippen een chronologische scheiding moeielik of onmogelijk.

Een andere moeielijkheid van de kompositie was: hoe moet de parallel tussen kunst en litteratuur getrokken worden: in doorlopende vergelijking, of in evenwijdig lopende hoofdstukken, zoveel mogelijk naar tijdsorde? Maar al is de schrijver in dit opzicht niet overal even gelukkig geweest — dit is gemakkelijker te kritiseren dan te verbeteren — de kwestie van samenvatting is ten slotte van minder belang. Immers, dit proefschrift is bedoeld als „een bijdrage voor de kennis van het uiterlijk en innerlijk leven onzer voorvaderen”; het wil zo volledig mogelijk waardevol materiaal verschaffen.

Na een heldere inleiding over het begrip „satire” volgen hoofdstukken over Maerlant, Boendale en Jan de Weert (II); over de Reinaert (III), de Liederen, Boerden en Sproken (IV) en over het Drama en de Feesten (V). Nieuwe feiten zijn hier natuurlijk niet te verwachten; de schrijver geeft een goed geschreven samenvatting van de satiriese elementen die hij bij zijn omvangrijke lektuur aantrof. Dit is te meer te waarderen, omdat Macterlinck in dit opzicht zeer oppervlakkig te werk gegaan was.

Aan het slot van het vijfde hoofdstuk staat de waarschuwing om bij de eenzijdige zwartkleurige schildering die de satire van de maatschappij geeft, niet uit het oog te verliezen dat er ook een lichtzijde is. Jammer dat deze rijke gedachte niet, wat meer uitgewerkt, een plaats gevonden heeft in de inleiding, of in de eindbeschouwing.

Dan komen twee hoofdstukken, die tot de belangrijkste van dit boek behoren, al vallen ze half buiten het kader. Over elk van deze onderwerpen zou een afzonderlijk boek te schrijven zijn; daarom mag hier

geen volledigheid geëist worden. De inleiding van Hoofdstuk VI: *De Duivel en het Laatste Oordeel* is allesbehalve een overbodige uitweiding; ik zou zelfs de betekenis van de duivel in het volksgeloof uitvoeriger geschetst wenssen. Voor het goed begrip van de populaire uitbeeldingen is dit immers nodig. Wanneer de schr. b.v. zegt: „Wij zullen zien hoe de koning der duisternis allengs daalt tot de rol van nar” (blz. 124), dan geloof ik dat hij voorstellingen na elkaar wil plaatsen, die naast elkaar stonden, ook in latere tijden. Ik kan mij evengoed een 13de-eeuws kroeggezelschap denken dat de duivel op allerlei wijzen bespottelijk maakt, als een 15de-eeuws convent, waar zijn naam alleen, een siddering van angst en ontzag teweegbrengt. Zou dat ook niet uit de afbeeldingen blijken?

Bij hoofdstuk VII: *De Dood en de Doodendansen* is de twijfel nog meer gewettigd of dit wel onder het begrip „satire” valt. Maar nu dit onderwerp eenmaal behandeld wordt, had de schr. wat dieper op de waarde van de doodsgedachte voor de Middeleeuwse vroomheid in moeten gaan. De belangrijke dissertatie van Vos over *De leer der vier uitersten* zou daarbij goede diensten bewezen hebben. De gedachte van S. Bernardus (blz. 4) was door Van Vliederhoven's *Vier uitersten* onder de vijftiende-eeuwse devoten gemeen-goed geworden. Wanneer Van Moerkerken deze gedachten eerst in de rederijkerstijd terugvindt (blz. 150, 174), dan ontbreekt er een belangrijke schakel.

Dit brengt ons op een leen-te, die ons te meer verwondert, omdat de schrijver een zo algemene belesenheid toont. De stichtelijke proza-litteratuur is grotendeels aan zijn aandacht ontsnapt, of te laat onderzocht. Is dit een nawerking van de vroegere stiefmoederlike behandeling? Daardoor missen we een interessant hoofdstuk: *De satire in de ascetische litteratuur*. Wanneer de „toornende satire” ontstaat „door het ideaal te plaatsen tegenover de onvolkomenheid der aardsche dingen” (blz. 1), dan lag het voor de hand die satire ook bij de veertiende-eeuwse boetprediker en asceet te gaan zoeken. We behoeven niet eens Ruusbroec's werken zelf op te slaan 1); Van Vloten's *Prozastukken* leren ons hem al kennen als satiricus. Onverbidde-lik geselt hij de „herderlike traagheid” en de „ontaarding der kloosterlingen”, maar zelfs in zijn moraliserende vergelijkingen schuilt telkens satire. Van de „rike vreck” heet het: „Hi vercrijcht oec wel brieven,

1) De plaatsen waar Ruusbroec tegen de gebreken van zijn tijd optreedt, vindt men ook genocmd in Van Otterloo's *Johannes Ruysbroeck*, Cap. VIII.

dat hi is gheabsolveert van veghevier ende van sonden, ende hierop is hi stout, ende wroet seer ende maect grote hoepen van eertschen goeden, als die molle pleghen. Ende als hijs minst waent, so comt die duvel ende scepten wter erden, dat is sijn siel wt sijn live ende wt al den eertschen goede". Is het niet of we die gravende duivel in een rand-tekening van een handschrift zien? Daarnaast staan als tijdgenoten Jan van Leeuwen, de „goede coc", en de ongenoemde leek, wier vlijmende satire ook de maatschappelijke en kerkelijke gebreken van hun eeuw gold. 1) Behalve deze schrijvers komen verschillende stichtelijke traktaten in aanmerking, vertalingen van Duitse mystici en Franse moralisten. Dat ze niet alle oorspronkelijk zijn, kan de uitsluiting niet wettigen, want dergelijke satire was veelal internationaal geldig. Ik denk b.v. aan *Des coninx summe*, waaraan Van Vloten o. a. de beschrijving van „de kroeg" ontleende, aan het gemoraliseerde *Scaecspel*, en verschillende andere traktaten, waarin de menselijke zwakheden en gebreken met scherpe blootgelegd worden.

De beste gedeelten van dit boek, en waarschijnlijk ook met enige voorliefde behandeld, zijn aan schilderkunst en skulptuur gewijd; de duivel-afbeeldingen, het leerrijke overzicht van de dodendansen, en het gehele hoofdstuk VIII: *De Satire in de Beeldende Kunst*. Daarin worden twee soorten van onderwerpen besproken: de satirieke voorstellingen uit het leven der burgerij, en de fantastiese wereld van wonderlike wezens, die o.a. de randen van handschriften opvrolijkt. Met deze laatste voorstellingen bevinden we ons meer op het gebied van het komiese dan van de satire, al is de begrenzing moeielik. Soms zoekt de schrijver iets satirieks in een afbeelding die m. i. louter bestemd was om de lachlust op te wekken. De Middeleeuwers hadden soms eigenaardige opvattingen over de verenigbaarheid van diepe ernst en platte scherts — getuige het drama, de preek en de stichtelijke lektuur 2). Maar een te veel is hier beter dan een te weinig: de schr.

1) Zie *Twee Christen-Demokraten uit de Veertiende Eeuw* in de XXste Eeuw 1903. Van de ongenoemde leek is het eitaat dat Van Moerkerken op blz. 225, noot, verkeerdelijk aan de dertiende-eeuwse ketter Gwilhelmus Cornelius toeschrijft.

2) Vgl. DR. G. VISSER *Humor en Godsdienst in de Middeleeuwen* (*Theol. Tijdschr.* XXXVII, 481), waar de litteratuur over dit onderwerp opgegeven is. De satire blijft daar buiten beschouwing; de beeldende kunst wordt een enkele maal te hulp geroepen om toe te lichten, o. a. op blz. 487, waar een afbeelding genoemd wordt van het exemplar *Van den clerc die den duvel scrieven sach*, door Van Moerkerken op blz. 150 genoemd.

kan met voldoening terugzien op de rijke oogst, in deze afdeling bijeengebracht. Ook hier blijkt dat zijn boek met glans de vergelijking met Maeterlinck's studie doorstaan kan.

Minder geslaagd lijkt mij het laatste hoofdstuk. De satire van De Roovere staat niet op zich zelf: zijn stem is een van de vele die uit rederijkerskringen opgaan in deze heftig bewogen tijd. De schrijver had dus de sociale stroming in de rederijkers-kritiek scherper kunnen tekenen, als hij ook op andere refereren gelet had, b.v. die in het *Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterk.* XXI, uit een verzameling van 1524 overgenomen zijn, met welsprekende stelregels als: „Rapen moet wel zijn een ghesonde spijs”, „Die rijke heet die wel gheborene”, „Die duerste huerperden staen dikwil stille”, „D'onnosele scaepkens worden meest ghescoren”, enz.

Zouden ook de vele refereren die onder de naam van Anna Bijns doorgaan, wel alle van haar afkomstig zijn? Van Moerkerken neemt dit stilzwijgend aan, zelfs bij het referen van de over de hekel springende nonnetjes, en van zuster Kalle (blz. 232, noot), waar twijfel alleszins gewettigd is.

Van de satire bij Erasmus krijgen we een verdienstelijk overzicht, al hangt het wel wat in de lucht. Komt dat misschien doordat naast de humanisten-satire de Geuzen-satire als pendant ontbreekt? Maar elke grensscheiding tussen historische perioden is willekeurig, en er moest toch ergens afgebroken worden. Terecht is aan Breughel, die nog zo geheel Middeleeuwer was, al was hij een tijdgenoot van de Geuzen, een plaats in dit hoofdstuk ingeruimd. Of de plaats niet wat bescheiden is voor de man, die genoemd wordt „un artiste génial, doublé d'un poète et d'un philosophe”?

De brede behandeling bij Maeterlinck zal daarvan wel de oorzaak zijn. Mogen we van Dr. Van Moerkerken verwachten dat hij later zijn eigen indrukken van deze kunstenaar zal geven, gezien in het licht van de rederijkers-kritiek uit die dagen? Hij heeft zich door dit proefschrift als een nauwgezet werker, een scherp en smaakvol beoordeelaar doen kennen, en is dus beter dan een ander in staat om de leemten van zijn werk aan te vullen. Met deze studie heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd voor onze kennis van de Middeleeuwen.

Assen, Febr. 1905.

C. G. N. DE VOOYS.

DE REIS VAN NEHEMIA

DOOR

T. J. DE BOER.

Non mihi vita brevis.

Nehemia Vegelin van Claerbergen. Alleen genealogische werken noemen hem. Dien naam uit zijn vergetelheid op te roepen heeft den schijn van dichterlijke vrijheid. Maar al is mijn held zelf gelegenheids-dichter geweest, ik wensch hem hier niet grooter voor te stellen dan hij was. Hij vertegenwoordigt meer zijn familie, zijn stand en zijn tijd dan zich zelf. Het meeste heeft hij geërfd, weinig zelf gewonnen en nagelaten. Meer genoten dan gearbeid. En toch trekt zijn lot mij aan. Want hij heeft het iets meer bewust ondergaan dan de velen die het deelden. In zijn zwak bestaan zijn enkele oogenblikken van helder geluk. Hij heeft ook die droeve dagen gekend, die de waarheid van het leven doen zien.

Het kleinste water spiegelt nog de droeve blijde oneindigheid des hemels. Als het maar helder is.

* * *

De jongste van vijf zonen werd 9 December 1691 op Here-mastate te Joure in Friesland geboren 1). Zijn vader Hessel woonde daar als grietman van Haskerland. Terzelfder plaatse leefde de oude tante Aurelia van Hillema, die als meter optrad. 't Was de stervende geest van de zeventiende eeuw, die in

1) De bijzonderheden van deze reisschets dank ik bijna alle aan stukken in het archief der familie Van Eysinga te Leeuwarden, dat op de meest verplichtende wijze voor mij werd opengesteld.

haar persoon naast de wieg stond. Een vrome weduwe, zuchtend over de verdorvenheid der tijden, en veel in 't Oude Testament lezend. Nu las zij het Boek Nehemia en ontleende daaraan den naam, hopeno dat haar peetekind des Heeren volk zou vertroosten en de vervallen muren van Jeruzalem weer opbouwen.

Nehemia was een zwak, droomerig kind, waarvoor het leven laat en langzaam openging. De vader was ziekelijk, de moeder sukkelend. Nog geen vijf jaar was hij oud, toen de laatste stierf. Hij bleef overgelaten aan de zorg van tante Aurelia. Vroolijk was het om haar niet. Slechts eenmaal in 't jaar, als ze jarig was, ging het in haar huis menschelijker toe dan gewoonlijk. Heel de familie — geboren poëten waren ze allen — kwam dan met verzen aandrigen, en tante op haar beurt met den heerlijksten visch uit het Sneekermeer en den besten Rijnschen wijn. Daarbij kon ze dan soms vertellen uit haar jeugd, toen zij, bevallige en naar het scheen rijke erfdochter, in den Haag langs Vijver en Voorhout ging wandelen en menig in- en uitlandsch edelman zijn oog op haar liet rusten. Doch later waren de teleurstellingen van 't leven gekomen en toen de verlossing van 's werelds ijdelheden

In 1708 stierf de tante. Haar huis met eenig land had zij aan Nehemia vermaakt. Het scheen wel zijn noodlot daar te blijven wonen als rentenierend landjonker met geen anderen horizon dan de lage weiden en veenplassen van Utingeradeel, Haskerland en Doniawerstal.

Oppasser van zijn ziekelijken vader, die sedert 1707 alleen nog maar de substituut was van den oudsten zoon, zag Nehemia zijn lichamelijke en geestelijke opvoeding verwaarloosd. Zelfs paardrijden leerde hij niet. En de latijnsche school van de Joure kon hem niet ver brengen. In de huisbibliotheek waren echter behalve theologische en juridische ook historische en aardrijkskundige werken. Vooral reisbeschrijvingen verslond hij. Italië, Griekenland, het Oosten ging voor hem open. Hij las van geleerden, die daarheen waren gegaan, om uit ruines, opschriften en gedenkpenningen de gansche oudheid weer op te bouwen, in heel anderen zin dan tante Aurelia bedoelde. Dat verstond hij nu. Zou hij eraan mee kunnen doen, hij die tot geen geregelde studie kon komen?

Dagen en nachten soms zat hij aan 't ziekbed van den vader, brieven en gedichten schrijvend en mijmerend over 's werelds nietigheid, tot waanzinnig wordens toe. Hoe benijdde hij zijn oudere broers! Een, Egbert, reeds jong gestorven; Philip Frederik, de ritmeester, bekend als geleerde en dichter, in 1708 op 24-jarigen leeftijd al Gedeputeerde te velde in den Spaanschen Successieoorlog; Assuerus, officier met goede vooruitzichten; Johan, evenals de oudste broer akademisch gevormd, sedert 1708 rentmeester van de geestelijke goederen in de Meierij van den Bosch, nu meestal bij vrienden en verwanten in 't leger het leven leidend van vroolijken Frans! En hij, Nehemia, las de profetieën van den Bijbel, waarin tante Aurelia tot de oorlogen van de laatste dagen toe had voorzeggd gevonden. Hem scheen dat alles duister en moeilijk op Europeesche tijden toe te passen. Veel beter gelukte dit met de voorspellingen van den grooten Nostradamus. Die spraken immers van Frankrijk, Spanje, Italië, Duitschland en Engeland, met het Oosten als achtergrond, van dezelfde landen dus, die thans nog worstelden om het evenwicht. Daarin verdiepte Nehemia zich. In slapelooze nachten bepeinsde hij stand en loop der sterren, verlangend naar nieuwe openbaringen....

Na den Utrechtschen vrede kwam er meer gezelligheid thuis. Broeder Philip had zijn zegezing daarop aldus besloten:

En gij, mijn Vriezen, die van ouds af her het blijk
Van uwe dapperheid uit handvest en kronijk
Kunt toonen, niet ontaard van uwe aloude daden,
Verwisselt voor olijf nu zo veel lauwer bladen!
Ik zelf zal, weergekeert tot eigen erf en hof,
Uw heldedaân alom verbreiden en u lof,
o Landgenooten, steeds in mijn gedigten sprengen,
Zo lang het Vlie zijn kruik met d'Oceaan zal mengen. 1)

Philip was weergekeerd. En Nehemia mocht nu iets van de wereld zien. In 1713 Maastricht, Aken en Luik en in 't volgende jaar Holland, om er bij den doortocht van den

1) Deze vertaling bevindt zich in het familie-archief Van Eysinga. Het oorspronkelijk latijnsche gedicht is gedrukt te Leeuwarden 1713.

nieuwen Koning van Engeland uit Hanover te zijn. Nog aangenamer vond hij het echter dat, in 1714, de geleerde Brenkman een week op Heremastate kwam doorbrengen. Uitbundig prijst hij het „zoet” gezelschap van den man, die vier jaar in Italië en Frankrijk heeft geleefd en die te Florence de oudste handschriften van het corpus iuris heeft vergeleken. Daarheen gaan ook zijn idealen.

Toen in 1715 zijn vader na een steenoperatie te Leiden gestorven was, stond Nehemia voor de beroepskeuze. Als jongste zoon had hij thuis geen toekomst. Op meer dan twee grietmansplaatsen kon de familie in geen geval rekenen. Zoo blijven voortleven kon hij niet. De traditie van zijn geslacht stond in hem op. De oudste stamvader, van wien men iets meer dan den naam wist, was Georg Vegelin (1481—1533) te Constanz, hervormingsgezind humanist, krijgsman en latijnsch dichter, geschiedschrijver van zijn vaderstad, wien de familielegende 24 kinderen gaf, met namen als Charitas, Spes, Fides Gratia en Veritas voor de dochters, Gotfried, Hilfgodt en Friedsam voor de zoons. Dan volgde Ernst, in Constanz geboren, als student, later als vormsnijder en boekdrukker, te Leipzig, wegens zijn Calvinisme daar gevangen en verdreven, dan in de Palts als kapitein en landschrijver zijn geluk beproevend. Een kleinzoon van deze is de eerste Nederlandsche Vegelin, Nehemia's grootvader Philip Ernst. Uit de Palts afkomstig, dichter en geleerde, beoefenaar o. a. van natuurwetenschap en astrologie, zwierf hij als krijgs- en staatsman door verschillende landen, tot hij in 1641 door zijn Keurvorst bij Willem Frederik van Nassau werd aanbevolen. Bijna tot zijn dood (1693) was hij secretaris en hofmeester aan het Frijsche Hof.

Wat Nehemia nu geërfd had, militaire eigenschappen bezat hij niet. Na den Utrechtschen vrede was er ook geen behoefte aan officieren. Er werden zelfs velen ontslagen, die het land afliepen om politieke baantjes. Voor Nehemia zou er wel zulk een postje zijn, doch eerst wilde hij zijn studiën voltooien. Hij ging naar Leiden, waar hij, in 1718, tot doctor der beide rechten werd gepromoveerd. Wat hij in dien tijd van zijn leven wenschte of zich voorstelde, blijkt misschien uit het slot van

zijn Trouwzang 1) op het huwelijk van zijn neef Johan Assuerus Schorer, Raadsheer in den Edelen Hove van Vlaanderen etc.

U stamboom groey en bloey van telgen waer in 't weesen
 Der vader speelt en 't beelt der moeder is te leesen,
 Die t' sijner tijt gekleet in 't Raedsheerlijk gewaedt,
 Eens pijlers werden aen den grondvest onser staet.

't Is het regentenideaal van zijn tijt.

Van Nehemia als student weet ik weinig. Uit enkele brieven en opmerkingen blijkt dat hij weetgierig was — hij woonde colleges bij, waar natuurkundige proeven werden gedaan — dat hij zich veel met de nieuwe letteren bezig hield en dat zijn geest allengs uit de plooi kwam. Hij werd een modern mensch. Zijn oudere broers gingen door met bij voorkeur Grieksche en Latijnsche verzen te schrijven, Nehemia maakte ze Nederlandsch, Fransch en Italiaansch, later ook Spaansch.

In afwachting van een ambt wenschte hij de lang begeerde buitenlandsche reis te doen. Zooals reeds veelvuldig in de 17e eeuw het geval was, maar nu meer en meer regel werd, gingen jonge edellieden en regentenzonen naar Parijs. Hij wilde echter verder en behalve Frankrijk minstens ook Spanje en Italië zien.

In Augustus 1718 ging hij met zijn Leidschen akademievriend Johan Aegidius van Egmond van de Nienburg op reis. Beide hadden ze de beste aanbevelingen voor staatslieden en geleerden op verschillende plaatsen. 2)

1) Gedrukt te Leiden 1718.

2) De op reis geschreven brieven en het later vervaardigd verhaal, de eerste grootendeels, het laatste geheel in 't Fransch, zijn de bronnen voor 't volgende. Waar tegenstrijdigheid is, volg ik de brieven, die den eersten indruk geven. Het is mij hier meer om den gemoedstoestand van den reiziger, dan om wat buiten hem was en voorviel te doen. De brieven geven een bijdrage tot de psychologie van dien tijt. In het *Journal*, evenals in de toen gedrukte reisbeschrijvingen van anderen, staan meer geleerde beschrijvingen.

In 1757—58 werden te Leiden uitgegeven „Reizen door een gedeelte van Europa, Klein Asien, verscheide Eilanden van de Archipel, Syrien, Palestina enz. in den beginne van deze eeuw gedaan door Johan Aegidius van Egmond van der Nyenburg en Johannes Heyman. Alles uit beider eigenhandige nagelaten schriften



't Begin is Parijs, dat hem spoedig voor zich gewonnen heeft. Wel is er aanvankelijk eenige teleurstelling. Gewoon aan onze schilderachtige grachten met gevels, drukken hem de eentonige massas van paleizen uit den tijd van Lodewijk XIV, het een niet verschillend van het ander. De groote zonnige grasperken om de landhuizen doen hem naar meer getemperd licht en boomschaduw verlangen. Alles lijkt hem vreemd, zonder persoonlijke, intieme betrekking. Menschen en dingen vervagen nog in hun algemeenheid. Ook de inrichting der huizen — hij komt het eerst bij oudere menschen — bevalt hem niet. Iemand die een groote en kostbare verzameling Chineesch porcelein bezit, heeft het als boeken opgestapeld inplaats van het, zooals de Hollandsche dames zouden doen, onder den schouw te plaatsen en er de hoeken van de kamer gezellig mee te vullen.

Doch spoedig werd het anders, toen hij nader kennis maakte met het Parijsche leven van de Régence, dat reeds in volle reactie was tegen den grooten tijd van Lodewijk XIV. Alles werd verfhjnd, moest aardig, bovenal aangenaam zijn. Van het grandiooze had men zich afgewend, gemak en vermaak werden de wachtwoorden van dezen tijd, in het leven en in de kunst. Alles werd bevallig, onsymmetrisch afgerond, zonder daarbij het evenwicht te verliezen. Men had een afkeer gekregen van rechte lijnen en hoeken en van zware, diepe schaduwen. Er was een behoefte aan zacht vroolijk licht en heldere kleuren, aan kleine, maar aardige, schitterende dingen, snuisterijen, bibelots. Geen innerlijke gloed verlangde men, maar uitwendige glans. Verguld brons werd er op de meubels en goud op de kleeven gelegd. 't Was een tijd van oppervlakkige vreugd. Nergens een groote hartstocht. Doch geheel verloochenend kan de menschelijke natuur zich niet. Nu niemand zich opwond voor groote levensvragen, zocht men afleiding in de grillen van mode en spel. Voor John Law met zijn

opgemaakt etc. door Joh. Wilh. Heyman, med. doct." 2 dln. Dit werk heeft met de reis van onze vrienden niets te maken. De tocht naar het Oosten wordt daarin beschreven geheel volgens de brieven van Heyman aan Cuper, die zich in originali op de Kon. Bibl. bevinden.

Bank en zijn Compagnie van het Westen interesseerde zich iedereen.

Nehemia vond bij dit leven elken dag meer zijn rekening. Hoe ijverig hij ook met de familie in Friesland brieven wisselde, weldra was hij geheel Parijzenaar. Uiterlijk en innerlijk. De zware pruik van den kapper in de Leidsche Breestraat, stijl-Lodewijk XIV, had hij tegen een gemakkelijker exemplaar van de nieuwe mode verwisseld. Ook zijn hart trok hij gemakkelijk van Holland af, Met eenige ironie begint hij over „echte” Hollanders te spreken. Dankbaar was hij zijn broer voor diens sollicitatiën te zijnen behoeve, maar blij tevens dat ze mislukten. En zonder eenige emotie vernam hij, dat een hem toegedachte vriendin gestorven, een andere getrouwd was. De Parijsche wind, zegt hij, dooft zulke kleine vlammetjes uit.

Hij wordt hier op en top een man van de wereld. Des morgens rijdt hij een of twee uur paard, wat hij hier geleerd heeft. Alleen makke paarden natuurlijk. Dan volgt hij in een privaat college lessen over historie en kunst. In de laatste beheerscht de bouwkunst alles. De geschiedenis wordt beoefend met behulp van prenten en penningen, waarvan hij zelf reeds bezig is een verzameling te vormen. Een heerlijke tijd toch, want nooit was de toegang tot de wetenschap zoo gemakkelijk geweest. In den vorm van een aardig prentje, van een mooie medaille had men het groote verleden bij de hand. Welk een gemak was dit ook voor het geheugen!

Het allermeest echter genoot Nehemia van de Parijsche gezelligheid. Als man van de wereld niet zuinig op zijn tijd, wist hij toch de kostbare uren der geleerden zoo goed te schatten, dat hij van de aanbevelingen van prof. Brenkman een bescheiden gebruik maakte. In andere kringen kwam hij meer. Aan alle vermaken van den winter en van het carnaval nam hij deel. 's Avonds was hij in de komedie of opera of in gezelschap, waar in den regel gespeeld werd. Geheel betooverd door de Parijsche dames. Overal werd hij toegelaten. Zoo was hij b.v. meer dan eens bij Mad. de Berry, dochter van den Regent, die de caprice had, de heeren des Zondagsmorgens bij haar toilet te ontvangen.

Trots den strijd tusschen den Regent en het Parlement, trots den uitbrekenden oorlog tegen Spanje vermaakte men zich te

Parijs. Niets werd er tragisch genomen. Aan een werkelijken oorlog geloofde men eigenlijk niet. Dat stond alles maar op het papier. En ernstig en heftig sprak men alleen over de papieren van John Law.

Een aardige illustratie van de Parijsche stemming in den winter 1718/19 is wat Nehemia ons meedeelt over de familie de Saint Martin, die in Holland relaties en bezittingen had en waar hij verkeerde.

Nadat de geschillen tusschen Regent en Parlement — karakteristiek voor dien tijd begonnen over het hoofddeksel van den president, een vraag van etikette dus — nadat die geschillen langen tijd niets dan een papieren oorlog waren geweest, had de Regent, in Sept. 1718, drie heeren uit het Parlement laten gevangen nemen en buiten Parijs voeren. Een er van was de Saint Martin. Dat die heeren terechtgesteld zouden worden, niemand geloofde 't in ernst. Allerminst trok mevr. de Saint Martin zich de zaak aan. Zij amuseerde zich alsof er niets gebeurd was, uitgaande en ontvangende.

Wat gebeurt echter?

Op een avond dat met andere heeren ook Nehemia bij haar soupeert, verschijnt geheel onverwacht de verbannen echtgenoot, maar niet als een Agamemnon of Odysseus. Mevrouw was evenals de anderen, schrijft Nehemia, zeer aangenaam verrast, het geval gaf allen groot genoeg en ik heb mij in Parijs nooit meer vermaakt dan dien avond.

Toen Nehemia zich te Parijs bevond, was Hollands invloed er nog merkbaar. In de café's lagen de Hollandsche gazetten. Aanzienlijke dames speelden gaarne in de soliede Hollandsche loterij. Maar ook ernstige staatslieden rekenden met het land, dat een voornamelijk geldmarkt was en een middelpunt van de Europeesche diplomatie. In het geschil met Spanje vreesde men de vredelievende onzijdigheid van Holland. Men verdacht het zelfs van heulen met Spanje en verheugde zich zeer, toen het eindelijk tot de quadruple alliantie toetrad.

Toch bleef het niet verborgen dat de Engelsche invloed te Parijs met den dag toenam. Alleen de predikant van het Hollandsch gezantschap, M. Barbe, zoon van een Leeuwarder bakker, een jolig man, maar die aan anderen boete en bekeering preekte, had meer toeloop dan zijn collega van de

Engelsche ambassade. Aan het Hof echter stond, evenals John Law, de Engelsche gezant de Stairs in de gunst.

Tijdens zijn verblijf te Parijs had Nehemia het geluk de officieele entrée van drie gezanten te zien: den Hollandschen, den Keizerlijken en den Engelschen. Pompeus waren ze alle, naardat de tijd het eischte. Maar — en hier was de uiterlijke praal met de werkelijke verhoudingen in overeenstemming — die van den Engelschen gezant was verreweg het schitterendst. En wat aan zijn entrée een bijzonder karakter verleende was dit, dat vele te Parijs aanwezige aanzienlijke Engelschen zich, op eigen kosten, bij den stoet aansloten. Terecht vindt Nehemia dit kenmerkend. Gemakkelijker dan de Hollander, die zijn geld voor zich houdt, geeft de Engelschman het uit voor de glorie van zijn natie.

* * *

Niet zonder spijt verlaat Nehemia, einde Maart 1719, Parijs, om de reis door Frankrijk naar Spanje voort te zetten. Wel heeft de Regent in navolging van Engeland aan Spanje den oorlog verklaard, wel raden familie en vrienden den tocht af, maar zijn „curiosité” wint het. Er is een geschikte gelegenheid. Juist is te Parijs de heer Van de Colster, die als gezant van onze Staten naar Spanje gaat om daar den industri eridder van Ripperda te vervangen. Bij hem sluiten de vrienden later, te Bajonne, zich aan. Mochten al de Staten, wat hun op goede gronden zeer onwaarschijnlijk voorkomt, aan den oorlog meedoen, welnu, met den gezant zal men wel veilig door en uit het land komen. Zij trekken dus de Pyreneën over. Nehemia rijdt te paard.

Te Pamplona komen ze in 't echte Spanje. De menschen zien er daar nog uit als op oude portretten, die hij heeft gezien. Voor nieuwe modes zijn ze ontoegankelijk, zelfbewust, ongenaakbaar. In hun zwarte mantels gehuld, lijken ze wel Benedictijnen. Links dragen ze een degen van $4\frac{1}{2}$ voet, rechts een dolk die, als 't noodig is, gebruikt wordt. Voor 't overige is de ontvangst bij den stadhouder goed. Ook het publiek laat iets van zijn terughouding varen, denkend dat zij officieren zijn, die den koning hun diensten gaan aanbieden.

In een door muilezels getrokken kales wordt de reis naar Madrid vervolgd. 't Is mooi lenteweer, de fijne lucht vol geuren van rosmarijn. De wijn is er overal beter dan dien men in Holland voor Spaansch verslijt. Alleen over de menschen valt soms te klagen. 't Is geraden pistolen en degens in orde te houden, want hier en daar zwerven bandieten rond. Vreeslijk ergert Nehemia zich op een pleisterplaats — St. Truvenigo — over de indolentie van het volk. In zijn logies was een schoorsteenbrand uitgebroken, die er dreigend begon uit te zien. Meer dan honderd Spanjaarden stonden het geval kalm aan te kijken en wandelden dan verder, zonder dat hun mantels uit de plooi kwamen, even deftig en langzaam als de muilezels voor de kales.

Over deze Spaansche opvatting van het leven is Nehemia niet spoedig uitgepraat. Het volk voert niets uit. In den tijd van de siesta zou men alle Spaansche forten kunnen nemen. Van één dag arbeid leeft men een week. Wie nog een duit op zak heeft, lummelt in de schaduw. Hun eigen land kennen die menschen niet. Een goede kaart is er niet te krijgen, waarom Nehemia op de zijne zooveel mogelijk verbeteringen aanbrengt. Toch meent men dat alles hier onverbeterlijk is. Met echt Spaansche trots is iemand zoo vrij te beweren, dat de koning van Engeland niet waard was als page aan zijn provinciaal hof te dienen, tervijl die zich verbeeldde, aan zijn koning de wet voor te schrijven. Nehemia vindt dat zulk een man beneden zijn verontwaardiging staat. Hij ziet de werkelijkheid dat men in Spanje het niet buiten vreemdelingen kan stellen. Is niet Alberoni, de eerste minister, een Italiaan, en moet niet onze baron van Ripperda de nijverheid op de been helpen? Er is nog veel te doen, maar alles stuit af op onwil en gemakzucht. Hollandsche aard, die de natuur aan zich onderwerpt, is hier onbekend. Voor 20 jaar reeds wilden de Hollanders de Taag bevaarbaar maken tot Toledo toe, maar het volk vond dat, als God dit zoo gewild had, dan had hij het met één woord wel kunnen doen. Zelfs in den Koninklijken Raad werd het plan als misdadig afgewezen.

Een verblijf van tien weken te Madrid, met uitstapjes in de omgeving, is slechts gedeeltelijk bevredigend. Wel is het leven er in den laatsten tijd, onder Philips V, veraangenaamd.

Fransche modes vinden ingang, uiterlijk ten minste. Ook hooger kultuur. Zoo heeft de Koning voor een bibliotheek gezorgd. Maar de bibliothecarissen zijn dom. Zij spreken alleen Spaansch, een enkele monnik daarbij een beetje Latijn. De hoofdbibliothecaris van het Escuriaal laat stukken zilver zien, in allen ernst beweerend dat het sikkels uit den tijd van Koning Salomo zijn. Nehemia weet wel beter.

Zijn „curiosité” vindt ook hier wel iets. De studie van taal en letteren — het onderscheid tusschen de Fransche en de Spaansche poëzie heeft hij heel goed gevoeld — en de kenismaking met een vreemden regeeringsvorm zijn zeker interessant. Maar de tijd is te kort om het vreemde leven als eigen te voelen en mee te leven. Vooral om het gereserveerde van het Spaansche karakter. Onze gezant van de Colster schijnt ook niet de geschikte man om het hart van den Spanjaard te winnen. Hij kent de taal niet. 1) Hij is hier gekomen om in het belang van den vrede te werken, maar geen mensch stoort zich aan hem.

Het grootste verdriet van Nehemia is een ander: de Fransche gezelligheid ontbreekt te Madrid. Vooral het verkeer met de schoone sekse is er zeer moeilijk.

Maar op eens, onverwacht, komt toch de idylle. Een uitstapje naar Aranjuez, begin Juni, bij heerlijk weer. In gezelschap van een Fransche en een Spaansche gaan onze vrienden op weg. Aranjuez is, volgens de enthoesiaste beschrijving in de brieven, het mooiste dat Spanje heeft. Na het wonder van koninklijke kunst, strak en koud, dat Escuriaal heet, hier het wonder van de natuur, warm en vriendelijk. Weiden, die aan Holland herinneren, bosschen in het anders boomlooze land, alleën van olmen en linden, water niet het minst. Overal springen er fonteintjes, het water van de Taag spreidend over het frissche groen. Maar het allermooist is een natuurlijke watterval, die met kracht neerstort op de kleine blanke kiezel-

1) Vermakelijk is het verhaal van de eerste ontmoeting te Pamplona. Provinciale en stedelijke regeeringspersonen maakten hun opwachting bij den gezant. Na een Spaansch compliment gingen ze allen zitten. Diepste stilte een kwartier lang. Toen, na diepe buigingen, gingen de bezoekers heen. Van de Colster had geen woord gezegd.

steen. De muziek daarvan overstemt elk ander geluid in den omtrek. De kunst verdwijnt, alles is hier natuur.

Zoo is Nehemia ten minste één dag in Spanje gelukkig geweest. Maar den volgenden dag is hij alweer in de Baedekerstemming. Dan rekent hij uit, dat de aanleg van Aranjuez zeker niet meer dan tien millioen heeft gekost tegen Versailles wel twee honderd millioen, en dat, als men er nu eens honderd millioen aan had besteed, het dubbel zoo mooi zou zijn als Versailles. En als hij dan in Toledo komt, zwelgt hij weer naar gewoonte in gepassioneerde beschrijving van al de kostbaarheden, die hij er aantreft in kerken en kloosters en paleizen . . .

Een vreemd land ten slotte, vindt hij, dat Spanje. Als op de grens nog van middeneeuwen en nieuwen tijd. Van beide laat hij ons iets zien. Nog in de middeneeuwen denken we te zijn, als hij ons van de opvoering van mysterie of zinnespel vertelt. We zijn te Madrid.

„Er werden dien avond twee stukken gegeven. Het eerste was de historie van Tobias. Men had een dubbel tooneel opgeslagen, de eene helft verbeeldde Jeruzalem, de andere Babylon. Tobias, als oud patriarch gekleed, verscheen op het tooneel van Jeruzalem. Hij sprak met een Koning van Medië over het bestaan van één God, Schepper van hemel en aarde. Hij verklaarde hem Zijn almacht, Zijn eeuwige besluiten en de geheimenissen der Openbaring. Bij dit laatste onderwerp begint de Koning, die tot nog toe aandachtig heeft geluisterd, met Tobias te spotten en zijn leer belachelijk te maken. Deze bidt daarom tot God om de oogen van den ongeloofige te openen en diens hart te vermurwen. Een ter zijde staande dienaar van den Koning volgt met harlekijnachtige gebaren de vrome houding van Tobias en brengt het publiek aan 't lachen. Iemand die zich hierover ergert, geeft dien aap een oorveeg, zoo goed raak, dat hij ter aarde tuimelt. Groot applaus van de toeschouwers en de Koning van Medië verdwijnt. In zijn plaats komen nu op de toekomstige echtgenoot van den jongen Tobias, Zara, met haar vader en moeder. De beide tooneelen worden vereenigd. De oude blinde Tobias wordt door zijn zoon genezen, het heele gezelschap is vroolijk, en het stuk eindigt met de bruiloft van den jongen Tobias en Zara, die

wordt voorgesteld door een jonge Portugeesche, als *fille de bel air* gekleed.

Daarop volgde een ander spel. Op het tooneel verschenen de Wereld, het Jodendom, het Heidendom, het Christendom en de Onschuld, voorgesteld door meisjes in antiek kostuum. Langen tijd disputeerden zij over de leeringen van haar godsdienst. De Waarheid en de Ondeugd mengden zich daarin en grepen partij, de eerste voor het Christendom, de andere voor het Paganisme. Eindelijk gaf de Ondeugd het op, aan de winnende Waarheid het tooneel latend. Nu verschenen Mozes, Job, David en Ezechiël als getuigen van de komst van Christus. Hen volgde Johannes de Dooper in een mooi kleed, waarop de militaire orden van St. Jago, Calatrava en Alcantara. Men zag er ook de apostelen hun rol spelen, alle in een tooneelpakje gestoken."

Op den terugtocht naar Frankrijk bemerkten we iets van de worsteling met den nieuwen tijd.

„Bezijden den gewonen weg ligt Guadelaxara. Wat ons vooral bewoog om die stad te zien was de sedert kort daar opgerichte lakenfabriek onder het bestuur van den heer van Ripperda.

Ziehier in 't kort de geschiedenis.

De heer van Ripperda, die op verzoek door Hunne Hoog Mogenden van zijn gezantschap teruggeroepen was, reisde naar Holland om er mondeling verslag van zijn zending te doen. Terwijl hij daar was, begaf hij zich o.a. naar Leiden, waar hij 300 spinners en wevers won om zich in Spanje te vestigen. Ze moesten zich voor 3 jaar verbinden, op straffe van gedeeltelijk verlies van hun loon. 't Waren allen Roomsche-Katholieken.

In 't jaar 1718 vertrokken deze lieden uit Holland en kwamen na 2 of 3 maanden reizen in Spanje aan, nadat ze veel ongemak vooral op zee hadden verduurd. Als verblijfplaats wees men hun een vlek aan, Barca la Siega genaamd, dat aan de oevers van de Taag zeer aangenaam gelegen is. Maar hetzij dat de lucht er te ijl was, of de wijn te krachtig, in 6 à 7 maanden kwamen er 60 à 70 mannen en vrouwen om.

Hierop bracht men de overgeblevenen naar Guadelaxara, waar men hen liet wonen in groote gebouwen, verbeurd ver-

klaard omdat de aanzienlijke eigenaars ervan aanhangers van de partij van Karel III waren geweest. Zoo heb ik daar dan met eigen oogen die eenvoudige wevers hun bedrijf zien uitoefenen in prachtige zalen, gebeeldhouwd en rijkvergulld, waar te voren hertogen en grandes van Spanje hun verblijf hielden.

De onderdirecteur der fabriek was zeer in zijn schik, landgenooten te ontmoeten, en hij verontschuldigde zich dat hij ons niet op zijn Hollandsch kon ontvangen. Toch onthaalde hij ons zoo goed mogelijk. Wij mochten alles zien en de noodige inlichtingen van hem ontvangen.

Er waren vele wevers, die mijn reisgenoot, den heer van de Nienburg, kenden, zelfs waren er bij die onder hem te Leiden hadden geschutterd. Over 't algemeen was men weinig tevreden, zooals wij van den onder-directeur en anderen vernamen. De werklieden konden zich niet vinden in de zeden van het land, zich niet aan spijs en drank gewennen en de hitte slecht verdragen. 't Gezelschap was reeds op de helft verminderd. Die gelegenheid vonden, redden zich door de vlucht, ofschoon zij, wanneer ze gevangen werden, als deserteurs werden behandeld. Men hield hun geen woord ten opzichte van den vrijdom van accijns en belasting en van betaling voor zon- en feestdagen. Het was de wensch der Spanjaarden, het handwerk van de Hollanders te leeren, maar omdat deze dit niet wilden, kwam het dikwijls tot feitelijkheden. Wanneer nu een Hollander een Spanjaard braaf had afgerost en daarvoor in 't cachot gezet was, dan liepen zijn kameraden te hoop om hem te ontzetten. Dit gaf aanleiding tot nog ernstiger klop-partij met een afloop van bebloede koppen. Een van de drie verplichte jaren was nu verstreken, maar men twijfelde niet, of bij het eindigen van den termijn zou de geheele fabriek vervallen. Zij had niet het succes, dat men er zich van had voorgesteld. Het geleverde werk was wel fijn genoeg en deugdelijk, maar, tengevolge van de weinige werkdagen, te duur. De Koning vond er zijn rekening niet bij. De uit Holland gezonden lakens waren even goed en toch goedkoper. Daarom kleeedde men nu maar de Waalsche lijfwacht en andere troepen van het Koninklijk huis met het laken van deze fabriek.

De heer Van Ripperda, die het oppertoezicht heeft, komt

van tijd tot tijd eens zien. De koning geeft hem jaarlijks daarvoor 2000 pistolen, die hij met zijn harem te Madrid verteert."

* * *

Van Juli tot December 1719 reizen de beide vrienden door Zuid-Frankrijk, zeer, zeer op hun gemak. Dit is voor Nehemia de mooiste tijd van de reis en de gelukkigste van heel zijn leven geweest. Ik geef hem hier zelf het woord.

„De heerlijke zomer van 1719 is in Zuid-Frankrijk dubbel schoon. Dit is wel het meest gezegend land op aarde. Nergens heb ik met al mijn zinnen, met lichaam en ziel, zóo genoten als hier. In Friesland met zijn koude nevels gaat men mijmeren en zich verdiepen in den geest. In Spanje, waar de lucht wel helder is en warm, moet men zich voor het sobere en gezellige van de levenswijs schadeloos stellen met verbeeldingen en geestverrukkingen, die den Spanjaard gemakkelijker vallen dan mij. Den volgenden winter zal ik in Italië aan antiquiteiten, aan schatten van geleerdheid en kunst mijn hart mogen ophalen. Hier echter leef ik mee al het gezellige leven van stad en land. Wat is Bordeaux al een prettige stad; nergens wordt de vreemdeling zoo goed onthaald. Overal vroolijk lachende gezichten en er komt geen eind aan muziek en zang en dans. Over dag houden we ons in de schaduw, 's avonds zijn we in gezelschap of in de Italiaansche komedie, of we wandelen en nemen een bad in de Garonne: zoo iets delicioes kent men bij ons thuis niet. Van andere genietingen nog te zwijgen. De meisjes zijn hier van een levendige gratie en zingen en dansen van nature. Het is hier ook heusch niet zoo gevaarlijk om een schoone nymph te zien baden als dat in den tijd van de metamorphosen het geval was. Indien ten minste iedereen bij dit schouwspel het lot van Aktaeon moest deelen, dan zouden bijna alle mannen van Bordeaux gehorend rondloopen.

In de omgeving van Toulouse heb ik den wijnoogst meegeemaakt. Dat is eerst leven, hier wordt de arbeid een genot en een bron van vreugd. De menschen van nature al vroolijk en spraakzaam, zijn het nu meer dan ooit. Niemand blijft in deze dagen thuis. Allen zingen, dansen, schertsen, vermaken zich

bij den arbeid. Elk is zonder zorg, 't is een voortdurende kermis voor oud en jong, rijk en arm. En met vreemdelingen is men familiaar, vooral met Engelschen en Hollanders die hier komen om den goeden wijn te koopen. Dat hier dicht bij de oorlog tegen Spanje in gang is, daarvan weet het volkje niets. Kranten worden er niet gelezen. Wij zijn hier in 't paradijs.

Niet minder verrukkelijk is Montpellier. Dat is Parijs in 't klein. Ik ben te Agen in 't huis van den geleerden Scaliger geweest, maar hier is veel meer, hier is de geest van Rabelais, erfelijk. In de Universiteit van Montpellier wordt de roodlakensche in zeven plooiën neervallende mantel van den grooten man bewaard. Bewaard niet alleen, maar ook gebruikt. Bij promoties in de medicijnen wordt namelijk die mantel den jongen doctor omgehangen. Dat geeft relief aan de plechtigheid en een geheime kracht van gezondmaking deelt zich daarbij aan den gepromoveerde mede. Geen wonder dus dat Montpellier het middelpunt is van alle genoegens van Languedoc en dat hier veel meer verkeer is dan in de eigenlijke hoofdplaats Toulouse.

Nadat wij te Nimes de genoegens van de jacht hadden gesmaakt, zijn we te Avignon gekomen. Van daaruit heb ik een bedevaart naar Vaucluse ondernomen, want Petrarca is mijn dichter. Een eenzame stilte daar, de lucht trilt er nog van de sonnetten aan Laura. Geen beter plaats voor een droomend dichter in de nabijheid van de geliefde. Tusschen steile rotsen, op een waarvan Petrarca zijn huis liet bouwen, bevindt zich de diepe bron, waaruit met klaterend geweld het zuiverste water springt: de oorsprong van de Sorgues. Dit is het eenige geluid, dat de stilte van de rotsen breekt. De gewone reizigers komen hier niet. Ik voel er een ruimte tusschen de wereld en mijzelf. Ik ben als Petrarca op den berg geklommen, omdat ik dat mooi vind. Een geleerd architect of antiquair behoeft me nu niets uit te leggen. Als ik maar mijn Laura hier had, of liever nog mijn Aminta, dan

Doch laat me nu mijn verder reisplan opmaken. Vóór het Carneval moet ik in Venetië zijn. Op mijn gemak trek ik door Italië, dan naar Alexandrië en Cairo, het Heilige Land en Konstantinopel. Van daar over land naar Weenen, langs de voornaamste Duitsche hoven, Zweden, Schotland, Engeland.

Als aanhangsel dan nog over Frankrijk naar Zwitserland, en langs den Rijn terug. Zijn dat geen mooie plannen, in de eenzaamheid van Vaucluse ontworpen? Petrarca is er toch ook niet heel zijn leven gebleven. Nog op den ouden dagschreef deze in zijn Virgilius: *placet experiri*. En zoo gaat het mij. De boeken kunnen mij geen begrip van de wereld geven, ik moet zelf zien en onderzoeken. Op reis dient men alles te probeeren.

Helaas, te Arles komt de teleurstelling, 19 November 1719. Een Zondagmorgen. Ik ga naar den boekhandelaar Godion op de Groote Markt en vraag een plaatsbeschrijving van de stad. Tevens informeer ik of er nieuwsbladen zijn. Hij geeft mij een gazet, gedrukt te Lyon naar het Hollandsch origineel van 29 October. Onder het nieuws uit den Haag lees ik dat de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden mij benoemd hebben tot Raadsheer in den Souvereinen Hove van Brabant. Zeer aangenaam en eervol natuurlijk! Vroeg of laat moet het toch tot zoo iets komen. Maar ik zou graag nog wat reizen. In elk geval gaan we nu op ons gemak naar Marseille. Daar kan ik eerst brieven uit Holland ontvangen. Een week nog.

In Salon heb ik het graf van Nostradamus bezocht. De levenden zijn mij liever met hun vroolijk gebaar, maar soms, in den droom, komen de sombere dooden en trekken mij onweerstaanbaar met zich mee.

Een onvergelykelyk gezicht is het, als men op een half uur afstands Marseille genaderd is. Van de hoogte ziet men eenerzijds zoover het oog reikt de Middellandsche zee, met booten en schepen van allerlei vorm op de zachtbewogen blauwe golven, ter andere zijde een door bergen omzoomde vlakke, bedekt met duizenden van villa's, en aan het eind daarvan oprijzend het prachtig Marseille met zijn torens en kerken, poorten en arsenalen. Ik kan niet nalaten — voor het laatst misschien — toevend van het oogenblik te genieten."

* * *

Er komt nu verandering van tooneel.

In Marseille vond Nehemia brieven, die hem uitnoodigden dadelijk naar huis te reizen. Maar hij biedt weerstand. Het

beloofde land Italië moet hij toch zien. Hij zal er nu heengaan, zooals anderen het doen, als toerist, als archaeoloog, als verzamelaar, niet, zooals hij gaarne gewenscht had, om er een of twee jaar het leven van het volk mede te leven.

Allerlei omstandigheden, niet altijd buiten zijn wil, bewerkten toch dat hij vier maanden in Italië kon zijn. De tocht erheen werd met gemak ondernomen: zoo was hij b.v. eenige dagen de gast van den vorst van Monaco. Hij deed de reis over Genua, Venetië, Rome, Napels, Florence en Turijn naar Zwitserland. Hij heeft nog veel kunnen zien en geeft soms interessante beschrijvingen. Zijn geld, te veel volgens het oordeel van den oudsten broer, geeft hij uit voor boeken en handschriften, prenten en medailles, en allerlei bagatellen. Te Mantua steekt hij zich in een zwart fluweelen Italiaansch kostuum, en te Venetië beleeft hij al de genoegens van het carnaval. Hij heeft schik in zich zelf en zijn eigen dwaasheid. Door madame Rosalba laat hij zijn portret schilderen in miniatuur, voor 15 Hollandsche dukaten. Met dit portret houdt hij stille gesprekken. Telkens als er gelegenheid is voor een aangenaam uitstapje, belooft hij aan zijn beeltenis, dat dit nu het laatste zal zijn. En die illusie herhaalt zich.

Maar dan hooren we spoedig klaagzangen over de gedwongen versnelling van de reis. Er komen mysterieuse brieven uit het vaderland, waarop hij in een soms onverstaanbaar Friesch antwoordt. 1) De teerling is echter geworpen. Hij gaat Rome zien, waarvan hij enthousiast is en bij 't scheiden waarvan hij zich troost met de filosofische opmerking dat, had hij er langer mogen blijven, het weggaan nog moeilijker zou zijn geweest. Zóo reist hij indolent verder, tot Napels, het non plus ultra van zijn tocht.

En hier, nu hij de terugreis vóór zich ziet, is het of plotseling de Hollander in hem opstaat. Voor het eerst vernemen wij dat hij een dogmatisch-godsdienstig gesprek voert. En dat wel met een religieuse: de prinses de Castiglione, zuster van den onderkoning van Navarre. Hij prijst haar den eenvoud van zijn gereformeerd geloof aan, maar weet toch ook haar devotie

1) Sedert den Spaanschen Successieoorlog hadden sommige Friezen de gewoonte, geheimen in het Friesch mede te deelen.

te waardeeren. Hij is het geheel met haar eens, als zij meer zachtheid en liefde onder de Christenen wenscht en zich afkeurig toont van alle anathemas en vervolgingen.

Over Rome, waar hij het geluk heeft op Palmphaasch uit de eigen handen van den Paus een gezegende palmtak te ontvangen, zet Nehemia de thuisreis voort, het bittere van zijn toestand hier en daar verzoetend met een dronk als van den edelen „Est est est” van Montefiascone. Zijn vriend van de Nienburg is te Rome gebleven om nog een reis naar het Oosten te doen.

Slechts kort toeft hij in Florence. En weer komt zijn Hollandsche aard boven. Na kerken en kloosters en wat er kostelijks in te zien is te hebben opgenoemd, gaat hij aldus voort: „Het is onmogelijk de waarde van dat alles te berekenen. Het zijn millioenen. Maar een dood kapitaal. Zeker zou het voordeeliger voor de republiek zijn, indien al dat geld den handel werd gebruikt.”

Einde April 1720 is Nehemia te Genève, in een land dat hij wel christelijker vindt dan Italië, maar daarom nog niet prettiger. Toch heeft dit een verrassing voor hem. Eigenlijk niet geheel onverwacht. Er waren wel eens geruchten tot Friesland doorgedrongen, reeds in de zestiger jaren der vorige eeuw en dan weer tijdens den Successieoorlog, dat er in het Zwitsersche Kanton Freiburg Fegelis woonden, en dat daar het stamland van de familie was. Van Genève ging Nehemia thans op onderzoek uit. En hij was zoo gelukkig de familie in welstand te vinden. Aan bijna geheel Freiburg bleek hij geparenteerd te zijn. Met alle eer werd hij ontvangen, door twee leden van den Senaat met den griffier officieel begroet. Daar werd wat gefeest en gaarne vergat men dat in den Spaanschen Successieoorlog de neven als vijanden tegenover elkaar hadden gestaan. Ook 't verschil in geloof was geen bezwaar meer. Ten zeerste waardeerde Nehemia het dat een der neven, een pater jezuiet, door zijn leerlingen voor hem een schoolkomedie liet opvoeren.

Met deze ontdekking van de bakermat van het geslacht was de familie in Friesland, evenals onze reiziger zelf, zeer ingenomen. Was het geen voldoening voor onze Nederlanders af te stammen van even echte republikeinen als zij zelf waren?

Doch Nehemia, die in zijn op neven en nichten veroverde vrije uurtjes genealogiën afschreef, bemerkte in zijn blijdschap niet dat men iets voor hem verzweg, wat hij eerst later vernam. De Zwitsersche Fegelis hadden namelijk een familietraditie, volgens welke zij afstamden van een der eerste Bourgondische geslachten: de Oiselets.

* * *

Na een bijna tweejarige reis is Nehemia, Juni 1720, in Holland terug. Hij heeft heimwee in 't vaderland en is in gedachten bij zijn vriend van de Nienburg. Eigenlijk bestaat er maar een gelegenheidsvriendschap tusschen die beiden. Maar hoe blij is hij nu, als er een brief uit het Oosten komt. En hoeveel liever zou hij bij dien vriend op Lesbos zitten, in de schaduw van een groot verleden, verzen zeggend en genietend van wijn en liefde.

Hij heeft nu in den Haag zijn ambt aanvaard. Van 1720 tot 1739 heeft hij er zitting in het Souvereine Hof van Brabant, en hij ligt hier in de Kloosterkerk begraven. Volgens de uitdrukking van een tijdgenoot heeft hij zich „te veel geapplieerd.” Hij deed in elk geval wat een eenigszins ontwikkeld lid van een College in dien tijd placht te doen: hij schreef een register op de akten en resolutiën van het Hof van de vroegste tijden af enz. Dat alles, evenals zijn gedichten en reisbeschrijvingen, met een goed verzorgde geleerdenhand, de letters wat klein, maar van een behagelijke breedte en ronding, meest een voor een geteekend. Ook ging hij voort met allerlei te verzamelen. Zijn huis werd een klein museum.

Buitenslands is hij misschien niet weer geweest. Wel was hij correspondent van de in Engeland verschijnende *Postboy*. Van andere betrekkingen is mij niet gebleken.

Des zomers toerde hij naar Gelderland of Friesland en 's winters door 't bosch of naar zee. Het grootste wintervermaak was echter het Woensdagavondgezelschap, waar eenige van de voornaamste mannen der republiek, volgens rooster bij de leden aan huis, saamkwamen. De raadpensionaris van der Heym behoorde ertoe. Het getal leden was twaalf en soms kwamen er Amsterdamsche burgemeesters, Friesche grietmannen en anderen als gasten. Het gezelschap stond in den

reuk van anti-prinsgezind te zijn, maar zeker was de gezelligheid er de hoofdzaak. Een goed souper met een stevig glas besloot den avond. Nehemia was de gelegenheidsdichter.

Tegen het einde van 1739 verliet hij zijn Haagschen kring. Hij voelde zich daar niet meer thuis. Een val van een trapje in zijn bibliotheek was er de oorzaak van, beweerde de huis-knecht. Maar de kwaal zat dieper. Wat hij zich zelf wel eens halffluid had gezegd, het moest er nu uit, hoorbaar ook voor anderen. Hij kon zich niet langer stil houden tusschen al die kleine menschen en dingen. Zijn collegas in den Raad had hij al openlijk de waarheid gezegd en daarop bij de Staten-generaal zijn ontslag aangevraagd. Wat was dit toch voor een tijd, en wie vatte er zijn taak groot en ernstig op!? Van der Heym was er wel het type van: aangenaam in den gezelligen omgang, maar ongeschikt waar het op daden aankwam. En zoo waren ze allen en doelloos het bestaan in zulk een omgeving.

Eerst dacht hij nu zich terug te trekken in zijn bibliotheek, met zijn precieuze verzamelingen. Zijn liefhebberijen, zijn studiën. Het had hem soms een ideaal geschenen, zooals indertijd Petrarca, over een foliant met mooie miniatuurtjes in te sluimeren. Maar zelfs zijn boeken bekoorden hem niet langer. 't Was of ze van de planken hem aangrijnsden. Zou hij ze niet op den haard werpen om er zich bij te warmen? Ja, en daar stond alles om hem heen wat hij op reis en hier in den Haag verzameld had. Aardige meubels: brandhout! Porcelain: hoe zou 't klinken, als hij 't liet vallen? Popperig zilverwerk: voor kinderen om er mee te spelen, niet voor hem. Neen, hij zou een nieuw, een groot en vrij leven beginnen op den vaderlandschen grond, in Friesland. De droomen van zijn jeugd werden wakker: vergezichten over waters en weiden. Daar rees de dorpsstoren op en het ouderlijk dak. En hij zag zijn broers bezig land in te polderen en nieuwe kultures in te voeren . . .

In schoone droomen van gezonder arbeid wiegt hij zich ter rust. Zouden ze werkelijkheid worden?

Het verlangen naar den Frieschen grond werd een sonnet, een der laatste dagen.

Toen zijn broer kwam om hem te halen, was het te laat. Nehemia was al op de lange reis waarvan niemand terugkeert.

GEDICHTEN

DOOR

IS. P. DE VOOYS.

MAARTZON

Bij arbeid der gedachte
klonk zachte
en vleierende zang,
toen wind verjoeg tot vluchten
de grauwe luchten,
en onverwachte
zonstraal trachtte
te lokken mijn oogen uit boekendwang.

In ongekend verlangen
ontvangen,
doorspeelt mij dit lied:
De zwartste wolk omzoomen
de tooverstromen,
die angsten hangen
aan gouden stangen
van licht dat uit eeuwige ruimten schiet.

De morrende smarten,
dië tarten
een sluim'rende droom

beangsten wank'le schreden
door 't enge heden.
Zie! zonneharten
doorgloeien smarten
als lentesap stijf overwinterden boom.

DAAD EN DROOM

Mijn wil is sterk en buigzaam
als jonge boom,
maar wolk zoo week en volgzaam
zijn lust en droom.

De wil zoekt wereldleven
van werk en daden,
zijn kracht een taak te geven,
stug, vastberaden.
Maar lust mint eenzaamheden
van veld en lucht,
schreit om gemeenzaamheden
in lach en zucht.

Diep wort'len taaie plichten
door vasten grond,
dat stam in 't groeiend richten
recht stevig stond;
en zooals lentebleden
aan tak ontspruiten,
kunnen der dagen daden
zich spreidend uiten.
Geen zegend zonzeschroeiën
of nachtenvorst,

geen striemend stormenloeien
dien stam ontschorst,
Daaruit de knoppen loopen
elk voorjaar weer,
tot eens de dood zal sloopen
het stugst verweer.

Om dadenboom blijft drijven
vormlooze lucht,
die winden bont beschrijven
met wolkenvlucht.
Zij weten niet waarhenen
hun stroom zich richt;
met regenval zij weenen,
omlachen 't licht.
Zij werpen schauw op landen,
op bosch en zee,
vervluchten, als verbranden
de zon hen dee.
Dan weer zij zwoel bedreigen
met bonkig zwart
het gouden zonlichtzijgen
uit hemelhart.

De lust is als hun zwerfen
zoo maatloos vrij,
om daarmee te verwerven
een droomenblij,
om daarmee ook te lijden
de diepste pijn,
die beiden eeuwig wijden
wie dichter zijn.

Wel is zoo sterk en buigzaam
mijn wil als boom,
maar zwervend blij en lijdzaam
wolkt lust in droom.

EENZAAM

In toonloos bruin van ruige hei,
omzoomd door sparregroen,
diep onder 't hemelblauw, vervuld
van 't milde zongoud, spruit
teer berkenrijs, dat lijkt op mij.
't Licht zou van vreugd mij zingen doen,
maar 'k leef in tijd, die zang niet duldt
en ziel in dorte omsluit.

Verstijfd of dood schijnt heel het land
in matelooze rust.
Geen werker ploegt of zaait in grond
en nergens graast er vee.
Doch vogels schuwen niet het zand;
hun blijde vliegenslust
verlicht mijn stap en lokt mijn mond
tot zang met hun zang mee.

Het gouden geel van wielewaal
langs stille boschrand rucht,
sprongswijs mij 't pad vooruit.
Zijn zang zweeft weg, maar zoete roep
drijft mij dat ik hem innehaal,
den spotter, die me ontvlucht;
tot ik uit vert hem nog beduid
mijn vreugd in wederroep.

Dan wipt en springt een eksterpaar
op glans der witte pennen,
van boom tot boom langs d'effen weg.
Ik jaag hen lachend vroolijk na
tot ik, hen volgend, afdwaal naar
de zwoele schouw der dennen,
waar 'k mij op naaldbed nederleg
en sla hun spelen ga.

Die vogellust in heidezoon
gedenk ik, 't avonduur
nu 'k moe, mij voel verlaten
en droef verènkeld leven.
Een hei, die niemand nog ontgon
leek wereld, die 'k doorgluur.
Ruischt zang langs kaalste straten?
die mij van vreugd doet beven?

ZWITSERLAND

Stemloos wenken hemelmachten
naar de hooge,
blinkend lichte toppen
van het bergenland.
Ijle lucht en kille nachten
d'eenzaam moeden stijger wachten.
Hooger nog dan hij, gevlogen
boven witste wolkenkoppen,
d'aadlaar zweeft: onzicht'bre band
met een nest op rotsenwand
heeft zijn vlucht weer neergebogen.

Stout en fier zijn geesteskrachten,
die het levenslijf doorkloppen,

en langs diepste kloven brachten
hoog in 't doode gletscherland.

Zinkt daar een, het hoogst voor oogen,
in zijn eigen kracht bedrogen,
neer op eeuw'gen sneeuwenrand?

In de dicht beboomde dalen
tikt door 't klaat'ren
van verborgen beeken
eenzaam molenrad.
Klokjes duiden 't vee voor dwalen,
echo's bijslag dof herhalen.
Waar, aan tuimelval der waat'ren
tegen steengebrot, ontweken
witte nevels, voert een pad
over brug, door stroom bespat,
dat uit licht zich kleuren breken.

Of in avond 't bosch doorstralen
oogen, die wel vuur geleden?
draken, die naar oud verhalen
waken over grot en schat!

Nymphen scheem'ren, satyrs schaat'ren
niet als eertijds, aan ons laat'ren
die de droomenfee vergat.

Om de vlakke winterweiden,
half verdronken,
wort'len langs de slooten
els en wilgenstam.

Regens breed en kil zich spreiden
onder striemend windgeleide.
Somber staan besnoeide stronken
bonkig zonder tak of looten.
De eenzaamheid de stem me ontnam,
tot een reisherinring kwam
en heeft neveldwang ontsloten.

Lentezon doorspeel nu 't wijde
Hollandsch wolkrijk, goud begoten;
toover daarin beide blijde,
dal doorkloofd en bergenkam.

Sneeuwkop komt dan opgeblonken;
't wonderdal droom ik doorklonken;
ziel ontvonkt tot zang en vlam.

SANTOS EN LYPRA

DOOR

T. VAN DER SCHAAF.

De vrouw, die Santos liefhad, heette Lypra en ze woonde in een eenzaam huis, dicht bij de zee.

Eerst zal ik haar liefdesgeschiedenis vertellen.

Lypra was het eenig kind van rijke menschen in de Mirjastad. Bij haar intrede in de wereld trachtten bewonderaars haar te bedwelmen met hun hulde, doch zij was koel en fier, en bewoog nauwelijks haar gezicht tot een spotglimlach voor die bewonderaars.

Een groote zekerheid richtte haar bij 't zoeken van haar vrienden, en ze vond de menschen uit den kring, waartoe ook Santos behoorde, den uitgezochtsten kring van de Mirjastad.

En zij was daar welkom om haar schoonheid en gratie . . .

Doch toen ze daar als vreemdelinge werd welkom geheeten, was Santos afwezig uit de stad, en toen hij kort daarna terugkwam, had ze zich al weer teruggetrokken uit het leven van feesten en gezelligheid. Haar moeder, reeds langen tijd weduwe, was ziek geworden, en Lypra was toen geheel verdwenen, uit de oogen harer vrienden, in de droefheid van haar thuis.

En Santos hoorde van haar spreken, van haar schoonheid en gratie, haar begaafdheid en rijkdom van kleeding, doch hij zag haar niet.

Eens op een feest, waar Beppo z'n viool zou bespelen, hoorde hij zeggen, dat Lypra's moeder eindelijk gestorven was. En men fluisterde over Lypra's rouw, voorzichtig, eerbiedig; men dacht zich Lypra in zwaar rouwgewaad, met bleek gezicht en droeve oogen, — men fluisterde over haar houding, haar

trekken, haar weeldezucht, haar fierheid, — en niemand durfde zich een duidelijk beeld vormen, niemand wist hoe ze was, hoe ze zijn zou, — niemand kende haar.

Aller nieuwsgierigheid hield het gefluister eentonig slepende

Maar een geruisch, als van een licht kleed, deed het ophouden; Lypra zelf trad binnen. Ze bleef staan, op kleinen afstand der feestgasten, die haar aanstaarden, ontzet van haar verschijnen in een kleed van roomkleurige kanten en lichtblauwe zijde, ontzet van haar verschijnen, nu, op een feest!

Lypra boog, en haar buigen werd beantwoord met een beweging der gasten, die leek op een huivering. Ze wachtte even, — maar er was geen weifeling, en geen schrik of verwondering in haar gezicht, dat met een hoogen, rustigen glimlach het gezelschap aanzag.

Alleen haar glimlach verflauwde, en haar gezicht toonde een uitdrukking nu van trotschen ernst.

Toen sprak ze, — en haar stem ontroerde de toegesprokenen, zooals een eens gehoorde, zeldzame klank ontroert, — ze zei gekomen te zijn, omdat ze verlangde naar Beppo's muziek, naar wat licht en wat moois, — naar de menschen, die ze haar vrienden noemde.

Zijzelf was mooier dan alles om haar heen. Enkel edele en roerend-teere lijnen beheerschten den vorm van haar lichaam, — de blonde haarlokken waren als golfjes uit een tooverzee van goudigen gloed.

En zoo klein en fijn zag men de aderen zich blauw afteekenen, en bewegen soms, onder de blanke, doorschijnende huid, zoo vaag tintte een heel zacht rood het volkomene blank, zoo onmerkbaar bijna bleekte en donkerde dat rood in haar ovale gelaat

Een oneindigheid van mooi was ze.

Elk deel van haar schoonheid was een rijk geheel, en altijd ontdekte men een nieuwe lijn, een vreemde, verrassende tint of uitdrukking, als men haar beschouwde.

En mysterieus-grijs lichtten onder de gebogen wimpers en de fijne wenkbrauwteekening de ernstige oogen, die getuigden de oneindigheid van een zieleleven.

Lypra was welkom in den kring van deze menschen, die dorstten naar schoonheid.

En toch huiverden ze nog, na Lypra's verklaring, en aarzelden met een antwoord.

Eindelijk zei er een: „Lypra durft wáár zijn, — er behoort wèl moed toe, om zóó waar te zijn!”

En er werd gemompeld: „Er zijn maar enkelen, die 't durven; het is sterk, het is mooi!”

Sommigen schonken Lypra reeds sympathie in een blik, maar wendden dan snel de oogen van haar af, als vertrouwden ze zichzelf niet.

Doch Lypra was welkom! Men beijverde zich haar een plaats te geven; men sprak tot haar, kiesch vermijgend de sombere nabijheid van den dood, — en ook de luchtige vroolijkheid van een feest.

Maar de eerste huivering ging niet geheel over, en Lypra voelde zich, te midden der vrienden van tevoren, als in een gezelschap van eerbiedige, wellevende vreemden.

Santos zag ze dien avond voor 't eerst, en hij kwam haar begroeten, — met een aarzeling.

Lypra zag hem, en het was haar of ze hem herkende, -- ze ontroerde van die herkenning.

Toen allen zwegen en de muziek alleen sprak, beschouwde ze Santos, lang en diep.

En later verscheen ze op alle feesten, waar ze wist, dat ook Santos zijn zou.

Fier en rustig bleef ze in al haar bewegingen, toen ze zich helder bewust werd van 't nieuwe leven in haar, dat liefde was.

Ook daarna vermeed ze Santos niet, zelfs haar oogen vermeden hem niet, haar oogen, vol zieleklarheid, beschouwden hem vaak opnieuw, lang en diep, en als z'n blik den haren ontmoette, dan wendde ze zich traag af, — met kalm gezicht.

Doch in hèm ging het bloed onrustig woelen, toen hij merkte, dat ze hem zoo lang en zoo vaak aanzag. Wel wantrouwde hij 't vermoeden van haar liefde: ze was hem te vreemd, en te hoog-onbereikbaar, dan dat hij durfde gelooven, dat ze hem liefhad.

Haar blikken bleven klaar en zonder leugen, zóó klaar, dat ze hem deden duizelen en hij er niet in lezen kon

Als hij dacht, dat ze 't niet merkte, trachtte hij haar stil te doorgronden met z'n oogen.

Vaak merkte ze 't wel, al meende hij van niet, en dan beantwoordde ze hem met een spotlachje, dat hij niet begreep.

De twijfel had hem zoo nog lang kunnen kwellen, doch een goedig toeval bracht hem op een van die feestavonden met haar samen, in een stil vertrek. Een plotseling verlangen om alleen te zijn had haar het drukke gezelschap doen ontwijken; hij had pas gedanst met een behaagziek vrouwtje, dat hem wrevelig maakte, en zocht in afzondering z'n feeststemming terug.

Hij vond haar peinzend aan een venster en verschrikt bleef hij staan.

Zij had even naar hem omgezien, en wendde zich daarna weer naar buiten. Het zachte avondlicht liet toe, dat hij haar profiel nauwkeurig onderscheidde, en hij nam den moed te blijven staan en haar te beschouwen.

Haar schoonheid gaf hem dien moed. Die zóó mooi was, dacht hij, had niet het recht verstoord te zijn, als men haar beschouwde. Maar het was niet om haar te beschouwen, dat hij staan bleef, het was om haar te doorgronden.

't Was op dat oogenblik een duldelooze drang in hem, om te weten wat in haar omging. Als in een opwinding of droom zichzelf vergetend, bleef hij op haar staren, ook nog toen ze weer naar hem keek, — hij naderde zelfs een paar stappen.

Toen weifelde hij. — Wat ging hij doen? Had hij zijn gedachten, zijn bewustzijn wel?

Maar zij, verheven oprecht, gaf hem het antwoord op de vraag, die hij niet uitspreken durfde.

„Santos, het is waar, het is heusch waar.”

Lypra zei het met een glimlachje, haast van medelijden, — en ze zag hem aan met dien vollen blik, die deed duizelen van klaarheid.

Santos was onthutst van verrassing. Plotseling voelde hij zich laf, klein, weifelend, dwaas, zooals hij zocht naar een gedachte, naar woorden. Wat hij voelde, hij wist niet, of het afkeer was, of bewondering zonder grens, of een wonderlijke liefde, die hij nooit gekend of vermoed had.

Maar zij stond daar zoo rustig, zij leek zoo klaar zich be-

wust; waarom ging ze niet door met spreken en redde hem uit zijn verwarring? Het zou een genot zijn te luisteren, als zij, geheimzinnige, zich onthullen ging....

„Kan je mij liefhebben, Lypra, als je je moeder niet hebt liefgehad?”

Santos schrok van de koelbloedigheid van z'n vraag. En z'n oogen vroegen zachter, eerbiediger: „Zeg mij, toe zeg mij, wie je bent, Lypra!”

Zij had z'n verwarring aangezien met haar glimlach, en ze was bleek geworden.

Het vage, zachte rood was van de blanke, teere huid, van het fijne aderenweefsel weggestroomd naar een onzichtbare diepte. Misschien was daar smart....

Zachtjes kwam het weer, zachtjes kleurde, verwarmde het opnieuw.... Misschien was die vernieuwing een gril van haar schoonheid....

In haar oogen was niets, niets dan het al, het ontzaglijke, mysterieuse al van haar ziel. Ze verstond Santos' vragen en ze vertelde: „Den dag na m'n moeder's dood droeg ik een van m'n oude, mooie, zonnige japonnen; ik had ze in lang niet gedragen, om m'n moeder in haar ziekte geen pijn te doen; — de kleur en de luchtigheid waren me zoo goed, want ik vierde m'n vrijheid. — Ken je Ora, Santos?”

„Neen.”

„Ora is m'n beste vriendin. Ora zag mij en hulde me in een zwaren rouwsluier en dwong me, dien om te houden. Ik wilde niet, maar Ora overwint me soms. Ora is geduldig en goed. Ze omvatte me en troonde me mee naar den tuin, waar niemand was. En zoo liepen we samen, zij met den eenen arm om m'n middel en dan met de hand aan den sluier, dat die gesloten bleef. Ze drong me om naar haar te luisteren. Ze herinnerde me, hoe ik aan m'n moeder's hand in den tuin had geloopt, hoe ik me als zwak, klein meisje tegen haar aangevleid had. Ze herinnerde me aan m'n moeder's lach en haar droefheid. Ora zei, dat ik m'n moeder wel had liefgehad. Dat ik in haar ziekte bij haar gewaakt had, dag en nacht. Dat ik geen hulp wou hebben om haar te verplegen; alleen zij, Ora, had me soms afgelost, als ik slapen moest. Dat ik, toen m'n moeder dood was, haar lang had aangestaard, — maar ik was niet

ontroerd, — alleen heb ik m'n lippen op haar wang gedrukt, en de kou was ijselijk, maar ik huiverde niet.

Het was alles waar, volkomen waar, wat Ora zei, maar ik had me van dien rouwsluier moeten ontdoen; ik wist het niet, Ora praatte m'n bewustzijn in slaap, in een zoeten slaap vol droomen, — ik wist het niet, maar ik heb geheucheld tot den volgenden dag. Ik rouwde niet, ik vierde m'n vrijheid. Want wat was dat voor een dwaasheid geweest in m'n leven? Er was een krachtige wil en een streven in me: ik ben me bewust geworden, ik weet dat m'n bestemming is, mooi te zijn, en alleen dat. M'n heele bestaan, alles wat van mij is, behoort aan dat streven. — Maar m'n moeder wist het niet, geloofde het niet, en dacht, dat ik háár nog toebehoorde, zooals eens, toen ik in onbewustheid haar beschouwde als m'n naaste, m'n eenigste. Ze dacht, dat haar kussen, haar teederheid me meer waard waren, dan al 't andere. En ik minachtte het genot van die zinnestreeking. Waarom was er toen die nauwe verwantschap tusschen haar en mij? Ze was aanhankelijk en zwak, ze werd oud, leunde op mij en poogde me te houden in haar levenskring, waaruit zachtjes-aan alle ziel, alle streven heenging.

Nu ben ik vrij van alle verwantschap en ik behoor niemand dan mezelf.”

„En Ora dan?”

„Ora heeft, vóór ze me zag, me een lied hooren spelen. Ik kan soms in klanken weergeven, wat me treft als mooi. Dat is m'n beste gave. En Ora is van me gaan houden om die gave, en om alles wat ik mooi heb. En ik hou van haar om haar liefde daarvoor.”

„En alle anderen. Hou je van geen van de anderen?”

Lyptra lachte spottend. — „Onnoozele!” voegde ze hem toe. „Ik hou immers van Santos. Ik ben een vrouw; ik heb naar je verlangd. Nu heb ik je gevonden.”

Lyptra zweeg en Santos wist niet meer te vragen. Hij had wel gewild, dat ze nog langer gesproken had. Zij had hem zichzelf doen vergeten, hij was meegesleept en bekoord door iets vreemds, iets zeldzaams; — en nu weer vrijgelaten met niets dan de oneindigheid vóór zich, was hij verward en onbevredigd.

In het stilzwijgen dat volgde, hield hij zich luisterend naar de dansmuziek en het getree van voeten, in de zaal nevens hem . . .

Hier hing het stille, trieste avondlicht over een menschenziel; flauw, flauw en teer, doemde een blauw, een rood, een geel, een donkere goudgloed op uit het diepe — en de kleuren stegen majestueus omhoog, en sluierden zich weg in den nevel. 't Was een hersenschim, een niets, een wanhopige greep in de oneindigheid vóór hem . . .

Nu keerde Lypra zich geheel naar hem toe, met om haar mond een vragenden glimlach. Waarvoor die doodstilte? Waarom zei hij niets?

Nu hief hij langzaam den blik naar haar op. Roerend van schoonheid en oprechtheid was ze, — en in zijn oogen was een zwaar donker van somberheid, dat elke andere uitdrukking bedekte.

Eindelijk vond hij woorden. „Van alle vrouwen die ik ken, ben je de mooiste, de edelste; ik moest wel dood zijn, als ik je niet liefhad.”

„Spreek niet meer, Santos,” vroeg Lypra dringend, „laten we weggaan.”

Hij weerstreefde niet, en samen gingen ze terug naar de menschen, in de lichte zaal.

En de deining van schouders en heupen naast hem, de speelsche aanraking van haar loshangend kleed, de gloeiing van het bewegende, blonde haar, de verlevendiging van haar schoonheid, dicht bij hem, nam z'n somberheid weg. Bij 't openen van de wijde deur, toen ze werd opgenomen in een lichtzee, fluisterde hij haar opgetogen toe, dat ze mooi was. . . .

Enkele dagen later ontmoette hij haar weer en had hij den moed om haar rechterhand te vatten en den glanzigen nagel van een der vingers te kussen. — „M'n bruidje”, noemde hij haar, en z'n stem was zacht en bewogen.

— „Ik ben je bruid wel, Santos, maar ben je m'n bruidegom?”

— „Lypra, ik noem je immers m'n bruid,” antwoordde hij zacht.

Zij toonde haar spotlachje. Maar toen zei ze ernstig: „Ik

ga al gauw weg, Santos, ik ga wonen in een groot huis, aan zee, met Ora”.

Santos vroeg niet waarom, hij vroeg alleen, of het ver was.

„Het is ver,” antwoordde ze. „En het is goed daar, het is er goed om te groeien en te scheppen. Ik ga er melodieën scheppen, grootscher en zuiverder dan hier. En Santos zal er soms komen, om me te zien en naar me te luisteren. En als je niet komt, zal ik je opzoeken, overal, waar je bent, en als je me niet tot je toelaat, zal ik op je drempel m'n muziek gaan spelen. Want jij moet ze toch eerst hooren, voor de wereld ze hoort?”

Lyptra verliet de Mirjastad. Het huis, waar ze ging wonen, was op een plaats, waar de zee diep in het land drong en bij vloed aan kwam zetten als een veroveraar. De kust was er steil en rotsig, doch laag, en bij hooge vloed en weinig hooger dan de golven. Naar beide zijden liep die kust omhoog en boog zich met groote, dreigende rotsen verder in zee.

Alleen dat kleine, vlakkere gedeelte bood aan de schepen een ree, en een zonderling, misschien een menschevriend, had daar het huis doen bouwen, op een paar duizend meter afstand van de zee. Het was voorzien van groote broodovens; vruchtboomen waren er naast geplant, en de schepelingen, die, beducht voor storm, met hun vaartuig hier de wijk namen, genoten onbekrompen gastvrijheid bij dien zonderling.

Nu was het huis oud en aan drie zijden bijna geheel verscholen in hoog opgeschoten planten; alleen aan de zeezijde was het van den grond af zichtbaar. Een hooge, zware muur van grove, afgebrokkelde steen, gedeeltelijk met groen overdekt, rees daar recht omhoog, en aan z'n voet strekte zich een naakte vlakke uit, die in stommen eerbied leidde naar de machtige nabuur, wier geluid er altijd overheen ruischte.

De muur liep uit in een kleinen, stompen gevel, welke naar links was geschoven, en had aan den anderen kant, op de helft der hoogte, een groot, rond venster, waaromheen slingers van klimop en kamperfoelie zich hechtten. Het huis was, na den dood van den zonderling, eenigen tijd onbewoond geweest; Ora nam nu diens taak over, noodde de schepelingen, die

landden, in het huis, en verschaften hun levensmiddelen, als ze die noodig hadden.

Zoo kwamen daar af en toe menschen, uit alle landen, van alle soorten en ze bleven eenige uren, of een dag, of soms, doch maar zelden, iets langer; ze lieten een flauw beeld van hun bestaan achter, en ze waren weg, weg voor altijd. Ze kwamen er, uit de wereld, zooals de wolken kwamen van onder den horizon; — na het heendrijven der wolken leek het blauw van een onbewogen hemel blauwer, en na het weggaan der bezoekers was het alleen-zijn met de kleuren en klanken der natuur meer bekorend.

En in de daar heerschende geluiden van het onbewuste: het ruischen van de zee, het krachtige loeien van den wind in de boomen, of het gesuisel in de wilde-aren-velden, hoorde Lypra haar naam, altijd haar naam, soms in heiligen, zuiverenden toorn, soms in roerende liefde: dat zij was, zij, zij, nabij de godheid, de godheid. . . .

De geluiden van het onbewuste waren troebel van zinlijke weekheid en van smart.

Doch ze droegen haar, haar bewuste ziel, naar den onmetelijken lach der volkomene klaarheid. . . .

O, te zuiveren, te zuiveren de gedachte van allen troebel en te veroveren, langzaam te veroveren de gave, om die gedachte te uiten in melodie!

Santos kwam soms Lypra bezoeken en vertelde haar dan z'n leven met een oprechtheid en nauwkeurigheid als van een biecht; en hij zag somber en vragend haar leven aan, — of hij kuste haar eerbiedig, ontroerd van bewondering, en z'n kussen waren enkel een altijd nieuwe hulde, die hij haar bewees.

Zij kuste hem nooit. Alleen haar oogen drongen zacht en vleiend tot hem door, als bedoelden ze een liefkozen.

En in hun samenzijn had zij haar glimlach van klaarheid en hij de schaduw van weifelen. Doch toen hij, na z'n leven in de fabriek, haar kwam vragen, om met hem terug te gaan en hem te helpen, jegens Donita z'n belofte te vervullen, toen hij haar drong, met al z'n overredingskracht, met een afwisselen van vleien en heftigheid, van smeeken en dwingen, toen kwam er over háár eindelijk een schaduw.

— Waarom had hij die vrouw, die Donita, beloofd terug te komen met haar? Waren dan de gevolgen van z'n dwaasheden niet voor hem alleen?

Maar Santos sprak van Donita's wanhoopskreet, den avond van zijn weggaan. Als hij haar in dien wanhoop gelaten had, misschien was ze hem dan gevolgd, zonder hem ooit terug te kunnen vinden, misschien zwierf ze dan nu om, in kou en regen, worstelend met honger en angst. En de gedachte was hem ingegeven, dat Donita, als ze Lypra gezien had naast hem, niet meer hopen zou op z'n liefde, en als ze niet meer hoopte, zou ze leeren berusten. En hij wenschte, dat ze berusten zou, hij wilde niet, dat er een schepsel in de wereld ging rond-zwerven, hopend op z'n liefde, die hij nooit geven kon, misschien smeekend er om, als om een aalmoes....

Maar Lypra's gezicht donkerde; ze wierp hem trotsche blikken toe, die hem waarschuwden voor de kracht van haar wil.

Santos smeekte: „Heb dan medelijden, zooals ik, met een schepsel, dat lijdt....”

— „Ze is te ver van mij. Er is smart, de zee spreekt van smart, alle geluiden spreken soms van smart. Ik zelf heb, zonder dat ik 't wilde, klanken, melodieën doen hooren, die de smart uitdrukten, — en in die klanken rijst soms een jubelen van wording. Smart-ontroering woelt me te ruw in 't hart, maar ze geeft wel een zachte verrassing, want na de smart is er vrede, en in die vrede is wording. — Ik heb die smart-klanken met hun teere jubeling wel liefgehad; nu zijn ze ver van me weg, een flauwe herinnering doet me ze nog kennen en ik moet nog verder me er van verwijderen; weet je Santos, het niets boven ons is blauw, maar als je er lang naar staart, dan zie je een wit weefsel, dat het blauwe verbleekt en het is een heerlijk streven: dat naar het echte blauw....”

Santos haalde de schouders op. En hij begon weer:

„Lypra, het is zoo weinig, wat ik je vraag. Korter nog dan een week doe je afstand van je leven hier. Welke heilige eeden verbinden je toch aan deze plaats, en houden je uit de wereld terug? En bovendien, van alles, wat je bekend is en wat je ontvlucht bent, zie je niets terug dan in de verte de torens en enkele daken van de Mirjastad. Het is niets,

Lypra, het is niets en ik smeeek er je om. Ik geloof, dat je me liefhebt, maar hoe kun je dan zoiets weigeren?"

Ze liepen samen langs de kust en een sterke wind joeg op uit zee.

Lypra antwoordde verstoord, met een trilling in haar stem: „Ik weet niet, wat ik in je liefheb, Santos, maar onze levens moeten gescheiden zijn.”

Doch Santos poogde opnieuw te overreden en zij schudde zwijgend het hoofd.

Hij zag, dat ze moe was van den wind en hij zocht een plekje, om te gaan zitten. Ze zette zich neer en nam ongeduldig haar hoed weg van 't hoofd, omdat de wind niet ophield te trachten, haar dien ruw te ontscheuren.

Santos bleef staan en zag neer op haar hoogrood gezichtje en fladderende haren. Even luisterden ze beiden naar den wind en de golven. Maar hij verbrak spoedig het stilzwijgen en vervolgde z'n eentonige pleitrede.

Nog schudde ze haar hoofd, maar het leek of ze zich van de wilde lokken in haar gezicht wilde bevrijden.

En eindelijk scheen hem z'n alleenspraak te vervelen, plotseling brak hij af. Hij boog zich naar haar over en fluisterde haar met bedwongen heftigheid eenige woorden toe . . .

Zij ontroerde, ze beefde. Hij had gewonnen, — hij had klaarheid gevonden, nu zij zich verloor in gewaarwordingen van triestheid en weifeling. Wat hij haar toefluisterde, was waar. Hij zei, dat ze wèl verlangde z'n wensch te doen en dat ze niet oprecht was. Hij zei, dat haar liefde haar drong tot toegeven en dat het dwaasheid van haar was, niet te willen. En schamper vroeg hij haar, of het mooi was, zichzelf en een ander te kwellen . . .

Nu zag ze hem aan, nu was ze weer fier en waar, zonder weifelen, zonder vaagheid. Ze antwoordde somber: „Je hebt gelijk, Santos, ik verlang ja te zeggen, omdat ik je liefheb. 't Is je gelukt me je leven nabij te tooveren; die Donita is niet meer zoo ver van me, ik moet aan haar denken, ze beweegt me met haar smart. Als ik je liet gaan, zou ik nog lang berouw en spijt te overwinnen hebben, ik zou niet kunnen scheppen, want al wat ik hoorde zou daarvan troebel zijn. M'n liefde dwingt me dus om mee te gaan.”

Over haar oogen kwam een floers van vocht, haar gezicht was wonderlijk zacht van ontroering. En de woeste wind sloeg er tegen, in een verraderlijk aanwakkeren en verschrikte haar.

Die windvlaag misleidde Santos en gaf hem een zoeten droom. De droom van een aandoenlijk-teer vrouwenkopje, dat verlangde te rusten aan z'n borst en dat hij mocht beschermen en kussen. Maar toen hij zich onwillekeurig naar Lypra overboog, verkilde z'n teedere warmte en een strakheid trok over z'n bewogen trekken. Haar koele hoogheid kwam weer, en ontnam hem z'n droom; hij weerhield een schaamtegloed, die wou opstijgen, en staarde op het gloeiende gouden haar, dat hij uitspreidde over z'n arm Totdat ze hem ook dat ontnam, en opstond, om terug te gaan naar huis. Onderweg sprak ze veel, opgewonden en dwepend.

— Het was goed, dat dit gekomen was. Ze had niet meer gedacht, dat ze nog vatbaar zou kunnen zijn voor een ontroering en een onrust als deze. Ze had niet meer gedacht, dat de liefde haar bloed zou kunnen bewegen, maar toen haar weigeren hem ontstemde, had ze 't voelen beven en kloppen. Nu was het voorbij, maar ze wist, dat ze nog te strijden had en dat was goed. Want ze moest vrij worden, geheel vrij van wat stoorde

„O Santos, Santos, je moogt me niet anders wenschen dan ik ben; eenmaal zal je in verrukking zijn over mij, eenmaal zal ik je in m'n muziek een zuiverheid, een heerlijk mooi voortooveren, — ik weet, dat je m'n muziek verstaan zult!

Toen ik je 't eerst zag, vond ik in je oogen een wonderlijke sympathie en ik wist, dat onze zielen elkaar verwant waren. Toen is in mij liefde gegroeid en een oogenblik heb ik m'n bloed in me voelen woelen en bewegen, maar daarna luisterde ik naar een nieuw verrassend lied, waarin m'n ziel die liefde zocht uit te drukken. Ik heb er dagen naar geluisterd, ik heb het voorzichtig gespeeld. Het was troebel en vol geheimzinnigheid en ik wist, dat het m'n taak was, het te zuiveren en te volmaken. Ik minachtte de bekoring van dat geheimzinnige, ik heb alles ontleed en gezuiverd, tot het goed was. Santos je moet m'n ziel leeren liefhebben, zoals ik de jouwe liefheb.”

Lypra sprak alleen. En Santos luisterde en geloofde. Ze

was prachtig, haar oogen dweepten, haar tred was licht, alsof ze niet den grond raakte, alsof er een floers was, dat zich spreidde, waar ze haar voet neerzette.

Zij was om te aanschouwen, lang, zonder ophouden, zoodat haar beeld nooit meer vervagen kon; om eerbiedig en licht aan te raken, met ingehouden adem. Het was haar ziel, die zich uitdrukte in tint en vorm, er was niets aan haar om lief te hebben, dan haar ziel. Hij had haar ziel lief

Santos was zich vaag bewust van een dofheid, een slaap, die hem gevangen hield. Hij zweeg, hij luisterde. Zij vervolgde:

„Het is veel, als wij menschen doen denken aan goden. Maar ziekte en pijn en ouderdom kunnen ons schenden, en het voedsel, dat we noodig hebben, vernedert ons. Het eenige, waarmee we de volkomene mooiheid zeker bereiken, is onze ziel.”

Santos antwoordde niet. En z'n stilzwijgen, als zij wachtte op antwoord, verflauwde langzaam haar dweepgloed. En langzaam kwam ze weer tot de lange kalmte, die, als een lichte, doorschijnende sluier, majestueus heenlag over haar bestaan. Een week, een vreemde vrouw: Donita, — de torens en daken van de Mirjastad, misschien in avondgloed, misschien vaag en grijs, — en daarna, daarna opnieuw, het onbewogene, het goede leven

In die week van stil wachten, in den roes van hoop en moed, waarin Donita ze doorleefde, waren haar heldere, koele gedachten als spoken.

Santos, Santos moest haar wel bespotten. — Hij week van haar terug en zag op haar neer met minachtend gezicht Hij stond daar trotsch en mooi, mooi als niemand anders.

En zij, Donita, was ze krankzinnig? ze vroeg, ze smeekte hem, haar te kussen. — En hij verroerde zich niet, met z'n minachtenden blik

En wat was dat voor een dwaasheid, dat hij komen zou met een vreemde vrouw! En was dat alleen om haar, Donita? Was zij 't geweest, die hem in wanhoop gesmeekt had, terug te komen? En had ze niet duidelijk op z'n gezicht een grooten tegenzin gezien?

Uit medelijden, uit medelijden deed hij nu deze wonderlijke

reis met die vrouw. En in deze week zou hij wel vaak de wenkbrauwen fronsen, omdat hij terugkeeren moest! Hij was zoo, zoo bijzonder opgewekt, toen hij heenging. Hij was geen arme zwerver, die z'n loon in de fabriek betreurde, hij was een wonderlijk mensch, die grillen had, maar zeker machtig en rijk en voornaam!

Hij zou nu wel spotten met de menschen in de fabriek; wel, hij spotte met z'n eigen vereelte handen, hij was jong en vroolijk. . . .

Maar hij fronste de wenkbrauwen, omdat hij terugkeeren moest volgens z'n belofte, — of hij lachte er om, als hij dacht aan haar zeggen, dat ze van hem hield. . . .

Want, want. . . . was ze wel mooi genoeg voor hem? o god, — misschien lachte hij er om, dat ze zich mooi geloofde. . . .

Vage, wilde vizioenen troostten en sterkten haar, vizioenen, hoe ze hem bekoren, veroveren zou, als ze hem volgde. . . .

Tegen den avond, dat Santos komen moest, wapende Donita zich met haar trots en wantrouwen. Want die vrouw kwam met hem en tegenover die twee: Santos, in gezelschap met eene vrouw, voelde ze zich volkomen haarzelf: listig en voorzichtig.

Die twee zouden komen en haar afwachten. Misschien zich stil vermaken met haar vernedering, en dat verbergen onder een vriendelijke edelmoedigheid.

Maar ze zou zoo dwaas niet zijn, bij hen te komen. Ze zou zich niet laten bespotten!

Alien, — maar niemand, niemand zou het weten, — als ze kalm den tijd had afgewacht, — dan sloeg ze wel een doek om, die haar bedekte en onkenbaar maakte. Dan ging ze uit en verschool zich, nabij de plek, waar Santos haar verlaten had, tusschen de struiken. Daar zou ze dan wachten; vandaar uit zou ze die twee wel zien. Maar niemand, niemand zou er iets van weten.

En daarna, — als ze weg gingen zou ze hèn volgen. Ieder een zou weten, dat ze een weggelooopen vrouw was. Ze rilde. Een bedelares zou ze worden. Ze rilde. Maar als ze 't niet deed, zou ze nooit Santos weer zien. . . .

Ze rilde. . . .

's Avonds school Donita achter de struiken en niemand, niemand zag haar. Santos en Lypra liepen dicht in haar nabijheid, langzaam, heel langzaam heen en weer

Het noodlot was neergeploft op Donita's ziel. Het noodlot: dat Santos, nu zulk een andere hem liefhad, haar wel altijd onverschillig moest blijven. En haar hoop en haar moed zonnen weg, en niets bleef haar dan een groot, een niet te dulden wee. Een oogenblik was het, alsof ze zou neerzigen in dat wee, als in een wijd, akelig graf; daarna, als bij instinct, richtte ze zich op en wrong zich uit de struiken, om weg te gaan, om niets meer te zien, niets meer te denken.

Ze vluchtte, ze wilde zich redden. Het was lang geleden, dat ze iets gewild, iets gehoopt had, dat ze zich geveleid had met een groot geluk in de toekomst, — ze wist nu niet recht meer, ze wilde zich redden.

Op den terugweg zocht ze de rivier op. — Niemand wist het. — Maar hier kon ze den dood vinden. Ze bleef staan en weifelde. Maar ze durfde niet. Neen, ze durfde niet.

Eenzelfde instinct, eenzelfde schuwheid als van daareven, deed haar van het water vluchten.

Ze kwam aan de huisjesrij der fabriekswerkers. Of ze nog lijden zou, wist ze niet, of er wel ooit weer eenig geluk voor haar komen zou, wist ze niet. Maar ze kwam, na een dolle vlucht, na een gevaarlijke tocht, op een veilige plaats.

En ze mompelde, dat gelukkig niemand, niemand 't wist. Santos ook niet. Nu ze niet gekomen was, zou Santos misschien gaan gelooven, dat hij gedroomd had, den vorigen keer, toen ze hem zei, dat ze hem liefhad.

O, dat was nog waard om te lachen, dat niemand iets wist

In huis gekomen, plotseling doelloos en stil in het leege huis, wierp ze zich als een blok op den grond, bonsde het hoofd tegen den houten vloer, en uitte een geluid, half een snik, half een zucht. Maar haar bewustzijn van groote smart verdoofde snel, en daarna ging ze nog wat mijmeren. Zie, dat was nou 't lot van een mensch, dat alle geluk weggaat en ellende er voor in de plaats komt. En dat niemand 't weet

Ze bleef liggen, spoedig luisterend of ze Semgaart hoorde thuiskomen. Want dan zou ze zich oprichten.

Santos en Lypra wachtten tot het donker was. Toen zag zij hem eindelijk verwonderd en vragend aan.

„Ze is 'r wel geweest”, antwoordde hij zacht en geheimzinnig; hij glimlachte flauw en keek veelbeteekenend naar de struiken rondom hen.

Ze begrepen beide. „Laten we dan heengaan”, zei Lypra.

Maar Santos deed, of hij 't niet hoorde en zei:

„'t Is een wreede rol, Lypra, die ik je heb laten spelen. Verwijt je mij niets?”

Doch hij ontstemde Lypra, en ze riep spottend: „Hoe zwak en week ben je toch, Santos! Als een half blinde, wien het licht pijn deed, riep om donkerheid, zou je de zon blinddoeken, niet waar? Hoe goed, dat je geen god bent, Santos!”

En koeler en met nadruk ging ze door: „Als ik je iets verweet, zou het zijn, dat je me hebt doen deelen in je dwaasheid. Maar ik verwijt je niets.”

Nog was ze ontstemd: er was een disharmonie in hun samenzijn hier, na reeds vele, lange dagen van samenzijn. Ze verlangde terug naar haar huis, haar leven, — naar het worden van een heerlijk lied.

En in den nacht ging ze terug, vliegensvlug met den spoor-trein, zich reeds alleen en tevreden voelend, nabij de vreemde meereizigers, die haar aanstaarden.

Santos ging niet dadelijk naar de Mirjastad; hij toefde in de stille velden, terzij van de fabrieken en woningen langs de Mirja, zich overgevend aan 't knagend gevoel van een lijden te weten, òm hem, dóór hem . . .

Een koele nachtwind sloop over den grond, waarop hij zich had uitgestrekt, deed hem huiveren en langzaam verstijven in ijskoude; harde aardkluiten van den oneffen grond deden hem pijn aan hoofd en leden.

Maar hij vluchtte niet naar de Mirjastad; in naif-ootmoedig schuldgevoel verdroeg hij de kwellingen der onbewuste natuur, alsof God ze hem zond ter verzoening.

Lypra vond een heerlijk lied, een jubellied zonder troebelen. En de zee huilde uit al haar gapingen, die leken reuzenmonden van levende wezens.

In de verte glinsterden als dreigende tandenrijen de witte schuimvlokken.

Lypra wandelde langs de rotsenkust en genoot. Onvermoeid klom ze de hellingen op, om de plek te bereiken, waar de steilste, dolste rotsen zich opstaken.

Over de golventoppen lag een verblindend licht, een fonkelen van edelgesteente. De zee praalde, razend van jalousie.

Lypra wenschte de rotsen nog steiler en doller, ze wenschte, dat haar voet de kracht had, een der gevaarten te doen neerstorten in de zee.

En in fantasie zag ze het water opspatten in gouden vonken.

In fantasie zag ze de stomme, sterke rotsen leven en vechten met de levende, razende golven. En boven 't geweldige rumoer weerklonk h  ar lachen, een luid, onbedwingbaar gelukslachen.

Honende blikken had ze voor den hemel, vanwaar een menigte kleine, weeke wolkjes doezelig op haar neerzagen.

Te traag en te loom was haar de bewogen zee, te star waren de rotsen, ze weerstreefden haar fantasie, die ze al doller, al doller wenschte.

De wind, de wind poogde mee om verdoovende klanken te doen hooren en verblindend licht te doen zien. . . .

Toen, eindelijk kwam terug de rustige gedachte; de gelukslach verstomde en Lypra zette zich neer op de rotsen, omklemde met de handen haar brandend hoofd en bedwong haar fantasie.

En de gouden vonken losten zich op in de reëele, parelende droppels, die langzaam aflieden van de lagere rotsen. Lypra liet zich willig terugvoeren tot de hooge stemming, de onbewogen klaarheid van haar lied. Ze wenschte niets meer van de zee, niets meer van de rotsen; ze wenschte niet meer het juichend lachen van haar geluk te hooren, ze wenschte niets meer dan het lied alleen.

Moe sleepte ze zich naar huis en sliep een langen, verkwikkenden slaap.

En den volgenden morgen ontwaakte ze, frisch en krachtig, tot de éene gedachte: het lied, het lied!

Ze moest er aan werken en ze verlangde er aan te werken, lang, zonder storing. Uit het venster ziende, werd ze een wijde, onbewolkte hemel gewaar, en tusschen de stille boomen was blauwe nevel: het begin van een mooien dag zag ze aan en dat bracht over haar gezicht, nauw merkbaar, een schaduw.

En, omdat geen ontstemming haar storen mocht, wendde ze zich af van het venster en ging naar de binnenste kamer van het groote huis, waar ze lampen aanstak, die met roodachtig schijnsel 't vertrek verlichtten. En weer, nauw merkbaar, tooverde dat roodige licht nu op haar gezicht een uitdrukking van goedkeuren.

Toen Ora hier de lampen zag branden, sloot ze uit 't geheele huis het daglicht weg, om alles te hullen in hetzelfde roode schijnsel.

En toen ze daarna voorzichtig en zwijgend binnentrad, ontdekte Lypra door de open deur haar listige zorg en dankte met een blik.

Ora ging stil zitten werken aan vrouwenkleeren, in de nabijheid van Lypra, die dagen lang, zonder storing, werkte aan het lied.

Zalig was het om zóó te leven.

De lampen schonken aldoor eenzelfde licht. Moeheid was slapen en nacht, ontwaken was frischheid, werken, scheppen!

Lypra kreeg in die dagen de lampen lief, en alles wat om haar heen, met haar woonde in 't zachte rood.

En het lied wèrd. Ora luisterde, dan eens de handen stil gevouwen in haar schoot, en den blik gericht op Lypra en dan weer naaiende, met behoedzaam-zacht bewegen.

Lypra speelde het lied na dagen van oefening, met de oogen achteloos-starend, de lang gespannen gedachte vrij. Haar vingers bewogen zich vrijwillig en los over de toetsen, haar gedachte volgde als vanzelf het leven van het lied.

En als ze ophield met spelen, ging ze mijmeren en vertelde haar gemijmer aan Ora:

Al de melodieën die ze vroeger gespeeld had, waren niets dan een gedachte, een hulde aan dit lied. Het zou misschien goed geweest zijn te sterven in deze volle bevrediging van haar eerste volkomen spel....

„Ora, want nu alweer heb ik een wensch. Ik wensch, dat

Santos het lied hoort en verstaat en mooi vindt. Jou sympathie is ook goed en ik hou van je Ora, maar die van Santos zal liefde zijn. Want mijn lied is toch het lied van een vrouw en Santos is een man”

Nu werd langzamerhand haar leven een wachten op Santos. En Ora begon er van te spreken, dat het tijd werd, terug te keeren tot 't leven met de zon en de buitenwereld.

Maar Lypra wilde nog niet en bekende aan Ora haar groote, plotselinge afkeer van een onbewolkten hemel en van het bleeke daglicht. Ora lachte er flauwtjes om en bleef zeggen, dat het tijd werd.

Eindelijk stemde Lypra er in toe om naar buiten te gaan, den eersten dag dat het stormde. Ora vroeg zich bezorgd af, of Lypra soms ziek was. Nooit had eenig weder, eenig aanzien der natuur haar vroeger ontroerd, alles had ze steeds aanschouwd met haar zelfden, kalmen blik. En het verwonderde Ora, dat een storm nu iets anders voor haar kon zijn, dan een stil-heldere dag.

Santos kwam niet, en het wachten, eentonig in het afgesloten huis, werd benauwend.

Eenmaal naderde Lypra haar vriendin zoo zacht en vertrouwelijk, als nog nooit gebeurd was en vroeg ze:

„Wat zullen we doen Ora, als we nog langer moeten wachten?”

Ontroerd en verward antwoordde Ora: „Begin aan een nieuw lied, het is immers heerlijk te kunnen scheppen?”

Maar Lypra zei met een licht hoofdschudden: „Ik kan niet meer scheppen. Alles wat ik hoor is minder mooi en klaar dan mijn lied.”

En vaak daarna ontmoette Ora in Lypra's oogen een uitdrukking van angst, en dringender werd in die oogen de stille vraag: „Wat zullen we doen, Ora?”

De naald ging gestadig en gelijkmatig door Ora's werk, doch in haar hoofd woelden onrustige gedachten. 't Was aan haar, meende ze, om een uitkomst te zoeken. En toen ze iets vond, deelde ze 't bescheiden aan Lypra mee.

„Lypra, voor ik je kende en bewonderde, heb ik veel sprookjes gelezen, die ik mooi vond. Ik zal ze je vertellen.”

Lypra was bereid om te luisteren en Ora vertelde. En als

vanzelf gleden Lypra's vingers opnieuw over de toetsen en deed ze een klankenreeks hooren van haar lied. Ora zweeg en zag met vreugde hoe Lypra haar ouden glimlach terugvond in 't bewustzijn, dat haar melodieën verheven klankten boven 't sprookjesgeruisch. Na 't wegsterven van Lypra's spel, vertelde Ora weer en verwonderde zich, dat ze zoo rijk was aan sprookjes.

En deze wekten Lypra voortdurend tot 't opnieuw spelen van klankenreeksen uit haar lied.

Maar eenmaal kwam de vraag terug, angstiger nu: „Wat zullen we doen Ora, als Santos geweest is?”

Ora herhaalde ontroerd, doch met sterk vertrouwen hetzelfde antwoord: „Scheppen!”

Den morgen, na den nacht van ontbering, wandelde Santos naar de Mirjastad en zocht er z'n oude vertrekken op. De vrouw, die hem opendeed, z'n oude hospita, kreeg het op haar zenuwen, toen ze hem zag, zóó zeker had ze gedacht, dat hij zich nooit meer vertoonen zou.

In z'n kamers was alles gelijk gebleven, alleen een oude, leelijke huishond zat nu vrijmoedig op een der stoelen voor het raam. Z'n meesteres ging haastig met hem weg, doch toen ze terugkwam, liep het dier haar op den voet achterna en nestelde zich opnieuw in het vertrek. Hij gromde tegen Santos en zag hem aan met ingehouden nijd.

Doch de vrouw bracht Santos met nog bevende handen een ontbijt; ze was blij hem levend weer te zien en schaamde zich over haar eerste ontsteltenis, als over een lomphheid.

Santos wachtte tot den avond met z'n vrienden te bezoeken: hij gruwde van een weerzien bij nuchter daglicht, wanneer de gordijnen van de ramen waren weggetrokken en de strakke, steile gevels in rij aan den overkant toekeken, — hij had noodig een intiem lampelicht, waarbij oude gevoelens levendig zouden worden en prettig opvlammen! Doch toen hij dien avond op weg ging, vond hij huis na huis donker en gesloten, totdat eindelijk, bij een van z'n vrienden, het licht scheen door de witte, neergelaten gordijnen van alle ramen, en schaduwen zich afteekenden en bewogen in dat wit.

Toen hij stilstond hoorde hij vele, bekende stemmen; nadenkend en weifelend plaatste hij zich tegen den deurpost. De

straat was stil en leeg en hij was vrij om te wachten, zoolang hij wenschte.

Dat het nu juist bij Edwold zijn moest, dat men bijeen was!

Edwold was een oud vriend, z'n studievriend en vakgenoot. Nog hoorde hij 't zeggen van dezen uit vroeger jaren, vaak met een loomen zucht herhaald: „Je bent zoo knap, Santos!”

Later was er een keer gekomen; Edwold had z'n zuchten gestaakt, en met ernst, met volhardings-woede z'n werk aangepakt. Naijver was toen gaan knagen aan hun vriendschap....

Een huiverige gedachte drong zich aan Santos op. Edwold scheen een partij te geven, — was dat soms uit vreugde over zijn wegblijven? dacht Edwold soms, dat Santos niet meer terug zou komen?

Doch het was niet goed, om hier weifelend te blijven staan en zich hersenschimmen te vormen, nu hij z'n vrienden alle gevonden had.

Hij belde. De knecht die. opendeed, kende hem niet en plaatste zich breed voor hem, als om hem den weg te versperren. — Z'n naam?

Doch Santos vertrouwde hem z'n naam niet toe, hij wilde niet, dat z'n naam het eerst tot z'n vrienden kwam, als een bleeke schim van hemzelf.

De bekende stemmen klonken nabij; verlangen en onzekerheid doorvoeren hem als ééne ontroering. De knecht gaapte hem aan, nieuwsgierig en onbeschaamd, en hij verborg z'n ontroering. Vastberaden en snel schoof hij den man voorbij, en liep hij de trap op, doch opende toen zacht en behoedzaam de deur, waarachter de stemmen klonken.

Een oogenblik was er een nevelig iets, dat zich spreidde tusschen hem en 't gezelschap; daarna zag hij duidelijk z'n vrienden. En Edwold droeg een rooden koningsmantel en een zonderlinge, witte helm!

Men was hevig verbaasd en verlegen door Santos' komst, doch verontwaardigd toonde zich niemand. Men zag elkander aan en Edwold staarde met een onbeweeglijk gezicht voor zich uit. Randan, Santos' trouwste en innigste vriend, trok zich terug in een hoek, het hoofd steunend op de ellebogen en neerzinkende in zwarte gedachten. Aarzelend en hakkelend

klonken van hier en daar een paar woorden, ten antwoord op Santos' groet en spottende verklaring, dat hij kwam om zich aan hen over te leveren en dat hij hoopte op hun goede gezindheid.

Z'n houding was niet die van een smeekende. Hij kwam hier om te geven al de warmte van z'n vriendschap, al z'n geest; hij wilde wel rekenschap geven van z'n dwaasheden, maar hij kwam allereerst om z'n oud recht te doen gelden: het recht op hun vriendschap!

Onwillekeurig was hij een stoel genaderd, en hij legde z'n hand op de leuning, met een vragende beweging. Men wenkte toestemmend en hij ging zitten.

Allen bewogen zich onrustig, alleen Edwold bleef stokstijf in z'n rooden mantel staan. Santos glimlachte spottend: Edwold zag er zoo dwaas uit in z'n koningstooi, Edwold, die niets zoozeer miste dan gratie!

Maar de algemeene verlegenheid verontrustte hem; het pijnlijke zwijgen gaf hem een vermoeden van iets ernstigs, iets dreigends, dat hij niet wist.

Er moest een einde komen aan dit dwaze zwijgen, Santos moest weten. . . .

Een machtig vijand had hij in de Mirjastad. — Waarom had hij daaraan niet gedacht, al den tijd, dat hij afwezig was?

Dadelijk na z'n verdwijnen, toen de geruchten van den feestnacht door de stad liepen, was die vijand wakker geworden. Hij was machtig, hij had veel invloed in de Mirjastad, hij had geld en strooide daar mild mee rond, om z'n doel te bereiken.

En reeds spoedig vernam men, dat het plan van den spoorweg door het bergland, dat bestemd was nog een paar jaar op uitvoering te wachten, plotseling zou worden doorgezet. Reeds was aan Edwold de leiding van het werk opgedragen. Men had gespoord naar Santos, maar Santos was nergens te vinden, en de wonderlijke geruchten, die er over hem liepen, waren hem nadeelig. Edwold was gekozen en daarmee had de vijand z'n doel bereikt. — Waarom had Santos een zoo machtig en gevaarlijk vijand onbewaakt laten handelen?

Het waren vrienden, die Santos het nieuws mededeelden, en ze deden dit, met gedempte stemmen en verlegen gezichten. Men vermoedde dat het een groote slag was: Santos die zoo

lang gehoopt, en met den eersten roem van z'n bekwaamheid zoo vast gerekend had op deze taak! Het leek hun, of z'n lichte toekomst zich plotseling verdonkerde, en men vond, dat het was een al te zware straf voor z'n onzinnige feestnacht en wonderlijk verdwijnen.

Santos wist niet, dat z'n eerezucht zóó groot was. Hij voelde, hoe hem het bloed uit het hoofd wegvloede, hoe een zwakheid, een duizeling hem vermeesterde, hoe hij een hevige pijn moest doorstaan. En hij verloor een oogenblik zichzelf, in een machteloos staren op een iets, een donker, beverig iets Ziek van pijn was hij een oogenblik.

Doch de pijn week, hij veranderde, hij kwam terug tot de koele, hooge, bewuste gedachte. Het noodlot was sterker dan hij en had hem neergeslagen, — welnu? reeds voelde hij z'n krachten terug, niets was in hem gebroken, veerkrachtig kon hij zich oprichten.

— Edwold liet eindelijk z'n stokstijve houding varen en verklaarde ontstemd, dat niemand wist, of Santos wel gekozen zou zijn, als hij, in plaats van te verdwijnen, in de stad gebleven was. Hij beschouwde z'n benoeming niet als een toevallig buitenkansje; had hij niet met al z'n krachten gewerkt en jarenlang?

Niemand sprak hem tegen. Men zou hem daarmee geweldig gekrenkt hebben en niemand wenschte dit. Edwold was gewoonlijk een goedge jongen en schatrijk; velen der vrienden leefden met behulp van zijn geld.

Alleen Randan mompelde iets uit z'n hoek, doch toen men naar hem keek, haalde hij de schouders op, met een bitter lachje.

Edwold's gezicht helderde op, nu hij de gevoelens, die hem op 't hart brandden, geuit had, en ook was hij zeer tevreden, dat ze geen tegenspraak vonden.

Santos, achterover geleund in z'n stoel, sloeg de anderen gade. Edwold's woorden roerden hem niet; alleen diens schitterende dosch ontlokte hem opnieuw een spotlach.

Z'n stem, toen hij begon te spreken, was zacht en rustig.

„Edwold, omdat hij koning is, moet edelmoedig zijn. Hij moet mij een hand geven, als een pand van onze oude en onze nieuwe vriendschap.”

Edwold naderde hem, in schijn bruusk en onverschillig, doch

toen hij de toegestoken hand drukte, was er oprechte hartelijkheid in z'n blik. Hij voelde zich volkomen verzoend.

Meesmuilend, langs den mantel neerziende, zei hij: „Och, dat hebben ze me omgehangen om me uit te lachen vanavond, er zijn zulke dwaze kinderen onder ons kringetje.”

Van alle kanten werden nu Santos handen toegestoken, men bracht toosten op hem uit en de oude vroolijkheid heerschte opnieuw; alles, wat voorbij was, werd vergeten om te genieten, en wat komen zou, bestond uit enkel goeds!

Randan was stil verdwenen. Santos zocht hem ongemerkt en vond hem in de eenzaamheid van een donkere, leege gang. En toen Santos hem vragend aanzag, bromde hij: „Kom, laat me met vree en ga pret maken met de anderen, als je dat kunt, Santos!”

Maar Santos schudde het hoofd en ging niet weg, voor de ander z'n donkere gedachten uitte.

En Randan zei eindelijk somber: „Het is jammer, het is immers zoo jammer, Santos! En ik heb drie weken lang alle dagen naar je gezocht, — overal ben ik geweest, — ik verwenschte in 't laatst alles wat ik tegenkwam, — ik zocht als een razende, — god weet, waar je je verscholen hebt, — ik had je moeten vinden, — ik vond je nergens! — Santos want dat werk had voor jòu moeten zijn; nu is 't te laat!”

Santos haalde de schouders op. „Edwold is knap, Edwold heeft veel gewerkt,” merkte hij kalmeerend aan.

Doch Randan antwoordde driftig: „Huichel nu niet, Santos, je eerezucht is groot genoeg, en je spijt al evenzoo. Je bènt niet vroolijk, je kùnt niet vroolijk zijn!”

Santos worstelde tegen de somberheid, die Randan poogde tot hem te doen dóórdringen.

„Kwel me niet met je zwarte gedachten,” riep hij opgewonden. „En denk zelf liever niet, want als je denkt, geloof je te weten, en dat is toch immers maar gekheid. Als je verstandig was, zou je niet denken, maar vroolijk zijn, zooals ik het ben.”

Doch dit uitvallen voelde Randan als onverdiende hardheid, en uit zijn blik sprak verontwaardiging.

Toen veranderde Santos en zei met warmte:

„Randan, heb je drie weken om me gezocht? Randan! die drie

weken zijn me heusch meer waard, dan wat macht en wat roem."

„Idealisme", gromde Randan.

„Kniesoor", noemde Santos hem, zacht-schertsend.

Randan draalde nog even, daarna uitte hij een dof: „Goedenavond", en ging heen.

En Santos voegde zich met een zucht weer bij de anderen.

Daar was levenslust, geestdrift, bezieling, en tot middelpunt van dat alles diende de spoorweg. Alle vakgenooten trokken met Edwold mee aan den arbeid, Beppo zou hen vergezellen met z'n muziek, een paar schilders gingen in het bergland treffende gezichten zoeken voor hun doek, een schrijver hoopte er frissche stof te vinden voor z'n schetsen.

En het bergland zou spoedig het vereenigingspunt zijn, waar al de anderen, die in de Mirjastad bleven, hun vrijen tijd gingen doorbrengen, om den omgang levendig te houden.

Edwold liet zich uitlachen en hoorde geduldig spotternijen aan over z'n koningstooi en z'n veldheerschap in de naaste toekomst; Edwold bleef alleen kalm, voelde voortdurend heel het gewicht van z'n taak, en woog en berekende z'n krachten.

Santos nam deel aan de gesprekken, aan de toosten, aan het gelach en gejoel, — en Santos beklagde zich, dat de stad zoo eenzaam worden zou, als zoovelen van hen er uit trokken, — en spoedig besloot hij om mee te gaan, als — als een niets, als vriend, als helper.

Hij zou voor Antinas, de schrijver, de schetsen van fouten zuiveren, hij zou voor de schilders de bergen doorkruisen en hen dan tot gids dienen, hij zou voor Beppo de viool stemmen en voor Edwold een staf snijden en den koningsmantel en helm bewaren, hij zou als een schildwacht de gevaren waarnemen, die er dreigden

Santos huiverde even van het tooverachtige, roode schijnsel, toen hij uit helderlichten dag in Lypra's huis kwam.

Hij kwam uit de opgewekte, nuchtere beweging van den beginnenden arbeid aan den spoorweg, uit de opgewondenheid der gesprekken met z'n vrienden, en hij onderdrukte met moeite z'n onrust, z'n levendige stemming.

Lypra herkende z'n stap, die den gang langs klonk en stond

onwillekeurig op. Er was een neiging in haar, een vage begeerte om een andere te zijn, dan ze was.

Doch de ééne hooge voldoening, de ééne blij gedachte: dat Santos haar lied zou hooren, verdrong het vage en vreemde in haar, en toen Santos haar vond, was ze volkomen zichzelf.

Ze had geleden, ze was weggezonden, verdwaald in weeke, zwakke gevoelens, — een God alleen kon weten, waarom dat zoo zijn moest, — zij wilde daaraan niet denken, — en Santos' komst deed haar oprijzen nu, tot de bewustheid van haarzelf en haar lied, — nu, nu was het goed. . . .

Santos groette haar, eerbiedig, op een afstand, — hij wilde, hij kon haar niet naderen, niet aanraken bij dit licht, waarin hij zich voelde als een vreemdeling, een indringer.

Zij wachtte eerst af, dat hij haar, zooals anders de hand of het voorhoofd zou kussen, doch toen hij 't niet deed, naderde zij hem en stak hem glimlachend haar hand toe.

— Hij sprak in korte, afgebroken zinnen, hij deed onhandig en bijna ruw, — haar stem was vast en zacht, haar stem was melodisch en beheerschte de eentonige dingen, die ze zei.

Hij hoorde van den laatsten tijd, doorleefd in dit roode licht, aldoor in dit roode licht, dat ze gekozen had voor de wording van het lied, — hij hoorde van het lied zelf, — doch dat ze geleden had de laatste dagen, hoorde hij niet. Toch voelde ze zich vol-oprecht, haar oogen verborgen niets in hun glimlach, — dat andere bestond nu niet, dat was niet van haar, — een God wist, hoe het in haar kwam, — zij wilde er niet aan denken, nu niet.

Ora dekte een tafel voor Santos en noodde hem, er aan plaats te nemen. En hij gebruikte van het eten en drinken dat ze hem bood, — tegelijk gretig en ontstemd, — in een ruwe oprechtheid, dat hij honger had, en een wrevelig bewustzijn van zich vreemd-voelen.

Lypra was zoo mooi, zoo tooverachtig mooi in dit licht!

Terwijl hij at en dronk, zag hij soms op naar haar en bewonderde. Maar in z'n wrevel bedacht hij, dat hij haar liever zag buiten, in den helderen dag, — met hem wandelend langs de rotsenkust, — overgegeven aan storm of regen, donkerheid of zonneschittering.

Hij huiverde van de lange, lange dagen, die ze doorleefd

had, aldoor in ditzelfde licht; de wensch kwam bij hem op, haar te overreden, met hem naar buiten te gaan en deze tooverij te laten varen, — maar ze zou hem uitlachen, zij voelde zich hier zoo wel en ze had geen ander verlangen, dan haar lied te spelen.

Hij zweeg en drong de gevoelens, die bij hem opkwamen, terug met de etensbrokken en den wijn. Lypra volgde hem in al z'n bewegingen, met een lachje, bijna van medelijden.

Waarom deed hij die moeite, zichzelf te ontvluchten? Waarom deed hij zich ruw voor, waar z'n ziel teer en fijn was als de hare?

Waarom liep hij niet weg van dat eten en drinken om haar te vragen, niet langer te wachten, met hem het lied te doen hooren? Hij wist toch, zij had hem toch gezegd, hoe ze 't mooi vond, — en wat mooi was voor haar, dat was toch ook mooi voor hem?

Santos luisterde naar het lied, eens en nog eens en nog eens. Het lied vermeesterde hem, hij gaf zich er aan over

En de schoonheid van het lied was één met Lypra's schoonheid, hij naderde haar dicht, hij behoorde haar

— Doch er kwam stoornis. Z'n drift en levendigheid sprongen opnieuw in hem op. Zij eindigde. Hij werd somber, hij streed. Hij had dagen willen blijven, om te luisteren naar het lied en te staren naar Lypra, — en een kwellend ongeduld dreef hem, om spoedig weg te gaan.

Reeds was hij ver van de stemming, die het lied weergaf.

En zij verbleekte, toen ze raadde, dat hij maar heel kort meer blijven zou.

Hij zei haastig en snel: „Het is een wondermooi lied, Lypra. Geef het mij mee; kunst behoort aan de wereld.”

— Hij herinnerde zich dat het mooi was, hij hóórde 't niet meer, hij lééfde er niet meer in; kunst noemde hij het; dat was iets anders dan leven!

Strak als een beeld stond ze voor hem; de gedachte van haar lied, hààr gedachte, hààr zijn, werd onbereikbaar, alsof de slaap haar dichtbij was. Ze rilde van 't bewustzijn, dat het hoogtepunt van hun sympathie nu geweest was. Verlangen, verlangen greep haar aan, doch de maandenlange hoogte bleef

haar nog in houding, in gezicht, en beheerschte haar woorden.

Minachtend zei ze: „Goed, neem het maar mee, het zal niet meer mijn lied zijn, mijn lied is hier, in dit licht, zooals het voor mij alleen leeft, maar neem het mee en geef de menschen iets moois ”

Haar minachting was als een bestraffing gericht op Santos.

Santos gloeide, hij was prikkelbaar in z'n onrust en voelde zich gekrenkt, — maar hij zweeg in 't besef, dat zij onaantastbaar-hoog was.

Ironisch antwoordde hij: „Goed, ik zal mijn taak volbrengen.”

Hij ontweek haar met z'n blik vol ontstemming. En zij dwaalde, ze zonk diep in ellende.

— Waarom zag hij haar niet aan? Een blik van hem zou misschien haar kunnen redden. Maar hij wilde haar z'n ontstemming, z'n banale denken aan beweging en menschen sparen. Zorgvuldig borg hij de bladen met 't geschreven lied in zijn kleeren, hij sprak van heengaan en groette.

Toen dwaalden even z'n oogen naar haar toe, — maar die blik redde haar niet, — een vluchtige, koel-eerbiedige blik was het.

Hij merkte misschien dat ze vreemd was, — maar hij ging heen.

En zij liet hem gaan en bleef alleen, met haar vreemd, machteloos verlangen.

Ze streed niet meer, ze staarde in stille wanhoop naar haar leven, haar smart.

Ze was zichzelf niet meer, haar hooge geluk was voorbij, — het lied was geen leven meer, het was kunst!

En aan Santos dacht ze en ze voelde, dat het onzinnig was, wat ze dacht, het was haar, of ze haar schoonheid en gratie verliezen moest in heftig, in woest bewegen. Ze sprong op om zich te gaan zien in een spiegel. Het was waar, het was waar, wat ze vreesde. Vaal zag ze er uit en haar oogen, wie zou niet rillen van zulke donker-gloeiende oogen? Haar mond vertrok zich, — en die lippen, die lippen, die vaalheid, ze kon het niet meer zien, dat alles . . .

„Toe! luister, Lypra, ik zal voor je vertellen of voor je lezen, toe, luister dan . . .”

Ora's zachte stem troostte Lypra in de verschrikkelijke leegte om haar.

„Goed, ik luister”, antwoordde ze lusteloos. Maar nog vóór Ora begon, schrikte ze op. Vastberaden ging ze 't vertrek uit, Ora wenkend te volgen. En samen gingen ze naar de kamer, die uitzag op den tuin; daar schoof Lypra de gordijnen weg van de ramen, Ora blies het licht uit en het bleeke, koudheldere daglicht viel naar binnen. Lypra's gezicht verroerde er niet van; de verandering, die ze schuw vermeden had als een schrikbeeld, liet haar nu onverschillig.

Ora las voor uit een boek, maar Lypra luisterde niet en staarde het venster uit. Ze hoorde slechts 't geluid van de zachte stem, die haar kalmte gaf en troostte.

Ze gingen vanaf dien dag weer samen wandelen, en geheel leven als voorheen. Lypra's gezicht was vaak somber, en toch voerde ze opgewekte gesprekken met Ora, en toch lachte ze luid en vroolijk soms.

Na een paar dagen zei ze: „Ora, het is toch waar, ik zal wel opnieuw een melodie vinden.”

En haar somberheid trok weg bij 't werken aan een nieuw lied. Haar spel klonk schrill en brak af soms, in een akelige valsheid van tonen, — doch Lypra speelde met opgewonden lachjes en schittering in de oogen.

Ora hoorde haar spelen en beschouwde haar zwijgend, maar haar blik toonde duidelijk angst voor een ziekte. Lypra raadde dien angst en werd er door geprikkeld tot drift, doch ze bedwong zich en zei verklarend:

„Het is nog niets, het is nog geen melodie, ik zal er lang aan moeten werken, want het is ongewoon en moeilijk, het zal zwaar troebel zijn, maar het zal worden, want ik hoor het!”

Lypra voelde, dat Ora zich gestadig bleef verwonderen over haar.

O, waarom gingen menschengedachten zoo traag, zoo traag, waarom bleef Ora zich zoo lang verwonderen?

Voor háár was in één oogenblik de oplossing geweest: dat was, toen ze gloeide van liefde voor het nieuwe lied. Ze moest scheppen, na het eene lied het andere, na het lied van klaarheid en jubeling, een lied, troebel van smart en liefde-ver-

langen! En ze gaf zich aan de smart, aan het liefde-verlangen, zooals ze zich gegeven had aan den onbewogen gelukslach. Pijn woelde nu in haar, melodie kwam in de wilde klanken, en 't was tòch heerlijk en goed, en ze weende blij de ontroering uit: dat zóó een menschenleven zijn kon!

Maar de smart en het verlangen waren soms sterker dan de drang om te scheppen; dan kon ze alleen maar klagen, stil in zichzelf, waarom ze dit moest lijden. — Waarom ze niet gestreefd had naar Santos' liefde, zooals ze die nu zou wenschen?

En ze ging weer zichzelf beschouwen in den spiegel, en dan schrijnde haar 't zien van haar oogen, die niets meer konden dan gloeien van heftig, zinlijk verlangen, — van haar gesloten mond, die deed denken aan een diepte van donkerheid en onreinheid....

En de ontbering lag als een vaalheid over haar tint....

Haar instinct zei haar, dat Santos nooit met mannen-hartstocht haar begeeren zou; hij had haar vereerd om haar hooge gratie; afkeer en medelijden zou hij hebben met haar schrille lijden, — bevredigen zou hij haar nooit....

— Waarom had zij met haar schoonheid niet gestreefd de vrouw te worden, die Santos begeeren zou?

Het was niet de bestemming van haar tweede lied, om onder te gaan in zwakheid en klagen.

Het wèrd, en 't was nabij haar als een sterke, een goede en trouwe, het droeg mèt haar de gevoelens van smart en verlangen, het beurde haar op als ze zich martelde met vragen, het kwam tot haar als een steun als ze moe was, het deed haar rust vinden in slaap.

Ora's angst voor een ziekte ging langzaam over in 't besef van een verandering, die haar teleurstelde. Berusting volgde bij haar spoedig, doch ze kon niet deelen in Lypra's liefde voor dit tweede lied, zooals ze gedeeld had in die, voor 't eerste. Ze had den droom liefgehad, dat Lypra altijd blijven zou de fier-verhevene, die ze was, — en het kostte haar veel, dat ze dien droom nu moest laten varen.

Lypra was ontvlucht aan de leegte, de dood, toen ze pijn en lijden gretig nam tot voedsel.

En ze zou blijven leven, — maar de dagen waren zoo lang, en als ze werd vrij gelaten door de aandoeningen van haar lied en haar leven met z'n smart en geluk voor haar ver- vaagde, dan zocht ze, dan vroeg ze de dingen om zich heen, naar een weinig genot, naar iets, dat haar bevredigen kon, een uur, of iets langer, of iets korter.

Maar 't was moeilijk voor haar, om 't te vinden; in huis, in de nabijheid van Ora vond ze 't niet: Ora was teleurgesteld en miskende de werkelijkheid ter wille van een droom; dat bracht haar in opstand en ze onttrok zich aan de rustig- vriendelijke stemming, die uitging van Ora en die haar vroeger bekoord had. Al wat Ora schonk, behoorde aan de andere, aan de gestorven Lypra, niet aan haar.

En buiten — de zee, de rotsenkust en het veld waren even arm en eenzaam als zijzelf. Doch ze vond eens, wat ze zocht, in de rust van een stillen zomeravond, toen ze ver was gaan wandelen, en te midden van een moerassig veld, rustte aan den kant van een bochtigen, eenzamen weg, die het sneed.

De plekken grasgrond, oprijzende uit de waterplassen, waren dof in het flauwende licht, en de effene plassen glansden en droegen de kleuren van den avondhemel.

Lypra wist wel, dat er veel slapende was in haar, maar 't was toch alles goed nu

Er was geen kleinheid of grootheid van geluk. De zee was ontzaglijk wijd en deze plassen hadden een wonder-groote kalmte, alles was oneindig

't Goede, 't geluk dat ze hier vond, zou niet langer duren dan 't rood in de avondtinten bleef, maar 't rood leek niet te bewegen.

Het zou wel bewegen, — alles bewoog; en 't zou wel heen- gaan, — alles ging heen, maar 't was zoo stil nu, dat ze aan bewegen niet behoefde te denken.

Santos, — waarom zou ze niet denken aan Santos? Santos was ergens in de nabijheid van de Mirjastad, misschien was er iets, iets geheimzinnigs in de natuur, dat hem een groot overbracht nu van haar. Hij zou niet weten, waarom dat was, hij zou er over peinzen.

En Ora was thuis nu en alleen. Ze voelde zich misschien altijd alleen, nu de andere Lypra er niet meer was, — en

misschien leed ze daaronder. Er wàs lijden, — en wie zou het lijden nu ook niet leeren kennen?

Maar er was ook geluk. Ze had vroeger een ander geluk gekend, dat sterke, jarenlange geluk; — het rood zou nu aanstonds weggaan uit de tinten, maar ze kon het behouden in de herinnering aan dezen avond, en herinnering was sterk en lang. Niets was weinig, alles was veel....

Zoo soezend genoot Lypra dankbaar een sober genot, dat zich spreidde als een waas over haar leege ziel. Dat genot was ook ijl en vluchtig.... Want toen er een haarlok langs haar schouders gleeed, en ze met haar hand de zachtheid er van voelde en neerzag op het warme, donkere goud, toen ontwaakte de storende wensch, dat Santos hier was, om dien haarlok te kussen.

Maar die wensch ging weer slapen, — het rood was nog helder in de avondtinten.

Ze was hier niet eerder geweest, — ze kende dit moeras niet; deze donkere weg, die zich kronkelde naar beide zijden, leek wel een reuzenslang, een goedig monster dat haar z'n rug leende om een zonsondergang te zien.

Het was zoo stil, dat het rood verbleekte, zonder dat Lypra 't zich bewust werd. Maar onbewust was er een overgang naar droefgeestigheid in haar mijmeren.

— Zou er dood zijn voor menschen? Neen, er kon geen dood zijn. Maar als 't leven oneindig was, zou 't bewustzijn van een mensch wel altijd 't geluk kunnen omvatten? Zou 't er nooit moe van worden en 't geluk loslaten?....

Lypra merkte in de verte iets, dat bewoog. Midden de enkele, bleeke sterren was een valsch lichtje, dat langzaam verschoof.

Het was een licht aan den mast van een schip; over den vaag zichtbaren romp gingen menschen heen en weer.

Lypra schrikte op uit haar mijmeren en zag, hoe de omgeving niets bekorends meer voor haar had. Een huiverige gedachte kwam bij haar op: ze had gewaakt bij de rust van een slapende en nu was die rust stil veranderd in geheimzinnig leven! Een verscheidenheid van zwart kleurde de waterplassen, er waren inktzwarte vlekken en doffe lange schaduwen en

plekken waar het zwart als een dunne, doorschijnende sluier over een zilverigen glans heenlag. Omhoog schoven zich heel langzaam een paar groote, donkere wolken voort, in de bleeke lucht met de enkele sterren; ze waren opgekomen uit het Westen en Noorden, waar de lucht grauw was en zonder sterren, tot ver boven den horizon.

Het was nu tijd, om naar huis te gaan, maar Lypra verlangde niet naar huis, en ze was, na haar ééne huivering, vrij van allen angst voor donkerheid.

Ze liet zich leiden door de kinderlijk-weerspannige gedachte, dat ze nog niet naar huis wilde, nu nog niet, nu nog niet! Ze ging achterover liggen, het hoofd rustende op haar arm en de oogen dicht.

Het was haar, of men haar dwingen wou, om heen te gaan en ze herhaalde eentonig in zichzelf: neen, ik wil niet, ik ben vrij en de donkerheid maakt mij niet bang!

Ze voelde zich weemoedig worden, maar die weemoed was zacht en liefkozend.

Toen brak schokkend het besef door, in haar soezende hersens, dat ze geen kind meer was, — dat ze een vrouw was, en steunloos voelde ze zich plotseling wegzinken in een groot wee van eenzaamheid. Het lied, ze moest terug naar de aandoeningen van haar lied, — zich laten dragen door melodie, — ze spande even haar vermoeide brein in, om het lied bij zich op te wekken, — maar de drang was niet sterk genoeg in haar, en kon haar niet redden. Ze voelde nu geen brandend verlangen naar Santos' liefde; week en onbestemd was haar verlangen, het was heimwee, een ongekend heimwee naar menschen.

— Eenmaal, eenmaal zou 't haar toch vermeersterd hebben, dit heimwee; dreigend had het de laatste dagen om haar heen gezweefd, — maar zij had zich afgewend en gedaan, of ze niet vreesde.

Tranen gleden zacht langs haar gezicht op den grond. Een zenuwachtig lachje doortrilde haar: het was iets zoo heel vreemds, die tranen! Ze voelden warm en zacht en beefden op haar wangen. En nu klonk nevens haar een onbekende melodie, beginnend met heldere, gevoelvolle tonen, en dan verminderend tot weifelen, vragen, — wegstervend in vaag-

heid en mijmering. De melodie herhaalde zich en klonk Lypra als het droefgeestig vermoeden van een liefdevollen blinde, die haar zocht en haar niet zien, niet vinden, niet helpen kon.

Ze was alleen. Zooals ze hier lag, zoo was ze alleen. Het gaf haar even een schrijnend genot, er aan te denken, hoe juist en hoe waar het was, hiër te zijn, en zóó.

— Een heel blanke, mooie vrouw, alleen op een avond, in een donker moeras, en niemand, niemand te weten, die oprecht haar liefde te geven had. Was het niet wonderlijk, heel wonderlijk?

Maar 't moeras en de bewolkte lucht met de enkele, nuchtere sterren begrepen er niets van, begrepen niet, waarom dat wonderlijk was. Die begrepen niet, wat het was, dat blanke gezicht, dat slanke lichaam, uitgestrekt op den grond, en dat gloeiende, gouden haar. De natuur om haar was zóó grenzeloos onwetend, of zóó hoog-wijs, dat ze niets had, voor een mensch als zij, dan bevreemding. Zelfs met de bewustheid van haar alleen-zijn, was ze alleen!

— De melodie zong hoog het droefgeestig vermoeden, wijl tranen langzaam haar oogen vulden en weggleden.

De blinde dwaalde onmachtig over hooge rotsen en zij lag hopeloos in een afgrond, — zoo tooverde haar fantasie En nu was die afgrond in een bergland, waar Santos zich bevond, en Santos bukte zich over haar heen, met zachte oogen en 't gezicht warm van teederheid en verlangen

Onwaar, onwaar was haar fantasie, — Lypra verzette zich en vormde naast Santos een andere vrouw, een vrouw, blank en fijn als zij, maar die ze kende bij instinct als de vrouw van een mannendroom.

Het verleden met Santos ging ver van haar weg en het nu was eenzaamheid De tonenreeks klankte aldoor. Haar fantasie tooverde opnieuw, — en toen was het, of ze zich niet meer zoo hopeloos weggezonden voelde.

Ruwe, onbekende menschen kwamen haar naderen langs den donkeren weg, zoo droomde ze, en bleven naast haar staan. Ze deden een licht over haar heen schijnen en beschouwden haar; zij hield zich slapende om hen niet te storen. Dan namen ze haar op en droegen haar eerbiedig; — ze bewon-

derden haar: 't was hun zoo nieuw, dat blanke en fijne en 't gaf hun genot, naar haar te zien.

En het ontstemde haar niet, dat ze haar aanraakten en haar meevoerden als een eigendom naar hun woning, — ze vond iets van bevrediging in de gedachte, dat ze nog genot kon geven met haar mooiheid, aan menschen, die een blankheid en fijnheid, als de hare, niet kenden.

Eindelijk richtte ze zich op, om naar huis te gaan. Ze bleef denken aan de onbekende menschen, en deze namen andere vormen aan en weer andere; ze schenen langzamerhand het ruwe, het grauwe te verliezen, maar het bleven vreemden, die haar bewonderend omgaven en haar wenschten te behouden.

Boven haar zagen de sterren koud toe, de donkerheid omhulde haar vizioenen en zij staarde strak voor zich uit, den geheelen weg langs naar huis. Ora was daar en wachtte. Maar ze zei niets tegen Ora, niets dan een vluchtig: goedennacht! en zelfs dat eene klonk haar valsch in de ooren. Ze had niets meer te zeggen aan Ora, aan de vriendin van haar vroeger ik, niets, niets meer.

Op een middag, toen er een hevige wind woei, en de lucht met woest weer dreigde, ankerde aan het vlakke gedeelte der kust een vaartuig, en de reizigers, die er zich op bevonden, stapten aan wal. Het waren rijke, levenslustige, on-vormelijke menschen, die leefden om te genieten, en zich nu aan het genot van een gevaarlijke zeereis waagden. Met een achtelooze vrijpostigheid en losheid meldden ze zich aan als bezoekers bij de hun onbekende bewoonsters van het grootte, zonderlinge huis; die bewoonsters bleken gastvrij en de vreemdelingen brachten een groot gedeelte van den dag bij haar door.

En, omdat ze geen haast hadden, besloten ze een paar dagen met hun vaartuig te blijven liggen om de hooge, nabije rotsenkust op te nemen.

Ook die dagen kwamen ze met de twee vrouwen in aanraking. En na dezen vluchtigen omgang vertrok Lypra met dit gezelschap, zichzelf betuigend in bittere ironie, dat ze overal kon werken aan haar lied van smart en verlangen.

Ze nam afscheid van Ora, die naar oude vrienden terug zou gaan.

(Wordt vervolgd.)

STEM VAN GENERZIJDS

DOOR

FREDERIK VAN EEDEN.

Het was zoo licht toen ik moest scheiden,
de spreeuwen kweelden luide en teer,
en een onnoemelijk verblijden
vervulde veld en atmosfeer.

Een plechtig en verblindend wonder
verrees, — als waar 't voor 't eerst, — de zon,
en bloem op bloem ontsloot zich onder
haar zegen, naar zij kracht gewon.

De wereld scheen verbaasd te ontwaken
als vond haar 't licht voor d'eerste maal,
'k zag zwaluwen hun nestjes maken,
en zwieren in den morgenstraal.

Ik zag de kiewiet om zijn jongen
klapwieken met bezorgd gerucht —
ik hoorde hoe de meerlen zongen
hun welkom in de luwe lucht.

De wind bestreek de fonkel-vlieten,
de golfjes plapperden in 't lisch,

't ging al van 't zoete licht genieten
en blonk van dauw en ruischte frisch. —

Ik was niet angstig om te sterven,
maar 't zag zoo luisterrijk op aard,
als had al 't schoon, dat ik ging derven,
zich in één uiterst uur vergaard.

Genoten goed, dat ging begeven,
had ik u wel genoeg bemind?
Verheven weelden van het leven
nam ik u dankbaar, als een kind?

Wist ik mijn korte levenswijding
te vieren als een heilig feest?
Is mij 't ontwaren tot verblijding,
't bepeinzen tot een lust geweest?

Als vaagde ik zwarte spinneraggen
van oud en kostbaar schilderij,
zag 'k onontgonnen vreugden lachen
voor 't eerst van duistre spinsels vrij. —

O angst, o waan, o booze krankte
der menschen! die ons elk besmet,
die den hartstochtelijken dank te
bewijzen onzen God ons let,

die ons doet weiflen en doet ijzen
en wroegen, klaaglijk en gebukt,
waar 't leeuw'rikje in zijn luchtpaleizen
omhoogvaart, juub'lend en verrukt —

Hoor gij, die nog in 't licht moogt wonen,
dit woord uit 't eeuwig 'droomrijk aan:
verdrijf die schimmige demonen
die voor Gods lieflijk aanzicht staan!

Hard drukt de spijt om noodloos lijden,
om glorie, door een waan gemist....

D'aard was zoo licht, toen ik moest scheiden,
en zooveel schooner dan ik wist —

BLANKO-POLITIEK

DOOR

MR. P. J. TROELSTRA.

Dat de politieke toestand van Nederland er erg fleurig uitziet, valt moeilijk te beweren.

Hij wordt getypeerd door de dubbele blank uit het domino-spel. Een vervelende steen: mèt andere telt hij voor niets en als je hem alleen overhoudt, verlies je 't zelfs tegen dubbele zes bij de tegenpartij.

Blanko-politiek rechts en blanko-politiek links.

Rechts blanko-politiek, ondanks de beroemde antithese — ondanks „Christendom” en „Paganisme”, „Openbaring en Rede”, „Gezag” en „Vrijheid”, van al welke tegenstellingen niets is overgebleven dan een hol krijgsgeschreeuw, dat verschillende politieke groepen tegen elkaar opdrijft ter verovering of verdediging van het Regeerkasteel.

Blanko-politiek, een wit blad papier, geplakt over Dortschen Statenbijbel en Brevier, over Institutiones en Syllabus, over Seinpost en Vrije Universiteit, over Nieuwe Kerk en Doleantie, over onze gansche historie, over onze toekomst — een wit blad papier, waarop geschreven: Hoû wat je hebt” en „Het vleesch is beter dan de botten”.

Blanko-politiek, brutaal beginselverloochenend, weggooiend zelfs den *schijn* van politieke convenance, grijpend in opgewekte macht-appetijt naar het uiterlijke regeeringsgeweld, het water om den mond loopend van vuige begeerte naar macht, eer, heerschappij

En dat alles niet gezien alleen bij de ouden, bij Kuyper

die zijn „oude plunje” in een hoek wierp; bij Lohman, den stijven individualist van voorheen, den slangenmensch van thans, voor dwangwetten en reactie tegen 't oplevende proletariaat Kuypers wetgevend dilettantisme slikkend, de drankwet accepteerend, een Canossa-gang makend naar de Vrije Universiteit.

Neen, het jonge groen der Christelijke boomen, te weelderig uitgelopen in de luwe voorjaarsdagen van April 1903, reeds aangetast door den worm der begeerte, verkleurd, verlept, neerhangend met diepe rimpels als van ouderdom langs de stammen!

Een Aalberse, in het *Centrum* de ouderen bezwerend in de partijen van Groen en van Schaepman, om toch niet te twisten over een standbeeld, dat de diepste, bloedigste herinneringen aan onze historie wakker roept — om toch Calvinisme en Katholicisme niet tegen elkaar te stellen; en dat op dezen grond: „Het Regeerkasteel is gewonnen. Dit dient behouden”.

Een Talma, die in 1901 de Patrimonium-mannen toeriep, dat „de hooge oomes het nu maar moesten weten”, want dat hij en de zijnen niet „als schelvisch aan de markt” wenschten te worden gebracht . . . thans zelf „hooge oome” geworden en schelvisch ter markt brengend, onder den krijgskreet, die gansch de anti-revolutionaire partij in één gelid doet *stil* staan: *Rechts richt u!*

Zeker, van de Katholieken zijn wij gewend, dat zij, geen kans ziende, hier ooit den Syllabus in praktijk te brengen, dezen en daarmee de beginselen, waarop zij zich in hun program beroepen, voortdurend verloochenen. Van hen weten wij, dat zij elke regeering zullen steunen, die konservatief is of altans konservatief werkt. Voor dezen is de politiek sinds lang „Real-politik”; de tariefverhooging is haar meer waard dan een gezantschap bij den Paus; de „scheiding van Kerk en Staat” op het anti-revolutionaire program, geen bezwaar, met die partij samen te gaan; de Christelijk-historische neigingen naar een Hervormde Staatskerk en hun afkeer van papistische afgoderijen geen beletsel voor innige, vreedzame samenwerking.

Ook dat de groep Lohman-de Visser, die reeds lang op het altaar van Sociaal Behoud haar specifiek „christelijk” karakter offerde, in opportuniste ondergaat, zoolang Kuyper de de-

mokratie blijft beletten, de koalitiegelederen te splijten — ook dàt is nog te begrijpen, de kleinheid dier groep en hare verkleuring naar een zuiver, grijs, ongekleurd „nationaal” konservatisme in aanmerking genomen.

Maar dat „de Partij van Groen”, de groep van het „stoere Calvinisme”, de partij der Doleantie, de fel gesystematiseerde strooming van „Ons Program” op hare Deputatenvergadering elke aktie voor haar *eigen* beginsel, voor het Calvinisme, voor eigen verder dóórdringen in ons staats- en volksleven opoffert aan het streven, om de zittende leden der rechterzijde op hunne zetels te behouden — dat de partij van het „in het isolement ligt onze kracht” *elk* isolement verwerpt, juist nu zij krachtiger dan ooit is geworden — dat teekent het bankroet van het Christelijk „beginsel” zoo scherp mogelijk, dàt brengt een lucht van ontbinding in deze uiterlijk zoo levensvolle volksgroepen. Door dit besluit wordt het begin van het einde der anti-revolutionnaire partij aangeduid: zij heeft in een koalitie-ministerie onder Kuyper, in een „Christendom onder geloofsverdeeldheid” den climax bereikt . . . voortaan gaat het diminuendo, smorzando, tot de groote finale komt.

De reden hiervan is niet ver te zoeken.

Het is zeer zeker mogelijk, bij een ekonomisch achterlijk, politiek slecht ontwikkeld, aan een breede strook „kleurlooze middenstof” laboreerend volk als het onze, door-en-door vertheologiseerd, tot zelfs in zijne vrijdenkers en socialisten toe, met de Christelijke leuze verwarring te wekken, stemming te maken, sociale eenheden in het volk te splitsen, ekonomische groepen op theologische gronden tegen zich zelf te verdeelen.

Het is mogelijk, zich zelf en anderen wijs te maken, dat de Calvinistische opvatting van een godsbegrip, zich openbarend in- en opeischend alle gebieden der levens, ook voor de politiek praktische beteekenis moet hebben — op dien grondslag systemen op te bouwen — deze door een deel van het volk te doen aanvaarden — het land met propagandisten van die systemen te bezaaien — door medewerking met andere partijen aan de regeering te komen, gedragen door de verwachting der volgelingen, dat nu die systemen van het papieren program zullen overgaan in de wetgeving.

Maar dan is ook de tijd gekomen, waarop het debat over

de juistheid dier opvatting, met hare in de Schrift, de natuur en de historie te vinden „eeuwige ordinantiën Gods” niet meer uitsluitend wordt gevoerd tusschen hare politieke en wetenschappelijke vóór- of tegenstanders; doch waarop zich een nieuwe debater vertoont: de realiteit der dingen zelve.

Deze Realiteit is thans vier jaren bezig, de innerlijke voosheid en onwaarheid eener „Christelijke” politiek aan te toonen en den grondslag der Calvinistische politiek te ondermijnen. Bij de *spectwet* nam reeds, in de toelichting en verdediging der regeering en harer vrienden zelve, „het bedrijf” de plaats in van de Christelijke „ordinantiën” omtrent vrouwenarbeid; aan de *arbeidswet* werd niet de „ordinantie” omtrent „de eere van den mensch als beelddrager Gods”, doch het nuchtere, kapitalistisch-gedachte, paganistische „behoud van het arbeidsvermogen der natie” ten grondslag gelegd. Over de *verplichte ziekteverzekering* stak in calvinistische en christelijk-historische kringen een storm op, wegens het staats-socialistisch karakter van dien staatsdwang, dien men zich slechts van revolutionaire sociaaldemokraten of van een absoluten overweldiger, doch niet van een christelijke regeering kon voorstellen. Wil de Regeering zich tegen de aanvallen van die zijde verdedigen, zij zal het op sociaal-ekonomische gronden moeten doen. In het *arbeidskontrakt*-ontwerp vindt men inbreuken op de ouderlijke macht en op de „sovereiniteit in eigen kring” van het gezin, die men in Cort van der Linden’s kindernetten op „christelijke” motieven afkeurde en die al weer hunne rechtvaardiging vinden in de eigenaardigheden van het tegenwoordige produktiestelsel. Bij de *houding ten opzichte der Kroon* plaatste zich dit Ministerie vierkant op den bodem der „volks-sovereiniteit”, steeds voor zoo onchristelijk uitgescholden, toen het zijn advies aan de Koningin ter ontbinding der Eerste Kamer motiveerde met een beroep op de uitspraak der kiezers in 1901 en 1904. Die ontbinding zelve werd door de *Nederlander* „een revolutionaire daad” genoemd. En bij het gebeurde met de Staten van Overijssel, toen dr. Kuiper op reis over het al of niet toestaan der gevraagde „machtiging van de Koningin” besliste en de handteekening der Koningin slechts *pro forma* vroeg, op een tijdstip, toen van eigen soevereine beslissing geen sprake meer kon zijn — bij dat ongegênerde omspringen

met het koningschap, bracht hij de liberale opvatting van dat instituut op brutaler wijze in praktijk, dan men dit nog ooit van liberale regeeringen heeft opgemerkt. In zake de *eedskwestie* werd een vrijz. dem. amendement tot afschaffing van den verplichten eed van burgemeesters door één Christen (Schokking) beklagd als poging tot atbrokking van den muur der Christelijke beginselen en door een ander (Lohman) aanvaard als een uitvloeisel van Jezus' eigen woord „Uw ja zij ja en uw neen zij neen”. Een liberale *militaire strafwet* werd onveranderd door de Christelijke regeering overgenomen en leidde bij de behandeling tot een dispuut over de beteekenis der doodstraf onder de Christenen; de aandrang van anti-revolutionairen tot invoering van de doodstraf in ons strafrecht, stuitte af op den onwil van den Christelijken minister van justitie. Bij de behandeling der *drankwet* moest de zedelijke beteekenis van het ontwerp tegen een deel der Christenen eenige malen door sociaal-demokraten gered worden en bij het *loterijwetje* was het een vrijzinnig-demokraat, die dit wettelijk gewurm aan onze zedelijke verbetering wat steviger trachtte te maken dan het volgens het regeeringsvoorstel was. De immoraliteit der *beursspeculatiën*, de *zwendel* met naamlooze vennootschappen ten slotte, wekte, evenals onchristelijke *moordpartijen op Sumatra*, de verontwaardiging, niet der Christelijke partijen, doch der sociaal-demokraten op.

Het fiasko der Christelijke politiek was dus volkomen — zij stuitte af op de realiteit van het economisch systeem, dat de „Christenen” onder de bezittende klassen, als alle burgerlijke partijen, juist willen handhaven.

En zóó komt het, dat er voor de Christelijke partijen niets overblijft dan een blanco-politiek tot behoud van de verkregen voordeelen, tot verweer tegen die burgerlijke groepen, die thans op hunne beurt de Staatsmacht weer gaarne in handen zouden willen nemen.

Bij de liberalen ligt het „blanko” er dubbel dik op. Hunne pogingen, om de ontreddering, waarin zij tijdens de laatste begrootingsdebatten verkeerden, door middel eener liberale concentratie te vervangen, hebben die ontreddering des te duidelijker aan het licht gebracht. Teekenend wordt dit ge-

zegd door het orgaan van den blanko-politikus zelve, de *Zutphensche Ct.*, die schrijft: „Iedere fractie wil haar eigen zin doordrijven, niemand geeft iets toe. Terwijl de overzijde in volkomen eendracht zorgvuldig hare taktiek voorbereidt, iedere stem verzet tegen het verder voortzetten der coalitie tijdig stilte opleggende, schreeuwen de vrijzinnigen overluid hunne veeten uit, doende alsof niet het clericalisme, maar de naaste vrijzinnige fractie de vijand is. En, erger dan dat, in eigen boezem wroet het verraad, daar Mr. van Houten, stokende wat hij kan, zijn rol van vredesengel, waarin hij het Manifest der 75 onderteevende, openlijk verwisseld heeft voor het Mephisto-emplooi, het vuur der tweedracht aanblazende en opstokende, waar hij kan, en predikende, dat Borgesius minstens even gevaarlijk is als Kuyper . . . Zooals het nu gaat, brengt men de kiezers in de war, verliest hun vertrouwen, haalt den moed er uit, desorganiseert het kiezersleger op het oogenblik van den algemeenen aanval en bereikt niets, dan dat men zichzelf belachelijk maakt, den naam „vrijzinnig” in discredit brengt en de macht van den vijand versterkt.”

Waar zóó alles tegen elkander staat, is — het ligt voor de hand — moeilijk een positieve leuze te vinden, om de heterogene elementen te verbinden. *Tegen* verhooging van invoerrechten en *tegen* vernietiging of verslechtering der staatsschool — dát gaat; maar aangezien de tijd van den vrijhandel als heerschend politiek beginsel reeds lang voorbij is en de schoolstrijd, na de capitulatie der linkerzijde in 1889 en 1901, evenmin de politiek beheerscht, zijn deze beide onderwerpen slechts incidenten in de politiek en leveren zij geen fundament van positieve aktie, waarop een strijd over de gansche linie, waarop een hervormende, voortschrijdende staatkunde mogelijk zou zijn.

Dat de Christelijke „antithese” leugen en bedrog is, geven de liberalen volmondig toe. Toch, door zich zonder aanvaarding van één gemeenschappelijk positief beginsel „tegen Kuyper” te scharen, slechts een *verwerende* houding aan te nemen, aanvaarden zij zijne antithese. Geeft hij als parool bij de verkiezingen uit: „godsdienst het fundament der politiek”, zij zijn zoo welwillend, hem onmiddellijk het tegen-parool te geven: „geen vermenging van politiek en godsdienst”. Zij bevestigen daarmede zijne bewering, dat de strijd werkelijk

loopt over den invloed, dien men den godsdienst in de staatkunde toekent: zij laten zich zóó en daar plaatsen, waar hij hen hebben wil. Zij kunnen, als „vrijzinnigen” aan ons volk geene eigen antithese schenken; zij zijn in dat opzicht tot even groote onvruchtbaarheid gedoemd als Kuyper, ja zij zijn er erger aan toe, daar Kuyper altans over een pakkende schijn-leuze beschikt en de liberalen, ook in dat opzicht, naakt en bloot den strijd moeten ingaan.

„Wat?” zullen de heeren zeggen, „wij geen eigen leuze? Maar lees dan het manifest der „vrije” liberalen, onderteekend door de bloem van industrie, handel en officieele wetenschap. Wordt daarin niet gesproken van „maatschappelijke vrijheid”, „politieke vrijheid” en van „vrijheid”? Driemaal het woord „vrijheid”. Is dat niet, volgens den heer Tydeman, een positieve, opbouwende leuze? Is dat niet de herleving van het echte, oorspronkelijk liberale beginsel?

En als ge dan verder ziet, bij de concentratie-liberalen, die nieuwste schepping van Borgesius, waardoor hij Treub en Ferf, Nolting en Van Gijn met eenzelfde blanco-broederband heeft weten te omstrengelen — is ook dáár, naast de afwerend-anti-klerikale, geen eigen, positieve, scheppende leuze voorhanden? Telt ge dan het blanco-artikel voor niets, dat blanco-artikel, dat gij in de Kamer hebt gezegd te willen aanvaarden, als uw eigen pogingen om het algemeen kiesrecht in de Grondwet te plaatsen, mislukt mochten zijn?”

Laat ons, ten antwoord hierop, eerst het oud-liberale manifest wat nader beschouwen.

Dat „de staat, naar den eisch van strikte onpartijdigheid aan alle burgers zonder onderscheid de ruimst mogelijke vrijheid verzekere,” is niet slechts een liberaal, doch ook een *anti-revolutionair* beginsel. De anti-revolutionairen beweren juist, dat het, in zake de bijzondere school, door de liberalen niet is toegepast.

De „gezonde werking onzer constitutioneel-monarchale instellingen,” zoo heet het verder, waarborgt het best de staatkundige vrijheid. Ten opzichte van het kiesrecht brengt die „gezonde werking” mede: „geleidelijke uitbreiding van kiesbevoegdheid naar gelang van toenemend geestelijke ontwikkeling en stoffelijke onafhankelijkheid der burgers.” Ieder

gevoelt, dat hier Van Houten aan het woord is, wiens wet juist bedoelt, naarmate van toeneming in „maatschappelijken welstand” steeds nieuwe lagen den toegang tot het kiesrecht mogelijk te maken. Deze opvatting van „staatkundige vrijheid,” beteekent dus, handhaving der wet-Van Houten, blijvende uitsluiting van minstens twee-derde der arbeiders, door het produktie-systeem beneden peil gehouden, *onthouding der staatkundige vrijheid* aan de kleinste helft der meerderjarige mannen en aan alle vrouwen.

En waarop komt in de praktijk de „maatschappelijke vrijheid” neer, die deze heeren onmisbare voorwaarde achten voor volkswelvaart en beschaving? Op bevordering enz. van het partikulier initiatief, op „ontwikkeling der zelfstandige kracht van alle staatsburgers.” Eerst in laatste instantie komen „staatsdwang en staatsbemoeiing.”

In verband hiermede wordt opgekomen tegen „kosten en ambtenaarsbemoeiing, met de daaraan verknochte toeneming van strafvervolgingen,” die „binnen redelijke grenzen moeten worden gehouden en teruggebracht.”

Wie voelt hierin niet de reactie tegen de sociale wetgeving der laatste jaren, een teruggaan naar de Manchester-leer? Wie weet niet, dat *deze* opvatting van „maatschappelijke vrijheid” allereerst den patroons en bezitters ten goede komt en de arbeiders in hun economische zwakheid hulpeloos laat staan tegenover de overmacht hunner uitbuiters?

Geen wonder dan ook, dat *de Nederlander* verklaarde, dit principieele deel van het manifest volkomen te kunnen onderschrijven. Het zou dan ook hoogstens een grondslag kunnen zijn van konservatieve concentratie, indien de heeren het slechts als zoodanig lieten gelden. Maar dat doen zij niet; integendeel trachten zij dit vrijheidsbeginsel als iets specifiek liberaals tegen de regeeringspartijen uit te spelen. Voor hen is het een punt van konservatief-liberale concentratie, waarvan het op den voorgrond stellen noodig is geworden, om de verschuiving van de konservatieven ter linkerzijde naar rechts, die Kuyper in 1901 de zege verschafte en die na diens biceps-politiek in April 1903 nog grootere verhoudingen dreigt aan te nemen, tegen te gaan.

Hadden de oud-liberalen, in plaats van zich in hun manifest

te wenden tegen de huidige regeeringsmeerderheid, front gemaakt tegen de democratie en een meer ingrijpende sociale hervorming, dan zouden zij mede den weg hebben gebaad naar een nieuwe antithese, vruchtbaarder dan de bestaande, die van behoud en vooruitgang, konservatisme en democratie. Thans sturen zij, ondanks hun isolement, aan op een liberale concentratie-regeering, die, evenals het Kabinet-Pierson van 1897 tot 1901, beurtelings op de konservatieve en democratische groepen van links en rechts zal moeten steunen, een kabinet zonder eigen kleur en welks beteekenis voor de liberale partij louter deze is, dat zij deze weer eens een tijdlang doet deelen in de voordeelen, die het bezit der staatsmacht verschaft.

Voor zulk een kabinet is de man, die thans de liberale concentratie aanvoert, als geknipt. Kan de partij van den heer Borgesius, bij gemis aan eigen levensdrang, aan een scheppend beginsel, niet de veer zijn, welks spanning het uurwerk onzer politiek drijft of, bij gemis aan zwaarte, niet het gewicht, dat de raderen in beweging brengt — in haar aanvoerder is typisch de rol belichaamd, die zij nog kan vervullen: die van slinger, zwevend van links naar rechts, van Roëll naar Van der Zwaag. Dat juist deze partij de uitvinding van het blanco-artikel — „de schoonste uitvinding dezer eeuw” volgens den blanco-concentrator Roodhuizen — op haar geweten heeft, behoeft niemand te verwonderen. Hare konservatieve elementen missen den moed, konservatief —, hare democratische dien, om democratisch te zijn; zij bevat uitnemende juridische, administratieve en technische, doch geene politieke krachten; zij is noch liberaal, noch sociaal, noch — zooals Cort van der Linden het eens uitdrukte — „liberaal-sociaal”, daar het haar, bij gemis aan homogeniteit, niet is gelukt, in een nieuw systeem de synthese dezer beide begrippen te belichamen. Zij kan hoogstens, in het overgangstijdperk naar het socialistische régime, waarin wij leven, voor beide tegenovergestelde richtingen kruiërsdiensten verrichten en bij de gratie van beide peutenen aan onze wetgeving op een manier, die beide niet bevalt. De politiek, waartoe deze richting hare voorstanders doemt, is die soort, welke „den Karakter verdirbt”. Toch dient erkend, dat zij niet willekeurig en kunstmatig gemaakt, doch door de uitleving van het liberale en de prille jeugd van het socialistische

systeem gemotiveerd, door de politieke verwording onzer bourgeoisie en de te langzame wording der nieuwe kracht, van het proletariaat, een tijdelijke historische noodzakelijkheid is.

De politieke verwording onzer bourgeoisie is door mij in het kort besproken in mijne begrootingsrede van 7 December 1904 1), waarnaar ik mij voor dit punt veroorloof te verwijzen. Hoe ver zij gevorderd, in hoe wijden kring zij doorgevreten is, blijkt uit de houding, door de vrijzinnig-demokraten vlak tegen de verkiezingen aangenomen. Deze partij, wanhopig over de blamage, die het democratische liberalisme trof onder en door het concentratie-kabinet Borgesius-Pierson-De Beaufort, heeft zich terecht daarvan losgescheurd, toen het liep tegen de verkiezingen van 1901 en de Liberale Unie had geweigerd, de grondwetsherziening tot invoering van algemeen kiesrecht urgent te verklaren. Deze daad heeft hare belooning gevonden in een krachtiger, frisscher optreden der vrijz.-dem. kamerfractie gedurende de verlopen periode; zij is door mij begroet als een begin van zuivering der politieke atmosfeer, als een stap naar een nieuwe, voor den politieken vooruitgang van ons volk vruchtbaarder partijgroepeering, die van de burgerlijke democratie links tegen „het konservatisme van alle gading” rechts. De sociaaldemocratie, die ook bij zulk eene partijgroepeering hare zelfstandigheid zou moeten bewaren, zal daarbij als van zelf, zonder eenig kompromis met de burgerlijke partijen, door den aard van hun streven, gewoonlijk de burgerlijke democraten tegen de konservatieven kunnen steunen en voortstuwen — er zal dan eindelijk een positief, reëel beginsel ten grondslag gelegd zijn aan den politieken strijd in ons land — de verdeelende, verbrokkelende, verlamme invloed der Kuyperiaansche anti-these zal dan zijn gebroken. Dat Kuyper zelf trouwens het tijdelijk karakter der huidige partijverdeeling volkomen begrijpt en tot die nieuwe groepeerings zal medewerken, zoodra deze „profijtelijk”, dat is: door het onvermijdelijk fiasko der koalitiepolitiek geboden is, bleek wel uit hetgeen hij daaromtrent bij de jongste begrootingsdebatten liet verluiden.

1) Door den brochurenhandel der S. D. A. P. uitgegeven onder den titel: „Nederland in het Koalitiemoeras”.

Om het zoover te brengen, is echter bij de besliste democraten iets anders noodig, dan dat zij hunne taktiek richten op het najagen eener stembus-overwinning, die alleen mogelijk is door verdoezeling der democratische leuze en door een verbond, dat èn in zijn wezen, èn in zijn gevolgen, neerkomt op het vastleggen der aktie van algemeen kiesrecht aan het ketting der „vrijzinnige” politiek.

Ter bereiking van het door mij geschetste doel is noodig, dat de democratische vrijzinnigen Kuyper's antithese niet aanvaarden, doch door de democratische vervangen. Niet vervanging van koalitie-ministers door „vrijzinnige-concentratie-ministers” is de weg naar dit doel; doch een zuivere, door de groote massa te begrijpen, principieele aktie voor het algemeen kiesrecht, als grondslag en hoofdzaak der politiek, als noodzakelijke voorwaarde van betere wetten en klaarder politieke verhoudingen. Dit hebben de vrijzinnig-democraten in 1901 ingezien; dit verliezen zij weer uit het oog in 1905; ook bij hen blijkt de democratie slechts één punt op het program, niet het hoofdbeginsel van hun streven te zijn. Zoo blijkt, uit hun slapheid, hun meegaan met de Unie-politiek, ook in deze kringen de verwording sterker doorgedrongen dan menigeen vermoedde; zoo is ook deze partij weer teruggezonden in het vrijzinnige koalitie-moeras; zoo zullen wij haar, bij een (voor haar niet te hopen!) overwinning der linkerzijde gedoemd zien tot dezelfde ondankbare en onmogelijke rol, die Kerdijk en de zijnen van 1897 tot 1901 met toenemende afkeer hebben moeten vervullen.

Of meent misschien deze of gene werkelijk, dat het blanko-artikel wèl een democratische leuze is? Maar wordt dit door Borgesius-zelf niet uitdrukkelijk ontkend? Zegt Mr. Levy niet, dat het doel van het blanko-artikel juist is, de kiesrechtkwestie te *verschuiven*? Worden de *tegenstanders* van algemeen kiesrecht, met het oog op holheid van het blanko-artikel, niet uitgenoodigd, zich *ervóór* te verklaren? Worden de oud-liberalen niet opgeroepen, met deze blanko-politiek mede op te trekken tegen Kuyper? Verklaart de heer Roodhuizen niet in een door den heer Goeman Borgesius gepresideerde vergadering te Den Haag, dat de blanko-mannen overal die „vrijzinnigen” moeten steunen, „die de meeste kans hebben”, óók tegenstan-

ders van het blanco-artikel, en wordt die verklaring niet met algemeen applaus begroet?

Wat zal er, eerstens, terecht komen van het blanco-artikel, als dit (tegen het einde der zittingsperiode) moet worden doorgedreven door een vrijzinnige meerderheid, die voor een deel zelfs uit *tegenstanders* van dat artikel bestaat? Zal een liberale regering, uit dit blanco-gemodder voortgekomen, de grondwetsherziening durven en kunnen opnemen in haar program? En zoo het blanco-artikel — *des neen!* — al in de grondwet mocht komen, welke waarborg is er, dat een volgende Kamer daarvan gebruik zal maken, om het algemeen kiesrecht in te voeren?

Deze vraag is ook door Mr. Veegens gesteld in een debat met één der blanco-slachtoffers Mr. Limburg. Zult gij bij uwe blanco-grondwetsherziening een nieuw voorloopig kiesreglement invoeren? vroeg de heer Veegens. „Zoo neen, dan is er alle kans, dat gij een kat in den zak koopt.”

De ervaren politikus had gelijk. Is het vrijzinnige kiezerskorps te konservatief, om *in de grondwet* het algemeen kiesrecht in te voeren, zal dan hetzelfde kiezerskorps *onmiddellijk na* een blanco-grondwetsherziening, waarbij *uitdrukkelijk* de kiesrechtkwestie buiten debat wordt geplaatst, opeens democratisch genoeg zijn, om in de kieswet het algemeen kiesrecht op te nemen? En dat, terwijl één der partijen, die reeds een algemeen-kiesrechtvoorstel heeft ingediend, daarop is teruggekomen; de propaganda daarvoor heeft opgeofferd aan een politieke kansberekening van het oogenblik; de gelederen der democratie heeft gedésorganiseerd; het anti-klerikalisme als hoogste wit van alle vooruitstrevendheid heeft aanvaard en aldus hare aanhangers heeft afgelokt van den rechten weg naar de democratie?

Welnu, een Kiesreglement *mogen* de vrijzinnigen niet aan hun blanco-artikel vastknoopen; dat verbiedt de concentratie, die immers juist de kiesrechtkwestie, bij een kiesreglement aan de orde, tot later, na de grondwetsherziening, wil verschuiven!

Zoo ziet men, dat het blanco-artikel, noch in zijn wezen, noch in zijne gevolgen als een eigen, positieve leuze kan worden aangemerkt. Dat het niet anders is dan een onwezenlijk vereenigingspunt tegen Kuyper, dan een anti-klerikaal ver-

bindingsmiddel van partijen, die geen positief beginsel gemeen hebben en slechts homogeen zijn in een paar incidenteele punten van praktische politiek en in de zucht, om de regeering in handen te hebben. Blanko-politiek in naam en inderdaad — de leugen der vrijzinnigheid, naakt aan den dag tredend — het uitgesproken bankroet van het liberalisme in al zijne schakeeringen!

Door de gore nevelen dezer rechts-en-linksche blanko-politiek, door de onwezenlijkheid der van beide zijden aanvaarde burgerlijke antithese heen, komt aanschrijden, met doffen stap, nog klein maar aanzwellend, op een afstand de partij der arbeiders. Zij brengt een nieuwe antithese, geweldig van realiteit, niet uit theologische hersenschimmen, niet uit filosofische stelsels voortgekomen; doch uit den wezenlijken aard der dingen, uit de diepste diepten van menschelijk werken en zijn opgedoemd. De antithese van kapitaal en arbeid; van: uitbuiting der massa door en ten behoeve van enkelen en: de aarde geëxploiteerd door en ten bate der menscheit; van bourgeoisie en proletariaat. Daar komt de nieuwe kracht, die ons verlossen moet van dit vooze en vunze gescharrel der burgerlijke politiek; daar komt de nieuwe partij, de eenige, die kan tot stand brengen, waar heel ons volk naar zucht: een werkelijke meerderheidspartij, die zonder coalitie of concentratie, dus krachtens een eigen, nieuw beginsel regeeren kan. Daarvoor staat ons borg hare antithesezelve, die aan den eenen kant de groote massa des volks, aan den anderen kant de kleinere groep der bezitters rangeert.

Nog is de tijd voor haar heerschappij niet daar. Voor haar geen azen op ministerzetels, geen grijpen naar de vruchten der regeermacht, geen voorbarig aanvaarden van den schijn van invloed, terwijl de grondslag van wezenlijk overwicht nog ontbreekt. Voor haar nog het aanwerven harer troepen, het formeeren der gelederen, het vormen van de krachten *in* het volk, die, losgemaakt uit den leugen der burgerlijke antithese, *haar* ideaal zullen verwezenlijken; de opgroeiende vormen van een nieuw produktiestelsel zullen organiseeren, verder ontwikkelen, sanktionneeren door een politiek en juridisch stelsel, dat aan de maatschappelijke voortbrenging vrije ontwikkeling laat.

En, voorloopig, voor haar het economisch, politiek, intellectueel en moreel versterken der eigen kracht van de klasse, door de historie aangewezen, om het komende-tijdperk der Europeesche politiek te leiden en door te voeren. Hare vakbeweging te verdedigen tegen aanvallen van klerikalen en liberalen; hare koöperatie dienstbaar te maken aan den strijd dier klasse; haar politieken invloed te versterken en telkens aan te wenden tot verkrijging van die verbeteringen in den toestand der arbeiders, die op of met de burgerlijke partijen zijn te veroveren.

Het eerste werk dat deze partij heeft te doen is: de vestiging der democratie, door het algemeen kiesrecht. Daarom doet zij, wat trouwens haar eigen wezen van haar eischt, en heft bij deze verkiezingen het vaandel van het algemeen kiesrecht omhoog, blijvende in de lijn van haar gansche optreden in en buiten de Kamer; drijvende onverpoosd de wig in Christelijke koalitie en vrijzinnige concentratie en werkende met toenemende kracht aan de totstandkoming dier antithese, welke de hare zal moeten voorafgaan, de antithese van konservatisme en democratie!

15 Mei, 1905.

IK HERHAAL: NIET DE RECHTE MAN

DOOR

MR. P. BROOSHOOFT.

Janus Cunctator, Jan de talmer, de draler, de wikker en weger, de kat uit den boom kijker, is een der kwade geesten van Nederland. Altijd vergoëlijken, altijd doezelen, nooit eens een ongerechte daad door elkaar schudden en uitkloppen als een oud, vunzig karpel, vooral nooit spoed maken, altijd waarschuwen tegen overhaasting — langzaam, jongen, dan breekt het lijntje niet — tienmaal denken vóór eens te spreken . . . ziedaar Jan's huisapothek voor het behoud van de ware wijsheid en den netten toon in de samenleving.

Niet het minst doet Jan de draler zich gelden in onze journalistiek. Ik geloof dat er geen enkele pers in Europa is — hier wordt natuurlijk bedoeld de presentabele — die zoozeer een snel of heftig woord vreest als de nederlandsche.

Een typisch staaltje van dezen Jan gaf weer de *Nieuwe Courant* van 28 April j.l., die mij „heel erg oppervlakkig en heel erg onrechtvaardig” noemde wijl ik den Gouv.-Gen. van Heutsz, naar aanleiding van het door hem opgeworpen denkbeeld om een uitvoerrecht op coprah te heffen, heb durven aanduiden als „niet de rechte man op de rechte plaats” („*De Beweging*” van April 1905).

En tóch is deze mijne qualificatie tot in de puntjes juist en beslist *niet* voorbarig.

Dat de heer Plemp van Duiveland, dien ik overigens, schoon bijna zijn politieke tegenvoeter (ik verwacht genezing der zieke maatschappij uitsluitend van het socialisme), beschouw als een der bekwaamste en sympathiekste nederlandsche jour-

nalisten, hierover anders denkt, ligt waarschijnlijk in de fout dat hij de rondvraag aan de residenten over een uitvoerrecht op coprah bekijkt als een ding op zichzelf, zonder verband met al wat er aan vastzit. En toch gold nimmer zoo beslist: „il faut juger les écrits d'après leurs dates”. Hier mag niet, zooals de heer Plemp doet, vergoelijkend worden gesproken van een „eenvoudig tasten in de verkeerde richting”, alsof juist onlangs eens iets ware ontdekt als een mindere welvaart van Indië, in 't bijzonder van den inlander, en het leggen van een nieuwe belasting op dien inlander zou mogen worden beschouwd als een, nu ja wel verkeerd, maar toch, wegens de nog weinige bekendheid van het vraagstuk, welbedoeld tasten naar verbetering. Hoe zou de heer Plemp denken over een architect, wien door een gemeentebestuur werd opgedragen plannen te ontwerpen tot verbetering der algemeen bekende slechte brandveiligheid van een comediegebouw, en die, in plaats van met bekwaamheid het maken van zulk een ontwerp ter hand te nemen, een dag of wat na zijne benoeming kwam aandragen met het voorstel om een der beste uitgangen nog bovendien toetespijken? Zou hij ook *dan* een wraken van dezen persoon als den rechten man op de rechte plaats „heel erg oppervlakkig en heel onrechtvaardig” noemen? Ik betwijfel het. Maar dan moet hij ook zijne terechtwijzing aan mijn adres terugnemen. Want de Gouv. Gen. van Heutsz verkeert tegenover Indië in geen ander geval. Toen in 1884 het tweemanschap Sprenger van Rees van den premier-minister Heemskerk het mandaat aannam „*bezuiniging en desnoods versterking van middelen in Indië*”, en krachtens die opdracht de reeds zoo karig toegemeten bestuursmiddelen tot bevordering van des inlanders welvaart (met name de formatie v. d. waterstaat en de bevoeiings- en waterkeeringswerken) nog aanmerkelijk inkromp, daarentegen de belastingen op den reeds zoo schaamteloos geëxploiteerden inlander nog belangrijk opdreef (landrente in 1883: f 18.367.000, in 1888: f 19,700.000; bedrijfsbelasting in 1883: f 2.737.000, in 1888: f 3.134.000 etc. etc.), toen kon nog worden beweerd dat de achteruitgang van des inlanders welvaart, speciaal ook de schromelijke wanverhouding tusschen 's mans doorslag-inkomen en doorslag-belastingcijfer, niet voldoende bekend, althans niet officieel gecon-

stateerd was. Toch heb ik reeds toen, in mijne nogal bekend geraakte en naar ik weet ook door vele staatslieden gelezene „*Memorie over den toestand van Indië*”, den laakbaren toeleg van dat tweemanschap scherp in 't licht gesteld. Het herhalen van een brokstuk mijner „eindbeschouwing” over dat ergerlijk tijdperk onzer indisch-finantieele politiek, dat aan het reeds zoo ontredderde schip nog een fikschen deuk heeft gegeven, kan hier zijn nut hebben, om den heer Plemp van Duiveland te doen gevoelen, vooreerst dat reeds de toenmalige belastingen werkelijk de spuigaten uitliepen, en ten tweede waarom het onmiddellijk inhakken op zulk een grof machtsmisbruik voor mij een onweerstaanbare drang is. Na alle belastingen op Java afzonderlijk te hebben behandeld en hare geleidelijke opdrijving en onevenredigen druk op den kleinen man te hebben uiteengezet, schreef ik dan in 1887 op blz. 187 en 188 der genoemde Memorie:

„Wanneer wij het gegeven overzicht van wat in de laatste jaren met de Indische belastingen is voorgevallen samenvatten, dan is onze hoofddruk tweeërlei.

In de eerste plaats treft het ons, dat in deze kolonie nagenoeg *al*, wat belastbaar kan worden genoemd, belast, en het geldelijk rendement van die belastingen tot het uiterste opgedreven is. Ik behoef daarover niets verder te zeggen. Twee getuigenissen mogen hier echter nog hare plaats vinden. De onlangs overleden heer A. J. W. van Delden schreef in zijn verslag van eene reis naar Japan, dat onder de inlanders op Java de volgende stekelige zegswijze over de belastingheffing door het Ned. Indisch gouvernement in zwang is gekomen: „het ontbreekt er nog slechts aan, dat de tepels van de borsten der menschen worden belast.” En de tegenwoordige Minister van Koloniën, Mr. L. W. C. Keuchenius, legde in de zitting der Tweede Kamer van 22 Nov. 1887 de volgende verklaring af: „Onlangs, mijnheer de voorzitter, ben ik in de gelegenheid geweest een inlander te spreken, die zich in Nederland ophield, en toen ik hem vroeg naar den toestand van Indië zeide hij mij omtrent hetgeen tegenwoordig al niet aan belastingen moest worden opgebracht: „Ah, toean, boekan patoet!” dat beteekent zooveel als: „Het loopt de spuigaten uit, mijnheer, zooals wij moeten betalen.”

De tweede indruk, die door vorenstaande mededeelingen bij den belangstellenden lezer zal zijn achtergelaten, betreft niet de *cijfers*, maar de *praktijk* onzer belastingen.

Voor de bevolking zelve is zeer zeker het „hoeveel” van het grootst belang. Voor ons Nederlanders echter, die den naam van het gezin, waartoe wij onder de volkeren behooren, zoo gaarne geëerd en eerwaardig zagen, is van het meeste gewicht de vraag: *hoe?*

En het antwoord daarop kan niet anders zijn, dan diep beschamend.

Schier nimmer is gevraagd naar het welzijn, het belang, de *rechten* zelfs van het volk. *Altijd* heeft voorop gestaan de overweging: waar ligt het meeste voordeel voor de schatkist? Kon dit niet door loffelijke middelen worden verkregen, dan geschiedde het door *niet* loffelijke. En dat alles ging onder het masker van deugd en plichtsbetrachting. Drogredenen waren steeds voorhanden om, hetgeen voor de bevolking slecht of kwellend was, te doen voorkomen als goed of heilzaam. Onoprechtheid is ambtsharen en regeering in merg en been getrokken. Men gaf „wenken” om eene belasting niet optedrijven, maar gedoogde tegelijkertijd dat zij jaren lang met groote sprongen naar boven ging. Men handhaafde of hernieuwde instellingen, wier heillooze werking gedurende tal van jaren onloochenbaar was gebleken — en in circulaire of missiven toonde men aan, dat zij het beste waren wat de bevolking kon wenschen. Papiere drogredenen werden gegeven voor gezonde wetten. Niemand was er de dupe van, allermint zij die ze schreven. Toch lieten zij niet af — want het waardeloos papier keerde als goud terug tot de schatkist.

Welke gewaarwording is het, die bij het dagelijksch aanschouwen eener dergelijke ontaarding van landsbestuur het bloed naar de slapen drijft? Is het liefde voor den inlander? Ik betwijfel het. Bij mij althans is de deugd der menschenmin niet genoeg ontwikkeld, om voor deze Oostersche volken, met hunne lage en bekrompen zedeleer, veel genegenheid te gevoelen.

Maar ik, en velen met mij, gelooven dat er een Recht is, staande boven alle volken, machtig en heerlijk beeld van wat *blijft*, te midden van wat *vergaat*. De liefde voor dat Recht maakt den mensch beter, verzoent hem in zekeren zin met zichzelf. Wien die liefde is ingeschapen, wie haar meer en meer in zich tracht te ontwikkelen, die bemint met hartstocht, die kan het voorwerp zijner vereering niet zien verguizen zonder den drang te gevoelen het te verdedigen.

Ziedaar, mijns inziens, de verklaring van het meermalen opgemerkte verschijnsel, dat tegen Indische regeeringsdaden zoo heftig en hartstochtelijk wordt te velde getrokken. Want maar al te dikwijls zijn die daden eene volslagen miskenning van het Recht, met zijne onafscheidelijke wachters: eerlijkheid en goede trouw.

Dat zoovele overigens weldenkende mannen, zoovele ministers,

volksvertegenwoordigers, landvoogden, hooge regeeringspersonen, in kalmte des gemoeds jaren lang konden voortgaan met te handelen tegen recht en loyaleiteit, schrijf ik toe, vooreerst aan de verleiding om eigen grootheid te stellen boven strikte deugd, ten tweede en hoofdzakelijk aan een dwaalbegrip, waarin het geweten van vele staatslieden verward geraakt: dat de wetten der zedeleer andere zouden zijn voor den Staat, andere voor den mensch. Ziedaar eene nuttigheids-théorie, die de grootste ongerechtigheden toelaat, ja wettigt. En maar al te veel beheerscht zij de staatkundige wereld. De mensch Sprenger van Eijk zou zichzelf minachten, zijn naam geschandvlekt rekenen, wanneer hij, als particulier bezitter, door veile handlangers den arme zijn laatsten penning deed nemen. Tóch handelde de minister Sprenger van Eijk niet anders, toen hij de belastingen voor duizenden opdreef, tot zij have en goed, ja hun dagelijksch voedsel, voor de opbrengst moesten verpanden."

Ziedaar wat ik schreef bijna twintig jaren geleden. Wie de nederlandsche koloniale politiek à tort et à travers wil verdedigen, kon daarop toenmaals nog antwoorden: nu ja, dat zijn beschouwingen van een sanguinischen indischen journalist; ernstige staatslieden behoeven zich daarom niet te bekommeren.

Thans echter is voor dezen ambtenaars-dooddoener de pas afgesneden. Wij, journalisten, vragen nu niet meer dat men ons zal gelooven wanneer wij, op grond van eigen aanschouwing of der mededeelingen van zendelingen en andere geloofwaardige mannen in Java's binnenland, beweren dat het gros der inlanders gedurende een deel des jaars niet genoeg te eten heeft en dat ook andere verschijnselen spreken van een zeer onbevredigenden welstand. Wij wijzen thans slechts op het meest onbedriegelijke teeken, dat het den inlander slecht gaat, een naar ik meen vroeger niet voorgekomen verschijnsel: de Regeering zelve heeft den minderen welstand des inlanders ondubbelzinnig erkend. In 1902 benoemde zij namelijk de, door haar breed opgezet onderzoek (ruim 500 vragen zijn door haar aan de ambtenaren van Binn. Bestuur ter beantwoording gesteld) reeds vermaard geworden „mindere welstands-commissie”, en deelde dit als volgt op blz. 6 van het Kon. Verslag van 1903 meê: „Als gevolg van het met den Gouv. Gen. gepleegd overleg omtrent de wenschelijkheid van een onderzoek naar de oorzaken van *de* mindere welvaart der inlandsche bevolking, is bij Gouv. Besl. van 15 Oct. 1902 no. 31 op Java en

Madoera met uitzondering van de Vorstenlanden en de particuliere landerijen een dergelijke enquête (hier werd bedoeld op een even te voren vermeld onderzoek naar „den zeer ongunstigen oeconomischen toestand der bevolking in de residentie Semarang”) bevolen onder leiding van een hoofdcommissie bestaande uit 11 leden, onder praesidiaat van den resident van Pekalongan H. E. Steinmetz.”

Het woordje „de” is door mij onderstreept, om te doen uitkomen dat de regeering zelve de mindere welvaart der bevolking aanneemt als een voldongen feit. Hoe gemakkelijk had zij kunnen schrijven: naar aanleiding van enkele rapporten, verschijnselen, artikelen in de pers etc. is bij de Regeering twijfel gerezen *of* de algemeene oeconomische welstand der inlandsche bevolking niet te wenschen overliet en heeft zij daarom volge de benoeming eener commissie. Zulk een slag om den arm heeft echter de regeering niet aangedurfd, omdat zij begreep daarmede vooral tegenover de ambtenaren, voor wie de armoede des inlanders een niet minder vaststaand feit is dan het vallen van regen in den westmoeson, een gek figuur te zullen slaan. Daarom heeft zij kordaat door den zuren appel gebeten, de mindere welvaart als een *feit* voorop gesteld, en meegedeeld dat zij een onderzoek ging instellen naar de „oorzaken”.

Sedert zijn op deze officieele erkenning nog zeer duidelijk de puntjes en accentjes gezet. Minister Idenburg constateerde reeds een paar maanden na zijn optreden, in de kamerzitting van 20 Nov. 1902, de noodzakelijkheid om, met finantieele hulp van Nederland, „Indië voor verdere *inzinking* te behoeven.” Die berg heeft, naar men weet, de allerjammerlijkste muis gebaard, dat Nederland zelfs geen cent loslaat van de fictieve schuld die het, na honderden millioenen van Indië te hebben genomen, in 1883 en 1898 op Indië heeft gelegd en waarvoor het \pm 4 miljoen 's jaars op de Indische begrooting in debet stelt, maar alleen laat glippen \pm 40 miljoen, die het thans weer van Indië zou hebben te eischen wegens geleidelijke voorziening in de jaarlijksche tekorten, doch die het, bij de ontwijfelbare voortduring der indische deficitten, nooit zou hebben kunnen innen, zoodat de z.g. „hulp” ten slotte hierop neerkomt, dat Indië voortaan voor zijne tekorten zal moeten

leenen op de geldmarkt, die precies op tijd hare rente en aflossing zal eischen, hetgeen Nederland, wil het zijne koloniën niet te gronde richten, noch feitelijk noch moraliter ooit zou kunnen doen. Doch de door minister Idenburg voor citroenen verkochte knollen zijn thans niet aan de orde; ik heb hier slechts noodig de deugdelijke constateering van het feit, dat oeconomische onwelstand der bevolking thans het hoofd-moment is der indische politiek. Behalve dan de mislukte anti-inzinkings-pogingen van den minister en door de mindere welstandscommissie, zijn hiervoor nog sprekende bewijzen de Kamerdebatten over de indische begrootingen in de 3 laatste jaren, de vliegreis die de regeering, kort vóór het begrootings-debat voor 1905, over Java liet maken door den directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, om te onderzoeken wat de Regeering zou kunnen doen tot het openen van nieuwe of verbeteren van bestaande welvaartsbronnen voor den inlander, en ten slotte — lest best — de benoeming van de heeren v. Deventer, Fock en Kielstra om alvast een kort overzicht van den oeconomischen toestand te geven, liefst met middelen om daarin verbetering te brengen, een en ander ten gebruike voor den minister bij het begrootingsdebat voor 1905. Vooral het hieruit voortgevloeide rapport-van Deventer (samengesteld met behulp van ambtelijke bescheiden en van bekwaam-praktische indische ambtenaren met verlof) heeft voor een juiste beoordeeling der zaak waarde, omdat Mr. van Deventer, na uiterst nauwkeurige en m. i. te matige berekening (hij stelt nl. de waarde van een nacht of dag dessadienst op slechts 5 centen), ook den zwaren belastingdruk op den inlander aantoot als een hoofdoorzaak van 's mans achteruitgaanden oeconomischen toestand, zijnde — ik herhaal: na de matigste berekening — ruim 18 percent van zijn gemiddeld inkomen. En men bedenke wel dat hier sprake is van een inkomen dat, wegens zijne geringheid, in iederen beschaafden westerschen staat althans van alle *directe* belasting zou zijn vrijgesteld, terwijl juist de *directe* belastingen, landrente, hoofdgeld en bedrijfsbelasting, voor den Javaan het grootste contingent leveren. „Het zorgwekkende — zoo zegt v. D. in zijne slotbeschouwing — in den oeconomischen toestand op Java is juist hierin gelegen dat, *terwijl de inlandsche bevolking tot*

aan, om niet te zeggen tot over, de uiterste grens van haar vermogen op schatting wordt gesteld, de overheid nochtans niet te beschikken heeft over de middelen, noodig om de volkswelvaart naar behooren te bevorderen en dus een beteren toestand voortebereiden. Dat inderdaad de bevordering der volkswelvaart zeer veel te wenschen overlaat, viel in de voorafgaande bladzijden bij de behandeling van schier elk onderdeel van regeeringszorg te boekstaven."

Na dit alles meen ik mij te kunnen ontslagen rekenen van verder bewijs, dat het *kritieke* punt waarover Indië thans moet heenkomen is: de slechte oeconomische toestand der bevolking, en daaronder ook zeer bepaald het redelijke grenzen te buiten gaande belastingcijfer, dat van hare schamele inkomsten wordt geëischt.

Wanneer nu in zulk een tijdperk een nieuwe Gouv. Generaal wordt benoemd en ons van alle zijden voorgeschetterd als *de* man dien Indië thans noodig heeft, een man van karakter ook zooals de laatste deceniën er misschien geen hebben opgeleverd, mag men dan niet als een paal boven water deze waarheid tot uitgangspunt voor de nieuwe bestuursrichting stellen, dat zulk een Uebermensch door zijne exceptioneele gaven en geestkracht iets zal tot stand brengen om de inlandsche bevolking uit haar oeconomisch verval op te heffen, dat hij althans dáárop in 't bijzonder zich zal toeleggen? Of vindt de heer Plemp v. Duiveland voor de benoeming van een buitengewoon bekwaam en energiek krijgsman tot landvoogd voldoende rechtvaardiging in het feit, dat de tegenwoordige internationale verwickelingen wel eens gevaarlijk zouden kunnen worden voor onze koloniale heerschappij? Ik ben overtuigd, dat hij op dit enge standpunt niet staat. Wat heeft de inlander, zou ik vragen, aan een hollandschen meester, die hem oeconomisch te gronde richt; wat heeft Holland aan eene kolonie, die door haar oeconomisch verval tot ons zal komen in de verhouding van een straatarme, steeds bedelende en klagende verre bloedverwante? Maar bovendien, zóó ver is het met de internationale bedreiging van Indië nog niet, dat wij alleen dáárvoor een soldaat op den Buitenzorgschen troon zouden moeten plaatsen. En eindelijk: 's heeren Plemps' philippica van 28 April ademt geheel den geest der erkenning

ook van des landvoogds aansprakelijkheid voor de *oeconomische* redding van Indië. Immers hij zou anders niet spreken van een „tasten in de verkeerde richting”. Hiermeê meen ik voldoende te hebben geprotesteerd tegen de oppervlakkige bemerking, die ik na het verschijnen van mijn artikel in „*De Beweging*” soms hoorde: van Heutz zou reeds dáárom alleen de rechte man op de rechte plaats zijn, omdat wij in dezen kritieken tijd (*wat* is eigenlijk militairement zoo kritiek?) een energiek krijgsman aan het hoofd der zaken in Indië moeten hebben.

Dus: een bijzonder man was noodig voor den, door de regeering zelf volmondig erkenden, bijzonder slechten oeconomischen toestand. Mag ik den heer Plemp hier eens herinneren aan een lyrische uitbarsting bij het bezoek van v. Heutz aan Nederland, in zijn eigen blad van 21 Juli 1904? „Moge de frissche wind” — zoo zong deze troubadour — „met van Heutz' komst in Java's wondertuin de takken der boomen schudden, schuren en nieuwe groeikracht er aan geven!” Ik erken, wanneer men zich bezondigd heeft aan zulke luitzangen, dat dan het kort daarop vernemen der nuchtere waarheid, dat deze frissche Aeölus niet eens bekwaam is voor het hem aangewezen werk, min of meer wrevelig moet stemmen en den heer Plemp op 28 April kon brengen tot het kantje van den netten toon, waarop de nederlandsche pers zoo prat gaat (de heer Blom van *Het Vaderland* beknorde mij reeds wjl ik in de *XXste Eeuw* met hem te Indisch had gepolemiseerd; ik hoop, dat hij wat beterschap in mij ziet). Om echter bij de zaak te blijven — bijna met schaamte moet ik erkennen, naïef genoeg te zijn geweest om, bij de algemeene fanfares op van Heutz' energie en karakter, ook zelf te meenen, dat men nu uit de mijngroeven onzer moderne zelfzuchtige karakterloosheid eens een man had opgediept, die het wonder zou vervullen van in het paleis te Buitenzorg te gaan zitten, *niet* om het aanzien en het vette inkomen, maar om Indië te helpen. Met zóó'n devotie werd in die tijden de naam Joannes Benedictus van Heutz uitgeörgeld, dat ik werkelijk dacht: deze Coevordenaar moet toch wel iets heel bijzonders zijn, en op zijn minst minister Idenburg, die ieder jaar problemen tracht op te lossen tegen de indische inzinking, door rapporten, geheime

memories, weet ik wat, hebben overtuigd dat hij de man was om met krachtige vuist dat vervloekte inzinken nu eindelijk eens tegen te houden. Daarvoor moest hij dan natuurlijk van den minister de middelen hebben bedongen. Ik wist, dat van Heutz niet afkeerig was van staats-mijn-exploitatie. Wie weet, dacht ik, wellicht wil hij een schare van mijningenieurs doen uitzwermen om vindplaatsen op te sporen, de veelbelovende doen exploreeren en de met bijna zekerheid goede door den Staat doen exploiteeren. Nieuwe Billitons, Banka's, Koninklijke en Dordtsche petroleumbronnen, alle rendeerende en springende voor de uitgeputte schatkist, vervulden mijne droomen; daarbij dan een krachtig ter hand nemen van bevloeiing en waterkeering, landbouwcrediet op degelijker schaal dan de onnoozele en door de bevolking zelve niet gewilde desaloemboengs, beter onderwijs voor den inlander, afdoender bestrijding van vee- en gewasziekten . . . wel zoo'n energieke van Heutz zal het schijnbaar reddelooze schip misschien nog weer vlot brengen! Doch dan moet Idenburg hem wederkeerig hebben beloofd, de Kamers om zoo te zeggen te superdiaboliseeren met den wondernaam van Heutz, om hun de niet weinige miljoenen, voor zoo'n program noodig, te ontwringen, een deel dus van van Deventers zoo logische eereschuld uittebetalen.

Een mijner eerste vragen aan den, toen nog slechts Luit.-generaal, van Heutz, bij de interview die hij mij welwillend in het Hotel des Indes toestond, was dan ook: Excellentie, welke voorwaarden heeft U de nederlandsche regeering gesteld omtrent het verschaffen der noodige miljoenen, om de door u wenschelijk geachte hervormingen tot stand te brengen?

Nu, na van Heutz aan 't werk te hebben gezien, met zijn coprah-plan als nieuwe inlanders-belasting, en zijne afgeschafte pajongs, hormat, paperassen en dwangarbeiders op erven als „hervormingen“, kan ik mij voorstellen hoe hij om deze vraag in zijn vuistje heeft moeten lachen en mij, „o nestor der indische journalisten“, moest aanzien voor een broekie, nog niet droog achter de ooren, dat van een nieuwen gouverneur-generaal nog iets verwacht als *wezenlijke* hoogheid van karakter, onzelfzuchtige bedoeling om zich voor Indie's welzijn moeite te geven! Ja, van Heutz moet mij belachelijk hebben gevonden, en nu ik zie hoe hij inderdaad een mensch is als al

de andere — in verhouding n.l. tot de hem roepende taak — zal ik hierdoor wellicht wat al te kribbig tegen hem zijn uitgevallen. Hoe 't zij — hij hield zich als officieel persoon goed. Met kalmte antwoordde hij: „Voorwaarden over het geld, mijnheer, heb ik niet gesteld. Daarvoor moet de Regeering zorgen.”

Daarvoor moet de regeering zorgen! De regeering, die sedert 70 jaren niet anders heeft gedaan dan Indie plukken, die nog geen enkel deugdlijk bewijs heeft gegeven, zelfs in dezen kritieken tijd, de stelselmatig te gronde gerichte kolonie krachtig te willen bijspringen. Aan zulk eene regeering had de buitengewone man geen enkele voorwaarde te stellen voor het verschaffen van den nervus rerum tot hetgeen hij voor Indie noodig mocht achten! Zou hij wellicht geen enkel plan van hervorming in zich omdragen? Ik trachtte er naar te visschen, maar vernam zoo goed als niets dan eenige gedachtenwisseling met den minister over den rechtstoestand der inlandsche christenen en de superioriteit van Amboneesche soldaten (christenen) boven de overige inlanders. Oeconomische quaesties werden door Z. E. niet aangeroerd of ontweken.

Ik vermoedde na deze interview reeds, dat van Heutz niet de groote man was waarvoor men hem hield. Kranig militair, slim en taktvol politieke „aanraker” met de Atjehsche hoofden, energiek en moedig aanvoerder, daarmee uit. Heelemaal niet op de hoogte van de thans overwegende oeconomische vraagstukken, geen lust ook om daarvan studie te maken, geen edelmoedige eerzucht om voortaan ons bestuur allereerst ten zegen te doen strekken van de millioenen inboorlingen, wien wij ons als heerschers hebben opgedrongen. Geen man van karakter kan, volgens mijne overtuiging, thans het gouverneur-generaalschap aannemen, zonder in 't belang van den inlander aan regeering en kamers zeer ernstige finantieele voorwaarden te stellen. De heer van Heutz heeft aan zoo iets zelfs niet gedacht. *Ergo?*

Mijn oordeel over den nieuwen landvoogd was dan ook, toen deze naar Indië vertrok, gevestigd. Maar wat ik nimmer had kunnen denken was, dat zijn eerste hervormingsplan van eenig gewicht (wij mogen de pajongs, dwangarbeiders enz. laten rusten) zou zijn: een *nieuwe* belasting te leggen op den inlander, nog wel op diens eenigen tak van landbouw

die zich in werkelijken bloei mag verheugen 1). Na al het voorgaande zal ik den heer Plempe van Duiveland zeker niet meer behoeven duidelijk te maken, hoezeer het opkomen zelfs van dit denkbeeld, laat staan het op papier zetten en aan de residenten ter overweging geven, vloekt met alles wat in de laatste jaren is geschied, met de geheele tegenwoordige koloniale politiek, met de waarheden thans door ieder, die Indië wil gered zien, als een soort evangelie beleden; hoe het dus bewijst dat de nieuwe Gouv.-generaal van den huidigen stand der koloniale quaestie ten eenemale niet op de hoogte is, of willens en wetens tegen het beste deel er van inbotst. Kan zoo iemand worden genoemd de rechte man op de rechte plaats?

Kom, heer Plempe, laat eens voor een keer Jan den wikker en weger in den steek en ga meê met mij, die haast heeft om te ontmaskeren het onzuivere spel, waarvan Indië weer den inzet zal betalen. Gebruik uwe ooren om te hooren en uwe oogen om te zien. Begrijp en erken, dat wij hebben een christelijk minister van koloniën, die terstond bij zijn optreden van Indië schier even aandoenlijk zong „het kan niet wachten, geen dag en geen uur” als zijn kabinetsleider van den werkmans toen hij dien nog noodig had, maar evenals gene zijn troetelkind steenen voor brood geeft. Erken dan tevens, dat de benoeming tot Gouv.-generaal van den oeconomisch volkomen onbevoegden Luit.-generaal van Heutsz, die zeer waarschijnlijk verband houdt met een bekende Ned.-Indische familie-regering, een even lakenswaardige is geweest als andere van dit kabinet. Wanneer dan, na een jaar of vier, vijf, de boel in Indië geheel spaak loopt, en Nederland, zoo het de oconomisch dan geheel vervallen kolonie wil behouden, tóch zal moeten opdokken, en zwaar ook, dan zult gij, geachte nederlandsche confrater, althans de voldoening smaken, met mij bijtijds te hebben gewaarschuwd.

1) Sedert is uit de indische berichten gebleken, dat hij ook in een aanschrijving de europeesche ambtenaren ernstig heeft vermaand de bedrijfsbelasting zooveel mogelijk op te voeren, — wellicht een nog bedenkelijker feit dan de coprah-circulaire.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

ALBERT REHM: *DE TUIN DER MUZEN*

Albert Rehm is een goed dichter. Iemand wien het niet om woorden te doen is, maar wiens gedachten het werkelijke van zijn leven inhouden. Teleurstelling is er in zijn *Tuin der Muzen* alleen voor wie zich aan verzen van uiterlijke gladheid gewend hebben, en die nu hier niet vinden; — of ook wel voor hen die sommige wijzen van zijn voor den dichter niet geschikt achten. Student, Don Juan, en Dichter, — zoo voor sommige braven de vereeniging bevreemdend is, ze is toch — zelfs voor hen, bij eenig nadenken — juist zoo goed als iedere andere: dat het wóórd aan den dichter is, bewijst immers dat iedere gestalte, iedere zijnswijs die hij u voor wil voeren, onder de wet van *zijn* schoonheid staat.

Deze student en Don Juan heeft trouwens, behalve zijn gevoel voor het hollandsch landschap, teerder en dieper ontroeringen, die hem, is het eenmaal de tijd daarvoor, levensernst genoeg zullen aanbrengeu.

In het eerste gedicht, *Stanzas* aan Holland, is het al dadelijk aangenaam aan den toon te voelen dat de dichter iets wezenlijks zeggen wil. Hoe gemakkelijk gebeurt het dat, bij het schrijven van zulk een lofdicht, van het eerste woord af de maker u ontgaat en meer gebaar geeft dan gevoel of beeld. Hier is dat niet zoo. Eenvoudig en rustig als de aanhef is, wint hij u, doordat hij tegelijk het karakter van het te bezingende land en van het bezingende lied teekent, tusschen beide een verband legt, naar beide uw belangstelling wekt. En zoo wordt in de drie volgende stanzas met de liefde voor het land de lievenswaardigheid ervan aangeduid, waarna in het vol-

gende achtiental de schoonheid van seizoenen en uren wordt overzien.

Men zou wenschen dat zulk een gedicht, breeder opgevat, uitdijde tot een groot werk waarin al de tafreelen van het hollandsche leven, boeiend en bekorend, hun plaats vonden. De dichter van deze Stanzen is misschien de man die het maken kan.

Wat ik nu nog zijn fout noem is een zekere kortademigheid. Niet zoozeer komt die daardoor uit dat hij korte gedichten schrijft, want, ten eerste is *dit* gedicht toch al vrij lang, en ten tweede kunnen zeer goede kleine gedichten ook niet zonder een langen en diepen adem worden tot stand gebracht; maar ze blijkt uit tekortkomingen in de voltooiing. Zoo is de voorlaatste regel van de tweede strofe stellig geen vers en als ik de voorlaatste lees van de negende (Ervan de vangsters, die spoedig loom van hoofd) dan wordt het gedicht mij even tuitelig als de zoo juist beschreven hooiwagen, zoodat ik gevaar loop er af te vallen.

Dit is kortademigheid — of noem het hoe ge wilt. Het is geheel iets anders dan de vrijheden die Albert Rehm in zijn jambische verzen invoert en die tekortkomingen schijnen voor den oppervlakkige. Dat invoegen nu en dan van een stomme lettergreep, van een anderen maatslag soms, is geen zwakheid. Dat doet het gevoel in zijn kracht en het oor blijft een levendige waarschuwer als het te wild wil zijn. Daaraan, zoowel als aan de vrije behandeling van het vers zonder dat zijn aantal lettergrepen nog vergroot wordt, dankten we lenigheid als in het volgende: de beschrijving van een zomer-ochtend.

Dan wordt het opstaan wen de zon te gloren
 Staat op de kim nog en de weide waast
 Van rijzende dauw waardoor fantastisch boren
 Van een gehucht de boomen, veroaasd,
 Onwerklijk, als in een woestijn verloren
 Wat eenzame palmen die verrukt, verbaasd,
 Aanschouwt van ver een moede karavaan,
 Om juichend hen dan tegemoet te gaan.

Van de nu volgende *Liederen* heet de eerste reeks *Onder*

Eros' Vleugelen. Er geldt voor deze gedichten bijzonder wat ik tot nu toe gezegd heb. Allereerst hun wezenlijkheid. De historische Don Juan, idealistisch of wereldsch, moge hier door spelen, de hoofdzaak is een zeer eigen en zeer wezenlijk leven, dat in zijn schoonheid genoten en gegrepen wordt. Ik denk aan „Op Rendez-vous” en aan „Oogen”. In elk verschijnt een mensch, niet een zooals men algemeen voor dichterlijk pleegt te houden, maar een die in de voorstelling van dezen dichter dichterlijk *blijkt te zijn*. Zie het middengedeelte uit het eerste:

Komen moet ze! gespied, getuurd.
 Was 't niet of daar iemand sprak?
 Ach, niets dan een regenvlaag die guurt
 Stuursch langs een ruischenden tak.
 En koortsig, verkleumd, maar hooggestemd
 Hervat ik de wandling, nat op 't hemd.

De regen spikkelt, waast de nevel;
 't Duister zinkt te met;
 Droevig hangt mijn vochtige knevel;
 Uit is mijn sigaret.
 De schoonste verwachtingen stil verdampen.
 Ik ga, komt zij niet ras!
 Van boosheid zou ik wel willen stampen;
 Maar trap misschien in een plas.
 Daarom voorzichtig schoon verstoord,
 Houd ik mijn kregelheid nog gesmoord.

Het voortreffelijkste is hierin niet de karakteristiek, hoewel die goed is, maar de kunst, liever nog het juiste gevoel, waarmee het geheele heen-en-weer-gewandel in de maat, de heele verscheidenheid van opwelling en overweging in de rhytmiek, ieder naar voren komend trekje in de rijmen is te voorschijn gebracht en vastgehouden. Zie hoe potsierlijk dat „hooggestemd” daar aan het eind van dien heldhaftigen regel staat en hoe slecht-beloond door zijn armzalige rijm. Hoe gedwee is het vallen van zijn verzen, als zijn moed — na zijn

knevel — valt. „De schoonste verwachtingen stil verdampen” is, niets als karakteristiek, alles als toonvol vers.

Men ziet wel dat een weergave van tegelijk innerlijk en uiterlijk die met de middelen van het proza niet bereikt kan worden, geheel in het vermogen ligt van het vers. De dichter die dit voelt weet tevens dat hij de middelen van het vers zuiver moet houden en ze tot hun hoogste kracht brengen. Hij moet niet goed vinden dat de schijn wordt aangenomen alsof proza en vers eigenlijk hetzelfde zijn. Hij moet ervan bewust blijven dat in maat en rijm schrijven kinderspel en mallewerk zou wezen, als er niet iets door kon worden uitgesproken dat op geen andere wijs uitgesproken worden *kan*. Dat iets is de geheele menschelijke verbeeldingswereld, dat wil zeggen, ons meest eigenlijke, ons leven in zijn wezenlijkheid.

Het gevaar dat de dichter zijn vers in proza zal doen overgaan, dreigt vooral als het gedicht verhalend wordt. Dat is het geval met „Oogen”, en daarin wordt dan ook — hoewel niet meer dan eens — Albert Rehm verraden door zijn kortademigheid.

Het gedicht is, door zijn gegeven, in de hollandsche dichtkunst nieuw, en dat is de reden waarom ik het in zijn geheel overneem.

't Is om mij donker en stil waar 'k zit gebogen
 Vaag winterhuvrig naar 't blauwvlammig vuur.
 Daar buiten 't raam daalt ook zoo vroeg de droge
 Starkoude avond uit besterd azuur,

Dat van der zon reis blinkt slechts 't laatste gloren
 Weemoedig rood door Westens boomverschieft.

't Is eijlijk tijd lustloos de stem te hooren
 Die zingt in ons van jarenoud verdriet.

Wat ging al onder aan de kim der jaren,
 Nietwaar, o zon, die goedig wederkomt,
 Die vriendlijk koestert nog wen grijs de haren,
 Het denken dof, de schoone wil verstompt.

Ja, vriend . . . doch zeg hoe kunnen meisjesoogen
 Mij plots toestaren uit uw ondergang,
 Groot-open, schoone, zachte meisjesoogen?
 Laat dat mij ontraadslen in dees scheemring lang.

Ik weet het al! 't Was een theateravond,
 't Publiek goedlachsich en rij aan rij gevuld,
 En op 't tooneel wat Duitsche geest ons stavend
 Hoe kleine kunst soms heel een avond vult.

Wat oolig spel en vlugge ensceneering,
 Humor van Bierbaum en van Liliencron,
 Met Duitsch gedarteld door 'n koket en teer ding,
 Sierlijk van voet, kusvangerig van koon.

Juist ging een scherts! Nog onder 't gelach ik boog me,
 Nieuwsgierig wie mijn buurlui op de rij,
 Voorover, toen vlakbij vol glansde in 't oog me
 Van twee zachtbruine de leuke spotternij.

Het schenen schalksche en toch ook teergetinte,
 Bedeesd haast vragend: „immers entre nous?”
 'k Glimlachte stil weerom: „ja, dag lief kind,” en
 Dook toen terug weer in het druk gedoe.

Doch telkens wen een speler handig flapte
 Een woord zijn neus langs dat als om bijval vroeg,
 Maakte ik gebruik dat het publiek woest klapte,
 Den blik te zoeken waarvan 'k nog niet genoeg.

't Schouwspel was uit; de laatste buiging onder
 't Reeds half gezonken scherm en men drong weg
 In lange rij als over een smallen vonder.
 Haar zag ik niet: *ze was dus al eerder weg!*

Ik greep mijn jas en wilde juist mij voegen
 Tusschen de dalenden op de groote trap,
 Toen . . . zie daar stond ze en haar oogen loechen
 Zoo vreemd, in ernst haast en toch als uit een grap.

Bij haar de dame die naast haar had gezeten
 Wachtend ter zijde, verschikkend haar japon
 Met een getalm dat er meer van scheen te weten.
 En nu — komt de gelijkenis, mijn zon!

Terwijl 'k bleef staan haar in de oogen starend,
 Scheen daarin te laaien een verborgen vuur
 Al stille krachten harer ziel vergarend
 Ééns groot te leven, ééns, een korten duur.

Slechts kort; want als het stil, weemoedig krimpen
 Van uw laatst licht o zon, zag ik dien glans
 Bleekend verkillen tot een harden glimp en
 Zie, nòg stond ze daar... maar een gewoonling thans!

De loopend gedrukte halve regel is proza; al de rest is vers, goed, hoewel niet glad, en niet zoo gaaf en rijp als het later worden moet. Er is in Rehm's opzet: om namelijk in de volle onbezorgde stem zijn indrukken en gedachten te voegen en intevlijen iets heel moois; ik merkte al op dat een zekere vrijheid van metrum hem daarbij helpt tot lenigheid. Ik moet nu eraan toevoegen dat dit met volle onbezorgde kracht zingen of spreken een gevaar oplevert, immers zoodra dat wat aan indrukken en gedachten gezegd zal worden niet een volkomen beheerscht materiaal is. Dat wil zeggen: niet alleen het verbeeldings- en gedachten-leven van den dichter, maar ook zijn taal. Hij moet zeker zijn, als hij zich onbezorgd en met kracht aan zijn toon wil wijden, dat hij dit kan, dat dus al het overige zijn zorg niet noodig heeft.

Dit is wat men meesterschap noemt: het niet door zorg voor taal en voorstelling belemmerd worden in een eens aangeslagen toon.

Dergelijke kleine belemmeringen komen in het laatst-aangehaalde gedicht voor. Nu ontstaan door de behoefte aan een rijm, dan door den noodzaak van de bepaalde regellengte, storen zij den loop van het vers niet, maar verzwakken zijn zekerheid. Zelfs als de dichter zijn zwakheden-zelf weet te doen lijken op willekeurige afwijkingen van het geijkte (familjare wendingen, afkortingen, omzettingen) dan is het gevoel van

aangename vrijheid dat hij erdoor opwekt verkregen ten koste van die hoogere deugd: de dichterlijke noodzakelijkheid.

Er is een grens tusschen makkelijkheid en zwakheid van beweging. Albert Rehm zweeft erop, stort ook soms erover heen.

Als we nu naar de tweede afdeeling van zijn liederen overgaan — *Verskillende* heet ze — dan is er in het eerste gedichtje „Nu” nauwelijks een enkele kleine zwakheid (regel 3 van de vierde strofe), maar lezen we het tweede („Meilied”) dan is het erger: het slot, waar het juist op aankomt, is door taal-omzetting en ongeoorloofde afkorting volstrekt onverstaanbaar. En iets dergelijks is het geval met „Roode Dahlias”, door een omzetting, rijmshalve, in den voorlaatsten regel.

Ik wijs op die onvolkomenheden om hun schrijver het geloof te ontnemen dat ze niet gezien worden. Hij kent ze namelijk net zoo goed als ik, maar denkt dat zij in de algemeene deugd van zijn werk zoek raken. Dat is niet zoo: het zijn duidelijke zwakheden die hij ter wille van zijn deugd overwinnen moet. Zijn indrukken zijn het trouwens waard dat hij ook aan hun juiste zeggings moeite besteedt. Zoo is er in „Idyllisch” iets meegekomen, een beven en dansen van het zonlicht, met daarin een heel tafreel van vormenrijke en omdartelde en bevaren aarde, dat, als indruk, even groot als zeldzaam is.

Weinig indruk, maar een redeneerende bedoeling die het mat houdt, is in het lange gedicht *Don Solitario*. In den lageren toon is het nog moeilijker de ongelijkheden van de afzonderlijke gedachten te delgen: behalve veel krachtelooze zijn er harde, onuitspreekbare verzen.

Een klein getal *Sonnetten* wordt gevolgd door een afdeeling: *Satyrisch-Epigrammatisch*. Het is voor een Hollander van onzen tijd mogelijk zich tusschen Brederoo, Heine en Baudelaire te bewegen en dan altijd nog zichzelf te zijn. Gedichten als „Laura”, „Het Gezelschap” en, uit een vroegere afdeeling, „Na de Markt”, — bewijzen het, evenals het langere „Zij” dat bovendien in onze verskunst een familiariteit terugbrengt waarmee onze ouders beter dan wij vertrouwd waren. Alleen geeft onze wereldsche jeugd een wranger bijmaak aan haar schertsend rijm.

Hooger werk, hoewel verwant hieraan, is *Kandaules*, een ballade.

Het is een lachend-droeve sage
Nog waarschuwend uit der Herakliden
Heroën-eeuwen met stem zoo vage,
Waarschuwend hoe eens hem geschiedde,
Die toonde, in der liefde waan,
Wat nimmer zagen twee te zamen,
En daardoor schonk glimlachende Faam en
Onsterfelijkheid zijn vreemde naam:
Kandaules.

Uitmuntend. De strofe is goed gewerkt, één in haar lijn, duidelijk in haar deelen, eigenaardig den toon aangevend van het tot lachen zoowel als schreien stemmende onderwerp, en de naam Kandaules is de als vanzelfsprekend aangepaste slotklank, op zichzelf al een vondst, waaromheen het heele gedicht kan zijn gebouwd.

De lezer kent het verhaal van Herodotus, hoe Kandaules, Koning van Sardes, uit ijdelheid op de schoonheid van zijn vrouw, aan zijn veldheer Gyges de gelegenheid gaf haar ontkleed te zien. Zij merkte het en dwong Gyges dat hij Kandaules vermoordde.

Het zou gelukkig zijn als alle strofen van dit gedicht even voortreffelijk waren als de eerste. Waar dit niet zoo is vlei ik mij met de gedachte dat wat niet is nog komen kan. Waarom zou de dichter een werk als dit, dat zooveel vastigheid heeft in zijn fabel, dat krachtige en flinke partijen heeft, dat door beeldende trekken nu en dan uitmunt, maar waarin de zwakte van zijn hand, het bezwijken van zijn adem soms merkbaar wordt, — waarom zou hij het niet nog eens kunnen opnemen en verbeteren?

Behalve dat hij een dichter is steekt er in Albert Rehm een zeer goed werkmans met woorden. Laat hij trachten wat met vernieuwde zorg en inspanning te bereiken is.

Ik geef hem tevens in overweging aan de saamtrekking van klinkers de voorkeur te geven boven het hiaat: het naast elkaar laten staan. De eerste is in het europeesche vers met recht ingeburgerd: ze maakt de volzin-lijn vloeiender en doet telkens een lettergreep uitwinnen. De Duitschers hebben hiaat, maar hun streven is saamtrekking en afkorting. Bovendien,

als zij het houden dan is daar een reden voor: hun slot-e namelijk is niet zoo dof als de onze, heeft inderdaad nog een eigen klank, en als men hem staan laat heeft men daar ook de beking van. De beking van een dergelijken tusschenklank, die doet gevoelen dat men voor iedere, ook zich zacht uitsprekende persoonlijkheid eerbied heeft, een fijn gevoel voor karakter en voor verschillen dus. Als wij, vroeger, onder den indruk van sommige doffe engelsche rijmen, die fijnheid overnamen, dan was dit een bijzondere kostelijkheid, een sieraad, dat alleen op de juiste plaats mocht worden aangehecht. Toen die stoutheid door een veelgelezen dichter werd overgenomen, maar tegelijkertijd onder duitschen invloed het hiaat als regel werd toegelaten, was dit een achteruitgang in onze versificatie, die daarmee tegen alle europeesche, en zelfs de richting van de duitsche, inging. Na dien tijd treft men samentrekking en hiaat gelijkelijk aan, — ook zoo dat het laatste als regel gesteld en de eerste door een afzonderlijk teeken, een boogje, gekenmerkt wordt. — maar in alle gevallen is het duidelijk dat of onbewust of zonder genoegzaam oordeel des onderscheids gehandeld is.

De samentrekking is regel, in alle moderne talen, en om goede redenen: zuiverder lijn en winst van lettergrepen; — waar ze niet is — in het duitsch — bestaat toch een streven ze op den duur tot stand te brengen. Hiaat is uitzondering, die naar het oordeel van den kunstenaar kan worden aangebracht. Doet hij het, dan moet de wenschelijkheid of voortreffelijkheid ervan, evenwel in het oog vallen, zoodat teeken niet noodig is.

Eenige minder belangrijke *Verschillende Fragmenten* voorbijgaand heb ik dan den tuin van Albert Rehm doorloopen. Den *Tuin der Muzen*, zegt ge? Maak hem zóó, jonge vriend, dat de Muzen er hun hof in zien.

Dr. G. KALFF: *DICHTERS VAN DEN OUDEN TIJD*

De *Dichters van den Ouden Tijd*, een keus uit hun werken, door Dr. Kalff met een *Voorrede* uitgegeven, is een boekje waarmee men zich geruimen tijd aangenaam bezighoudt. Men

leest, men geniet de gedichten, men ziet wat gekozen en bedenkt erbij wat niet gekozen werd, men maakt opmerkingen bij zichzelf omtrent spelling, woordverklaring, aanwijzingen de voordracht betreffende, en ten slotte heeft men er vrede mee dat ook op deze wijs een bloemlezing wordt saamgesteld.

Waarom ook niet? Boekjes als deze kunnen op honderd manieren gemaakt werden, anders naarmate hun maker anders is en nog eens anders naarmate hij iets anders met hen bedoelt.

Dat wil zeggen: er is één manier, èn er zijn vele manieren.

De eene manier is dat men uit het werk van de dichters kiest wat men hun beste vindt, en zegt: ziedaar — immers in hoofdzaak — mijn dichters. Maar zegt men: hier hebt ge van deze dichters eenige gedichten, waarvan dit mij bevalt om die, en dat door mij gekozen is om gene reden, dan — ja, dan is het aantal manieren *legio*.

Dr. Kalff zegt dit laatste, en niet het eerste. Zijn keus is zoozeer persoonlijk, zoozeer tijdelijk, zoozeer afhankelijk van omstandigheden, dat het niet gemakkelijk zou geweest zijn de beweegredenen die hij ervoor had, te raden, en hij het onontbeerlijke gedaan heeft door ze in de voorrede mee te deelen.

Ik heb ernaar gestreefd, zegt hij, „met deze bloemlezing een zoo groot mogelijk deel van ons verdeeld volk te bereiken.” Verder: „er is poëzie die eenmaal niet of slechts ten halve kan worden genoten door een Roomsche-Katholiek, een Calvinist of ander orthodox-geloovig Christen.” En: „de vroegere begrippen omtrent fatsoen en kiesheid verschillen eenmaal van de hedendaagsche.”

Dit is al een drievoudig stel van redenen, die geen van allen voor de hand lagen. Ten eerste: de verzen moeten, op zichzelf of gezamenlijk, dat in zich hebben wat een zoo groot mogelijk aantal Nederlanders aangenaam is. Ten tweede: zij mogen niet iets in zich hebben dat of den Katholiek, of den Calvinist, of eenigen anderen orthodox-geloovigen Christen ónaangenaam is. Ten derde: zij mogen niet onfatsoenlijk zijn.

Stel u eens goed voor wat dit zeggen wil! Gedichten, schoone gedichten voor te lezen die een zoo groot mogelijk aantal Nederlanders aangenaam zijn. Acharm! ik vrees dat, als de gedichten schoon zijn, het zoo groot mogelijk aantal nog altijd heel klein zal zijn. Maar stel u nu voor dat ge nederlandsche

gedichten moet voorlezen die Katholiek, Protestant noch anderen orthodox-geloovigen Christen ónaangenaam zijn! o Brave voorvaders, waarlijk, daar hebt ge het met uw gedichten niet op aangelegd. En toch wordt het ontzien van orthodox-geloovige Joden — immers ook geen onbetekenend aantal — ons nog niet eens door Dr. Kalff opgelegd, en hij vraagt óók nog geen eerbied voor andere dan *orthodox*-geloovigen. Geloofst ge werkelijk, lezer, dat de taak doenlijk is? Zeg: ja; want nog is de regeling waaraan ge u onderwerpen moet, en waar Dr. Kalff zich aan onderworpen hééft, niet afgeloopen: Stel u voor dat wanneer ge deze voor een zoo groot mogelijk aantal Nederlanders aangename en voor Katholieken, Calvinisten en andere orthodox-geloovige Christenen niet onaangename gedichten gekozen hebt — stel u voor dat ge dan nog, alvorens ze voor te dragen, onderzoeken moet of zij ook fatsoenlijk zijn.

o Tijden! o Zeden! — want weet wel dat noch onze roomsche, noch onze calvinistische, noch onze andere orthodox-geloovige — (wie waren dat?) Christen-voorvaders, zoozeer als wij fatsoenlijk zijn geweest. Fatsoenlijk enkel? neen, kiesch en fatsoenlijk, lezer! en met dien laatsten eisch geloof ik dat ge vernietigd zijt.

Dr. Kalff heeft er niet tegen op gezien. Zijn boekje is inderdaad alles wat hij geëischt heeft: aangenaam (voor etc.), niet onaangenaam (voor etc.) èn kiesch en fatsoenlijk.

We zullen straks zien dat Dr. Kalff, verre van deze eischen bezwarend of voldoende te vinden, er voor zichzelf nog een aan heeft toegevoegd: een paar gedichten worden door hem afgedrukt ten einde zijn bizondere meening betreffende de wijze waarop ze moeten worden voorgedragen meetedeelen. De bloemlezing wordt daar dus tevens proeve van *exegese*. Voorloopig diene de aankondiging daarvan alleen om u over uw verbazing heen en zoo tot de stemming van rustige beschouwing terug te brengen, die tot een aandachtig overzicht van het boekje noodig is.

Zou het toch misschien mogelijk zijn onder al deze voorwaarden een keus te doen van *schoone* gedichten? Ik spreek het niet tegen: onze oude Hollanders hadden schoonheden in soorten. Maar niemand zal kunnen betwijfelen dat zéér veel moest worden uitgesloten.

Het bundeltje opent met Brederoo: ik kan u op mijn ziel en zaligheid bevestigen dat er geen één minnelied en geen één drinklied van hem is toegelaten. Een *Lied*, het is waar, waarin van Cupido gezongen wordt, maar dat toch minder *amoureuus* dan didactisch is. En een twee-gesprek tusschen *Een Oud Bestevaertje met een Jong Meisje*, maar dat meer tot het kluchtige behoort. Verder vier tafreeltjes uit klucht of blijspel en twee geestelijke liederen. Van al Bredero's lyrische schoonheden — niets.

Ik geloof dat men Dr. Kalff onrecht zou doen als men meende dat deze keus door kieschheids-gevoel bepaald was. Het tweegesprek o. a. is zeker veel minder „kiesch” dan een groot aantal van de amoureuze liedekens. — Waar dan wèl door? Oprecht gezegd, mijn eerste indruk was dat de bedoeling was geweest vooral niets van het bijzonder-mooie optenemen; maar, hoewel dat een gevolg bleek, de wezenlijke bedoeling was het niet. De wezenlijke bedoeling was, om de woorden van Dr. Kalff te spreken, gedichten optenemen die aan een zoo groot mogelijk deel van ons volk aangenaam zouden zijn. Het boertige, het vrome, het aardige, — ziedaar wat ongetwijfeld dit veelhoofdige inonster wel-gevallig is.

Dirk Raphaels Camphuysen: vroom en stichtelijk; Jacob Cats: een kiesche keus, maar die gelukkig daarom niet minder leesbaar behoefde te zijn. Johannes Stalpert van der Wiele: Rooms-Katholiek; door J. A. Alberdingk Thijm als derde lyrische dichter van Nederland in den bond gebracht van Hooft en Starter. Jacobus Revius, de calvinistische dichter, als vierde man door J. van Vloten eraan toegevoegd. Huygens: natuurlijk niet zijn ondeugendheden tegen het Mis-offer. Hooft en Vondel, — we verademen: zelfs voor een vrij groot aantal Nederlanders is uit deze een fraaie keus te doen. Hooft wordt er niet vromer om, en Vondel niet minder vroom. Dullaert, — een keus waar ik niets op heb aan te merken, maar ik vrees, ik vrees, dat alleen de élite van het zoo groot mogelijke deel tot sommige schoonheden door zal dringen. Jan Six: een goed brokje verzen: wijsgeerig en stichtelijk. Jan Luyken: de vrome Luyken, en hier trof het gelukkig dat de keus voor de velen een eerherstel van den zanger kon insluiten. Jan Baptista Wellekens: zeer bijzonder het huiselijkste van dien welluidenden dichter.

Poot eindelijk: dacht ik het niet? *Op de Dood van mijn Dochtertje* wel; maar niet *Endymion*.

Ge ziet, lezer, de ernst waarmee we ons overzicht begonnen, heeft niet geleden. Bij menig dichter, we geven het gewillig toe, kon een zeer goede — een even ernstige als bevallige — keus gedaan worden, onder de voorwaarden die Dr. Kalff zich had opgelegd. Dit is het wezenlijk bekorende van het boekje: het brengt ons in de goede werkplaatsen, het kan zelfs aan het zoo groot mogelijk aantal een stemming van wijding bijbrengen, die hun grovere smaken veredelt. En, ik geloof, grooteren lof zal de samensteller van dit boekje niet begeeren dan dat de aanwezigheid van deze wijding wordt erkend.

Is dus onze scherts misplaatst geweest? Ik geloof het niet. Ze diende om zoo scherp mogelijk het onderscheid te verlichten tusschen dat wat onze dichters zijn in zichzelf, en tot wat ze gemaakt worden in een bloemlezing voor de menigte.

Ook al zouden, met inachtneming van alle noodige voorschriften, honderd zulke boekjes zijn saamtstellen, die alle hun schoons brachten en dus alle goed werk deden, — wij zullen de samenstellers niet laken, maar wij zullen door scherts of scherpte ze wakker houden en zien laten: let er op, uw dichters zijn nog iets méér. Zéér veel, juist van het schoonste, van het schoonste van Brederoo, Hooft, Vondel, Luyken, Poot is hier *moeten* worden uitgesloten. Het is goed, ook na die uitsluiting bleef er veel voortreffelijks, maar vergeet het niet: Brederoo en Poot, om het nu maar bij die twee te laten, kent ge dóór het hier gegevene beslist *niet*.

Dit feit rechtvaardigt een spot die doet opschrikken. Onrechtvaardig zou die spot alleen geweest zijn als ons meelesen nu ook niet oprecht een meegenieten was geweest.

Wij hebben sinds twintig jaar gedaan wat we konden — inderdaad al wat we konden — om de hooge schoonheid van onze oude dichters erkend te zien. Dat was niet omdat ze niet werden gelezen: bloemlezingen zijn er altijd geweest; maar het was omdat er gelezen werd met stichtelijkheid, met verdraagzaamheid, met kieschheid en fatsoenlijkheid. Inderdaad met den smaak en de neigingen van het grootste aantal. Zie wel toe dat ge, in de meening iets te doen voor die dichters,

niet inderdaad weer iets toegeeft aan de menigte. De menigte is er altijd: zij is altijd gereed, zij heeft altijd honger, zij ligt altijd op de loer of er niet nog iets is dat haar past, iets dat net zoo is als zijzelf. Maak haar niet wijs dat Breeroo enkel een kluchtige snaak was, die op zijn tijd naar de kerk ging, laat haar niet gelooven dat de oude Hollanders verdraagzaam waren of dat Poot niet een losbol was of dat Vondel niet op hun kieschheid gespuwd zou hebben. Maak haar dat niet wijs, want dan zijn wij weer juist waar wij waren en de zon van de poëzie, die in de werken van die dichters is opgegaan, moet van boven af schijnen en niet bijgeval in hún lanternen staan.

Ziedaar luidheid genoeg voor een raad die toch goedgemeend is en vooral niet kwetsen wil. Wij hebben maar een geschil over de middelen, onze eigen, misschien onbelangrijke, tijdelijke middelen: wij bedoelen gelijkelijk onze dichters te doen schoonvinden.

Ik sprak zooeven van een vierde beweegreden die Dr. Kalff voor het opnemen van sommige gedichten gehad had. Hij noemde er twee, Vondels *Kinder-lijck* en *Wiltzangh*, die hij opnam „omdat ze, op *deze* wijze afgedrukt en geïnterpungeerd, beter in hun volle schoonheid kunnen worden genoten.” Het zijn er inderdaad drie: ook *Huyg de Groots Verlossing*; en wat als een doelmatig interpungeeren wordt voorgesteld is het door middel van aanhalingsteekens vastleggen van nieuwe lezingen. In elk geval van lezingen die niet ieder zoo behoeft aan te nemen.

De bloemlezing wordt daardoor middel voor den filoloog om zijn tekst-uitleg ingang te verschaffen.

Een bloemlezing voor de menigte is daar een ongeschikte plaats voor: hoe zal de onbevoegde lezer weten dat die nieuwe lezing maar een gissing is? Hoe zal hij weten dat die lezingen door niets worden gewaarborgd?

De Hollandsche dichters maakten weinig gebruik van aanhalingsteekens. Maar weet ge wat daaruit volgt? Dat zij hun bedoeling zoo doorzichtig maakten dat een aandachtig lezer ze zonder aanhalingsteekens verstond.

Ik zeg dit niet als een gissing maar als een zekerheid. Ons heele stel leestekens is langzamerhand hulpmiddel geworden van het (afgetrokken) redeverband; maar dichters werken niet

met het redeverband, zij werken met de stem die gevoel èn redeverband in zich draagt. Wie aandachtig naar de stem van den dichter luistert hoort er vanzelf de rusten in, en de wendingen, en de buigingen, de stijgingen en zinkingen. De middelen die hij daartoe heeft zijn, behalve de woorden en hun verband tot volzinnen, de verdeeling in verzen, de insnijdingen in de verzen, de rijmen en maten en alles wat hoort tot het klankenspel. Neiging om de leestekens, die voor hem van een andere orde geworden zijn, te vermijden heeft de dichter altijd: er zijn nieuwere dichters die met geen of zeer vereenvoudigde teekens hun verzen uitgeven. Maar hiervan kunt ge zeker zijn: hoe minder zulke dichters gebruik maken van leestekens, des te zorgvoller geven ze acht erop dat hun vers voor den aandachtigen hoorder al zijn wendingen onthult.

Vondel, en niet hij alleen onder de zeventiende-eeuwers, gebruikte zijn leestekens veel meer dan wij als stem-rusten, en als hij ze niet gebruikte, luister dan maar naar zijn stem.

Dit is de reden waarom ik er, in het algemeen, niet vóór ben verzen van oude dichters door teekens te verduidelijken. Dikwijls kan het gebeuren en dan is er volstrekt geen bezwaar tegen, maar de mogelijkheid bestaat dat een streng redeverband wordt opgelegd waar de dichter aan een vaag gevoelsverband de voorkeur gaf. De mogelijkheid bestaat ook dat een verkeerd redeverband wordt vastgelegd en den gevoelsindruk van den lezer bederft.

De drie door Dr. Kalff klaarblijkelijk als vanzelfsprekende lezingen door aanhalingstekens aangeduid, geven mij het ongezocht bewijs daarvan.

De eerste is die van *Kinderlijk*. Dr. Kalff drukte dat *wat de interpunctie aangaat* als volgt:

Constantijntje,
't zalig kijndje
Cherubijntje,
van omhoog
d'ijdelheden
hier beneden
uitlucht met een lodderoog.

„Moeder,” zegt hij,
„waarom schreit gij,
„waarom greit gij
„op mijn lijk?
„Boven, leef ik,
„boven, zweef ik,
„engeltje van 't hemelrijk.

„En ik blink er
„en ik drink er
„tgeen de Schinker
„alles goeds
„schenkt de zielen
„die daar krielen,
„dertel van veel overvloeds”.

Leer dan reizen
met gepeizen
naar paleizen,
uit het slik
dezer wereld
die zoo dwerrelt:
eeuwig gaat vóór oogenblik.

De bedoeling is dat, naar de meening van Dr. Kalff, de aanhalingsteekens achter de derde strofe gesloten moeten worden, en dat de vierde, de moraal van het gedicht, niet door het kind maar door den dichter wordt gezegd.

Weet Dr. Kalff dit wel zoo zeker?

Ik geef toe, voor een gewoon menschenverstand is er in het gedicht veel waardoor deze lezing zeker *schijnt*; maar toch vraag ik: is Dr. Kalff er héél zeker van?

Het gedicht gold bij vroegere uitgevers voor een voorbeeld van eenvoud en makkelijkheden. Zij drukten het af zonder aanhalingsteekens en zonder te kennen te geven dat de lezer zich vergissen kon. Toen Van Vloten de spelling modernizeerde en ook aanhalingen beteekende, sloot hij de teekens achter „oogenblik”. Toen ik zelf voor *Een Inleiding tot Vondel* het geval te overwegen kreeg deed ik het ook.

Weet Dr. Kalff héél zeker dat zijn nieuwe lezing de ware is?

Laat ons zien waardoor die lezing aannemelijk *schijnen* kan. De oorzaak ligt voor de hand: tusschen de derde strofe die de hemelsche zaligheid schildert en de vierde die de moraal trekt voor den aardebewoner, is een groot onderscheid. Het onderscheid is zoo groot dat men zich afvraagt: en spreekt zóó moraliseerend datzelfde in zijn zaligheid juichende kind? — Ge zult me toegeven: van deze vraag tot het antwoord: neen, zoo moraliseerend spreekt het kind niet! is de afstand niet bijzonder groot.

Dr. Kalff wil niet aannemen dat het kind die laatste strofe zegt; die moraal, geeft hij te kennen, zegt de dichter zelf.

Ik herhaal mijn vraag: zijt ge er zeker van? —

De bouw van het gedicht is duidelijk: hij is, in de eerste strofe, de *introdactie*, de inleiding tot de voorstelling, het kind dat uit den hemel neerziet op de aarde; in de tweede strofe het kind dat zich tot de moeder wendt, en zijn troost; in de derde de uitweiding over de hemelsche zaligheid; in de vierde de les die de moeder daaruit trekken moet.

In de tweede het kind kinderlijk, omdat het de moeder troosten moet, in de derde het kind opgetogen, in de vierde — *ziet* de moeder die haar hoofd van het lijkje heeft opgelicht, *ziet* zij daarginds de paleizen schemeren en *hoort* zij, als uit de verte, de stem van haar lieveling die haar vermaant?

Wat meent ge, als naar de bedoeling van den dichter, haar kind voor de moeder veranderde in godsgezant, zijn trillende kinderstem in den verrukten engeletoon, in de uit den diepen hemel schallende vermaning eindelijk, hebben wij dan het recht te zeggen: neen, zoo spreekt geen kind?

En als, in zijn eigen opgetogenheid, die dichter, schrijvende wat hij zag, en daarna wat hij hoorde, zelf niet meer wist: was het de stem van zijn kind uit den hemel, was het de stem van zijn ziel binnen in hem die schalde door de eeuwigheid, — weten wij het dan wel?

Ik wil hier niet een eigenmachtig oordeel geven. Het gedicht is: het kind dat zijn moeder troosten komt. Meent ge dat in den laatsten oproep uw verbeelding het kind verliest en wilt ge niet *zijn* roepen uit den hemel maar de zielskreet van den dichter erin verstaan, het is mij wel: Vondel heeft

niets daaromtrent voorgeschreven. Maar bedenk dan wel dat uw lezing, zoo verstandig als ze schijnen mag, minder in de reden ligt dan de gangbare. Het kind is aan 't woord en niet de dichter, het kind troost de moeder en niet de dichter: het kind, van uit den hemel troostend, was de natuurlijke oplossing voor Vondel toen hij het verdriet van zijn vrouw bij dat lijkje zag. De „volle schoonheid” geeft, naar mijn meening tenminste, uw lezing niet.

Want, gesteld eens dat werkelijk de dichter met de derde strofe het kind verdwijnen liet, en zelf in de vierde voor zijn vrouw de moraal sprak, — ik weet niet wat Vondel wilde en geef geen oordeel —, dan zal hij dat toch alleen gekund hebben in den eenmaal zóó hoog door het kind opgevoerden toon. Mijn oor zegt het me onbedriegelijk en een kind kan het begrijpen, — wanneer in een zoo hooggestemd gedicht, op het hoogtepunt van dat gedicht, de stem van een verbeelde gestalte door den dichter wordt overgenomen, dan moet hij aanvangen op de hoogte waar die stem staakte, op straffe van een breuk te slaan in de harmonie. Welnu, lees daar die woorden eens en bedenk erbij dat hier niet onze uitgemergelde hedendaagsche ei, maar de zeventiende-eeuwisch-amsterdamsche gesproken wordt, die op de ai in palaizen rijmde: ge zult moeten toegeven dat ge met die woorden op de hoogte *blijft*; en dat, mocht het waar zijn dat niet langer het kind maar de dichter aan het spreken is, dit gebeurt zonder vermindering van toongewicht.

Gelooft ge dat de lezer dit voelen zal, als gij aanhalings-teekens sluit en hem dus de slotstrofe als *stellig* de door den dichter bijgevoegde moraal beschouwen doet? Weet ge wat het gevolg zal zijn? Hij zal dadelijk zijn toon luchtiger maken, nuchterder, het slot zal er uitkomen als een voegzame mededeeling.

Hier hebt ge de reden waarom ik, bij het gebruik van aanhalingsteekens, er de voorkeur aan gaf ze te sluiten achter „oogenblik”. De *tóon* mag niet minder worden. Als het onzeker is of de stem van het kind of die van den dichter klinkt, in wezen zijn zij toch dezelfde, en *voor de voordracht* komt het er op aan dat de eene onmiddellijk voortkomt uit de andere. *Voor de voordracht* is van belang het gevoel van de toon-

waarden, en niet een verstandelijk inzicht dat ten slotte nog bestrijdbaar is.

Wij dringen gaandeweg door tot het beginsel dat ons verdeelt en verdeelen zal. Dr. Kalff wil, evenals in de keus van de gedichten zijn persoonlijke en tijdelijke maatschappij- en beschavings-deugden, zoo in de lezing zijn verstandelijk-filologische aan de dichterlijke vóór doen gaan. Ik kan dat niet goedkeuren. Ik ben nog altijd van meening dat in gedichten de poëzie de hoofdzaak is.

Een tweede door Dr. Kalff voorgestelde lezing is die van *Wildzang*.

Wat zong het vroolijk vogelkijn,
Dat in den boomgaard zat?

„Hoe heerlijk blinkt de zonneschijn
„Van rijkdom en van schat;
„Hoe ruischt de koelte in 't eikenhout,
„En versch gesproten lof!
„Hoe straalt de boterbloem als goud!”

Wat heeft de wildzang stof.
Wat is een dier zijn vrijheid waard!
Wat mist het aan zijn wensch,
Terwijl de vrek zijn potgeld spaart?
O slaaf! o arme mensch!
Waar groeien eiken t'Amsterdam,
O kommerzieke beurs,
Daar nooit genoeg binnenkwam?
Wat mist die plaats al geurs!

„Wij vogels vliegen warm gedost,
„Gerust van tak in tak;
„De hemel schaft ons drank en kost,
„De hemel is ons dak.
„Wij zaaien noch wij maaïen niet:
„Wij teren op den boer;
„Als 't koren in zijn aren schiet,
„Bestelt al 't land ons voêr.

„Wij minnen zonder haat en nijd
 „En dansen om de bruid;
 „Onz' bruiloft bindt zich aan geen tijd,
 „Zij duurt ons leven uit!”

Wie nu een vogel worden wil,
 Die trekke pluimen aan,
 Vermij de straat en straatgeschil
 En kieze een ruimer baan.

Dit is nauwkeurig dezelfde vorm van gedicht als *Kinder-lijk*: eenige regels ter inleiding van de fantasie-gestalte die zingen zal, haar zang, en ten besluite een moraal. Hier is het bovendien duidelijk dat de moraal gesproken wordt door den dichter. Ziet ge wel, zou Dr. Kalff mij kunnen toevoegen, uit de zekerheid hier besluit ik nog vrijmoediger tot de zekerheid *daar*. En — met volle recht, zal ik hem antwoorden, tenzij ge besluiten wilt tot het omgekeerde. Zie namelijk eens hoe *duidelijk* hier blijkt dat de dichter spreekt. Dat is juist wat ik al heb opgemerkt: hoe minder teekens een dichter gebruikt, hoe duidelijker hij zijn bedoeling door toon en maat zal te kennen geven. Hier doet hij het, en niemand die het niet merken zal. In *Kinder-lijk* deed hij het ook, zegt ge, en in al die eeuwen heeft niemand het opgemerkt.

De grondvorm intusschen — afgezien van de vraag *wie* de moraal spreekt — is in beide gedichten dezelfde. Inleiding, lied, moraal. Wat doet nu Dr. Kalff? Alweer niet tevreden met de lezing die zich door toon en gang van het gedicht den eenvoudige opdringt, en die nu zelfs zijn filologisch vermoed kon goedkeuren, grijpt en haakt hij het eene brok wel, het andere niet, tusschen aanhalingsteekens en — de volle schoonheid van het gedicht zal ons nu weer eerst recht helder worden.

Het mocht wat! — Hier is de zaak oneindig duidelijker. Het bevreedt Dr. Kalff dat de vogels-zelf zingen zouden „Wat heeft de wildzang stof!” en „Wat is een dier zijn vrijheid waard (w. z. kostbaar)!” Het bevreedt hem, maar waarom? Dit is toch wel al te geleerd voorgeschreven: Vondel mag zijn vogels dit niet laten zingen en dat wel. Tegen het spreken

van de moraal door het kind mocht een sehijn van bezwaar bestaan, maar wat is er tegen dat de vogels hun zang en hun vrijheid, hun onbezorgdheid en hun geboomte roemen boven vrekken en slaven en amsterdamsche Beurs? Zij doen immers in het heele gezang niets anders. Is het wêlaangehaalde: „Wij vogels vliegen warm gedost” niet het onmiddellijke vervolg en de noodzakelijke tegenstelling van het voorafgegane? Waarom dan dat voorafgegane uit hun lied gelicht?

Ik weet niet, maar ik kan in deze voorstelling, die zich koelbloedig als een zekerheid voordoet, niets anders zien dan de lust in afwijkende lezingen. Vondel wordt hier slachtoffer van geleerde neigingen.

In *Huyg de Groots Verlossing* wordt de waarschijnlijkheid zekerheid.

Geweld van wallen, dubbele graecht,
 Ontruste honden, wacht bij wacht,
 Beslage poorten, ijzre boomen,
 Geknars van slotwerk, breede stroomen,
 En de onvermurwde kastelein
 Verzekerden op Loevestein
 Den grooten Huigen, buiten duchten
 Van in der eeuwigheid te ontvluchten —
 Ten waar' zijn schrandre gemalin
 En drukgenoot en kruisheldin
 Een eerlijke uitkoomst had gevonden
 En hem van 't lang verdriet ontbonden.
 Zij sprak: „mijn lief, mijn levenslicht,
 (De tranen stonden in 't gezicht)
 „Zal dees spelonk uw glans versmoren,
 „En is uw' deugd dit graf beschoren?
 „Helaas! maar 't is vergeefs gesuft:
 Hier helpt geen kernen maar vernuft.”
 — „Mijn geest die zal wat groots bezoeken.”
 Terstond verandert hij in boeken!

Zonder blikken of blozen wordt aan het woord bezoeken een noot toegevoegd: Beproeven (De Groot spreekt). *De Groot spreekt!* Als de aanhalingsteekens alleen het te kennen gaven

zou men het niet gelooven. In onmiskenbare woorden wordt het ons meegedeeld: De Groot spreekt.

Of Vondel ons al nadrukkelijk verzekerd heeft dat „zijn schrandre gemalin” „een eerlijke uitkoomst” gevonden heeft, het mag niet zoo wezen: de geest van De Groot heeft het onderstaan. Of Vondel al schrijft: *zij* sprak, en of er al geen enkele, neen niet de minste aanleiding is om te gelooven dat zij met spreken heeft opgehouden en haar man aan het woord komt — neen, hoewel het tegendeel duidelijk blijkt, — Dr. Kalff weet het beter en wij moeten op zijn gezag, en zonder nadere uitleg, aanvaarden: De Groot spreekt.

En op deze wijze vertoont zich ons „de volle schoonheid”.

Neen, op deze wijze vertoonen zich de filologische liefhebberijen, waardoor Vondel gevild en geschonden wordt in een bloemlezing voor de menigte. Hoe heeft Dr. Kalff kunnen meenen dat iemand ze als Vondeliaansche schoonheid aanvaarden zou?

Toen ik zoeven het *Kinder-lijk* afschreef kon ik de kleine wijzigingen die Dr. Kalff in sommige woorden had aangebracht, niet uit mijn pen krijgen. Niet alleen toch dat hij Schenker inplaats van Schinker schreef — dit deed o. a. Jeronimo de Vries ook, en men moet iets over hebben voor het zoo groot mogelijke deel — maar hij had dertel voor dertel en, 't ergst van al, kindje inplaats van kijndje.

Ik wil niet graag den schijn van vitten hebben en ik weet te goed dat wijziging van de spelling in oude gedichten, en het heele bezorgen van dergelijke herdrukken een moeielijk en gevaarlijk werk is. Alle rente van menschelijke feilbaarheid moge daarbij vooruit gekapitaliseerd en kwijtgescholden zijn. De hemel telde de zuchten die ikzelf geloosd heb als mijn eigen fouten mij werden voorgelegd of bewust werden. Zeker waren ze ongemengd met bitterheid bij de gedachte aan de kastijdende vrienden die mij op hunne wijs liefhadden. Zoo deemoedig evenwel als ik van hen de bestraffing wegens leemten in mijn taalkennis of -kunde aannam, zoo eerlijk reken ik op hun dankbaarheid als ik de vergripen aanwijs die, in hen, *mij* pijnlijk zijn.

Het komt mij voor dat de gemiddelde Nederlander voor wie Dr. Kalff zijn herdrukken bestemd heeft, een al te dik oor

bezit. Ik kan natuurlijk niet alles geteld hebben, maar een half dozijn verzen met een voet te weinig heb ik toch zeker wel aangetroffen. Hoe kwam dat? Er was methode in. In bijna alle gevallen kwam het doordat een verlenging als van volk tot vollek, melk tot mellek, voor dien Nederlander ongeschikt werd geacht, of voor 't minst onnoodig. De man hoort het niet. Zelfs als het vers maar twee voeten heeft en er komt zulk een ongelukkige verlenging in voor, daar gaat ze, afgesnoeid. De Nederlander mocht het eens mal vinden en hooren doet hij het niet. „'s Volleks haat" in Vondels *Geusevesper* is op die wijs tot „'s Volks haat" teruggebracht. Na de voeten de rijmen: behalve kijndje en Schinker noem ik nog vleysch en leid in een versje van Van der Wiele, die door hun ongewoonheid het „oor" niet durfden beleedigen. Grooter is het aantal woorden die als dertel in dartel hun a in e, hun e in a, hun o in u, hun lange in korte o ja in a moesten laten omzetten, alles voor het vervloekte oor van dien kieschen, fatsoenlijken, roomsch-katholieken, calvinistischen of anderen orthodox-geloovigen Christen-Nederlander. En o, mijn marteling! dan die hiaten! — „Hier en daar" zegt Dr. Kalf, „heb ik de taalvormen met voorzichtige hand gewijzigd om ze gemakkelijker verstaanbaar te maken." Ach, was u er maar afgebleven. Ik heb er waarlijk geen onderzoek naar ingesteld, maar waar was het goed voor dat zelfs onschuldige n's die zulk een aangename vloeiing in het hollandsche vers gaande houden, werden weggestreken en de verbaasde eind- en beginklinkers tegen elkaar bleven staan?

Waar was het goed voor? Ja, het schijnt goed, of althans niet belangrijk voor onzen voor-omschrevenen landgenoot. Het is dan ook een kleinigheid. Het zijn allemaal kleinigheden. Het betreft máár de poëzie, máár de kunst. Wat zou het er ook toe doen of de Edelingen in Vondels rei knielden voor de *kleene* voeten van het Christuskind.

Wij edelingen, blij van geest
 Ter kerke gaan op 't hooge feest
 Den eerstgeboren Heiland groeten
 En knielen voor de *kleene* voeten
 Van 't kind waarvoor Herodes vreest.

Zet gerust *kleine* zegt Dr. Kalff. Dat is gebruikelijker en mijn lezers hebben ooren als potlepels. Zoo kan hij ook rustig *Toen* voor *Doc* zetten, en *loof* voor *lof* en *soms* voor *som* (wat nog tegen de beteekenis ook is), en *durft* voor *dar* of *durfal* wordt het vers er onuitspreekbaar door, en ... en ... en ...

Ik mag zoo niet doorgaan. Ik begon mijn bespreking zoo berustend: en ik berust ook wel; maar — ge weet wat Vondel zegt: — maar wat op 's harten grond leit, dat welt me na de keel.

Het vertoeven te midden van goede hollandsche gedichten blijft, ook terwijl men zijn opmerkingen maakt, bekorend. Het samenstellen van zulk een keus is altijd een goed werk: we moeten den samenstellers niet te hard vallen als ze doen wat hun lezers welgevallig is. Integendeel zou ik willen dat nog meer zulke boekjes werden uitgegeven. Er zijn nog veel andere verzen die ge een publiek kunt voorleggen. Er zijn ook nog dichters die schoons gemaakt hebben.

Dr. Kalff noemde Oudaen. Wat vindt ge hiervan?

OP EEN MOOI-WEERTJE door W. v. DIEST

Geen regen voelt men plassen,
 Geen bui en roert den grond,
 Het windje waait van passen
 En houdt het zeiltje rond:
 't Gaat na belieft
 Dubbelt ondieft;
 De zon natuurlijk blakert,
 De jonge vracht
 In 't vroolijk jacht
 Zich in de warmte bakert.

Daar moet men 't zeiltje natten,
 De gieter bij de hand,
 De wind zel beter vatten;
 Maar ziet, de losse kwant
 Speelt, al van 't jok,
 Zijn vrijsters rok
 En beste kraag, vol water;
 Met stemmigheid:

„Wel wat bescheid?
„Wat spul is dit?” ontgaat'er;

„Dit is mij een holbolge
En averechtsche reis:”
Een zoentje moet er volgen
Dat maakt het weder peis:
Een liedjes-boek
Dan uit den hoek
Gehaald wordt, en men tijt er
Aan 't zoet gekweel,
Of strijkt de veel
Of slaat er op een cijther.

Of, om de kust te kennen,
Langt men een wisse kaart,
(Want die in 't nat moet mennen
En heeft geen spoor in de aard)
Wiens passer staat,
Zijn juiste maat
Nettom op een-en-dartig:
De stierman walt,
Hij wordt gepralt,
Bejouwte, belacht hem hartig!

Maar al dit vedel-strijken
Beweegt Van Diest gansch niet;
En in de kaart te kijken
Hem zijne tijd verbiedt:
Met kool hij prent,
Op 't parkement,
Speeljachtje, volk, en kusten,
En Maas of Merw';
Dit moet in verw'
Of hij en kan niet rusten.

Niet voor de velen, meent ge? Goed, laat ik dan nog dit klinkdicht van Joan van Broekhuizen eraan toevoegen, voor de weinigen.

In over-rijnsche lucht bij daken onbekend,
In treurige eenzaamheid, en starrelooze nachten,
Begraven onder sneeuw, verdwijn ik in gedachten
En wind van zuchten die mijn min naar d'Amstel zendt.
Bij rookrig lampenlicht mijns levens frissche lent
Haar kraamkoets timmert en gelegd van leide klachten,
Die 't leed in 't kwijnend hart met nieuwe teelt bekrachten,
En tobt den tragen tijd met arbeid aan zijn end.
Maar o mijn wellust, o mijn licht, mijn lieve leven,
Hoe zou zich op de vlucht met lossen teugel geven
't Balsturig ongeval dat uw genade sart;
Kon zich uws bijzijns mijn herbore' ziel verbogen!
Gij bracht met zoeten zwenk van die vermogende oogen
Een zomer in het land, een hemel in mijn hart.

En over de verzen heen van dezen laatsten zeventiende-
eeuwschen minnezanger reik ik Dr. Kalff die indertijd de
werken van den eersten, van Brederoo, hielp uitgeven, de hand.





GETTY CENTER LIBRARY



3 3125 00695 8587

